T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

EBÜ'L-VEFÂ MUSLİHUDDİN MUSTAFÂ NIN FARSÇA ŞİİRLERİ

Kadir TURGUT
2501070122

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM** Dalında **2501070122** numaralı **KADİR TURGUT'UN** hazırladığı **"EBU'L-VEFA MUSLİHÜDDİN MUSTAFA'NIN FARSÇA ŞİİRLERİ"** konulu **YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **13.07.2009 PAZARTESİ** günü Saat:11.30'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....Kabulü.................'ne* **OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. MUSTAFA ÇİÇEKLER	Kabulü	[signature]
PROF. DR. HÜSEYİN YAZICI	Kabulü	[signature]
PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ	Kabulü	[signature]
PROF. DR. MEHMET ATALAY	Kabulü	[signature]
YRD. DOÇ. DR. CEMAL AKSU	Kabulü	[signature]

ÖZ

XV. yüzyıl Türk edebiyatının henüz olgunlaşma dönemidir. Bu dönemde Fars dili ve edebiyatı Osmanlı coğrafyasında revaç bulmakta ve örnek alınmakta, bu dilde şiirler de yazılmaktadır. Bu dönemde Osmanlı topraklarında birçok şair ve edip Farsça edebi eserler vücuda getirmiştir. Bu dönemin en önemli bilim ve kültür adamlarından Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ da Türkçe mensur ve manzum eserlerinden başka Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır.

XV. yüzyılın ilk çeyreğinde doğup 1491'de vefat eden Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ astronomiye dair kitaplarıyla ve tasavvufî şahsiyetiyle tanınmıştır. Asıl memleketi olan Konya'da Karamanoğlu İbrahim Bey'le, ve daha sonra yerleşip bir semtine adını verdiği İstanbul'da Fatih ve Bayezid II'le yakın ilişkileri olmuş, döneminin en üst seviyedeki insanlarının saygısını kazanmıştır.

Bu çalışma da Osmanlı'da manzum eser yazan şairler ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hayatı ve eserleri tanıtıldıktan sonra Farsça şiirleri üzerinde inceleme yapılmış ve 1621 beyit tutan 195 adet Farsça şiirinin edisyon kritiği yapılarak bu çalışmada sunulmuştur. Bu şiirler, tercî-i bent, terkîb-i bent, gazel, kaside, nazım, rubâî, tek beyit ve mesnevi nazım şekillerinde ve tasavvuf, astronomi, din, dilbilim, müzik gibi konularda yazılmıştır.

ABSTRACT

XVth century is a period of maturity for Turkish literature. In this period, Persian language and literature came to be popular and constituted an example for the societies in the Ottoman territories. Alot of poets and writers wrote poems and books in Persian during the period. One of the most prominent scholars and men of literature, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ also wrote Arabic and Persian poems beside his Turkish books and verses.

Born in the first quarter of the XVth century and passed away in 1491, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ was a mystic, a sufi and a well-known writer of books about astronomy. Being in close relationship with Karamanoğlu İbrahim Bey in his home country Konya, and later with Mehmed II and Bayezid II in İstanbul where he settled down, gave his name to a district in it and gained the respect of the people of the highest level.

This study presents information about Ottoman poets who wrote poems in Persian, and introduces Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ's life and works. A critical edition of his 195 pieces of Persian poems composed of 1621 couplets follows this preliminary information. These poems were written in the forms of tarci, gazal, qasida, nazm, rubai, monostich and mathnawi, on themes such as mysticism, astronomy, religion, linguistics, and music.

ÖNSÖZ

Toplumlar ve devletler için bazı dönemler, medeniyet tarihinde yer edinmeleri açısından önem arz eder. Çünkü bu dönemlerde dil, edebiyat, sanat ve değişik bilim dallarında sonraki asırlara etki edecek, adından söz ettirecek bilim adamları ve sanatçılar yetişmiştir. Bilim adamları ve sanatkârlar da toplum ve yöneticileri tarafından teşvik ve destek gördüklerinde, eserlerini vücuda getirecekleri, uygulama sahasına koyabilecekleri buluşlarını yapabilecekleri ortamlara bu dönemlerde kavuşmuşlardır.

Osmanlı'nın da bir cihan devleti olması ve kendine özgü bilim ve sanat karakteri ortaya çıkarması 15. yüzyıla tesadüf eder. Bu yüzyıl, Osmanlı coğrafyasında bilimde, sanatta, edebiyatta ve felsefede seçkin eserlerin verildiği, düşünce ve fikirlerin özgürce ifade edildiği dönemdir. Bu yüzyılda, Maveraünnehir, Horasan ve İran topraklarından birçok şair, sanatkâr ve bilim adamı da İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasındaki değişik kültür ve ilim merkezlerine göç yaşanmıştır. Bunların yanı sıra ülkenin değişik şehirlerinden İstanbul'a gelen, payitahtta eserler yazıp insan yetiştiren, ismi etrafında edebî muhit oluşturan şahsiyetler de azımsanmayacak kadardır. İşte bunlardan biri de Farsça şiirlerini tez konusu seçtiğimiz Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dır.

Daha çok "Şeyh Vefâ" olarak bilinen, tarihi kaynaklarda da "Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ" ve "İbnü'l-Vefâ" olarak anılan Muslihuddin Mustafâ, Fatih döneminde İstanbul'a gelmiş, Bayezid II dönemini yaşamış, çevresinde tasavvufî bir topluluk oluşmuştur. **Melhame, Rûznâme, Risâle fi'r-Rub'i'l-Muceyyeb** ve **Yedi Yıldızın Ahkâmı** adlarıyla astronomiye dair, **Sâz-ı 'İrfân** ve **Makâm-ı Sülûk** adlarıyla tasavvufa dair yazdığı eserlerinin yanında duygu ve düşüncelerini dile getirdiği Farsça, Arapça ve Türkçe şiirleri de vardır. Fatih ve II. Bayezid'in saygı gösterdiği, devlet ricalinin kendisinin yakınında bulunmayı ayrıcalık saydığı Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ (ö.896/1491) XV. yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş ve sonlarında vefat etmiştir.

Biz bu çalışmamızda döneminin önemli simalarından olan Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinin edisyon kritiğini yaptık.

Çalışmamız, Fars dilinin Anadoluya gelişi ve burada kullanımının anlatıldığı "Giriş" bölümünen sonra, şairin yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel durumunun anlatıldığı "I. Bölüm", bu dönem Osmanlı coğrafyasında Farsça kullanımının ve Farsça yazılmış manzum eserlerin anlatıldığı "II. Bölüm", Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hayatının, ilmî şahsiyetinin ve eserlerinin anlatıldığı "III. Bölüm", Farsça şiirlerinin dil, sanat ve muhteva açısından incelendiği "IV. Bölüm" ve son olarak Farsça şiirlerinin edisyon kritiğinin verildiği metin kısmından oluşmaktadır.

Türkiye kütüphanelerinde yazma halinde tespit edilebilen iki nüsha üzerinden gerçekleştirdiğimiz bu metin neşrinin, gerek düşünce gerekse dil ve edebiyat dünyasına katkıda bulunacağını ümit etmekteyiz. Çalışma sırasında yardımını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e, Prof. Dr. Ali Güzelyüz'e ve Prof. Dr. Mehmet Atalay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Kadir Turgut

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ

RESİM VE ŞEKİLLER LİSTESİ

KISALTMALAR

A	: Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Dîvân-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925.
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.m.	: aynı yazar
a.y.	: aynı yer
b.	: bin=oğlu
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
c.	: cilt
çev.	: çeviren
d.	: doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: editör
F	: Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Risâle-i Manzûme-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899.
h.	: hicri tarih
haz.	: hazırlayan/hazırlayanlar
hş.	: hicri şemsi tarih
m.	: miladi tarih
nr.	: numara
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
sa.	: sayı
sad.	: sadeleştiren
şerh.	: şerh eden
t.y.	: basım tarihi yok

vd.	: ve diğerleri
vr.	: varak numarası
yay.	: yayınlayan
yy.	: yüzyıl
y.y.	: basım yeri yok
ya.y.	: yayıncı adı yok

GİRİŞ

Anadolu'nun Selçuklu devletince fethinden sonra Anadolu'ya Maveraünnehir, Horasan ve İran'dan akın akın göçler olmuştur. Göç edenlerin bir kısmı asker, tüccar ve çiftçiyken önemli bir kısmı da bilgin ve sanatçılardan oluşuyordu. Özellikle bilgin ve sanatçılar, idareciler tarafından davet edilerek, bazı imkânlar sunularak getiriliyordu.[1]

XI. yüzyıldan başlayan ve XVII. yüzyıla kadar hemen hemen hiç azalmadan devam eden Batıya akın ve fetih hareketleri beraberinde kültürel değişimi ve gelişimi de başlatmıştır. Horasan ve Maveraünnehir'de zirve noktasına çıkmış bilim ve sanat bu yolla bu topraklara taşınmıştır. Türkler yeni fethettikleri ülkelere kendi dilleri ile birlikte Arapça ve Farsçayı da götürmüşlerdir. Farsçayı resmî dil olarak kabul eden Anadolu Selçukluları döneminde Farsça ve bu dilde yazılmış eserler saraya yakın çevreler ve ilmî muhitlerde büyük rağbet görmüştür.[2] Daha sonra Selçukluların güçlerini kaybetmesiyle kurulan Anadolu beylikleri devrinde birçok önemli kitap Arapça ve Farsça yazılmıştır. Bu sırada Farsça, Türkçe yazılmış edebi eserler üzerinde de etkisini göstermiştir.[3]

Farsça bu dönemde Anadolu'daki devlet ve beylikler arasında ve devlet iç yazışmalarında ortak dil olmuştu. Bu yüzden Anadolu Selçukluları ve Anadolu

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşlası", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 314-315.

[2] Muhammed Emîn Riyâhî, **Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, Tahran, Pajeng, 1369, s. 37-41.

[3] Mustafâ İsen, "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2006, c. XI, s. 533-534.

beylikleri hakkındaki tarihi kaynakların çoğunluğu da Farsçadır.[4] Bu dönemde Anadolu halkı için Farsça, Arapça'dan daha kolay anlaşılan bir dil idi; bunu bönemde Anadolu'da yazılan kitaplardan anlayabiliriz.[5]

Karamanoğlu Mehmed Bey'in (ö. 826/1423) 676/1277 yılında Konya'yı ele geçirdiği zaman divan işlerinde yalnız Türkçe kullanılmasını emretmiş olmasına[6] rağmen, XV. yüzyıla kadar XIII. asırda Anadolu'nun bazı bölgelerinde Farsçanın yazışma dili olarak kaldığı bilinmektedir. Osmanlıyla birlikte Türkçe devlet dili olmanın yanında edebiyat dili de olmuştur. Fakat bu gelişmede Farsçanın rolü büyüktür. İlk zamanlarda hemen hemen tamamen Farsça olan edebi eserler de zamanla Türkçeleşmiş, Klasik Türk şiiri ilk meyvelerini vermeye başlamıştır.[7] Bu var oluş sürecinde bir dönem hem Farsça hem de Türkçe şiirler ve eserler yazan şairler, edipler çıkmış, Arapça ve Farsçadan tercümeler yapılmıştır.[8]

Bir süre sonra resmi işlerde ve edebi eserlerde Farsçanın yerini Türkçenin alacak olmasına rağmen her iki dilde eserler yazan, hatta aynı eserde iki dili kullananlar olmuştur. Örneğin Aşık Paşa (ö. 733/1332)[9] **Garibnâme** adlı eserini Türkçe yazmasına rağmen dibâcesini Farsça yazmıştır.[10] Aşk ve şarap üzerine söylediği Türkçe gazel ve kasideleri ile Anadolu sahası Klasik Türk edebiyatının ilk

---

[4] Bkz. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, y. 1943, sa. 7, s. 377-458.

[5] Bkz. Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VII (XII-XIV). Asırda Anadolu'da Farsça Eserler", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul, y. 1945, sa, 7-8, cüz: 2, s. 94-135.

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 6.

[7] Kemal Yavuz, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. VII, s. 617-635.

[8] Ahmet Kartal, "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairler (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. 7,.s. 685-686.

[9] Aşık Paşa hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Aşık Paşa", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 1-2.

[10] Bkz. Zeki Kaymaz, "Âşık Paşa, Garibnâme: (Metin-Dil Özellikleri-Söz Dizini)", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Malatya, 1989.

önemli temsilcisi sayılan[11] Dehhânî (XIV. yy.)[12]'nin yirmi bin beyitlik Farsça bir **Selçuklu Şahnâmesi**[13] yazdığı da bilinmektedir.[14]

XIII. asırda Moğol istilâsıyla başlayan buhran Anadolu sahasında tasavvuf cereyanını kuvvetlendirmiş, çoğu Farsça olarak kaleme alınan tasavvufî eserler rağbet görmüştür. Bunların başında Mevlânâ (ö. 672/1273)[15]'nın eserleri gelmektedir. Sonraları tarikat hüviyetini kazanan Mevlevîliğin etkisiyle Mevlânâ'nın **Mesnevî**'si bir çok kişi tarafından tercüme ve şerh edilmiş, ayrıca Osmanlı şairleri tarafından nazireler de yazılmıştır.[16] **Mesnevî**, Farsçanın Osmanlı'da öğrenilmesi ve öğretilmesi için önemli sebeplerden biri olmuştur.

Anadolu'da XIII. asırda başlayan kültürel-edebi gelişme süreci XIV. asırda da devam etmiş, birçok Farsça eser yazılmıştır.[17] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı asır olan XV. asırda ise hem Farsça yazan şairler bakımından hem de Türk edebiyatı bakımından büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde hem Klasik Türk şiirinin ilk büyük şairleri yetişmiş, hem de çok sayıda Farsça eser yazılmıştır.

---

[11] Mustafâ Özkan, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2006, c. VII, s. 642.

[12] Hakkında bilgi için bkz. İsmail Ünver, "Hoca Dehhânî", **DİA**, c. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 187-188.

[13] Bu eserin XIV. yüzyıla kadar geldiği anlaşılmaktadır, ancak nüshası günümüzde elde değildir. Bkz. Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlığı, 1971, s. 344; Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", a.g.m., s. 397.

[14] Köprülü, a.g.m., s. 395-396.

[15] Mevlânâ hakkında bilgi için bkz. Reşat Öngören, "Mevlana Celaleddin-i Rûmî", **DİA**, c. XXIX, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 441-448.

[16] Mevlânâ ve eserleri hakkında yazılmış yazma ve basma bütün çalışmalarını içeren iki farklı bibliyografya çalışması yayınlanmıştır. Bkz. Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu, **Mevlana Bibliyografyası I: Basmalar, Kitap –Makale, 2: Yazmalar**, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1973; **Mevlana Bibliyografyası**, ed. Tuncel Acar, Sema Akıncı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

[17] XV. yüzyıla kadar Anadolu'da yazılan eserleri Ahmet Ateş yazdığı makalede tanıtmıştır. Bkz. Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VII (XII-XIV). Asırda Anadoluda Farsça Eserler", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul, c. VII-VIII, cüz: 2, y. 1945, s. 94-135

I. BÖLÜM: ŞAİRİN YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU

XIII. yüzyılın sonuna doğru Moğolların kontrolüne giren Selçuklular yavaş yavaş Anadolu'daki hakimiyetlerini beyliklere terk ediyordu. Daha önce bu beyliklerden her biri kendi bölgesinde Selçuklu sultanından aldığı yetkiyle hüküm sürerken, bir süre sonra kendi hükümranlıklarını ilan etmiş, daha sonra da aralarında rekabet ve mücadele sonucu bazıları zayıflamış ve diğerlerinin hâkimiyeti altına girmiştir.[18] İşte bu beylikler arasında Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın doğduğu bölgeye hâkim olan Karamanoğulları ile eğitimini gördüğü, eserlerini yazıp şöhrete kavuştuğu yerlere hâkim olan Osmanoğulları diğerlerinden daha güçlü kalmışlar, topraklarını genişletmişler ve daha uzun süre yaşamışlardır.[19] Osmanlılar ise zamanla bütün Anadolu'ya ve İslam dünyasının çoğunluğuna hâkim olmuşlardır.

654/1256 yılında Oğuz soyundan Karaman Bey tarafından kurulan Karamanoğulları Beyliği[20] XIII. yy. boyunca Anadolu'da Selçuklular ve Moğollarla birlikte görülen en önemli aktörlerden oldular. Karamanoğulları toprakları ve bu topraklarla birlikte 800/1398 yılında ise Konya Osmanlı idaresine katıldı.[21] Karamanoğulları, bundan beş yıl sonra Osmanlı yönetiminde taht kavgaları baş

---

[18] Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, s. XI-XII.

[19] Bkz. Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 138-139.

[20] Karamanoğulları hakkında bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Karamanoğulları", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 454-462;.Zerrin Günal Öden, "Karamanoğulları Beyliği", **Türkler**, Ankara, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002 c. 6, s. 756-762.

[21] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 16.

gösterip fetret devri başlayınca tekrar beylik idaresini oluşturdular, 891/1476'da Karamanoğulları tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçene kadar beyliği yaşattılar.[22]

Karamanoğulları hükümdarlarından Mehmed I Bey (ö. 676/1277) beyliğinde yalnız Türkçenin konuşulmasını emretmesiyle bilinir.[23]

Karamanoğullarından Alaaddin Bey (ö. 801/1398), Osmanlı sultanı Murad I (ö. 791/1389)'ın kızı ile, İbrahim Bey (ö. 869/1464) de Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed I'in kızıyla da evlenmiştir.[24]

Karamanoğlu İbrahim Bey'in de -aşağıda anlatılacağı üzere- Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'yı Rodos şövalyelerinden fidye vererek kurtardığı rivayet edilmektedir.[25] İbrahim Bey'in Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ için Konya'da bir hankah yaptırdığı da bilinmektedir.[26]

Yine Oğuz soyundan Ertuğrul Bey (ö. 680/1281-82)[27] tarafından XIII. yüzyılın sonunda kurulan Osmanlılar[28] ise XIV. yy. boyunca kuruluş ve beylikten devlete geçiş aşamasını yaşadılar. Bu sırada Osmanoğulları da Anadolu'daki diğer beylikler gibi resmiyette Anadolu Selçuklularına[29] bağlıydılar.[30] Daha sonra Beyliğe

---

[22] Öden, "Karamanoğulları Beyliği", s. 761.

[23] Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, s. 6.

[24] Sümer, "Karamanoğulları", 458.

[25] Taşköprülüzâde İsâmüddin Ahmed, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, haz. Ahmet Suphi Furat, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 240.

[26] İbrahim Hakkı Konyalı, **Abide ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1964, s. 551-561.

[27] Hakkında bilgi için bkz. Fehammeddin Başar, "Ertuğrul Gazi", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 314-315.

[28] Hakkında bilgi için bkz. Feridun Emecen, vd., "Osmanlılar", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 487-589.

[29] Anadolu Selçukluları hakkında bilgi için bkz. Faruk Sümer, Sadi S. Kucur, "Anadolu Selçukluları", **DİA**, c. XXXVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 380-385.

[30] Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s.69.

adını veren Osman Bey (ö. 729/1324)[31] ve yerine geçen oğlu Orhan Bey (ö. 763/1362)[32] beyliği devlet aşamasına taşıdılar. Murad I (ö. 1003/1389)[33] ülkesini beylikten devlete geçirdi ve sultan unvanını aldı.[34]

XIV. yy. boyunca oldukça güçlenip Anadolu'da ve Trakya'da topraklar kazandılar. Ancak, Murad I'dan sonra tahta geçen Yıldırım Bayezid I (ö. 806/1403)[35], Ankara Savaşı'nda[36] Timur (ö. 8071405)[37]'a yenilip esir düşünce (805/1402), oğulları arasında "fetret dönemi" olarak bilinen ve on iki yıl süren idari boşluk ve taht kavgası başladı.[38]

XV. yy. başındaki fetret dönemi dışında Osmanlı sürekli ve istikrarlı bir gelişme gösterdi. Fetret dönemi ise 814/1414'te Çelebi Mehmed I (ö. 824/1421)[39]'in Osmanlı tahtına oturmasıyla sona erdi; yeni sultan diğer kardeşlerini saf dışı bırakıp siyasi birliği tekrar sağladı.[40] Çelebi Mehmed I, ölünce yerine geçen oğlu Murad II

---

31 Hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Osman I", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 443-453.

32 Hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Orhan", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 375-386.

33 Murad I hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Murad I", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 156-164.

34 Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s.23-24.

35 Hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Bayezid I", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 231-234.

36 Ankara Savaşı hakkında bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 210-211.

37 Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kafalı, "Timur", **İslam Ansiklopedisi**, c. XII/1, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 336-346.

38 Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 221-251.

39 Hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Mehmed I", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 391-394.

40 Colin Imber, **The Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of Power**, London, Palgrave Macmillan, 2002, s. 19.

(ö. 855/1451)[41] Batı devletlerine ve Anadolu'nun son beyliği Karamanoğullarına otoritesini kabul ettirdi.[42]

Murad II'ın 855/1451 yılında hastalanarak ölümü üzerine yerine oğlu ve veliahtı Mehmed II (ö. 886/1481)[43] geçti.[44] Mehmed II tahta çıktığında ilk ve en büyük hedef olarak İstanbul'un fethini seçti.[45] İstanbul'un fethi için çok geniş çaplı hazırlıklara girişti.[46] Hazırlıklarını tamamladığını düşündüğünde İstanbul karadan ve denizden kuşatıldı.[47] Üç ay kadar süren kuşatma sonunda İstanbul alındı. (15 Cemaziyelevvel 857/29 Mayıs 1453)[48]

Mehmed II aynı zamanda Anadolu'da da Akkoyunluları yenerek Doğu Anadolu'yu, Karamanoğullarını ortadan kaldırarak da bu beyliğin idaresindeki toprakları aldı, Anadolu'da siyasi birliği sağladı, Karadeniz'i tamamen Türk hâkimiyetine soktu, Akdeniz'de de söz sahibi oldu.[49]

Mehmed II yılında vefat edince yaşanan taht mücadelesini Bayezid II (ö. 917/1512)[50] kazandı.[51] Bayezid II babasına göre daha sakin tabiatlıydı ve barış siyaseti güdüyordu. Bu yüzden Bayezid II'in padişahlığı döneminde fetih hareketleri Mehmed II dönemi kadar hızlı değildi. Yine de saltanatı döneminde birçok savaş

---

[41] Murad II hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Murad II", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 164-172.

[42] Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", s. 245.

[43] Mehmed II (Fatih Sultan Mehmet) hakkında bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Mehmed II", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 495-407.

[44] İnalcık, a.g.m., s. 170.

[45] Feridun Emecen, "İstanbul'un Fethi", **Türkler**, Ankara, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 312.

[46] Önder Bayır, "Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 322-337.

[47] İnalcık, "Mehmed II", s. 396-397; Emecen, a.g.m., s. 313-314.

[48] Emecen, a.g.m., s. 318.

[49] Ekrem Hakkı Ayverdi, "Fatih", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 344.

[50] Hakkında bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "Bayezid II", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 234-238.

[51] Turan, a.g.m., s. 234-235.

yapıldı, kendisi bizzat sefere katıldı. İmparatorluk topraklarına yeni yerler de katıldı.[52]

İstanbul'un alınması, Osmanlı'yı büyük ve köklü bir imparatorluğun yerine oturtmuştu. İstanbul'u fethedişinden sonra Fatih unvanını alan Mehmed II devletinin idare merkezini de İstanbul'a taşıdı. İstanbul'da devletinin teşkilat ve nizamını da bu yeni duruma göre düzenledi.[53] İmparatorluğun gereği olarak Doğudan ve Batıdan bilim ve sanatta temayüz etmiş kimseleri İstanbul'a davet etti. Kendisi de bilim ve sanata oldukça ilgili olan Mehmed II İstanbul'da çok nitelikli bir entelektüel sınıfın oluşumunu başlattı.[54] Aynı zamanda İstanbul'a Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Müslüman Türkler getirip yerleştirdi. Böylece Fatih, çok kısa zamanda İstanbul'u İslam dünyasının yeni merkezi haline getirmiş oldu.[55] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ da fetihten sonra İstanbul'a gelip yerleşen bilim ve din adamlarından biridir.

Bu dönemde bilginler ve şairler yanında musikişinaslar ve hattatlar da İstanbul'da önemli bir varlık göstermişlerdir. Türk müziğinin büyük kurucu teorisyenlerinden sayılan Abdülkadir Merağî (ö. 839/1435)[56] de bu dönemde İstanbul'a gelip yerleşenlerdendir.

Bayezid II'in saltanatı döneminde, Mehmed II zamanında temeli atılan ilmiye, kalemiye teşkilatı ile sanat çevresinin bu dönemde oldukça gelişme göstermiştir.[57]

---

[52] Turan, "Bayezid II", s. 236; İnan, "II. Bayezid Dönemi", s. 383-392.

[53] Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 283-284; Imber, **The Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of Power**, s. 29.

[54] İnalcık, "Mehmed II", s. 406-407; İsen, "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", s. 543.

[55] Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s.165-176

[56] Hakkında bilgi için bkz. Nuri Özcan, "Abdülkadir Merağî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 242-244.

[57] Kenan İnan, "II. Bayezid Dönemi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 383-392.

Mehmed II ve Bayezid II Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya oldukça hürmet ve iltifat göstermişlerdir. Kendisi uzlette yaşamayı tercih etmesine karşılık, her iki padişah da kendisiyle görüşmeyi istemişlerdir.[58]

Mehmed II vefat edince cenaze namazını Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ kıldırmış, Bayezid II de babasının cenaze namazını onun arkasında kılmıştır.[59]

Bayezid II Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ vefat edince yine cenaze namazında bulunmuştur.[60]

---

[58] Taşköprüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Mahmûd Lâmiî Çelebi, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns, İstanbul, Dârü't-Tıbaâti'l-Âmire**, 1270, s. 559.

[59] Gelibolulu Mustafâ Âlî, **Künhü'l-Ahbâr II: Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481**, haz. Hüdâî Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 180; Hoca Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, c. II, s. 191; Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, çev. Mehmet Ata, sad. Abdülkadir Karahan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, c. I, s. 295, İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, c. I, s. 359.

[60] Taşköprülüzâde, **a.g.e.**, s. 238; Âlî, **a.g.e.**, s. 238; Nişancı Mehmed Paşa, **Nişancı M. Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât**, sad. Enver Yaşarbaş, İstanbul, Kamer Neşriyat, 1983, s. 163.

II. BÖLÜM: OSMANLI'DA FARS DİLİ VE FARSÇA MANZUM ESER YAZAN ŞAİRLER

A. OSMANLI'DA FARS DİLİ

XI. yüzyıldan itibaren hem bilim ve sanatın hem de tasavvufî hareketlerin beşiği olan Maveraünnehir, Horasan ve İran topraklarından Anadolu'ya doğru yönelim başlamıştı. XIII. yüzyıldan itibaren de Moğol istilasıyla daha da arttı. XV. yüzyılda Osmanlı coğrafyası bütün Müslüman topluluklar için artık oldukça hareketli ve çekici bir bölge olmuştu. Bu nedenle sürekli doğu tarafından göçler oluyordu. İstanbul fethedilip Osmanlılara başkent olunca da Fatih, özellikle ilim muhiti olan Maveraünnehir'deki âlimleri İstanbul'a davet etti.[61] Fatih bu alimlerin İstanbul'a gelip yeni payitahtı ilim merkezi haline getirmelerine çok önem vermiş, kendilerine de oldukça hürmet ve cömertlik göstermiştir. Bu davete icabet eden bilginler beraberlerinde geniş bir kültür çevresini de getirdiler. Fatih tarafından davet edilip daveti kabul edenlerden Ali Kuşçu (ö. 879/1474)[62]'ya beraberindeki üç yüz kişiyle birlikte İstanbul'a varıncaya kadarki yolculuğu boyunca günde bin akçe harcırah verilmiştir. İstanbul'a gelince de Ayasofya Medresesine müderris tayin edilmiş ve kendisine günde iki yüz akçe ödenmiştir.[63] Mehmed II'in Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)[64]'ye yılda bin duka altın gönderdiği bildirilmektedir.[65]

---

[61] Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 25.

[62] Hakkında bilgi için bkz. Cengiz Aydın, "Ali Kuşcu", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 408-410.

[63] Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I, s. 328.

[64] Hakkında bilgi için bkz. Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", **DİA**, c. VII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 94-99.

Bu göçler esnasında Anadolu da dahil olmak üzere İstanbul'a kadar bu ilim çevresinin güzergâhında olan yerler, hem Maveraünnehir'de doruk noktasında olan bilimlerle, hem de İran'da zirve noktasına ulaşmış edebiyatla yakından tanışmış oldu. Bu âlimler yeni vatanlarında çok sayıda edebi ve bilimsel eser vücuda getirmişlerdir.[66]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı dönem Türkçenin ve Türk hâkimiyetinin gelişme dönemine rastlar. Bu dönem Osmanlı sultanlarından Murad I, Mehmed II (Avnî), Bayezid II şiir yazmıştır. Bu dönemde Türkçe büyük gelişme gösterip Türkçe eserler ve divanlar yazılmaya başlamışken, aşağıda anlatılacağı üzere bu dönemde Farsça şiir ve eser yazanlarda da artış gözlenmiştir.

Bu dönemde Horasan, Maveraünnehir ve İran'dan gelip Anadolu'da yerleşenlerin sayısı oldukça fazladır. Bunların çoğu Türk ve anadilleri de Türkçe idiyse de Farsçayı çok iyi konuşur ve yazar durumdaydılar, genellikle şiir de söylerlerdi. Hatta bu yüzden İran tarafından gelen herkese şair ve edebiyattan anlar gözüyle bakılıdığı ve bunun şikâyetlere konu olduğu olurdu.[67]

Farsça Osmanlı idaresinde Arapça gibi eğitim dili ya da resmi dil olmadı, ancak Farsça öğrenilmesi ve yazılması her türlü imkânla teşvik ediliyordu.[68] Padişahlar ve devlet büyükleri bizzat Farsça şiirler ve eserler yazıyorlar, yazılmasını emrediyorlardı.[69]

---

[65] Hammer, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, c. I, s. 290.

[66] Riyâhî, **Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, s. 135-141.

[67] Örneğin İran'da tahsil gören La'âlî adlı bir Türk şair, İranlı olduğu zannedildiği için Fatih tarafından oldukça iltifat görmüş, kendisine tekke ve makam verilmiştir. İranlı olmadığı anlaşılınca huzurdan kovulmuş ve verilenler geri alınmıştır. Bkz. Haluk İpekten, **Divan Şiirinde Edebi Muhitler**, s. 44.

[68] Ömer Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitimin Programları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 113-116.

[69] Şadi Aydın, "Farsça Divân Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divanlarının Nüshaları" **Nüsha**, Ankara, yıl 2, sa. 6, Yaz 2002, s. 41-56.

Osmanlının yükleliş dönemi boyunca da Anadolu da dahil olmak üzere Mısır ve Arabistan dışında kalan bölgelerdeki Müslüman ülkelerle yazışma dili Farsçaydı.[70] Bu nedenle devlet kademesinde görev yapanların önemli bir kısmı Farsça bilmek zorundaydı. Örneğin divanında Türkçeden başka dil konuşulmasını menettiği rivayet edilen Karamanoğlu Mehmet Bey'in ülkesi ile Osmanlı arasındaki yazışmalar da Farsçadır.[71]

Osmanlı sultanlarından Bayezid II ile XV. yüzyılın ünlü bilgin ve şairi Abdurrahman Câmî Farsça mektuplaşmışlardır.[72] Câmî'nin eserlerinde çağdaşı olan

---

[70] Osmanlı'da yapılmış Farsça yazışmalardan bazıları yayınlanmıştır. Bkz. Feridun Ahmed Bey, **Münşeâtü's-Selâtin**, İstanbul, Dârü't-Tıba'ati'l-Âmire, 1858; Tâcizâde Sa'dî Çelebi, **Münşeât,** haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956; **Mecmu'a-i Munşe'ât: Mute'allik be Devre-i Sultan Muhammed Fatih: Fatih Devrine Ait Müneşat Mecmuası**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

[71] Feridun Ahmed Bey, **Münşeâtü's-Selâtin,** adlı eserinde Osmanoğulları ile Karamanoğulları arasında yapılan yazışmalardan 20 adet belgeyi aktarmıştır. Bunlardan Orhan Gazi Han'dan Karamanoğlu'na yazılan mektup (s. 66), bu mektuba Karamamoğlu'ndan gelen cevap (s. 66-67), Karamanoğlu'ndan Orhan Gazi'ye gelen mektup (s. 80-81), bu mektuba Orhan Gazi tarafından yazılan cevap (s. 81-82), Karamanoğlu'ndan Orhan Gazi'ye gelen mektup (s. 82-85), Murad I tarafından Karamanoğlu'na yazılan mektup (s. 90), bu mektuba Karamanoğlu tarafından yazılan cevap (s. 91), Karamanoğlu Ali Bey'den Murad I'a gelen mektup (s. 110), Karamanoğlu Mehmed Bey'den Çelebi Mehmed'e gelen mektup (s. 149-150) bu mektuba yazılan cevap (s. 150), Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından Murad II'a yazılan mektup (s.186-187), bu mektuba verilen cevap (s.187), Karamanoğlu İbrahim Bey'den Murad II'a gelen mektup (s. 187-188), bu mektuba yazılan cevap (s. 188), Mehmed II tarafından Karamanoğlu İbrahim Bey'e gönderilen mektup (s.233-234), bu mektuba gelen cevap (s. 235), Mehmed II tarafından Karamanoğlu'na yazılan mektup (s.264) ve bu mektuba verilen cevap (s. 265) Farsçadır. Murad I'ın kızı Nefise Sultan'ın Karamanoğlu Ali Bey'le nikahının akdi (s. 105-107) Arapça, Osmanlı Sultanı Mehmed II'in Karaman Hakimi olan Şehzadesi Mustafâ'ya yazdığı mektup (s. 279) ise Türkçedir. Bu yazışmalardan bu dönemde Anadolu'da ve Osmanlı'da dini işlerde Arapça kullanıldığı, dış işlerde Farsça, iç işlerde ise Türkçenin geçerli olduğu sonucuna varılabilir.

[72] Bu mektuplar yayınlanmıştır. Feridun Ahmed Bey'in ve Ali Asgar Hikmet'in eserlerinde Abdurrahman Câmî ile Bayezid II arasında karşılıklı yazılan ikişer mektuba yer verilmiştir. Ali Asgar Hikmet'in eserinin Türkçe çevirisinde Farsça mektupların çevirileri de yer almıştır. Bkz. Bayezid II'in Câmî'ye mektubu: Feridun Ahmed Bey, **Münşeâtü's-Selâtin**, İstanbul, Dârü't-Tıba'ati'l-Âmire, 1858, c. I, s. 361-362; Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ**, Tahran, İntişârât-i Tûs, 1363, s, 44; a.m., **Câmî: Hayatı ve Eserleri**, çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 70-73; Câmî'nin bu mektuba cevabı: Feridun Ahmed Bey, **a.g.e.**, s. 362; Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ**, s. 45-46; A.m., **Câmî: Hayatı ve Eserleri**, s. 73-74; Bayezid II'in Câmî'ye yazdığı ikinci mektup: Feridun Ahmed Bey, **a.g.e.**, s. 362-363; Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ, s. 46-47;** A.m., **Câmî: Hayatı ve Eserleri,** s. 74-76; Câmî'nin bu mektuba cevabı: Feridun Ahmed Bey, **a.g.e.**, 363-364; Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u**

Osmanlı sultanlarından Mehmed II ve Bayezid II hakkında şiirler yazdığı ve eserlerinde adlarını zikrettiği bilinmektedir.[73] Bayezid II'in Câmî'yi ısrarla İstanbul'a davet ettiği de bildirilmektedir.[74] Câmî'nin Osmanlı padişahları nezdinde bu kadar saygın olmasının yanı sıra döneminde Osmanlı topraklarındaki şair ve mutasavvıflar üzerinde de etkisi görülmektedir.[75]

Dikkat çeken bir başka önemli husus Ali Şir Nevâî (ö. 906/1501)[76]'nin Çağatay Türkçesi ile yazdığı **Mecâlisü'n-nefâis** adlı eserin 927/1521-929/1523 yıllarında İstanbul'da Yavuz Sultan Selim I adına Farsçaya tercüme edilmiş olmasıdır. Bu durum, Farsça'nın o dönem Osmanlı kültür hayatı içerisinde Türkçenin bir başka lehçesinden daha geçerli ya da anlaşılır olduğunu gösteriyor. Çevirmen Hekim Şâh Muhammed-i Kazvînî (ö. XVI. yüzyıl) bu esere Yavuz Sultan Selim I dönemi şairlerini anlattığı Farsça bir bölüm daha eklemiştir.[77] Bu şairlerin çoğu Maveraünnehir, Horasan, Irak ve İran'dan gelen ve Farsça yazan şairlerdir. Osmanlı padişahlarının ilim ve sanat adamlarına gösterdiği iltifatın neticesi olarak bu coğrafyalardan birçok âlim ve şair Osmanlı topraklarına göçmüştür. Çoğunlukla İstanbul'da sonlanan bu göçler XVI. asırda da devam etmiştir.

Fars dili ve edebiyatının Türk kültür ve edebiyatına etkisi sonraki asırlarda da devam etmiş, Mevlânâ, Sa'dî (ö. 691/1291)[78], Hâfız (ö. 762/1390)[79], Attâr (ö.

Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ, s. 47-48; a.m., **Câmî: Hayatı ve Eserleri**, s. 77-79.

[73] Abdurrahman Câmî, Fatih'i mesnevi tarzında yazdığı bir şiirle övmüş, **Silsiletü'z-Zeheb** adlı kitabını da Bayezid II adına yazmıştır. Bkz. Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ**, s. 48-50.

[74] Ali Asgar Hikmet, **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ**, s. 192.

[75] İpekten, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, s. 78, 89-90.

[76] Hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Ali Şir Nevâî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 449-453.

[77] Mîr Nizâmüddîn Ali Şîr Nevâî, **Mecâlisü'n-Nefâis**, çev. Hekim Şâh Muhammed-i Kazvînî, haz. Ali Asgar Hikmet, Tahran 1323; Hekim Şah Muhammed Kazvînî'nin eklediği kısım için bkz. **a.g.e.**, s. 359-409.

[78] Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", **DİA**, c. XXXV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s. 405-407.

632/1234)[80] gibi Fars Edebiyatının en ünlü şair ve yazarlarının eserleri çokça okunmuş, eserleri tercüme ve şerh edilmiştir. Ayrıca çok sayıda sözlük ve dilbilgisi kitabı hazırlanmıştır.[81] Bunların yanında çeşitli konularda Arapça ve Farsça ilmi, edebi ve tarihi eserler de kaleme alınmıştır. XVI. ve XVII. yüzyıldan sonra Osmanlının da bütün Anadolu'da hâkimiyetini sağlaması ve Türkçenin gelişerek çok sayıda şair yetiştirmesi, Farsçanın geçerliliğini azaltmışsa da Farsça yazanlar XX. yüzyıla kadar var olmuştur.

Osmanlı topraklarında yazılmış Farsça eserler hakkında Muhammed Emîn Riyâhî **Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**[82] adıyla, Bihrûz Nasîrî, **Zebân u Edebiyât-i Fârsî der Asyâ-yi Sağîr**[83] adıyla, Tahsin Yazıcı, **Pârsîgûyan-i Asyâ-yi Sağîr**[84] adıyla, İlhâme Miftah ile Vehhâb Velî de **Nigâhî be Revend-i Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî der Turkiye**[85] adıyla Farsça olarak müstakil birer eser yazmışlardır. Muhammed Emîn Riyahî'nin eseri Mehmet Kanar tarafından Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır.[86] Mustafa Çiçekler "Osmanlı Döneminde Farsça

---

[79] Hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hâfiz-i Şîrâzî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 103-106.

[80] Hakkında bilgi için bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Attar, Feridüddin", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 95-98.

[81] Türkiye'de hazırlanan Farsça-Türçke sözlükler konusunda doktora çalışması yapılmıştır. Bkz. Yusuf Öz, "Tarih Boyunca Farsça Türkçe Sözlükler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1996. Eski harflerle basılan Farsça dilbilgisi kitapları hakkındaki bilgiler de ayrı bir çalışmada sunulmuştur. Bkz. Nazif Şahinoğlu, **Eski Harflerle Basılmış Farsça Dilbilgisi Kitapları Katalogu**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989.

[82] Bkz. Muhammed Emîn Riyâhî, **Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, Tahran, Pajeng, 1369. Bu eser yazarın Türkiye'de görev yaptığı esnada derlediği bilgiler ve tuttuğu notları değerlendirerek verdiği konferans ve yazdığı makalelerin derlenmesinden oluşan **Nufûz-i Zebân u Edebiyât-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, (Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1350) adlı kitabının genişletilmiş halidir.

[83] Bkz. Bihrûz Nasîrî, **Zebân u Edeb-i Fârsî der Asyâ-yi Sağîr**, Hoy, İntişârât-i Karakuş, 1384.

[84] Bkz. Tahsin Yazıcı, **Pârsîgûyan-i Asyâ-yi Sağîr**, Tahran, Merkez-i Mutalaat ve Tahkîkât-i Ferhengî-yi Beynelmilelî, 1371.

[85] Bkz. İlhâme Miftah, Vehhâb Velî, **Nigâhî be Revend-i Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî der Turkiye**, Tahran, Şûrâ-yi Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî, 1384.

[86] Bkz. Muhammed Emîn Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları" başlıklı[87] ve Şadi Aydın "Türk Edebiyatında Farsça Divân ve Divânçeler" başlıklı[88] yüksek lisans çalışmalarında Osmanlı'da Farsça yazan şairlerin eserlerinin Farsça yazmalarını tanıtmışlardır. Ahmet Kartal da bu konuda bir makale yazmıştır.[89] Yalnız bunlardan sadece Çiçekler'in çalışmasında Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinden bahsedilmiştir.

Bunlardan başka Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça eserler üzerine yapılan çalışmalarda da Osmanlı'da yazılan çok sayıda eser tanıtılmıştır.[90]

---

[87] Bkz. Mustafâ Çiçekler, "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1989.

[88] Bkz. Şadi Aydın, "Türk Edebiyatında Farsça Divân ve Divânçeler", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2001.

[89] Bkz. Ahmet Kartal, "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairler (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Türkler,** Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. VII,.s. 682-695.

[90] Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça eserler konusunda bir çok çalışma yapılmıştır. Paul Horn 1900 yılında yazdığı makale ("Persische Handschriften in Constantinopel", **Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, Berlin, Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1900, c. LIV, s. 275-332; a.m., "Persische Handschriften in Constantinopel II", **Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Berlin, Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 1901, c. LV, s. 475-509.) ile İstanbul kütüphanelerindeki Farsça eserleri tanıtmıştır. Ahmet Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuriosmaniye Kütüphaneleri,** (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968) adlı eserinde, Hüsamettin Aksu ve Tevfik H. Subhânî, **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Dânişgâh-i İstanbul** (Tahran, Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-i Ferhengî, 1374)**,** Tevfik H. Subhânî, **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhâne-i Mağnisâ** (Tahran, Dânişgâh-i Gilân, 1366)**, Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhâne-i Burusâ** (Tahran, Merkez-i Neşr-i Dânişgâh, 1368) ve **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhânehâ-yi Turkiye** (Tahran, Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-i Ferhengî, 1374) adlı eserlerinde, Fehmi Ethem Karatay, **Topkarapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Katalogu** (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1961) adlı eserinde, Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlanâ Müzesi Kütüphanesi Yazmalar Katalogu** (4 c., Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967-1994) adlı eserinde, Ayrıca Ramazan Şeşen ("Türkiye Kütüphanelerindeki Tanıtılmamış Bazı Farsça Yazmalar", **İslâm Tetkikleri Dergisi**, İstanbul, y. 1984, c. 1-4, s. 5-70) ve Osman F. Özgüdenli ("İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş", Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, y. 2008, sa. 43'ten ayrı basım) de yazdıkları birer makalede Türkiye kütüphanelerinde bulunan çok sayıda Farsça eserin yazmasını tanıtmışlardır. Sa'îd Nefîsî de, **Tarih-i Nazm ve Nesr der İrân ve der Zebân-i Fârsî** (Tahran, Kitâbfurûş-i Furûğî, 1344) adlı eserinde Anadolu ve Osmanlı topraklarında Farsça şiir söyleyen ve eser yazan birçok kişi hakkında bilgi vermiştir. Ankara'da Milli Kütüphane tarafından hazırlanıp 1971 yılında basılan **Türkiye'de Basılmış Farsça Eserler**

B. OSMANLI'DA FARSÇA MANZUM ESER YAZAN ŞAİRLER

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıdaki kaynaklardan ve Türkiye kütüphanelerininden yararlanarak elde edebildiğimiz bilgilerle Osmanlı'da yazılan Farsça divan ve manzum eserlerin en bilinenlerinden bahsedeceğiz. Burada bahsedilecek eserlerden bir kısmı üzerinde çalışmalar yapılmış, bazıları yayınlanmıştır.

Osmanlı coğrafyasında çok sayıda şair Farsça manzum eser yazmış, divan yada divançe oluşturmuştur. Aslında Osmanlı divan edebiyatında şiir yazan hemen hemen her şairin az ya da çok Farsça şiiri de vardır. Fakat bunlardan bazıları divan tertip edecek ya da müstakil manzum eser yazacak kadar Farsça şiirle meşgul olmuşlardır. Farsça manzum eser yazan yahut divan tertip eden Anadolu/Osmanlı şairlerinden en bilinenlerinden "Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan Önceki Şairler", "Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Çağdaşı Şairler" ve "Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan Sonraki Şairler" başlıklarıyla bahsedeceğiz.

i) Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan Önceki Şairler

Osmanlı'dan önce XIII. yüzyılda Anadolu'da Farsça şiir yazanlar, divan tertip edenler olmuştur. Fahruddin-i Irâkî (ö. 688/1289)[91], Farsça divan ve **Uşşâknâme** adıyla mesnevi,[92] Mevlânâ Farsça divan[93] ve **Mesnevî-i Ma'nevî**[94] adıyla bir

---

Çeviriler ve İran'la İlgili Yayınlar Bibliyografyası (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971) adlı kitapta da Farsça manzum eserlerden bu tarihe kadar basılmış olanlara yer verilmiştir.

[91] Fahruddin-i Irâkî hakkında bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Fahreddin-i Irakî", **DİA**, c. XII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 84-86.

[92] Fahruddin-i Irâkî'nin divanı ve mesnevisi yayınlanmıştır. bkz. İbrahim b. Bozorcmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî Fahreddin-i Irâki, **Kulliyyât-ı Şeyh Fahruddin İbrahim-i Hemedânî el-Mütehallas be-Iraki,** haz. Said-i Nefîsî, havâşi ve ta'likat M. Derviş, Tahran, İntişârât-ı Cavidân, 1366.

[93] Mevlânâ'nın Farsça divanı ve Türkçe tercümesi yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, **Külliyyat-ı Divân-ı Şems-i Tebrîzî ya Divân-ı Kebir,** 2 c., haz. Bediüzzaman Füruzanfer, Tahran, 1386; Celâleddin Muhammed bin Muhammed Mevlevî, **Dîvân-i Kebîr: Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî**, c. 2, haz. Tevfîk H. Subhânî, Tahran, Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, 1386; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Dîvan-ı Kebir**, 8 c., çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

mesnevi, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312)[95] Farsça divan[96] ile **İbtidânâme** (Mesnevî-i Veledî)[97], **İntihânâme**[98] ve **Rebâbnâme**[99] adlarıyla üç mesnevi yazmıştır.

XIV. yüzyılda Mevlânâ'nın torunu Ulu 'Ârif Çelebi (ö. 719/1319)[100] de Farsça divan tertip etmiştir.[101] Yine bu dönemde Karamanoğlu Alaaddin Bey'in Yarcânî (ö. XIV. yy.) adlı bir şaire Farsça **Karamannâme** adında tarihi bir mesnevi yazdırdığı bildirilmektedir.[102] Ancak bu eser günümüzde elde mevcut değildir. XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da yaşayan Gülşehrî (ö. 717/1317)[103], **Feleknâme**[104] adlı Farsça bir mesnevi yazmıştır. Hurûfî düşünceleri nedeniyle idam edildiği bilinen Seyyid İmâdüddin Nesîmî (ö. 820/1417)[105],

---

[94] Mesnevî-i Ma'nevî ve Türkçe çevirisi birçok kez yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevî-i Ma'nevî: Fârsî**, 3 c., haz. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi**, 6 c., çev. Veled Çelebi İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Maarif Vekaleti, 1943.

[95] Hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Sultan Veled", **İslam Ansiklopedisi**, c. XI, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 28-32.

[96] Sultan Veled'in Farsça divanı basılmıştır. Bkz. Sultan Veled, **Dîvân-i Sultan Veled**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341; A.m., Dîvân-i Sultan Veled, Tahran, Kitâbfurûşî-yi Rûdekî, 1338.

[97] Sultan Veled'in bu eserinin tenkitli metni de tez olarak hazırlanmıştır. Djamchid Garabeiglou, "Sultan Veled: Hayatı, Eserleri ve Masnavi-i Valadî'nin Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Kürsüsü, 1977.

[98] Sultan Veled'in bu eserinin tenkitli metni yayınlanmıştır. Bkz. Bahaeddin Muhammed Veled: Sultan Veled, **İntihânâme**, haz. Muhammed Alî Haznedârlu, Tahran, İntişârât-i Revzene, 1376.

[99] Sultan Veled'in bu mesnevisi doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Veyis Değirmençay, "Sultan Veled ve Rebâbnâme", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 1996.

[100] Ulu Ârif Çelebi hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s.363-364.

[101] Ulu Arif Çelebi'nin Farsça divanının tenkitli metni doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mehmet Vanlıoğlu, "Ulu Arif Çelebi ve Divanının Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1991.

[102] Fuad M. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", s. 399-401.

[103] Gülşehrî hakkında bilgi için bkz. Mustafa Özkan, "Gülşehrî", **DİA**, c. XIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 250-252.

[104] Güşehrî'nin bu eseri Türkçe çevirisiyle birlikte yayınlanmıştır. Bkz. Saadettin Kocatürk, **Gülşehrî ve Feleknâme**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984.

düşüncelerini açıkça yansıtan Türkçe şiirleri dışında Farsça şiirler de yazmış ve divan oluşturmuştur.[106]

XIV. Yüzyılda Osmanlı devleti de tarih sahnesinde boy göstermiş, Osmanlı topraklarında da büyük şair ve edibler yetişmeye başlamıştır. İlk manzum eserler de yine bu yüzyılda ortaya çıkmıştır.

İlk Türkçe divan oluşturanlardan olan ve Farsçadan birçok çevirisi bulunan Ahmed-i Dâ'î (ö. 824/1421)[107] Farsça oldukça başarılı şiirler yazmış ve divan oluşturmuştur.[108]

Türk Edebiyatına büyük eserler kazandıran Ahmedî (ö. 816/ 1414)[109] Farsça manzum olarak **Mi'yârü'l-edeb** adında Arapça nahiv kitabı yazmıştır.[110]

---

[105] İmâdüddin Nesîmî hakkında daha fazla bilgi için bkz. A. Azmi Bilgin, "Nesîmî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 3-5.

[106] Seyyid İmadüddin Nesîmî'nin Farsça divanı Türkiye'de Azerbaycan'da ve İran'da birçok kez basılmıştır. Bkz. İmadüddin Seyyid Nesîmî, **Dîvân-i Nesîmî**, İstanbul, Dâru't-Tıba'at'i-Âmire, 1260; a.m., **Dîvân-i Nesîmî**, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1284; A.m., **Dîvân-i Fârsî-yi Nesîmî**, haz. Hamid Mehmedzâde, Bakü, Azer Neşr, 1972; A.m, **Dîvân-i Seyyid 'İmâdüddün Nesîmî**, haz. Nejad Ferid Rustânî, Tahran, İntişârât-i Furuğî, 1370; A.m., **Dîvân-i Seyyid 'İmâdüddin Nesîmî**, haz. Pervîz Abbâsî-yi Dâkânî, Tahran, 1371; Yedullah-i Celâlî-yi Penderi, **Zindegî ve Eş'âr-i 'İmâdüddin Nesîmî**, haz. Tahran, 1371. A.m., **Dîvân-i Fârsî**, haz. Fazlullah Nâim-i Tebrîzî, Tahran, İntişârât-i Dünyâ, t.y. Seyyid 'İmâdüddin Nesîmî'nin Farsça divanı üzerine Türkiye'de Veyis Değirmençay çalışmış ve Türkçeye çevirerek yayınlamıştır. Bkz. Veyis Değirmençay, **İmâdüddin Nesîmî ve Farsça Divanının Türkçe Çevirisi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matbaası, 2005.

[107] Ahmed-i Dâ'î hakkında bilgi için bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, **Ahmed-i Dâî: Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952, s. 116-124; Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 56-58.

[108] Ahmed-i Dâ'î'nin Farsça divanı üzerine İran'da doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz. F. Tulga Ocak, "Ahvâl ve Âsâr ve Tahlîl-i Eş'âr-ı Dîvân-ı Fârsî-yi Ahmed-i Dâî", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tehrân Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî, 1352.

[109] Ahmedî hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Ahmedî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 165-167.

[110] Ahmedî'nin Farsça eserlerinin tenkitli metni bir doktora çalışması olarak hazırlanmıştır. Bkz. Ali Temizel, "Ahmedî'nin Farsça Eserleri: Tenkitli Metin, İnceleme, Tercüme ve İndeks", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2002.

Isfahan'da doğup sonradan Anadolu'ya gelen Mevlânâ Hamîdî (ö. XVI. yy. başları)[111], Farsça divan oluşturmuş ve **Hasbihalnâme** adlı bir mesnevi yazmıştır.[112] Muhammed Emîn Riyâhî, Mevlânâ Hamîdî'nin Farsça divanını bizzat kendi eliyle yazıp Fatih Sultan Mehmed'e sunduğunu bildiriliyor.[113]

ii) Farsça Manzum Eser Yazan Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Çağdaşı Şairler

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı dönemde, yani XV. yüzyılda Farsça eser yazanların sayısında büyük artış olmuştur. Bu dönemde İran'dan göçenlerden olduğu kadar burada yetişmiş kimselerden de eserlerini Farsça manzum eser yazan birçok kişi çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı şiirler yazıp divanlar oluştururken bir önemli bir kısmı da tarihi ya da tasavvufi mesneviler yazmışlardır.

Fatih'in veziriazamı olan, İstanbul'da Kapalıçarşı yakınlarında yaptırdığı camisiyle şöhret bulmuş ve semte adını vermiş olan Mahmud Paşa (ö. 878/1474)[114]'nın Adnî mahlasıyla yazdığı Türkçe divanıyla aynı ciltte Farsça divançesi vardır.[115]

---

[111] Hamîdî hakkında bilgi için bkz. İsmail Ünver, "Hamîdî", **DİA**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, c. XV, s. 461-462.

[112] Hamîdî'nin Farsça divanının ve Hasbihâlnâme'sinin tıpkı basımı yapılmıştır. Bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, **Külliyât-ı Mevlânâ Hamîdî**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1949.

[113] Riyâhî, **Zebân ve Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, s. 150.

[114] Adnî Mahmûd Paşa hakkında bilgi için bkz. Şehabeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa", **DİA**, c. XXVII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 376-379.

[115] Adnî Mahmud Paşa'nın Farsça şiirlerine hazırlanan tez çalışmasında ve ayrıca yayınlanan divanında yer verilmiştir. Bkz. Meserret Diriöz, "Adni (Mahmud Paşa-yı Veli), Hayatı ve Edebi Şahsiyeti", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1945-1946; Bilal Yücel, **Mahmud Paşa, Adni Divanı**, Ankara, Akçağ, 2002.

İran'dan Osmanlı'ya gelen şairlerden olan Kabûlî (ö. 883/1478)[116], tertib ettiği Farsça divanını[117] İstanbul'da 880/1475 yılında Mehmed II'e sunmuştur.[118]

Gülşenî-i Saruhânî (ö. 889/1484)[119], çoğunu Mehmed II yada Bayezid II'e ithaf ettiği Farsça şiirlerini bir divanda toplamıştır.[120]

Ahmed-i Rûmî (ö. 750//1389)[121] **Dakâyıku'l-Hakâyık**[122] adıyla manzum bir Farsça eser yazmıştır.[123]

Bu dönemde yaşayan Molla İlâhî (ö. 896/1491)[124]'nin de Farsça divanı vardır.[125]

---

116 Kabûlî hakkında bilgi için bkz. İsa Kayaalp, "Kabûlî", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s.43.

117 Kabûlî'nin Farsça divanının tıpkı basımı yapılmıştır. Bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, **Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

118 Riyâhî, **Zebân ve Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, s. 165-166.

119 Gülşenî-i Saruhânî hakkında bilgi için bkz. Hasan Aksoy, "Gülşenî-i Saruhânî", **DİA**, c. XVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 256.

120 Gülşenî-i Saruhânî'nin Farsça divanı ile mesnevisinin metni doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. İbrahim Ferzan, "Gülşeni-yi Sarûhânî: Hayatı, Farsça Divanı ve Râznamesi", İstanbul, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Kürsüsü, 1980.

121 Ahmed-i Rûmî hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Ahmed-i Rûmî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 131-132.

122 Bu eser üzerine doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz. Abdüsselam Uygur, "Ahmed-i Rûmî: Dakâyık al-Hakâyık", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1993.

123 Eserin üç yazma nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Kitaplığı 1679 ile Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2102 ve 2103 numaralarda kayıtlıdır.

124 XV. yüzyılda yaşayan İlâhî adıyla bilinen iki kişi vardır. Biri Molla Abdullâh-i İlâhî, diğeri Ahmed-i İlâhî'dir. (Bkz. Mustafa Kara, Hamid Algar, "Abdullâh-i İlâhî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 110-112) Elde tek nüsha olarak bulunan İlâhî divanının kime ait olduğu konusunda tartışma olmakla birlikte (Bkz. Mustafa Kara, Hamid Algar, a.g.m, s. 111.) bu divan üzerinde çalışan İsmail Hikmet Ertaylan bu divanın Molla İlâhî olarak tanınan Abdullâh-i İlâhî'ye ait olduğunu kabul edip bu adla tıpkıbasımını yayınlamıştır.

125 Bu divanın tıpkıbısımı için bkz. İsmail Hikmet Ertaylan, **İlâhî Divânı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962.

Fatih'in oğlu ve Bayezid II'in kardeşi Cem Sultan (ö. 900/1495)[126] Farsça şiirler yazmış ve divan oluşturmuştur.[127]

XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen ancak hakkında pek bilgi bulunmayan Askerî[128] ve Emîrî[129] adlı iki şair de Farsça divan oluşturmuştur.

Tuhfe-i Şâhidî[130] adıyla manzum Farsça-Türçe sözlük yazan Şâhidî İbrahim Dede (ö. 957/1550)'nin de Farsça divanının da olduğundan bahsedilmektedir[131]; ancak nüshası bulunamamıştır. Lakin Şâhidî'nin **Gülşen-i Esrâr**[132] ve Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçilmiş beyitlerin şerhinden oluşan yine mesnevi tarzında yazdığı **Gülşen-i Tevhid**[133] adlı Farsça mesnevileri günümüze ulaşmıştır.[134]

---

126 Cem Sultan hakkında bilgi için bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Cem Sultan", **DİA**, c. VII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 283-284.

127 Cem Sultan'ın Farsça divanı İran'da doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bzk. Abdurrahman Naci Tokmak, "Şerh-i Hâl-i Sultan Cem ve Tahlîl u Tashîh Dîvân-i Fârsî-yi û", Danişgâh-i Tehrân Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsâni, 2535 şah.

128 Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Kitaplığı, 1668 numaradadır. Bu eser ve yazma nüshası hakkında bilgi için bkz. Çiçekler, "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", s. 35.

129 Yazma Nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farça Yazmalar, 1222 numaradadır. Bu şairin Farsça divanının yazma nüshası hakkında bilgi için bkz. Hüsamettin Aksu, Tevfik H. Subhânî, **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Dânişgâh-i İstanbul,** s. 532; Çiçekler, "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", s. 36.

130 Bu sözlük doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Ahmet Hilmi İmamoğlu, "Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü: İnceleme, Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1993.

131 Bkz. Ali Enver, **Semâ'hâne-i Edeb,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1309, s. 105.

132 Şâhidî'nin **Gülşen-i Esrâr** mesnevisi doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Nuri Şimşekler, "Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı: Tenkitli Metin-Tahlil", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1998.

133 Bu eser basılmıştır. Bkz. Şâhidî İbrahim b. Hudâî, **Gülşen-i Tevhîd**, haz. Ahmed Niyazi, İstanbul, Mekteb-i Tıbbiye Matbaası, 1298. Eserin Mithat Bahari Beytur tarafından hazırlanan Türkçesi de iki kez yayınlanmıştır. Bkz. İbrahim Şahidi, **Gülşen-i Tevhid**, çev. Mithat Bahari Beytur, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1967; a.m. **Gülşen-i Tevhîd**, çev. Mithat Bahari Beytur, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2002.

134 Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'ya nisbet edilmiş olan **Tıraşnâme** ve Sultan Veled'e nisbet edilmiş olan **Işknâme** adlı mesnevilerin de Şâhidî'ye ait olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtiyor. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1953, s. 140. Tıraşnâme'nin yazma nüshaları kütüphanelerde Mevlânâ adına kayıtlıdır. Yazma nüshaları Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 5006, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Mahmud

XV. yüzyılda yaşamış olan ancak hakkında yeterli bilgi bulunamayan Mâ'nevî, (ö. XV. yüzyılın ikinci yarısı) adlı şair de Nizâmî (ö. 602/1209)[135]'nin **Mahzenü'l-Esrâr** adlı mesnevisine nazire olarak **Mahzenu'l-Ebrâr** adıyla bir mesnevi yazmıştır.[136]

Asıl adı Ali b. Muzaffer Tûsî olan Ma'âlî (ö. XV. yüzyılın ikinci yarısı)[137], XV. yüzyılda **Hünkârnâme** adıyla Osmanlı tarihini anlatan bir mesnevi yazmış ve Fatih'e sunmuştur.[138]

Lutfullah Halîmî (ö. XV. yüzyılın ikinci yarısı)[139] de **Gülşen-i Zîbâ** adıyla tıbba dair bir mesnevi yazıp Fatih'e sunmuştur.[140]

Bu yüzyılda Farsça yaşayan ancak hakkında yeterli bilgi bulunamayan[141] Fehmî de **Şem' u Pervâne** adlı bir mesnevi yazıp Bayezid II'e sunmuştur.[142]

Kitaplığı 3843, Pertev Paşa 635, Şehid Ali Paşa 3850, İzmir Kitaplığı 793 numaralarda kayıtlıdır. Işknâme Sultan Veled'e nisbet edilerek şerhedilmiş ve basılmıştır. Bkz. Behâeddin Sultan Veled, **Şerh-i 'Işknâme-i Hazret-i Bahâeddin Veled**, şerh. Hâlid, İstanbul, Mihran Matbaası, 1305.

135 Hakkında bilgi için bkz. Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 183-185.

136 Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı 4080 numarada kayıtlıdır.

137 Bu eser ve şair hakkında Robert Anhegger bir makale yazmıştır, fakat bu makalede de hayatı hakkında yeterli bilgi bulunamadığı ifade edilmiştir. Bkz. Robert Anhegger, "Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser: Muâlî'nin Hünkârnâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 1949-1950 c. I, sa. 1-2, s. 145-166.

138 Bu eser doktora tezi olarak hazırlamıştır. Refet Yalçın Balata, "Hunkârnâma (Tavârih-i Âl-i Osman) Mîr Seyyîd Ali b. Muzaffer-i Ma'âlî", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1992.

139 Lutfullah-i Halîmî hakkında bilgi için bkz. Mustafa Erkan, "Lutfullah-ı Halîmî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 341-343.

140 Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, 3639 numarada kayıtlıdır.

141 Mehmet Kanar, **Fehmi ve Şeyh Abdullâh-i Şebisterî-yi Niyâzî'nin Şem' u Pervâne Mesnevileri**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 57-58.

142 Bu eser doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mehmet Kanar, "Fahmî ve Şayh Abdallah-i Şabistari-yi Niyazî'nin Şam' u Pervâne Mesnevileri", İstanbul, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 1990. Eserin Türkçe tercümesi de Mehmet Kanar tarafından hazırlanıp yayınlanmıştır. Bkz. Mehmet Kanar, **Fehmi ve Şeyh Abdullâh-i Şebisterî-yi Niyâzî'nin Şem' u Pervâne Mesnevileri**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

iii) Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan Sonraki Şairler

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı dönemden sonra da Farsça manzum eserler yazılmış ve divanlar oluşturulmuştur. Özellikle XVI. yy. Osmanlı sarayında Farsçanın ençok rağbet gördüğü asır olmuştur. Bu asırda hem Osmanlı sultanları ve şehzadeleri Farsça şiirler yazıyorlar hem de Farsça yazanları himaye ve teşvik ediyorlardı. Bu yüzyılda Osmanlı hanedanından Farsça divan oluşturan dört şair çıkmıştır.

Yavuz Sultan Selim I (ö. 929/1522)[143] Selîmî mahlasıyla,[144] Kânûnî Sultan Süleyman I (ö. 973/1566)[145] Muhibbî mahlasıyla,[146] Şehzâde Bayezid (ö. 969/1562)[147] Şâhî mahlasıyla[148] ve Murad III (ö. 1003/1595)[149] Murâdî mahlasıyla[150] ve Farsça şiir yazmış ve divan tertip etmişlerdir.

---

143 Hakkında bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Selim I", **DİA**, c. XXXVI, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 407-414.

144 Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerini içeren divanı basılmıştır. Bkz. Yavuz Sultan Selim, **Dîvân-ı Sultan Selim**, haz. Hüseyin Hüsnü, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1306; A.m., **Divan**, haz. Paul Horn, Berlin, Matbaa'a-i Devleti, 1904. Bu baskı Alman İmpratoru Wilhelm II'im emri ile hazırlanıp basılmıştır. Selim-i Evvel, **Divân-i Sultân Selîm-i Osmânî**, Tahran, Dânişgâh-i Âzâd-i İslâmî, 1386. Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinin Türkçe çevirileri Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanıp yayınlanmıştır. Bkz. Ali Nihad Tarlan, **Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divân Tercümesi**, İstanbul, Ahmed Halid Kitabevi, 1946.

145 Hakkında bilgi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", **İslam Ansiklopedisi**, c. XI, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 99-155.

146 Kânûnî Sultan Süleyman'ın Farsça divanı için bkz. Kasım Gelen, "Kânûnî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1989.

147 Şehzâde Bayezid hakkında bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "Şehzâde Bayezid", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 230-231.

148 Şehzâde Bayezid'in Farsça şiirleri bir makale içerisinde yayınlanmıştır. Bkz. Mustafa Çiçekler, "Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi," **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Merkezi, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1998, c.VIII, s. 211-228.

149 Murad III hakkında bilgi için bkz. Bekir Kütükoğlu, "Murad III", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 172-176.

150 Murad III'ın Farsça divanı ve Futuhât-i Ramazan adlı esiri için bkz. Kamil Yaşar Uyar, "Sultan 3. Murad'ın Futuhât-ı Ramazan'ı ve Farsça Divanı" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1995.

XVI. yüzyılda Osmanlı'da hanedan dışında Farsça şiir ve eser yazanların, divan oluşturanların sayısı da az değildir.

Heşt Bihişt[151] adlı Farsça mensur tarih kitabıyla bilinen İdrîs-i Bidlisî (ö. 926/1520)[152] **Tercüme ve Nazm-i Hadîs-i Erba'în**[153] adıyla dini mesnevi, Edâyî-i Şîrâzî (ö. 928/1522) de **Selimhannâme**[154] adıyla Farsça tarihi bir mesnevi yazmıştır.

Gene bu yüzyılda İbrahim Gülşenî (ö. 940/1534)[155] hacimli Farsça divanından[156] başka **Ma'nevî**[157] adlı bir mesnevi ve bir de **Kenzü'l-Cevâhir**[158] adlı dörtülüklü nazımlardan oluşan Farsça bir eser yazmıştır.

---

[151] Bu eserin yazma nüshaları bir çok kütüphanede vardır. Henüz tümü basılmamış ve Türkçeye çevrilmemiştir. Yalnız eserin bir kısmını Abdülbaki Sa'di Efendi Türkçeye çevirmiştir. Bkz. İdris b. Ali el-Bidlîsî, **Heşt Bihişt**, çev. Abdülbaki Sa'dî, haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Ankara, Bitlis Eğitim ve Kültür Tanıtma Vakfı, t.y. Heşt Bihişt'in hatime kısmının tenkitli metni ve Türkçe çevirisi doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Orhan Başaran, "İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin Hatimesi: Metin-İnceleme-Çeviri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2000.

[152] İdris-i Bidlisî hakkında bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bidlisî", **DİA**, c. XXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 485-488.

[153] Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Kitaplığı, 30 numaradadır.

[154] Edâyî-i Şîrâzî'nin **Selimnâme**'si doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Abdüsselam Bilgen, "Adâ'ı Şirazî ve Selimnâmesi: Araştırma, Metin, Çeviri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 1987.

[155] İbrahim Gülşenî hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "İbrahim Gülşeni: Hayatı, Eserleri ve Tarikatı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1951; Hikmet Konur, "İbrahim Gülşeni: Hayatı Eserileri ve Görüşleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı, 1998; Nihat Azamat, "İbrahim Gülşenî", **DİA**, c. XXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 303-305.

[156] İbrahim Gülşenî'nin Farsça divanının yazma nüshaları, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Fatih Kitaplığı nr. 3866, Halet Efendi Kitaplığı nr. 727, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde nr. 5820, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Farsi Bölümü nr. 418, Edirne Selimiye Kütüphanesi nr. 1353 ve Ankara Milli Kütüphane'de B 127 numarada kayıtlıdır. Ayrıca İbrahim Gülşenî'nin **Rubâ'iyyât** başlıklı şiirlerini içeren bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı, 272 numarada bulunmaktadır.

[157] **Ma'nevî**'nin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı nr. 2080, Esad Efendi Kitaplığı nr. 2908, Halet Efendi Kitaplığı nr. 272, Nafiz Paşa Kitaplığı nr. 694, Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr. 3588 veTopkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Ahmed III Kitaplığı 1502 numarada kayıtlıdır.

Bu dönem şairlerinden Basirî (ö. 941/1534)[159]'nin de Farsça divanı[160] vardır.

Türk Edebiyatının en büyük şairlerinden Fuzûlî (ö.963/1556)[161] de bu yüzyılda Türkçe divanından daha hacimli Farsça bir divan tertip etmiş,[162] tasavvufi remizler içeren **Sâkînâme**[163] ve **Enîsü'l-kalb**[164] adıyla iki de Farsça mesnevi yazmıştır.

XV. yüzyılda yaşayan Kâşifî (ö. XV. yüzyılın ikinci yarısı) de **Gazanâme-i Rûm** adıyla, Farsça tarihi bir mesnevi yazmıştır.[165]

XVI. yüzyılda yaşayan Hazînî (ö. 1005/1596)[166] ve Emîrî Muhammed b. Musâ Paşa (ö. XVI. yüzyıl sonları)[167] da Farsça divan oluşturmuşlardır.

---

158 Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar, 1233 numarada kayıtlıdır. Nüshanın tavsifi için bkz. Hüsamettin Aksu, Tevfik H. Subhânî, **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Dânişgâh-i İstanbul**, s. 536.

159 Basîrî hakkında bilgi için bkz. Mehmet Çavuşoğlu, "Basîrî", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 105-106.

160 Basîrî'nin Farsça divanı üzerine iki farklı yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bkz. Kutlukhan Eren, "Basiri ve Divananın Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1999; Fikret Sarısoy, "Basiri'nin Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2001.

161 Fuzûlî hakkında bilgi için bkz. Abdulkadir Karahan, "Fuzûlî", **DİA**, c. XIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 241-246.

162 Fuzûlî'nin Farsça divanı Türkiye'de ve İran'da basılmıştır. Bkz. Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî Fuzûlî, **Dîvân-i Fârsî**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakületsi, 1962; A.m., **Dîvân-i Fârsî**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Tahran, Vizâret-i Ferheng u İrşâd-i İslâmî, 1374. Fuzûlî'nin Farsça divanının Türkçe tercümesi de yayınlanmıştır. Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî Fuzûlî, **Fuzûlî'nin Farsça Divanının Tercümesi**, çev. Ali Nihat Tarlan, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950.

163 Fuzûlî'nin **Sâkînâme** adlı mesnevisi ve Türkçe tercümesi Farsça divanının Türkçe tercümesi ile birlikte yayınlanmıştır. Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî Fuzûlî, **Fuzûlî'nin Farsça Divanının Tercümesi**, çev. Ali Nihat Tarlan, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950.

164 Fuzûlî'nin **Enîsü'l-kalb** adlı mesnevisinin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3796 numarada kayıtlıdır. Bu eserin Türkçe tercümesi yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî Fuzûlî, **Enîsü'l-kalb**, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, Hüsnü Talat Basımevi, 1944.

165 Kâşifî'nin bu eseri ve çevirisi yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mohammad Ebrahim Mohammad Esmail, "Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2005.

XVI. yy. Osmanlı'da Farsça mesnevilerin arttığı dönem olmuştur. Bu yüzyılda çok sayıda kişi şahname ya da başka adlarla tarihi mesnevi yazmıştır. Bu şahnameler çoğunlukla bir Sultan adına ve Firdevsî (ö. 411/1020)[168]'nin **Şahnâme**'sine nazire olarak yazılmıştır.

XVI. yüzyılda İran'dan gelip İstanbul'da yaşayan **Ârifî Fethullah Çelebi** (ö. 969/1561)[169] **Futuhât-ı Cemîle**[170] ve **Vekâyi'-i Sultan Bâyezid ma'a Selim Han**[171] adıyla üç mesnevi yazmıştır.

Abdullâh-i Gubârî (ö. 974/1566)[172] **Süleymannâme** ya da **Şahnâme**[173] adıyla tarihi mesnevi ve **Şebistân-i Hayal**[174] adıyla tasavvufi mesnevi yazmıştır.

Abdullâh-i Şebüsterî (ö. 936/1529) **Şem' u Pervâne**[175] adıyla ve Ali Ekber Hıtâyî (ö. XVI. yüzyılın ikinci yarısı)[176] **Hıtâyînâme**[177] adıyla birer mesnevi yazmışlardır.

---

166 Hazînî'nin Farsça divanı tez olarak hazırlanmıştır. Bkz. İbrahim Kunt, "Hazînî ve Divanı: İnceleme, Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2002.

167 Bu divanın yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı 3780 numarada kayıtlıdır. Bu divanın yazma nüshasının ve içeriğinin tanıtımı için bkz. Çiçekler, "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", s. 40-42.

168 Firdevsî hakkında bilgi için bkz. Mehmet Kanar, "Firdevsi", **DİA**, c. XIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 123-127.

169 Ârifî Fethullah Çelebi hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Ârifî Fethullah Çelebi", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 371-373.

170 Arifî Fethullah Çelebî'nin Futuhât-ı Cemîle adlı mesnevisi yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Davud Ebrahimî, "Arifî Fethullah Çelebi ve Futuhât-ı Cemîle'sinin Tenkidli Metni", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1991.

171 Bu eserin yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Bölümü 1450 numaradadır. Nüshanın tanıtımı için bkz. Fehmi Ethem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi FarsçaYazmalar Katalogu**, s. 60.

172 Abdullah-i Gubârî hakkında bilgi için bkz. Ali Alparslan, "Gubârî", **DİA**, c. XIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 167-169.

173 Eserin yazma nashaları Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Kitaplığı, nr. 764 ve Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 1346'da kayıtlıdır.

174 Eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı nr. 3830'te kayıtlıdır.

Bu dönemde İsmail adlı bir şair de **Futuhât-ı Süleymânî** adıyla tarihi mesnevi yazmıştır.[178]

XVII. yüzyılda Nef'î (ö. 1044/1635)[179] Farsça divan oluşturmuş ve Fuzûlî'nin **Enîsü'l-kalb** adlı eserine nazire olarak **Enîsü'l-uşşâk** adıyla bir mesnevi yazmıştır.[180]

Bu yüzyılda Osmanlı'da yaşayan Şeyh Sâidâ (ö. 1092/1681) adlı Hindistanlı bir şair Farsça divan tertib etmiştir.[181]

Mevlevî şeyhi Fâsih Ahmed Dede (ö. 1111/1699)[182] de Farsça divançe oluşturmuştur.[183]

---

175 Bu eser doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mehmet Kanar, "Fahmî ve Şayh Abdallah-i Şabistari-yi Niyazî'nin Şam' u Pervâne Mesnevileri", İstanbul, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 1990. Eserin Türkçe tercümesi de Mehmet Kanar tarafından hazırlanıp yayınlanmıştır. Bkz. Mehmet Kanar, **Fehmi ve Şeyh Abdullâh-i Şebisterî-yi Niyâzî'nin Şem' u Pervâne Mesnevileri**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

176 Ali Ekber Hıtâyî ve eseri hakkında bilgi için bkz. Ahmet Taşağıl, "Hıtâyînâme", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 404-405.

177 Eserin Farsça metni İran'da basılmıştır. Bkz. Ali Ekber Hıtâyî, Hıtâyînâme, haz. İrec Afşâr, Tahran, Merkez-i İsnâd-i Ferheng-i Asyâ, 1372. Eser üzerine doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz. Lin Yih-Min, "Ali Ekber'in Hıtaynâme Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1967.

178 Bu eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Betül Bilgen, "İsmail ve Futuhât-i Süleymânî'si (Araştırma, Metin ve Çeviri), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1990.

179 Nef'î hakkında bilgi için bkz. Metin Akkuş, "Nef'i", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 523-525.

180 Nef'î'nin Farsça divanı ilk olarak Lisans mezuniyet tezi şeklinde hazırlanmış ve bu metin esas alınarak Ali Nihad Tarlan tarafından Türkçeye çevrilip yayınlanmışıtr. Bkz. Ali Alptekin, Nef'î'nin Farsça Divanının Tenkitli Neşri, Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, t.y.; Ali Nihad Tarlan, **Nef'î'nin Farsça Divanı Tercümesi**, İstanbul, S.Sertoğlu Kitabevi, 1944. Nef'î'nin Farsça divanının üzerinde daha sonra doktora tez çalışması yapılmış ve Enîsü'l-'uşşâk adlı mesnevisi ile birlikte eksiksiz tenkidli metni ve metinler üzerinde geniş bir inceleme hazırlanmıştır. Bkz. Mehmet Atalay, "Şair Nef'î, Farsça Divanının Edisyon Kritiği ve Üslûbu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1988.

181 Bu divanın yazma nüshaları Nuriosmaniye Kütüphanesi'nde 3823 ve Millet Kütüphanesi'nde Ali Emiri Kitaplığı Farsi Bölümü 362 numaralarla kayıtlıdır.

182 Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Çıpan, "Fasih Ahmed Dede", **DİA**, c. XII, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 213-214.

Derviş Osman adlı şair **Gülşen-i İrfan**[184] ve **Enisü'l-Aşıkîn**[185] adlarıyla Farsça eser manzum eser yazmıştır.

XVIII. yüzyılda Nâbî (ö. 1124/1712)[186], Nevres-i Kadîm (ö. 1175/1762)[187], Koca Ragıp Paşa (ö. 1176/1763)[188], Sümbülzâde Vehbî (ö. 1225/1809)[189], Nidâi-yi Kaşgârî (ö. 975/1567)[190] Farsça şiir yazıp divan ya da divançe oluşturmuşlardır.

XIX. yüzyılda Halid-i Bağdâdî (ö. 1242/1826)[191], Şeyhülislam Arif Hikmet (ö. 1276/1859)[192], Ayıntablı Aynî Efendi (ö. 1285/1868)[193], Yenişehirli Avnî Bey (ö.

---

[183] Ahmed Fasih Dede'nin Farsça şiirlerinin tenkitli metni yayınlanmıştır. Bkz. Fasih Ahmed Dede, Farsça Divançe, haz. Mehmet Atalay, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

[184] Yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı 93 ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Farsi Bölümü 149 numarada kayıtlıdır.

[185] Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3880 numarada kayıtlıdır.

[186] Nâbî hakkında bilgi için bkz. Abdülkadir Karahan, "Nâbî", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 258-260. Nâbî'nin farsça şiirleri üzerine iki farklı çalışma yapılmıştır. Bkz. Ferhunde Taylan, "Yûsuf Nâbî'nin Farsça Divançesi (Edition Critiéue, Tercüme ve Tahlili)", Lisans Bitirme Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1973; Nedim Şengül, "Nâbî'nin Farsça Divançesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2005.

[187] Nevres-i Kâdim hakkında bilgi için bkz. Hüseyin Akkaya, "Nevres, Abdurrezzak", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 55-57. Nevres-i Kadîm'in Farsça divanı tez olarak hazırlanmıştır. Bkz. Adem Karadere, "Nevres-i Kadîm'in Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1999.

[188] Koca Ragıb Paşa hakkında bilgi için bkz. Mesut Aydıner, "Ragıb Paşa", **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 403-406. Koca Ragıb Paşa'nın Farsça şiirleri divanı içinde basılmıştır. Bkz. Ragıb Paşa, **Dîvân-i Râgıb Paşa**, Bulak, Bulak Matbaası, 1252. Koca Ragıb Paşa'nın Farsça şirleri üzerine bir yüksek lisans çalışması da yapılmıştır. Bkz. Faysal Soysal, "Koca Ragıb Paşa'nın Farsça Manzumeleri (Metin, Çeviri, Yorum)", Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006.

[189] Sümbülzâde Vehbî'nin Farsça şiirleri basılmıştır. Bkz. Sümbülzâde Vehbî, **Dîvân-ı Vehbî**, Bulak, Bulak Matbaası, 1253.

[190] Nidâî-i Kaşgârî hakkında bilgi için bkz. Mustafa L. Bilgi, "Nidâî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 77-79. Nidâî-yi Kaşgârî'nin divanı yayınlanmıştır. Bkz. Abdullah b. Muhammed Kaşgârî Turkistanî Nidâî, **Diwan of Nidâî-yi Kaşgârî**, haz. Güller Nuhoğlu, Karachi, Qirtas, 2003.

[191] Halîd-i Bağdadî hakkında bilgi için bkz. Hamid Algar, "Halid el-Bağdadî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 283-285. Halid-i Bağdadî'nin Farsça şiirleri ikinci defasında Türkçe tercümeleriyle birlikte olmak üzere iki kez basılmıştır. Bkz. Ebü'l-Baha Ziyâeddin Mevlânâ Halid b. Ahmed: Hâlid-i Bağdâdî, **Hâzâ Dîvân-i Mevlânâ Halîd,**

1300/1883)[194], Nigârî-i Karabâğî (ö. 1303/1886)[195] ve Ömer Necmi Efendi (ö. 1307/1889)[196] Farsça divan ya da divançe oluşturmuşlardır.

XIX. Yüzyılda Sadreddin adlı bir şair de Mir'ât-ı Osmanî adıyla o döneme kadarki Osmanlı tarihini özetleyen bir mesnevi yazmıştır.[197]

XX. yüzyılda Farsça şiir yazıp divan yada divançe oluşturduğu bilinen Türk şairler ise şunlardır: Esâd Erbilî (ö. 1931)[198], Ahmed Remzî Akyürek (ö. 1944)[199],

---

İstanbul, Fatih Demir Matbaası, 1955; a. m., **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Divanı ve Şerhi**, haz. Sadreddin Yüksel, İstanbul, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, 1977.

[192] Şeyhülislam Arif Hikmet Bey hakkında bilgi için bkz. Mustafa L. Bilge, "Arif Hikmet, Şeyhülislam", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, s. 365-366. Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in Farsça şiirleri diğer şiirleriyle birlikte basılmıştır. Bkz. Şeyhülislam Arif Hikmet, **Divân-ı Arif Hikmet Bey**, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1283.

[193] Ayıntablı Aynî Efendî hakkında bilgi için bkz. İsmail Ünver, "Aynî, Ayıntablı", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 270-271. Aynî Efendi'nin Farsça şiirleriyle Türkçe tercümelerine Türkçe divanıyla birlikte hazırlanan bir tez çalışmasında yer verilmiştir. Bkz. Fatma Yaşar Aksoy, "Ayıntablı Ayni Efendi, Divan: Hayatı, Eserleri, Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Sâkînâme Tenkidli Metni", Kayseri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1997, s. 821-897.

[194] Yenişehirli Avnî Bey hakkında bilgi için bkz. Mehmet Çavuşoğlu, "Avnî Bey", **DİA**, c. IV, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 123-124. Yenişehirli Avni Bey'in Farsça divanı yayınlanmıştır. Bkz. Yenişehirli Avni Bey, **Farsça Divan**, haz. Mehmet Atalay, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2005.

[195] Nigârî-i Karabağî hakkında bilgi için bkz. Azmi Bilgin, "Nigârî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 85-87. Nigârî-i Karabağî'nin Farsça divanı iki kez basılmıştır. Bkz. Mir Seyyid Hamzâ Nigârî, **Dîvân-i Nigârî,** İstanbul, Süleyman Efendi Matbaası, 1301; A.m., **Divân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-i Fârsî,** Darülhilâfe, Matbaa-i Hukûkiye, 1329.

[196] Ömer Necmi Efendi'nin Farsça divanı basılmıştır. Bkz. Ömer Necmî, **Dîvân-ı Necmî,** İstanbul, Esad Efendi Destgâhı, 1280.

[197] Bu eser İran'da kaçar şahı Muhammed Şah'ın emriyle basılmıştır. Bkz. Mîr Sadruddin Alihân Sadr, Mir'ât-i Osmânî, y.y., ya,y. 1317 h.

[198] Esad Erbili hakkında bilgi için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, "Esad Erbili", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 348-349. Esad Erbilî'nin Farsça şiirleri Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed Es'ad Erbilî, **Divân-i Es'ad: Farsça – Türkçe,** haz. Cemal Bayrak, çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Erkam Yayınları, 1991.

[199] Ahmet Remzi Akyürek hakkında bilgi için bkz. Hasibe Mazıoğlu, "Akyürek, Ahmet Remzi", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 304-305. Ahmet Remzi Akyürek'in Farsça şiirleri için bkz. Mehmet Atalay, **Ahmed Remzi Dede and His Persian Poems**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

Ömer Ferid Kam (ö. 1944)[200], Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951)[201], Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971)[202].

[200] Ömer Ferid Kam hakkında bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, "Kam, Ömer Ferid", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 271-273. Ömer Ferid Kam'ın Farsça şiirleri Türkçe çevirisi ile birlikte bir makale içerisinde yayınlanmıştır. Bkz. Veyis Değirmençay, "Ömer Ferid Kam'ın Farsça şiirleri ve Türkçe Çevirisi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, y. 2006, sa, 29, s. 169-181.

[201] Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça divançesi ve türcümesi iki kez hazırlanıp yayınlanmaşıtr. Bkz. Tâhirü'l-Mevlevî, **Farsça Divançe ve Tercümesi**, haz. Yusuf Öz, Yakup Şafak, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi, 2003; Mehmet Atalay, **Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça Divançesi ve Tercümesi**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

[202] Ömer Nasuhi Bilmen hakkında bilgi için bkz. Rahmi Yaran, "Bilmen, Ömer Nasuhi", **DİA**, c. VI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 162-163. Ömer Nasuhi Bilmen'in Farsça şiirleri Türkçe tercümeleriyle birlikte basılmıştır. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, **Nüzhetü'l-ervâh: Fârisi Divançe ve Tercümesi**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1968.

III. BÖLÜM: EBÜ'L-VEFÂ MUSLİHUDDİN MUSTAFÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

i) Doğumu

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Konya'da doğmuştur, ancak doğum tarihi belli değildir.[203] İstanbul'un fethinden önce medrese tahsilini ve seyr ü sülûkunu tamamlayıp şeyh olduğu biliniyor.[204] Kaynaklarda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya Edirne'de bağlandığı ilk şeyhi Muslihuddin Halîfe (ö. 847/1443)[205] tarafından **İrşâdnâme** adıyla bir risale yazılıp gönderildiği bildirilmektedir.[206] Bu bilgiye göre Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ şeyhinin ölümünden yani 1443'ten

---

[203] Şairin biyografisini yazan bizden önceki araştırmacılar gibi biz de tarihi kaynaklarda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın doğum tarihine dair doğrudan yahut dolaylı bir bilgi bulamadık. Bkz. Avni Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1999, s. 27; Reşat Öngören, "Muslihuddin Mustafâ" **DİA**, c. XXXI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 269-271. Fakat Şevket Gürel, **İstanbul'daki Eshab-ı Kiram İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri** adlı eserinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın doğum tarihinin belli olmadığını belirtmekle beraber (bkz. s. 221) kaynak göstermeden 81 yaşında öldüğünü yazıyor. Bkz. Şevket Gürel, **İstanbul'daki Eshab-ı Kiram İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri,** İstanbul, İstanbul'daki Tarihi Türbe ve Mescidleri İmar Vakfı, 1988, s. 225.

[204] Erdoğan, Abdülkadir Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi, 1941, s. 11.

[205] Hakkında bilgi için bkz. Taşköprülüzade İsamüddin Ahmed, **Osmanlı Bilginleri,** çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayınları, 2007, s. 114; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ,** haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi, 2006, c. I, s. 328.

[206] Mehmed Mecdî, **Hadâiku'ş-Şekâik: Tercüme-i Şekâiku'n-Nu'mâniyye,** haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 129-130; Hüseyin Vassâf, **a.g.e.,** c. I, s. 328.

önce medrese eğitimini tamamlayıp Edirne'den ayrılmış, yani yirmi ya da otuz yaşlarında olmalıdır. Bu durumda XV. yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olmalıdır.

ii) Adı

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ olarak bilinen şairin tam adı Mustafâ bin Ahmed es-Sadri el-Konevî'dir. Şeyh Vefâ, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ veya bu'l-Vefâ, İbnulvefâ, İbn Vefâ, Vefâzâde ya da yalnızca Vefâ lakap ve künyeleriyle anılmıştır. Bu lakap ve künyelerin bir kısmının verilmesine dair bazı rivayetler aktarılmıştır. Annesinin adının Vefâ olduğu için İbn Vefâ veya İbnülvefâ dendiği[207], Vefâzâde lakabının dedesinden geldiği[208] iddia edilmiştir. Ebü'l-Vefâ künyesinin nereden kaynaklandığı, Vefâ adında bir oğlu olduğu için mi Ebü'l-Vefâ ya da bü'l-Vefâ dendiği, övgü maksadıyla mı Ebü'l-Vefâ şeklinde anıldığı tam anlaşılamamıştır.[209] Bu çalışmamızda vereceğimiz şiirlerinin yer aldığı her iki nüshada da kendisinden "Kutbu'l-'Ârifîn ve İmâmü'l-Muvahhidîn Şeyh Ebü'l-Vefâ Sadrü'l-Konevî" diye bahsediliyor.[210] Kendisinin de Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinde Vefâ mahlasını kullandığı, bu adla bazı biyografi kaynaklarına geçtiği görülmektedir.[211]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ yaşadığı dönemde olduğu gibi sonrasında da halk arasında çok saygı ve ilgi görüp Şeyh Vefâ namıyla şöhret bulmuş, kendisini

---

207 Mecdî, **Hadâikü'ş-Şakâik**, s. 251; Ahmed Hilmi, **Ziyâret-i Evliyâ**, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1317, s. 5.

208 Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 9.

209 Reşat Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Felsefesi Anabilim Dalı, 1990, s. 95; Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 25-26.

210 Bkz. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Kitâb-i Dîvân-i Şeyh Vefâ min Allame'l-Meşâyih**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925, vr. 9a; a.m., **Risâle-i Manzûmât-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899, vr. 7b.

211 Mahmûd Lâmiî Çelebi, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, İstanbul, Dârü't-Tıbaati'l-Amire, 1270, s. 559-562; Mehmed Tevfik, **Kâfile-i Şu'ara,** İstanbul, ya.y., 1290, s. 33-34; Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri,** İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333, c. I, s. 181; Ahmed Rıf'at, **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1300, c. VII, s. 117-118.

takip edenlerin tasavvuf yoluna da Vefâiyye denmiştir.[212] İstanbul'da kendisi için yaptırılan cami ve müştemilatın bulunduğu semt de günümüze kadar Vefâ olarak bilinmiştir.[213]

Vefâ olarak bilinen tarihte birçok kişi vardır.[214] Bunlardan en meşhur ikisi X. yüzyılın ünlü matematikçisi Ebû'l-Vefâ Buzcânî (ö. 338/998)[215] ve Hâfız-i Şîrâzî (ö. 762/1390)'nin bir gazelinde feyzinden yararlandığını ifade ettiği[216] XII. yüzyılın meşhur mutasavvıfı Ebü'l-Vefâ Bağdâdî (ö. 501/1107)[217]'dir. Ayrıca XVIII. yüzyılda Edirne'de yaşamış Müsellem mahlaslı bir başka Şeyh Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ daha vardır.[218]

---

212 Öngören, Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", s. 130-168.

213 Semavi Eyice, "Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa", **Bir Semte Vefâ**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 19-29.

214 Bkz. Nazif Şahinoğlu, "Vefâ" **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, c. XIII, s. 253-256.

215 Ebü'l-Vefâ Buzcânî hakkında bilgi için bkz. Cengiz Aydın, "Ebü'l-Vefâ Buzcânî", **DİA**, c. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 348-349; Abdülhakim Koçin, "Ortaçağın Ünlü Matematik Bilgini: Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ", **Bilim ve Teknik**, Şubat 1990, s. 39.

216 Bkz. Şemsüddîn Muhammed Hâfız, **Dîvân-i Hâfız**, haz. Rızâ Kâkâî Dehkerdî, 3. bs., Tahran, İntişârât-i Koknûs, 1377, s. 159.

217 Ebü'l-Vefâ Bağdâdî hakkında bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Ebü'l-Vefâ Bağdadî", **DİA**, c. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 347-348; Ömer Kaçmaz, "Tâcu'l-Ârifîn Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın Tarihsel Yaşamı, Vefâilik Hareketinin (Tarikatının) Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılışında ve Osmanlı Beyliğinin Kuruluşundaki Önemi ve Ebû'l-Vefâ Menâkıbnâme'sinin Edisyon Kritik Metni", Eskişehir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2006.

218 Şeyh Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Müsellem hakkında bilgi için bkz. Meryem Kurumehmet, "XVIII. yy. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Edirnevî): Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006.

iii) Ailesi

Ebül'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ ve ailesi Konyalıdır. Dedesi Hacı Yahyâ diye bilinir. Babasının adı Ahmed'dir; Yahya, Vefâ, Sadri, Bahri olduğu da iddia edilmiştir.[219]

Taşköprülüzâde, **Şakâiku'n-Nu'mâniyye** adlı eserinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın kendisinin, Sadri Konevî'ye nispetinin olduğunu ifade ettiğini yazıyor.[220] Fakat bu Sadri Konevî'nin meşhur Sadreddin Konevî mi olduğu ve nispetinin nesep mi yoksa intisap mı olduğu kesin değildir.[221]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hacca giderken Rodos şövalyelerince esir edildiği sırada yanında bir kız kardeşinin de olduğu rivayet ediliyor[222] ve bir vakıf tahrir defteri kaydından da bir kız kardeşinin, iki erkek kardeşinin ve iki de erkek çocuğunun olduğu anlaşılıyor.[223] Abdülkadir Erdoğan da Rodos şövalyelerine esir düştüğünde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yanındakinin kız kardeşi değil kızı olduğunu yazıyor.[224] Ayrıca Feridun Nafiz Uzluk da Sultan Veled'in torunlarından biriyle evlenen bir kızının varlığından bahsetmektedir.[225] Bir menkibede de Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın sucuların kırbalarını

---

219 Erdemir, "Muslihu'd-in Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 22.

220 Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238.

221 Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 10.

222 Lâmiî Çelebi, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 560; Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, s. 329.

223 888 hicri tarihli Karaman vakıf tahrir defterinde "Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın ve ailesinin vakfından bahsedilirken "*Vakf-ı câmî' ve hânkâh-i mürşidü's-sâlikîn, kutbü'l-'ârifîn şeyhu'l-muhakkikîn Hazret-i Şeyh Vefâ der nezd-i Meram makarr be ahkâm-i Sultan Mehmed padişâh-i 'âlem-penâh 'azze nasruhu*" genel başlığı ve "*Bâğ-ı Hazret-i Şeyh*", "*Bâğ-ı Hemşire-i Şeyh*", "*Bâğ-ı Hâtun*", "*Bâğ-ı Karındaş Ahmed*", "*Bâğ-ı Veled-i Fakîre*", "*Bâğ-i Veled-i Balcı*" ifadeleri adları geçiyor. Bkz. Fahri Coşkun, "888/148 Tarihli Karaman Vakıf Tahrir Defterleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 1996, s. 28.

224 Erdoğan, **a.g.e.**, s. 10-11.

225 Feridun Nafiz Uzluk, **Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi: Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki Deftere Göre**, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1958, s. 74.

delmekteyken babası tarafından terbiye edilen yaramaz oğlundan bahsediliyor.[226] Ancak kaynaklarda herhangi bir bilgi olmamasından dolayı çocuklarının ne kadar yaşadıkları, onların da çocukları olup olmadığı bilinmiyor.

iv) Eğitimi ve Tasavvufa Girişi

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, eğitimine doğduğu yer olan Konya'da başladı. Daha sonra babasıyla birlikte Edirne'ye gidip öğrenimini burada tamamladı.[227] Burada Debbağlar İmamı olarak tanınan Muslihuddin Halife'ye bağlandı. Muslihuddin Halîfe de Zeyniyye tarikatinden Abdullatif el-Kudsî (ö 856/1452)[228]'ye yönlendirdi.[229] Bu zattan aldığı icazetle Konya'da irşada başladı. Konya'da öğretim ve irşatla meşgul olurken o zaman Konya'ya hâkim olan Karamanoğlu İbrahim Bey Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ için bir cami ve bir hankâh yaptırdı. Burada faaliyetlerini sürdürürken ünü çevreye yayıldı. Bu müştemilattan bir kısmı yıkılmış ve yenilenmiş bir kısmı ise Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ dönemindeki gibi kalmıştır.[230]

v) İstanbul'a gelişi

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, hacca gitmek için Antalya'dan bindiği geminin, ya da hac dönüşü bindiği geminin Rodos şövalyeleri tarafından rehin alınmasıyla kız kardeşi ve çevresiyle birlikte esir düştü. Hakkında bilgi veren kaynaklar bu esaretten Karamanoğlu İbrahim Bey'in verdiği fidye ile kurtulduğunu

---

226 Bkz. Hayreddin Karaman, "Su Kırbasını Delen Çocuk", **Yeni Şafak Gazetesi**, 22 Kasım 2001. Fakat bir başka menkıbede bu çocuğun bizzat Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ olduğundan bahsediliyor. Mustafa Necati Bursalı, **İstanbul ve Anadolu Evliyaları**, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1986, s. 379-382.

227 Cebbârzâde Mehmed Ârif bin Şâkir, **Dâfiu'z-Zulem li'l-Kulûbi'l-Ümem: Şerh-i Nutk-ı Şeyh Vefâ**, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdâî Kitaplığı, nr. 544, 2b-3a.

228 Abdullatif Kudsî hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Abdullatîf el-Kudsî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 257-258.

229 Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, 328; Ahmed Hilmi, **Ziyâret-i Evliyâ**, s. 5-6.

230 Baha Tanman, "Şeyh Vefâ Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, c. VII, s.173-176.

belirtmektedir.[231] Ancak bu **Tuhfetü'l-Ahbâb fi Menâkıb-ı Şeyh Vefâ** adıyla Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın menakıbnamesini yazan Abdürrezzak Efendi ve ona dayamarak Gelibolulu Mustafa Âlî, korsanların Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın durumunu anlayıp kendi kendilerine bıraktıklarını ifade etmektedir.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ bundan sonra İstanbul'a gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Ancak bunun ne zaman ve ne şekilde olduğu kesin değildir. Konya'dan Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra ayrıldığı ya da Rodos şövalyelerinden kurtulduktan sonra Konya'ya hiç dönmeyip doğrudan İstanbul'a geldiği konusunda farklı rivayetler vardır.[232] İstanbul'un fethine iştirak ettiği de iddia edilmiştir.[233] Abdülkadir Erdoğan, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Rodos şövalyelerinden kurtulduktan sonra İstanbul'a uğradığını, ancak tam bu esnada Karamanoğlu İbrahim Bey vefat edip de çocukları arasında taht kavgası baş gösterince Konya'ya gitmekten vazgeçtiğini ifade ediyor.[234] Avni Erdemir ise yaptığı değerlendirmede Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın ilkönce Osmanlı sultanı Mehmed II ile Karaman Beyi İbrahim Bey arasında aracılık yapmak üzere İbrahim Bey sağ iken İstanbul'a geldiğini, sürekli kalmak üzereyse İbrahim Bey'in ölümünden sonra gelmiş olabileceğini yazıyor.[235]

İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya çok ilgi göstermiştir. Daha sonra Şehzâde Mehmet ve Süleymaniye Camii'nin yapıldığı yerlerin ortasındaki yerde, daha önce kilise olan bir arsada Ebü'l-Vefâ Muslihuddin

---

[231] Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 240; Mahmûd Lâmiî Çelebi, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns, İstanbul, Dârü't-Tıbaâti'l-Âmire**, 1270, s. 560; Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, s. 329; Hoca Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, c. II, s. 191. Gelibolulu Mustafa Âlî, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ korsanların Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın durumunu anlayıp kendi kendilerine bıraktıklarını ifade etmektedir. Bkz. Âlî, **Künhü'l-Ahbâr II**, s. 180.

[232] Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 11; Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 29.

[233] Bursalı, **İstanbul ve Anadolu Evliyaları**, s. 383.

[234] Erdoğan, **a.g.e.**, s. 12.

[235] Erdemir, "Muslihu'd-in Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 30.

Mustafâ için bir cami yaptırmıştır.[236] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ da etrafına yapılan müştemilatla birlikte kitaplarını 890/1485 tarihinde vakfetmiştir.[237] Bugün kendisine nisbetle Vefâ olarak anılan bu semtte uzun yıllar şeyhlik yapmış, çevresinde her yaş ve statüden çok sayıda mürit toplanmıştır.[238]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hem Fatih Sultan Mehmet hem de Bayezid II tarafından çok teveccüh görmüşse de eski tezkirelerde her ikisiyle de ömründe hiç görüşmediği, hatta görüşme taleplerini reddettiği anlatılmıştır.[239] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'yı Bayezid II'in de çok görmek isteyip göremediği de aynı şekilde abartılı bir dille aktarılır. Hatta Bayezid II'in öldükten sonra olsun yüzünü görmek istediği, bunun için tabutunun ve kefeninin açıldığı, ancak Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın cansız haldeyken bile göstermemek için eliyle yüzünü kapadığı şeklinde bir menkıbe de anlatılır.[240] Oysa tarihi kaynaklarda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Fatih Sultan Mehmed'in cenaze namazını kıldırdığı ve bu cenaze merasiminde Bayezid II'in de bulunduğu bildirilmektedir.[241] Son araştırmacılar artık Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Fatih ve Bayezid'le hiç görüşmemiş olmasının doğru olmadığını, bu bilginin bir yanlış anlamadan kaynaklandığını ifade ediyorlar.[242] Bu dönemdeki Zeyniyye tarikati üzerine çalışma yapan Reşat Öngören, bu tarikatin âdâbına göre halvette bulunulan dönemlerde

---

236 Dursun Bey, **Târîh-i Ebü'l-Feth**, haz. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1977, s. 74-75.

237 İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge" **İslam Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, İstanbul, 1997, s. 59-61.

238 Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", s. 138-139.

239 Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, Westmead, Gregg International Publishers, 1971, (İstanbul, Matba'a-i Âmire, 1308'dan tıpkı basım), c. IV, s. 491; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 12.

240 Mustafa Necati Bursalı, **İstanbul ve Anadolu Evliyaları**, s. 389; Kazım Büyükaksoy, **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, s. 370; "Vefâ Konevî", **Evliyalar Ansiklopedisi**, ed. İlhan Apak, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1992, c. XII, s. 125-126, Aysel Okan, **İstanbul Evliyaları**, İstanbul, 1968, s. 88-96.

241 Gelibolulu Mustafâ Âlî, **Künhü'l-Ahbâr II**, s. 180; Hoca Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, c. II, s. 191; Hammer, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, c. I, s. 295, Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I, s. 359.

242 Erdemir, "Muslihu'd-in Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 31; Öngören, "Muslihuddin Mustafâ", s. 269-270.

hariçten kimselerle görüşülmediğinden Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ da bu sıralarda görüşme isteğini olumlu karşılamamış, bunun tezkirelerde aktarılmasıyla da hiç görüşmedikleri şeklinde kanaat oluşmuş olduğunu yazıyor.[243]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın bir süre Mısır'da[244] ve Bursa'da[245] bulunduğu da nakledilmiştir. Ancak bu bilgiler kendisine yakın kaynaklarca teyit edilmemiştir.

vi) Vefatı

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ 2 Ramazan 896/9 Temmuz 1491 Cumartesi günü[246] Cenazesi, Bayezid II'in de bulunduğu kalabalık bir cemaatle kaldırılıp kendi

---

243 Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", s. 140-143.

244 Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Mısır'da bulunduğundan bahseden Vassâf Efendi bunu anlatırken kesin olmayan rivayet dili kullanıyor. "*Bir müddet Mısır'da da bulunmuş. O sene, li-hikmetin bereketsizlik olmakla, ahâlî-i Mısır, müşârünileyhe mürâcaat eylemişler; o da, dergâh-ı Rabb-ı izzete müteveccih olup niyazda bulunmasıyla âsâr-ı bereket süratle nümayan olmuş ve ahâlî-i Mısır, mesrûr olarak, ziyâde teveccüh göstermiş ve hükümdâr-ı Mısır, hâk-i pâyına kadar gelip musâhabetiyle şeref bulmuştur.*" Bkz. Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, s. 328-329; Büyükaksoy ise Vassâf Efendi'den aldığı bilgiyi menkıbe şeklinde tekrar ediyor. Bkz. Büyükaksoy, **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, s. 367-368. Mısır'da bulunduğuna dair rivayet, Şeyh Vefâ olarak tanınan İskenderiyeli Şazeli şeyhi Muhammed bin Necmuddin Vefâ (ö. 766/1364) ile karıştırılmasından kaynaklanmış olabilir.

245 Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya **Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler** adlı kitabında yer veren Mustafa Kara, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın ne zaman, ne kadar süreyle burada kaldığına ve bu bilginin kaynağına dair bilgi vermiyor. Bkz. Mustafa Kara, **Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler**, Bursa, Uludağ Yayınları, 1990, c. I, s. 52.

246 Mecdî, **Hadâikü'ş-Şakâik**, s. 254; Mehmed Nail Tuman, **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001, c. II, s. 1175. Hüseyin Vassâf ise Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın 8 Temmuz 1491 Pazartesi günü vefat ettiğini yazıyor.Vassâf, **Sefîne-i Evliya**, c. I, s. 332.

adıyla bilinen caminin haziresine gömülmüştür.[247] Bayezid II'in bu esnada Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın kefenini açıp yüzünü gördüğü de rivayet edilir.[248]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın vefatına Ahmed Paşa, sonradan türbe duvarına da yazılan şu Farsça tarih kıtasını söylemiştir:[249]

آن شمع فروز حرم كعبهء اسرار   بگذشت از آن پل كه گذر كرد كِه و مِه
خواهى كه بدانى سفرِ شيخ وفا را   در ياب ز تاريخ اِلَى رَحمَتِ رَبِّه

"O Kâbe haremini aydınlatan mum, küçük büyük herkesin geçtiği köprüden geçti. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın seferini bilmek istersen "ilâ rahmeti Rabbih" (Rabbinin rahmetine doğru) tarihini anla." (896)

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın vefatına Tâcîzâde Sa'dî Çelebi de aşağıdaki üç ayrı tarihi söylemiştir:[250]

عليه سلام الله ما صابت الحيا (896)

نام فى جنات ونهر (896)

نحا من دار الفنا الى دار البقا (896)

Sonraki yıllarda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın kabri için bir de türbe yapılmıştır. Daha önce harap olmuş ve yeniden yapılmış olan külliyesinde halen

---

247 Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; 'Âlî, **Künhü'l-Ahbâr II**, s. 238; Nişancı Mahmud Paşa, **Nişancı M. Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât**, sad. Enver Yaşarbaş, İstanbul, Kamer Neşriyat, 1983, s. 163; Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin, "Vefâ", **Mecelletü'n-nisâb fi'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, (Tıpkıbasım: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı nr. 628), 437a.

248 Abdurrezzâk Efendi, **Tuhfetü'l-Ahbâb fî Menâkıb-ı Şeyh Vefâ** Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı, nr. 3622, vr.185b; Âlî, **a.g.e.,** s. 238.

249 Bursalı Ahmed Paşa, **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 371.

250 Tâcizâde Sa'dî Çelebi, **Münşeât**, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956, s. s. 80-81.

türbesi ziyarete ve yenilenen camisi ibadete açıktır.[251] Cami ve türbenin etrafında birçoğu tanınmış kişilere ait mezarların yer aldığı hazire bulunur. Bu haziredeki mezar taşları üzerine tez çalışması yapılmıştır.[252]

[251] Baha Tanman, "Şeyh Vefâ Külliyesi", s.173-176.

[252] Mustafâ Sürün, "İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)" İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Türk Sanatı Bilim Dalı, 2006.

B. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ ve TARİKATİ

i) Tasavvufa Girişi

Yukarıda bahsedildiği üzere Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın tasavvufla mensubiyet bağı Edirne'de bulunduğu sırada Debbağlar İmamı lakabıyla meşhur Muslihuddin Halîfe'ye intisabıyla başlamıştır. Daha sonra da Muslihuddin Halîfe'nin yönlendirmesiyle Zeyniyye tarikatinin[253] en önemli isimlerinden Abdüllatîf Kudsî'ye intisap etmiştir.[254] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ önce Konya'da tarikatini yaymış, daha sonra da İstanbul'a taşımıştır.[255] İlk irşad yeri olan Konya'da da İstanbul'da da halkın ve devlet adamlarının büyük teveccühüne mazhar olmuştur. Konya'da Karaman Beyi İbrahim Bey[256] ve İstanbul'da Osmanlı Sultanı Fatih kendisine hankâh ve cami yaptırmışlardır.[257]

ii) Tasavvufî Görüşü ve Tarikati

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın asıl memleketi olan Konya, dini ve tasavvufî hayatın Anadolu'daki en önemli merkezlerinden biri ve Mevlânâ, Sadreddin Konevî, Şems-i Tebrîzî gibi mutasavvıfların mekânı olmuştur. Konya bu

---

253 Zeyniyye tarikatı hakkında bilgi için bkz. Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", s. 116-134.

254 Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 559; Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I s. 328-329. Ahmed Hilmi, Ebül'-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın, Abdüllatif Kudsî'den önce Abdülaziz (Fernevî)'ye intisap ettiğini yazıyor. Ahmed Hilmi, **Ziyâret-i Evliyâ**, s. 5-9.

255 Lâmiî, **a.g.e.**, s. 559; Taşköprülüzâde, **a.g.e.**, s. 238; Vassâf, **a.g.e.**, c. I s. 328-329; Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 136-137.

256 İbrahim Hakkı Konyalı, **Abide ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1964, s. 551-561.

257 Âlî, **Künhü'l-Ahbâr II**, s. 68; Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", s. 47-64.

özelliğini Anadolu'nun ilk Müslüman oluşundan itibaren hep korumuştur. Bu durum Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı dönemde de böyleydi ve Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın temsilcisi olduğu Zeyniyye tarikati de buradaki önemli tasavvufî hareketlerden biriydi.[258] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, Abdüllatîf Kudsî aracılığıyla devraldığı Zeyniliğin İstanbul'da temsilcisi olmuştur. Zeyniyye tarikatinin bu kolu Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan sonra Vefâiyye olarak anılmıştır.[259] Bu çalışmamızın son bölümündeki Farsça şiirlerinin ilkinde kendisine kadarki tarikat silsilesini anlatmıştır. تَرْجِيع فِى سِلْسِلَةِ الْوَفائِيّةِ الْزَينِيّةِ السُّهْرَوَرْدِيّةِ الصَّفائِيَّةِ (Sefâîyye, Suhreverdiyye, Zeyniyye ve Vefâiyye'nin Silsilesi Hakkında Terci') başlıklı terkîb-i bent formundaki bu şiirin ilk beş bendinde birbirinden farklı ve benzer beş silsile aktarmıştır.[260] Bu silsile bazı değişikliklerle Nevîzâde Ataî'nin **Zeyl-i Şakâyık** adlı eserinde[261], Mahmûd Lâmiî Çelebi'nin **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**'ünde[262] ve Ahmed Rıf'at Efendi'nin **Mir'âtü'l-Makâsıd fi Def'il-Mefâsid** adlı eserinde[263] de yer almaktadır.

Hakkında bilgi veren eski kaynaklar ve yeni tasavvuf araştırmacıları, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ tasavvufi görüş olarak Muhyiddin Arabî (ö. 638/1240)'nin kendi dönemindeki temsilcisi sayılabileceğini söylemişlerdir.[264] Açıkça ifade etmese de eserlerinde de bu ekolün mesajları görülür. Kendisinin

---

[258] Fatih Bayram, "Zâviye – Khankâhs and Religious Orders in The Province of Karaman The Seljukid Karamanoğlu and The Ottoman Periods: 1200-1512," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Bilkent University Department of History, 2008, 179-184.

[259] Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler**, s. 130.

[260] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Dîvân-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925 14a-21a; a.m., **Risâle-i Manzûmât-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899, 15a-22b.

[261] Nev'izâde Atâullah Efendi Atâî, **Zeyl-i Şakâyık**, İstanbul, Matbaa-i Amire, t.y., s.63-64.

[262] Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 559-562.

[263] Ahmed Rıf'at Efendi, **Mir'âtü'l-Makâsıd fi Def'il-Mefâsid**, İstanbul, İbrahim Efendi Matbaası, 1293, s. 38-39.

[264] Cemâleddin Mahmûd Efendi Hulvî, **Yüce Velilerin Tatlı Halleri (Lemezât-ı Hulviyye)**, haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993, s. 184; Kara, **Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler**, c. I, 100-101; Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", s. 109-110.

vahdet-i vücûd düşüncesine pek soğuk olmadığını anlatan rivayet de vardır: Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)[265]'un "Ene'l-hak" deyişi hakkındaki kanaati sorulduğunda "Ene'l-bâtıl mı deseydi?" şeklinde cevap verdiği rivayet olunur.[266] Birçok şiiri vahdet-i vücut düşüncesini anlatır. Fakat aşağıda da anlatılacağı üzere Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın bilinen "muğlak üslubu" bu mesajlarının çok açık anlaşılmasına ve muarızlarının şiddetli tepkilerine mani olmuş olmalıdır. Yine de tasavvufi düşünce ve uygulamaları yüzünden eleştirilere muhatap olmuştur.[267]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ daha hayatındayken en yüksek ilim ve devlet adamlarından çok ilgi görmüştür. Çok dikkat çekicidir ki hem Karamanoğlu İbrahim Bey ve hem de Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet kendisi için cami ve hankah yaptırmıştır.[268] İki rakip hükümdar tarafından aynı anda teveccühe mazhar olması döneminde ne kadar önemli yeri olduğunu göstermektedir. Yalnız Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın halktan ve özellikle devlet ricâlinden uzakta, uzlette yaşadığı bildirilmektedir.[269]

iii) Müntesipleri ve Muhipleri

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya intisap edenler arasında devrin en yüksek ilim ve devlet adamları vardır. Sinan Paşa (ö.891/1486)[270], Şeyh Ali Dede (ö.

---

265 Hakkında bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 377-381.

266 Âlî, **Künhü'l-Ahbâr**, s. 180; Ahmed Rıf'at, **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, c. VII, s. 117; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 14.

267 Erdoğan, **a.g.e.**, s. 12-13.

268 Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler**, s. 137-139.

269 Taşköprüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 559.

270 Hakkında bilgi için bkz. Hasibe Mazıoğlu, "Sinan Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1998, c. X, s. 665-667.

917/1511), Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526), Safâyî, (ö. 940/1534), Mehmed Muhyiddin Vefâyî (ö. 940/1534) en bilinenleridir.[271]

Devrinde yaşamış bazı önemli bilim ve sanat erbabı da Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya intisap etmemiş olsa da kendisine büyük hürmet ve bağlılığı olmuştur. Bunlar arasından en bilinenleri Molla Hüsrev (ö. 885/1480)[272], Nişancı Mehmed Paşa, (ö. 886/1481)[273], Molla Lütfî (ö. 900/1495)[274], Ahmed Paşa (ö. 902/1496)[275], Emir Buhârî (ö. 922/1516)[276], Şem'î (ö. 936/1529)[277], Zâtî (ö. 953/1546)[278], Ali Şah Efendi (ö. 960/1552), Hattat Kasım (ö. 970/1562) gibi ileri gelen devlet ve ilim adamları, şairler ve sanatçılar da vardır.[279] Bunlar arasında Sinan Paşa ile Nişancı Mehmed Paşa'nın ayrıca yeri vardır. Sinan Paşa kendisini muarızlarına karşı savunmuştur. Mehmed Paşa da hemşehrisi olmasının da etkisiyle özel ilgi göstermiştir. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Mehmed Paşa'ya sıkıntı

---

271 Bkz. Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkitli Metni", s. 118-173.

272 Hakkında bilgi için bkz. Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 252-254.

273 Hakkında bilgi için bkz. Yusuf Küçükdağ, "Karamani Mehmed Paşa", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 449-451

274 Hakkında bilgi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, Şükrü Özen, "Molla Hüsrev", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 255-258.

275 Hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, "Ahmed Paşa, Bursalı", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 111-112.

276 Hakkında bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Emir Buhari", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 125-126.

277 Hakkında bilgi için bkz. "Şem'î", **Meydan Lorousse**, c. XI, İstanbul, Meydan Yayıncılık, s. 757.

278 Hakkında bilgi için bkz. Mehmet Çavuşoğlu, "Zâtî", İslam Ansiklopedisi, c. XIII, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, s. 464-467.

279 Bkz. Avni Erdemir, Yavuz Bayram, "Bir Edebi Muhit Olarak Vefa Tekkesi ve Şeyh Vefa'nın Dost ve Müridleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 155-176.

ve belalardan korunması için vefk yazdığı,[280] ölünce de mezar taşı kitabesini yazdığı bildirilmektedir.[281]

Zeyniyye tarikatına bağlılıkları bilinen Hattat Şeyh Hamdullah (ö. 840/1436)[282] ile Mevlâ Musannifek (ö. 875/1470)[283] de Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ ile aynı dönemde İstanbul'da bulunmuş fakat kaynaklarda kendisiyle bir irtibatından bahsedilmemiştir.[284]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yaşadığı dönemde ilim çevresi kendi tarafında olan daha serbest fikirlilerle daha mutaassıp olanlar olarak iki gruba ayrılmıştır.[285] Bu iki grup arasında zaman zaman sürtüşmeler olmuştur. Bu tartışmalardan birinde Sinan Paşa Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ' Muslihuddin Mustafâ'yı savunmuştur.[286]

Vefâiyye Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan sonra bir süre daha etkinliğini sürdürdükten sonra İstanbul'daki diğer tarikatların gölgesinde kalmış ve gitgide takipçisi de kalmamıştır.[287]

---

280 Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 268-269; Hoca Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, c. II, s. 543-544; Cemâleddin Hulvî, **Yüce Velilerin Tatlı Halleri**, s. 431; Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 580-581.

281 Sinaneddin Yusuf b. Hızır Sinan Paşa, Tazarru'nâme, haz. A. Mertol Tulum, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 2001, s. 239-241; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 8.

282 Hakkında bilgi için bkz. Muhittin Serin, "Hamdullah Efendi, Şeyh", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 449-452.

283 Hakkında bilgi için bkz. Ferhat Koca, "Musannifek", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 239-240.

284 Reşat Öngören, "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Felsefesi Anabilim Dalı, 1990, s. 114-115.

285 Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, c. II, s. 665; Hasibe Mazıoğlu, "Sinan Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1998, c. X, s. 666-667.

286 Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 177, 239.

287 Reşat Öngören, "Şeyh Vefâ'nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 83.

C. BİLİM ADAMLIĞI

i) Fıkıh Bilgisi

Kendisinden bahseden kaynaklar Muslihuddin Mustafâ'nın fıkıh ilminde çok ileri olduğunu ifade etmişlerdir.[288] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın, Hanefî mezhebinden olmasına rağmen Şafi'îler gibi namazda besmeleyi açıktan okuması ve müritlerine yaptırdığı cehri zikir yüzünden Şeyhülislam Molla Gürânî (ö 893/1488)[289]'ye şikayet edildiği olmuştur.[290] İçinde kendisinden el almış olan Sinan Paşa'nın da olduğu bir mecliste Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın bu uygulamaları görüşülürken Sinan Paşa onun çok âlim ve müctehid bir zat olduğunu ifade etmiş, meclistekiler bunun üzerine dağılmışlardır.[291] Yalnız kendisinden fıkıh ilmine dair kalan bir eser yoktur.

ii) Astronomi Bilgisi

Kendisinin ilm-i nücûmda da oldukça mahir olduğu bilinmektedir. Yaşadığı dönemde İstanbul'daki Hristiyanların Paskalya bayramlarının zamanı hakkında ihtilafa düştükleri ve gelip Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'dan sorup doğrusunu öğrendikleri anlatılır.[292]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, astronomiye dair **Melhame, Rûznâme, Risâle fi'r-Rub'i'l-Muceyyeb** ve **Yedi Yıldızın Ahkâmı** adlarıyla dört kitap

---

[288] Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 1778; Ahmed Hilmi, **Ziyâret-i Evliyâ**, s.6; Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 560.

[289] Hakkında bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 248-250.

[290] Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 13-14.

[291] Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 177, 239.

[292] Cebbârzâde, **Dâfiu'z-Zulem li'l-Kulûbi'l-Ümem: Şerh-i Nutk-ı Şeyh Vefâ**, vr. 3b; Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, s. 328-329; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 15.

yazmıştır. Aşağıda eserleri kısmında tanıtılacak bu kitaplarının Dünya kütüphanelerinde onlarca nüshası vardır. Kendisinin yazdığı bilenen Ruznâme adlı eseri Batıda da tanınmış, basılan ilk Türkçe eselerden biri olarak Almanya'da basılmıştır.[293] bilinen eseri Bu eserlere şerhler de yazılmıştır. Bu şerhlerden de aşağıda bahsedilecektir. Kitaplarının bu kadar çok istinsah edilmesi ve şerhler yazılması bu konudaki yetkinliğini gösteriyor.

---

[293] Bkz. Georg Hieronymus Welsch, **Commentarius in Ruzname Naurus sive Tabulae aequinoctiales novi Persarum & Turcarum anni**, Augsburg, Augustae Vindelicorum, 1676.

D. SANATI

i) Şairliği

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın çeşitli kaynaklarda üç dilde şiir yazmakta mahir olduğu bildiriliyor.[294] İçinde bu çalışmamızda ele aldığımız Farsça şiirlerinin de olduğu eserinin elimizde bulunan iki nüshasından birinde (A: Ayasofya 3925) Arapça ve Farsça, diğer nüshasında da (F: Fatih 3899) Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yer almaktadır. Ayrıca aşağıda eserleri başlığı altında ayrıntısıyla bahsedilecek **Makâm-ı Sülûk** ve **Sâz-ı 'İrfân** adlı tasavvufa dair iki manzum Türkçe eseri daha vardır.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirlerinden bahsedenler, şiirlerinin kolay anlaşılmaz ve muğlâk olduğunu ifade ederler.[295] Gerçekten de şiirleri oldukça kapalı anlamlarla örülmüştür, adeta bilmeceye benzer. Okumak ve anlamak bazen oldukça zordur.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiir konusunda Mevlânâ'dan çok etkilendiği ve aynı doğrultuda şiir yazdığı söylenebilir. Kullandığı vezinler, redifler Mevlânâ'nınkilere çok benzerdir. İleride bundan bahsedilecektir.

Denilebilir ki Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ da Mevlânâ gibi şiirlerini şair olmak ya da beğenilmek gayesiyle değil tamamen tasavvufî mesajını iletmek gayesiyle yazmıştır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kendisinin şiir yazmayı hiç istemediği ve doğduğu memleketinde şiire hiç itibar edilmediği halde şiir yazmasına sebep olan üç gerekçe sayar: Kendisinden şiir isteyenleri geri çeviremeyişi, o dönem Anadolu'da yaşayanların şiire meyli, iletmek istediği mesaj için şiirin çok elverişli

---

[294] Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 560; Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, 330; Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, s. 181.

[295] Taşköprülüzâde, **a.g.e.**, s. 238; Lâmiî, **a.g.e**, s. 560; Vassâf, **a.g.e.**, c. I, 330.

bir araç oluşu.[296] Elimizde Mevlânâ'nın yazdıkları gibi bir eser yoksa da ele aldığı konuları ve işleyiş tarzını gözden geçirdiğimizde rahatlıkla Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiir yazmasına da bu gerekçeler sebep olmuştur diyebiliriz.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ şairlik konusunda iddialı olmamakla birlikte[297] şiirlerinde ses uyumuna dikkat etmiş ve oldukça ahenkli şiirler meydana getirmiştir. Bu şiirler halk arasında da yayılmıştır.[298]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Türkçe şiirleri gibi Arapça Farsça şiirlerinde de tasavvufu ve ilahî aşkı anlatmıştır. Bu bakımdan tasavvufî Türk edebiyatının en güzel örneklerini sunmuştur. Bazı şiirleri de anonimleşmiştir.

ii) Musikişinaslığı

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın aynı zamanda müzikte de mahir olduğu, birçok eserler bestelediği aktarılmıştır.[299] Namaz kıldırırken ve Cuma hutbelerinde makamla okuduğu ayet ve duaların çok takdir topladığı bildirilmiştir.[300] Eserleri kısmında bahsedilecek olan **Evrâd**'ını bestelemiştir.[301] Bestelerinden çoğu tasavvuf müziği türünde ve zikir esnasında okunacak türden olmakla beraber din dışı

---

[296] Mevlânâ Celâleddin Muhammed, **Kitâb-i Fîhi Mâ Fîh**, haz. Bedî'uzzemân Firûzanfer, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1330 hş, s. 74-75.

[297] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın incelediğimiz şiirlerinde şairlerde rastlanan fahriye benzeri şiirlere ve övünme ibarelerine rastlanmıyor.

[298] Örneğin Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın "Yanayım ey şem'-i rûşen yanayım" nakaratlı şiiri çok okunup sevilmiş ve Yunus Emre'ye nisbet edilmiştir. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul, Inkılap Kitabevi, 1961, s. 361-362.

[299] Ahmed Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ, s. 5-6; Sadettin Nüzhet Ergun, **Türk Mûsikisi Antolojisi: Dini Eserler**, İstanbul, 1942, s. 16; Ömer Tuğrul İnançer, Zeynilik: Zikir Usulü ve Musiki", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1994, c. VII, s. 553; Avni Erdemir, **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri**, Ankara, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı, 1999, s. 484.

[300] Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Mecdî, **Hadâikü'ş-Şakâik**, s. 251.

[301] Büyükaksoy, **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, s. 374.

besteler de yaptığı aktarılmıştır.[302] Ne yazık ki kendisinden günümüze kadar gelen bir müzik eseri ve yaptığı besteler hakkında fazla bilgi yoktur.[303]

Tarikat geleneğinde de cehri zikir yaptırdığı, semâ‘ ettirdiği aktarılmaktadır.[304] Şeyh Vefâ devri diye meşhur olan müzik ağırlıklı zikirlerinin daha sonra Sünbüliye tarikatince tatbik edildiği aktarılmaktadır.[305] Vefâ'nın musikişinaslığının aşağıda anlatılacağı şiirlerinin ahengine de etki ettiği görülmektedir. Ayrıca şiirlerinde musiki terimlerinden de bolca bahsetmektedir. Farsça şiirlerinden biri tamamen musiki makamlarını anlatır.

---

[302] Ergun, **Türk Mûsikisi Antolojisi: Dini Eserler**, c. I, s. 16.

[303] Ergun, a.y.

[304] Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, s. 135.

[305] Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. III, 441.

E. ESERLERİ

1. Dîvân

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirde maharetli olduğunu ve Türkçe Farsça ve Arapça şiirler yazmış olduğundan Taşköprülüzâde, Lâmiî, Latîfî, Bursalı Mehmed Tâhir ve Hüseyin Vassâf bahsetmişlerdir.[306] Vefâ mahlasıyla yazdığı şiirlerinin toplandığı divanının ileride ayrıntılı anlatacağımız iki nüshası vardır. Bunlardan Ayasofya nüshasında Arapça ve Farsça şiirleri yer almaktadır. Fatih nüshasında ise bir Farsça dörtlüğü dışında diğer nüshada yer alan Arapça ve Farsça şiirleriyle birlikte başka Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri de yer almaktadır.

Bu şiirlerinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, çoğunlukla "Vefâ" mahlasını kullanmakla birlikte, bazı şiirlerinde vezin ya da anlam için mahlasını «اوفا», «وافى» şeklinde zikretmiştir.

Şiir 2, bent 7:

A 28b
F 30b

372 چه ز فضلت نِيم پشّه شد مقرّر وافيا
زان مبارزها كه با صَوْله عقابت مى دوند

Şiir 13:

A 49a
F 50b

860 تا از وفاء آن شهِ اوفى به هر يكى
حقّش رسد بدان به يقين بى گمان رويم

Bu şiirler hakkında 3-5 Kasım 2006 tarihlerinde "Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Ulusal Sempozyum" başlıklı sempozyumda birer tebliğ verilmiş, ve bu tebliğler

306 Taşköprülüzâde, **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, s. 238; Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 560; Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, s. 181; Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. I, 330.

yayınlanmıştır. Bu mecmuadaki Türkçe şiirleri Avni Erdemir ve Yavuz Bayram "Şeyh Vefa'nın Manzum Eserlerinde Bulunmayan Türkçe Şiirleri" başlığıyla sunmuşlardır.[307] Aynı sempozyumda, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Muslihuddin Vefâ'nın bu mecmuada yer alan Arapça şiirlerini Nurettin Ceviz, "Şeyh Vefa'nın Arapça Manzumeleri" başlığıyla,[308] ve Farsça şiirlerini de Mustafa Çiçekler "Şeyh Vefa'nın Farsça Şiirleri" başlığıyla[309] tanıtmışlardır.

Bu çalışmamızın üçüncü bölümünde bu nüshalar ayrıntılı tanıtılacak ve son bölümünde de bunlardaki Farsça şiirlerin tenkitli metinleri verilecektir.

2. **Sâz-ı 'İrfân**

Muslihuddin Mustafâ'nın yine Vefâ mahlasıyla tek bir aruz kalıbıyla (Muzâri': mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün) kalıbıyla yazdığı manzum bir eseridir. Dört bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümde çeşitli tasavvufî ve dini konular açıklanırken son bölümde astronomi ve kozmolojiyle ilgili bilgiler verilmektedir.

Bu eser, adının ve nâzımının belirtildiği "Vefâ'nın Sâz-ı 'İrfân'ı, evliya yolu azığı, enbiya meclisi ocağı ve ruh ferahlatıcıdır." anlamındaki şu Farsça beyitle bitmektedir:[310]

سـازِ عرفـانِ وفـا زادِ طريـقِ اوليـا   روح افـزا باشـد و كـانونِ بزمِ انبيـا

Avni Erdemir, doktora çalışmasında bu eserin tenkitli metnini de vermiştir.[311]

---

[307] Sempozyum bildirisi metni için bkz. Avni Erdemir, Yavuz Bayram, "Şeyh Vefa'nın Manzum Eserlerinde Bulunmayan Türkçe Şiirleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 89-124.

[308] Sempozyum bildirisi metni için bkz. Nurettin Ceviz, "Şeyh Vefa'nın Arapça Manzumeleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 133-140.

[309] Sempozyum bildirisi metni için bkz. Mustafâ Çiçekler, "Şeyh Vefâ'nın Farsça Şiirleri" **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 125-132.

[310] Bkz. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Sâz-ı İrfân**, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Kitaplığı, nr. 652, vr. 52b. Aynı beyit bu eserin başka bir nüshasının zahriyesinde yer almaktadır. Bkz. a.m., **Sâz-ı İrfân**, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 3994, vr. 1a.

3. Makâm-ı Sülûk

Şairin tasavvufa dair ikinci manzum eseridir. Tasavvuf yoluna giren bir kişinin ilerleme merhalelerini "makam" adını verdiği yedi bölümde anlatır. Bu yedi makam bir müridi en başından başlayarak en olgun noktaya ulaştıracak seyirleri ifade eder.

Bu eserin tenkitli metni de Avni Erdemir'in çalışmasında yer almıştır.[312]

4. Melhame

Eserin tam adı **Melhame-i Şeyh Vefâ fi'l-Küsûf ve'z-Zelzele ve'l-Matar ve'l-Berd ve Ahvâl'l-Cevviyyeti'l-Uhrâ**'dır. Eserde gökyüzündeki yıldızların durumları ile bunların doğa olaylarına ve insan davranışlarına etkisi anlatılmaktadır. Faysal Okan Atasoy, eser üzerine yaptığı yüksek lisans tezi çalışmasında eserin tenkitli metnini vermiştir.[313]

5. Rûznâme

Eser aslında bir takvimdir. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ kameri ve şemsi aylar için yaptığı ve Rûznâme adını verdiği sürekli takvimini çizimlerle de desteklemiştir.[314] **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi** adlı çalışmada eserin

---

[311] Bkz. Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkitli Metni", s. 214-287.

[312] Bkz. Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkitli Metni", s. 290-315.

[313] Bkz. Faysal Okan Atasoy, "Melhame-i Şeyh Vefa: Giriş Metin Sözlük", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, 2001.

[314] Bu eserin Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya ait olmadığı da iddia edilmiştir. Aşık Paşazâde bu eserin Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya değil, Fânî Mehmed Çelebi'ye ait olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Aşık Çelebi, **Meşâ'iü'ş-Şüerâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Kitaplığı, nr. 268, vr. 186b. Franz Babinger de kaynak ve gerekçe göstermeksizin bu eserin Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya ait olmasının muhtemel olmadığını ve kime ait olduğunun aydınlatılması gerektiğini ifade ediyor. Bkz. Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 130, dipnot: 1.

Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan 46 nüshası tanıtılmıştır.[315] Aşağıda hakkında yazılanlar kısmında anlatılacağı gibi bu eser üzerine birçok şerh yapılmıştır.

Rûznâme 1676 yılında Almanya'da Latince tercümesiyle birlikte tıpkıbasım olarak basılmıştır.[316] Bu kitap basılan ilk Türkçe kitaplardandır. David King bir yazısında bu eserin içeriğine yer vermiştir.[317]

6. Risâle fi'r-Rub'i'l-Muceyyeb

Bu eser de bir takvimdir. Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kitaplığı'nda 336/4 numarada kayıtlıdır. Bu eser hakkında da henüz çalışma yapılmamıştır.

7. Yedi Yıldızın Ahkâmı

Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi'nde, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz **Melhame** olarak bilinen eserinin bir parçası olabileceği belirtiliyor.[318] Bu eserde yedi gezegenin durumu ile bunların günlere etkisinden bahsediliyor. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Koleksiyonu 2795/12 numaradadır. Bu eser de yayınlanmamış ve hakkında çalışma yapılmamıştır.

8. Evrâd-ı Şeyh Vefâ

Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın çeşitli dua ve zikirlerini ihtiva eden bu Arapça eserin birbirinden farklılıklar arz eden dört nüshası vardır. Biri Kadızâde Mehmed numara 332'de, biri Yazma Bağışlar numara 222'de, biri

---

[315] Ekmeleddin İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1997, c. I, s. 51-53.

[316] Georg Hieronymus Welsch, **Commentarius in Ruzname Naurus sive Tabulae aequinoctiales novi Persarum & Turcarum anni**, Augsburg, Augustae Vindelicorum, 1676.

[317] David A. King, "Astronomical Timekeeping in Ottoman Turkey", **Islamic Mathematical Astronomy**, c. XII, London, Variorum Reprints, 1986, s. 247-250.

[318] İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, s. 53.

Fatih 2561 numarada ve öteki de Yazma Bağışlar 1081'de kayıtlıdır. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın bu eserini Kâzım Büyükaksoy eserinde nakletmiştir.[319]

Hoca Sadeddin Efendi, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın, Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413)[320]'nin **Hâşiye-i Tecrîd** adlı kitabına bir haşiye yazmış olduğunu ifade ediyor.[321] Ancak bu kitaba şimdiye kadar kütüphanelerde rastlanmamıştır.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, telif ettiği eserlerden başka şeyhi Abdüllatîf Kudsî'nin **Hâdi'l-Kulûb ilâ'l-Likâi'l-Mahbûb, el-Vesîle li-Galat Müzîlet, Şifâü'l-Müteellim fî Âdâbi'l-Mu'allim ve'l-Müte'âllim**, ve **Kitâbü'l-Emri bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyi 'ani'l-Münker** adlı eserlerini de istinsah etmiştir.[322]

---

319 Büyükaksoy, **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, s. 375-385.

320 Hakkında bilgi için bkz. Sadreddin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerif" **DİA**, c. VIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 134-135.

321 Hoca Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, c. II, s. 528.

322 Abdurrezzâk Tek, "Şeyh Vefa'yı Yetiştiren Mürşidi: Abdüllatif Kudsi", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 185-190.

F. KÜTÜPHANELERİ VE VAKFETTİĞİ KİTAPLAR

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Konya'da ve İstanbul'daki hankah ve camileri bünyesinde kitaplar vakfedip kütüphane oluşturmuştur.

İlkönce Konya'da kendisi için Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından da vakfiyeleri artırılan[323] hankah ve camiye 864/1459 yılında altmış bir adet kitap vakfettiği biliniyor.[324] Bu kitaplar arasında **Gazeliyyât-i Mevlânâ, Mesnevî-i Sultan Veled** ve **Fusûsü'l-hikem** de vardır. Bu kütüphane hâlihazırda mevcut değildir.

Daha sonra İstanbul'da yine Fatih Sultan Mehmed tarafından kendisi için yaptırılan hankah ve cami için 890/1485 tarihinde bütün kitaplarını vakfetmiştir.[325] Vakfiyeye göre kitaplar tefsir, fıkıh, tasavvuf, felsefe, kelam, astronomi, edebiyat gibi farklı konularda toplam 423 ciltir.[326] Aynı vakfiyede bu kitaplar arasında Türkçe ve Farsça yirmi bir adet divan olduğu da bildiriliyor.

Bu vakfiyede vakfedilen kitaplardan okuyucuların rahatça faydalanması için gerekli şartlardan da bahsediliyor. İstanbul'da yaşayan tanınan ve güvenilen insanlara rahatça ödünç kitap verilebileceği, bu özelliği olmayanlara ise güvenilir birinin kefaletiyle ödünç verilebileceği belirtiliyor.[327]

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın vakfettiği bu kütüphane günümüze ulaşmamıştır. Kitapları ise çeşitli kütüphanelere dağılmıştır. İstanbul'daki yazma eser kütüphanelerinin bazılarında üzerinde "Mihr-i Vefâ" yazılı mühürle mühürlenmiş kitaplara rastlanmaktadır. Aşağıda resmini verdiğimiz bu mührün Ebü'l-Vefâ

---

[323] Konyalı, **Âbide ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi**, s. 555-556.

[324] Bkz. Konyalı, **a.g.e.**, s. 552.

[325] İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", s. 59-61.

[326] Erünsal, a.g.m., s. 56.

[327] Erünsal, a.y.

Muslihuddin Mustafâ'ya ait, ve vakfettiği kitaplara vurulmak üzere yaptırıldığı düşünülmektedir.[328]

Resim 1- Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Vakfettiği Kitaplarına Vurulan Mührü

[328] Bkz. Günay Kut, Nail Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 230; Süheyl Ünver, "Mihr-i Vefâ", **İslam Medeniyeti**, İstanbul, y. 1967, c. I, sa, 2, s. 16-17.

G. MUSLİHUDDİN MUSTAFÂ VE ESERLERİ HAKKINDA YAZILANLAR

i) Basılmayıp Yazma Halinde Bulunanlar

1. Ayn-ı Ali Efendi, **Şerh-i Rûznâme-i Şeyh Vefâ**

Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi adlı çalışmada XVII. yüzyılda Ayn-ı Ali Efendi (ö. 1018/1609'dan sonra) tarafından Öküz Mehmed Paşa (ö. 1029/1619)[329]'nın emriyle **Şerh-i Rûznâme-i Şeyh Vefâ** adıyla yazılan bu şerhin 27 nüshası tanıtılmıştır.[330] Abdülkadir Erdoğan'ın Öküz Mehmed Paşa tarafından Derviş Ali Çelebi'ye **Miftâh-ı Rûznâme** adıyla yazdırıldığını belirttiği[331] şerh de bu eser olmalıdır.

2. Derviş Tâlib Efendi, **Şerh-i Rûznâme-i Cedîd**

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın **Rûznâme**'sine XVII. yüzyılda Müneccimbaşı Derviş Tâlib Efendi (ö. 1055/1645'ten sonra)[332], **Şerh-i Rûznâme-i Cedîd** adıyla yapılan şerhin nüshaları Ankara Milli Kütüphane'de 2053, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 6590, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Kitaplığı'nda 2733, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş 366 numarayla kayıtlıdır. Bu eser üzerinde çalışma yapılmamış, ancak eser **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**'nde tanıtılmıştır.[333]

---

[329] Hakkında bilgi için bkz. Şehabettin Tekindağ, "Mehmed Paşa, Damad", **İslam Ansiklopedisi**, c. VII, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 581-583.

[330] İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, s. 252-254.

[331] Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri**, s. 17.

[332] Hakkında bilgi için bkz. İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, s. 281.

[333] İhsanoğlu, vd., **a.g.e.**, c. I, s. 281-282.

3. Taceddin bin Hâtibü'l-Gays, **Hüsnü'l-İktifâ li-Halli Ruznâme-i Şeyh Vefâ**

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın **Rûznâme**'sine Tâceddin bin Hatîbü'l-Gays adlı bir kişinin **Hüsnü'l-İktifâ li Halli Ruznâme-i Şeyh Vefâ** adıyla Arapça bir şerh yazdığı **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**'nde kaydediliyor, ancak nüshalarından bahsedilmiyor.[334] **Hall-i Müşkilât-ı Rûznâme-i Şeyh Vefâ** adıyla Milli Kütüphane'de 4080 numarayla, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Esad Efendi Kitaplığı 3399/21 numarayla, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü 1712 numarayla kayıtlı nüshalar bulunmaktadır.

4. Abdulkerim bin Mahmûd el-Vânî, **el-Keremiye**

Bu eser de Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın **Rûznâme**'sine Abdulkerim bin Mahmûd el-Vânî (ö. XVII. yy.) tarafından XVII.'da yazılmış şerhtir.[335] Bilinen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 3136 numarayla kayıtlı mecmuanın 75b-77b varaklarındadır.

5. Ali el-Ankaravî, **Nazm-ı Rûznâme-i Şeyh Vefâ**

Bu eser Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın **Rûznâmesi**'nin XVII. yüzyılda Ali el-Mevlevî el-Ankaravî (ö. 1143/1731'den sonra) tarafından manzum hale getirilmesinden oluşmuştur.[336] Yazma nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2931 numarayla kayıtlıdır.[337]

6. **Şâfiyatü'l-Eyyâm**

---

334 İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, s. 53.

335 İhsanoğlu, vd., **a.g.e.**, c. I, s. 333.

336 Yazar ve eseri hakkında bilgi için bkz. İhsanoğlu, vd., **a.g.e.**, c. I, s. 399-400.

337 Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlana Müzesi Kütüphanesi Yazmalar Katalogu**, c. III, s. 97.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Rûznâmesi adlı eserine bilinmeyen biri tarafından **Şâfiyatü'l-Eyyâm** adıyla bir şerh yazıldığı **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**'nde kaydedilmektedir.[338]

7. Safâyî, **Manzûme-i Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ**

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın müntesiplerinden olan şair Safâyî'nin bu eserinin Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın sohbetlerinden derlenerek manzum olarak yazmış olabileceği ifade edilmiştir.[339] Bu eser "Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Ulusal Sempozyum"unda sunulmuş ve daha sonra bastırılmıştır.[340]

8. Abdurrezzâk Efendi, **Tuhfetü'l-Ahbâb fi Menâkıb-ı Şeyh Vefâ**

Abdurrezzâk Efendi, **Tuhfetü'l-Ahbâb fi Menâkıb-ı Şeyh Vefâ** adıyla Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın menkıbelerini anlattığı bir risale yazmıştır. Bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3622 numaradadır.

9. Cebbârzâde Mehmed Ârif bin Şâkir, **Dâfiu'z-Zulem li'l-Kulûbi'l-Ümem: Şerh-i Nutk-ı Şeyh Vefâ**

Cebbârzâde Mehmed Ârif bin Şâkir, tarafından yapılan Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın "Şeyh Vefâ Nutku" olarak meşhur olan sekiz adet tasavvufi dörtlüğünün şerhinden oluşan eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Aziz Mahmud Hüdâî 544 numarada kayıtlıdır.

---

[338] İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, s. 53.

[339] Reşat Öngören, "Muslihuddin Mustafâ", s. 270.

[340] Bkz. Musa Yıldız, "Sinoplu Sefâyî ve Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ Adlı Manzumesi", **Bir Semte Vefa,** haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 141-153.

ii) Basılmış Olanlar

10. Mehmed Mecdî, "'Ârif-i bi'llâh Şeyh Muslihuddin Mustafâ eş-Şehîr bi-İbni Vefâ", **Hadâiku'ş-Şekâik: Tercüme-i Şekâiku'n-Nu'mâniyye**, İstanbul, Dârü't-Tıbaati'l-Âmire, 1269, s. 251-254.

11. Mahmûd Lâmiî Çelebi, "Vefâ Konevî Kudduse Sırrıhu", **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, İstanbul, Dârü't-Tıbaati'l-Amire, 1270, s. 559-562.

12. Mehmed Tevfik, "Ebü'l-Vefâ", **Kâfile-i Şu'ara,** İstanbul, ya.y., 1290, s. 33-34.

13. Yağlıkçızâde Ahmed Rıf'at "Vefâ-ı Konevî" **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1300, c. VII, s. 117-118.

14. Mehmed Süreyya, "Muslihuddin Mustafâ Efendi: İbn Vefâ", **Sicill-i Osmânî**, İstanbul, Matba'a-i Âmire, 1308, c. IV, s. 491.

15. Şemseddin Sâmî, "Vefâ", **Kâmûsu'l-Alâm**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1316, c. VI, s. 4688.

16. Ahmed Hilmi, "Şeyh Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhu) Hazretlerinin Türbe-i Şeriflerini Ziyaret", **Ziyâret-i Evliyâ**, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1317, s. 5-9.

17. Bursalı Mehmed Tâhir, "Vefâ" **Osmanlı Müellifleri,** İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333, c. I, s. 181.

18. İbrahim Alâettin [Gövsa], "Vefâ", **Meşhur Adamlar: Hayatları, Eserleri**, yay. Sedat Simavi, İstanbul, ya.y. 1933-1936, c. IV, s. 1554.

19. Abdülkadir Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ**, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi, 1941.

Abdülkadir Erdoğan'ın yazdığı bu kitapta Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hayatından ve eserlerinden bahsedilmiştir. Yazar eserinde bu konuda bir kitap daha hazırlayıp bastıracağını söylemişse de başka bir kitap basılmamıştır.

20. Refii Cevat Ulunay, "Şeyh Ebü'l-Vefâ", **Milliyet Gazetesi**, İstanbul, 3 Nisan 1957.

21. Fuat Pınardağ, "İstanbul Vefa Semti", **Sebilürreşâd**, İstanbul, y. 1957, c. X, sa, 241, s. 253-255.

22. Tâcîzâde Sa'dî Çelebi, "Li-muharrerehu el-Fakîr Sa'dî fi Târîhi Vefâti Kutbu'l-'ârifîn Vefâzâde rahmetu'llâhi 'aleyh", **Münşeât**, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956, s. 80-81.

23. Nezihe Araz, "Şeyh Vefâ", **Anadolu Evliyaları,** İstanbul, Fatiş Yayınevi, 1958, s. 288-295.

24. İbrahim Hakkı Konyalı, "Şeyh Vefâ Külliyesi" **Âbide ve** Kitâbeleri **ile Konya Tarihi**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1964, 522-523.

25. Süheyl Ünver, "Mihr-i Vefâ", **İslam Medeniyeti**, İstanbul, y. 1967, c. I, sa, 2, s. 16-17.

26. Aysel Okan, "Şeyh Vefâ", **İstanbul Evliyaları,** İstanbul, ya.y., 1968, s. 88-96.

27. Mehmed Süreyya, "Muslihuddin Mustafâ Efendi: İbn Vefâ", **Sicill-i Osmânî**, Westmead, Gregg International Publishers, 1971, (tıpkıbasım: İstanbul, Matba'a-i Âmire, 1308), c. IV, s. 491.

28. Kâzım Büyükaksoy, "Şeyh Vefâ Hazretleri" **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979, s. 366-374.

Kâzım Büyükaksoy **Hak Yolunun Önderleri: Yüce Veliler** adlı eserinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'yı da "Şeyh Vefâ Hazretleri" başlığıyla anlatmıştır.

Büyükaksoy bu eserine yukarıda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın eserleri arasında saydığımız **Evrâd-ı Şeyh Vefâ**'yı da almıştır.[341]

29. "Muslihuddin Mustafa", **Meydan Larousse**, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1981, c. IX, s. 87.

30. Ziver Tezeren, **Fatih Devri Kültür Âbidesi Şeyh Vefâ ve Vefalılar**, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık, 1984.

31. Mustafa Özdamar, "Şeyh Vefâ Dergâhı", **Dersaadet Dergâhları**, İstanbul, Kırkandil Yayınları, 1984, s. 79-80.

32. "Şeyh Muslihuddin Mustafa Vefa", **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, Görsel Yayınlar, 1984, c. XIV, s. 8900.

33. Taşköprülüzâde İsâmüddin Ahmed, "Şeyh Vefâ", **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, haz. Ahmet Suphi Furat, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 237-240.

34. "Vefâ" **Yeni Türk Ansiklopedisi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1985, c. XII, s. 4608.

35. Mustafa Necati Bursalı, "Şeyh Vefâ", **İstanbul ve Anadolu Evliyaları**, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1986, s. 379-390.

36. Nazif Şahinoğlu, "Şeyh Vefâ", **İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, c. XIII, s. 254.

37. Mustafa Çiçekler, "İbn-i Vefâ", "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1989.

---

[341] Büyükaksoy, **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, s. 366-374.

Mustafa Çiçekler hazırladığı "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları" başlıklı yüksek lisans çalışmasında Farsça şiir söyleyen Osmanlı şairlerini ve eserlerini tanıtırken Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'ya da "İbn-i Vefâ" başlığı altında yer vermiş ve bu çalışmamızda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinin metinlerini hazırlarken esas aldığımız nüshalardan ilkini, A (Ayasofya 3925) nüshasını tanıtmıştır.

38. Mustafa Kara, "Şeyh Vefâ", **Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler**, Bursa, Uludağ Yayınları, 1990, c. I, s. 100-101.

39. M. Kemal Atik, vd., "Şeyh ibn-i Vefâ" **Tercüman Evliyalar Ansiklopedisi**, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1990, c. III, s. 443-446.

40. "Vefâ" **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1991, c. XXXI, s. 157.

41. Bursalı Ahmed Paşa, "Der Medh-i Vefâ aleyhirrahme", **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 19-20.

42. Bursalı Ahmed Paşa, "Der Medh-i Vefâzâde aleyhirrahme", **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 21-22.

43. Bursalı Ahmed Paşa, "[Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafa Hakkında Gazel]", **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 22-23.

44. Bursalı Ahmed Paşa, "[Ebül-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Vefatına Tarih]", **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 371.

45. "Vefâ Konevî" **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1993, c XX, s. 67.

46. Baha Tanman, "Şeyh Vefâ Külliyesi", İstanbul, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, c. VII, s.173-176.

47. Ömer Tuğrul İnançer "Zeynilik: Zikir Usulü ve Musiki", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1994, c. VII, s. 553.

48. Mustafa Kara, "Şeyh Vefâ el-Konevî", **Allah Dostları**, İstanbul, Şule Yayınları, 1995, c. VII, s. 452-455.

49. Şemseddin Sâmî, "Vefâ", **Kâmûsu'l-Alâm**, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996, (tıpkıbasım: İstanbul, Mihran Matbaası, 1316), c. VI, s. 4688.

50. Mehmed Süreyya, "Muslihuddin Mustafâ Efendi (ibn Vefâ)", **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayar, sad. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1129.

51. İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", **İslam Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, sy. 1, s. 47-64.

İsmail E. Erünsal yazdığı "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge" başlıklı makalesinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ adına yaptırılan külliyenin Bayezid II değil, Mehmed II dönemine ait olduğunu gösteren bir vakıf belgesini ortaya koymuştur.[342]

52. Ekmeleddin İhsanoğlu, vd., "Şehy Vefâ", **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi,** ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1997, c. I, s. 51-54.

53. Şevket Gürel, **İstanbul'daki Eshab-i Kiram İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri**, İstanbul, İstanbul'daki Tarihi Türbe ve Mescidleri İmar Vakfı, 1988, s. 221-225.

---

[342] Vakfiyenin Arapça metni ve Türkçe tercümesi için bkz. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", s. 50-58.

54. İsmail Kara, "Vefâ", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, c. VIII, s.522-523.

55. Avni Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1999.

Avni Erdemir, hazırladığı doktora tezinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın hayatından ve eserlerinden bahsettikten sonra **Sâz-ı 'İrfân**[343] ve **Makâm-ı Sülûk**[344] adlı eserlerinin tenkitli metinlerini de vermiştir.

56. Avni Erdemir, "Şeyh Vefâ", **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri,** Ankara, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı, 1999, s. 483-486.

57. Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin, "Vefâ", **Mecelletü'n-nisâb fi'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, (Tıpkıbasım: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı nr. 628), 437a.

58. Mehmed Nail Tuman, "Vefâ: Şeyh Muslihudin Mustafâ Vefâ", **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001, c. II, s. 1175.

59. Sinâneddin Yusuf b. Hızır Sinan Paşa, "Şeyh Vefâ", **Tazarru'nâme**, haz. A. Mertol Tulum, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 2001, s. 289-295.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın müridi olan Sinan Paşa **Tazarru'nâme** adını verdiği kitabında ayrı bir başlık halinde şeyhine yer vermiş, övgü dolu

---

[343] Bkz. Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 214-287.

[344] Bkz. Erdemir, a.g.m., s. 290-315.

ifadelerle kendisinden bahsettikten sonra hakkında mesnevi tarzında bir de şiir yazmıştır.[345]

60. Faysal Okan Atasoy, "Melhame-i Şeyh Vefa: Giriş Metin Sözlük" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, 2001.

Faysal Okan Atasoy, hazırladığı yüksek lisans tezinde Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın **Melhame** adlı eserinin edisyon kritiğini yapmıştır.

61. Ayvansarayî Hüseyin Efendi, "Şeyh Vefâ Câmii", **Hadîkatü'l Cevâmi'**, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001, s. 130-131.

62. Hayreddin Karaman, "Su Kırbasını Delen Çocuk", **Yeni Şafak Gazetesi,** 22 Kasım 2001.

63. Gelibolulu Mustafâ Âlî, "Şeyh Muslihuddin Vefâ", **Künhü'l-Ahbâr II: Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481,** haz. Hüdâî Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 238-239.

64. Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Vefâîlik", **Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü,** haz. M. Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2003, 146-149.

65. Reşat Öngören, "Şeyh Vefâ ve Vefâiyye-i Zeyniyye" **Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler,** İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 130-159.

66. Boris A. Rosenfeld, Ekmeleddin İhsanoglu, "Mustafa Al-Qonawi, Sheikh Wafa", **Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.),** İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, IRCICA: Research Centre for Islamic History Art & Culture, 2003, s. 293.

---

[345] Sinan Paşa, **Tazarru'nâme**, s. 289-295.

67. Yağlıkçızâde Ahmed Rıf'at "Vefâ Konevî", **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, 3 c., Ankara, Keygar Neşriyat, 2004, (tıpkıbasım: 7 c. İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1299-1300).

68. Ahmed Hilmi, "Şeyh Ebü'l-Vefâ ks. Hazretlerinin Mübarek Türbesini Ziyaret", **Ziyâret-i Evliyâ**, haz. Selami Şimşek, İstanbul, Buhara Yayınları, 2005, s. 25-30.

69. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi, 2006, c. I, s. 329-334

70. Mustafa Sürün, "İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Türk Sanatı Bilim Dalı, 2006.

Mustafa Sürün, tarafından hazırlanan bu yüksek lisans tezi Şeyh Vefâ Külliyesi bünyesindeki haziredeki mezar taşlarının ve Kitâbelerinin değerlendirilip tanıtıldığı bir çalışmadır.

71. Reşat Öngören, "Muslihuddin Mustafâ" **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, c. 31, s. 269-271.

72. Aziz Doğanay, "Şeyh Vefâ Külliyesi", **Divan**, İstanbul, y. 2006/1 c. XI, sa. 20, s. 75-98.

73. Taşköprülüzâde İsâmüddin Ahmed, "Şeyh İbn Vefâ", **Osmanlı Bilginleri**, çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayınları, 2007, s. 200-2002.

74. Mustafa Kara, "Şeyh Vefâ", **Bursa'nın Gönül Sultanları**, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007, s. 32.

75. Köstendilli Süleyman Şeyhi, "Şeyh Vefâ Konevî", **1001 Sûfî: Bahrü'l-velâye**, haz. Sezai Küçük, Semih Ceyhan, İstanbul, Mavi Yayıncılık, 2007, s. 230.

76. Semavi Eyice, “Bizans’tan Osmanlı’ya Vefa”, **Bir Semte Vefâ**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 19-29.

77. Reşat Öngören, “Şeyh Vefâ’nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 73-88.

78. Avni Erdemir, Yavuz Bayram, “Şeyh Vefa’nın Manzum Eserlerinde Bulunmayan Türkçe Şiirleri”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 89-124.

79. Mustafa Çiçekler, “Şeyh Vefâ’nın Farsça Şiirleri” **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 125-132.

80. Nurettin Ceviz, “Şeyh Vefa’nın Arapça Manzumeleri”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 133-140.

81. Musa Yıldız, “Sinoplu Sefâyî ve Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ Adlı Manzumesi”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 141-153.

82. Avni Erdemir, Yavuz Bayram, “Bir Edebi Muhit Olarak Vefa Tekkesi ve Şeyh Vefa’nın Dost ve Müridleri”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 155-176.

83. Abdurrezzâk Tek, “Şeyh Vefa’yı Yetiştiren Mürşidi: Abdüllatif Kudsi”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 177-210.

84. Mustafa Tatçı, “Şeyh Vefa’nın Muhibleri ve Emir Buhari”, **Bir Semte Vefa,** haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 211-225.

85. "Vefâ Konevî, **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, ed. İlhan Apak, İstanbul, Türkiye Gazetesi Yayınları, t.y., c. XIII, s. 138-140.

86. Celal Esat Arseven, vd., "Vefâ, Şeyh Muslihuddin Mustafa", **Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi**, haz. Server İskit, Sadun Savcı, İstanbul, İskit Yayını, t.y., c. V, s. 2930.

87. İbrahim Alâettin Gövsa, "Vefâ: Şeyh Muslihuddin Mustafa", **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul, Yedigün Neşriyat, t.y., s. 397.

88. "Vefâ Konevî", **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, ed. İlhan Apaklı, İstanbul, Türkiye Gazetesi, t.y., c. XIII, s. 138-140.

89. "Şeyh Vefâ", **Büyük Larouse**, İstanbul, Milliyet, t.y., c. XXIII, s. 12130.

IV. BÖLÜM: MUSLİHİDDİN MUSTAFÂ VEFÂ'NIN FARSÇA ŞİİRLERİ

A. YAZMA NÜSHALARI

i) A (Ayasofya 3925) Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Ayasofya Kitaplığında 3925 numarayla kayıtlıdır. Ebru kaplı mukavva cilt içinde, 12x8 cm ebadındadır. Talik yazı ile on üç satır olarak yazılmıştır. Yalnız yazısı neshi andıran bir taliktir ve bazı yerlere hareke konmuştur. Metinler siyah, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa haşiyelerinde yer yer ayet, hadis ve diğer açıklamalara yer verilmiştir.

Ketebe ve istinsah kaydı yoktur, müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüshanın zahriyesinde "ديوان شيخ وفا فى التصوف" (Şeyh Vefâ'nın Tasavvufa Dair Divanı), 1^a sayfasında ise üstte "ديوان المرحوم شيخ وفا" ifadesi biraz altında da daha büyükçe "كتاب ديوان شيخ وفا مِن علم المشايخ" (Şeyhlerin Allamelerinden Şeyh Vefâ'nın Dîvanı Kitabı) başlığı bulunmaktadır. Hemen altında Sultan I. Mahmûd'un vakıf mührü ve vakıf kaydı yer almaktadır.[346] Bunun altında da Bayezid II'in mührü bulunmaktadır.[347] Bayezid II'in aynı mührü nüshanın hatime sayfasından bir önceki sayfasında, yani 72^a sayfasında da vardır. Bu mührü Bayezid II'in okuduğu kitapların

[346] Bu mühür ve hakkında bilgi için bkz. Günay Kut, Nail Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, s.31.

[347] Bu mühür ve hakkında bilgi için bkz. Kut, Bayraktar, **a.g.e.**, s. 20.

başına ve sonuna koymak adeti olduğu uzmanlarca bildirilmektedir.[348] Bu bilgiye göre Bayezid II Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirlerini içeren bu nüshası da okuyup mührü kendi vurduysa eğer, Bayezid II'in ölüm tarihi olan 1512'den önce yazılmış olacaktır. Bayezid II'in okuyup mühür vurduğu kitapların ilk sayfasına kitabın adını yazmak adetinin olduğu da aktarılıyor.[349] Şu halde nüshanın zahriyesindeki ve 1a sayfasındaki eserin adını gösteren ibareler de Bayezid II'e ait olacaktır.

Ayasofya Kütüphanesi'nin eski harfli matbu fihristinde eserin adı القصيدة النونيه فى التصوف و ترجيعات و غيره بالفارسى şeklinde, eser sahibi olarak Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın adı da "Şeyh Vefâ Sadreddin Konevî" olarak geçmektedir.[350]

Toplam 72 varaktır. İlk 13 varakta Arapça şiirler yer almaktadır. Farsça şiirler 14[a] sayfasında Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın tarikat silsilesini anlattığı terci-i bent ile başlamakta, sonuna kadar devam etmektedir.

Bu nüshada aşağıda tanıtılacak nüshada bulunmayan bir dörtlük yer almaktadır. Fakat diğer nüshadan 377 beyit (88 şiir) eksiktir.

Bu nüshanın Arapça bir şiirin başında bulunan şu ibare nüshanın müellif nüshası olmadığını anlatıyor: قال قطب العارفين و امام الموحدثين شيخ ابو الوفا صدر القنوى فى حق قرة العين المحققين وارث الانبيا و المرسلين عبد اللطيف مقديسى رضي الله عنهما (Ariflerin kutbu ve muvahhidlerin imamı Şeyh Ebü'l-Vefâ Sadru'l-Konevî, muhakkıkların gözünün bebeği, peygamberlerin mirasçısı Abdullatif Makdisî [şöyle] dedi"[351]

Yer yer konan harekeler ve haşiyeye yazılan açıklamalar oldukça faydalı ve yol göstericidir. Her hangi bir kayıt yoksa da bu nüshayı kaleme alanın Farsçanın

---

[348] Kut, Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, s. 20-21.

[349] Bu mühür ve hakkında bilgi için bkz. Kut, Nimet Bayraktar, **a.g.e.**, s.20.

[350] **Defteri Kitabhâne-i Ayasofya**, Dersaadet, Mahmûd Efendi Matbaası, 1304, s. 233.

[351] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Kitâb-i Dîvân-i Şeyh Vefâ min Allame'l-Meşâyih**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925, vr. 9a.

yanında din ve tasavvuf alanında yetkin ve müellife de yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Başı:

A 14[a] بســـم مـــن لا الـــه الا هـــو كـــل شـــيئ محاطـــه لا هـــو

Sonu:

بگزيده غواصى بنام او شد كه در درياى عشق

A 72[b] چندين كه پاره پاره شد خلعت شده وحدت برو

ii) F (Fatih 3899) Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı'nda 3899 numarayla kayıtlıdır. Mukavva ciltli, ilk şiirlerin yer aldığı 1[b] ve 2[a] varakları tezhipli, diğerleri yalnızca çerçevelidir. 13 satıra talik hatla harekesiz yazılmıştır.

Ketebe ve istinsah kaydı yoktur, müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Kitabın zahriyesinde sayfanın üst kısmına "رسالهء شيخ وفا" (Şeyh Vefâ Risâlesi) ve biraz aşağısına da "رسالهء منظومات شيخ وفا" (Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Manzumeleri Risalesi) ibaresi yazılıdır. Bu nüshada da Sultan Mahmûd I'un vakıf mührü ve vakıf kaydı ile Bayezid II'in mührü bulunmaktadır. Bayezid II'in aynı mührü nüshanın hatime sayfasında, yani 105[a] sayfasında da vardır.

Nüshada istinsah ve ferağ kaydı yoktur. Müellifle yada bir nüshayla takrir edildiğine dair bir kayıt yada işaret de yoktur. Bununla birlikte aşağıda anlatılacağı üzere bu nüshanın önceki nüshadan istinsah edilmiş olabileceğini gösteren ifade farklılıkları vardır.

A nüshasında Arapça bir şiirin başında yer alan nüshanın müellif nüshası olmadığına karine saydığımız ibare aynen bu nüshada da bulunmaktadır.[352]

Bu nüsha 105 varaktır. İlk 15 varağında Arapça şiirler vardır. 15^b sayfasında A nüshası gibi tarikat silsilesinin anlatıldığı terci'-i bentle Farsça şiirlere başlanır. İlk elli altı varaktaki şiirlerin düzeni A nüshasıyla aynıdır. 56^a sayfasından sonraki sıralama değişiktir. Bu nüshada öbür nüshadan fazla toplam 377 beyit tutan 88 Farsça şiir bulunmaktadır. Ayrıca bu nüshada diğer nüshadan fazla olarak Arapça ve Türkçe manzumeler de yer almaktadır.

Başı:

F 15^b الحمد لله الذى ذى الاحماد اذ اولى   اولـــى الاه اولـــى اهليـــةٍ اولـــى

Sonu:

F 105^a اوزارنه سلات سلامک على الدوام   كـم منبع وفـا و صـفا اولـدرر مـدام

iii) İki Nüsha Arasındaki Farklar

Her ne kadar her hangi bir kayıt yoksa da F (Fatih 3899) nüshasının A (Ayasofya 3925) nüshasından acemi ve dikkatsiz bir kâtip tarafından istinsah edildiği söylenebilir. Bu kanaati veren birkaç örneği aşağıda sunuyoruz.

565 لـيكن چـو بـرين سـايهء امكـانِ محـب شـد

A 37^a
F 39^a
خورشـيد و جـوابِ* احـدِ ذات افنـدى

* جواب A: جوب F

762 تيهوى شهبازِ ويم سر بنهم پيشش و خويش*

A 45^a
F 47^a
بكْشد و قربانْش شوم باز پرم با پرِ عشق

*خويش A: خوش F

---

[352] Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Risâle-i Manzûmât-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899, vr. 7b.

983 از دو و سه خسف و خروجِ دَابَّةُ الاَرض و علو

A 53[b]
F 55[b]

از کافران و فتحِ قسطنطنیه با ذکرِ* زبان**

* ذکر A: ذکرا F

** زبان A: بان F

1077 سرخوشم* از بادهء عشق صافیم و سادهء

A 57[b]
F 64[a]

گر نر و ور مادهء عشق شیر نرست لَمْ یَزَلِی

* سرخوشم A: سرخشم F

F nüshasında görülen bazı ibare farklılıkları, bu nüshanın A nüshasının biri tarafından okunurken başkası tarafından yazılmış olduğu kanaati uyandırıyor. Bunlara örnek olarak birkaç beyti aşağıda veriyoruz.

437 چه اینجا چار حضرت هست و این ده را* در آن هر یک

A 31[b]
F 33[b]

نمودم عشق و چل شد وین منازل هست این دم هست

* ده را A: دهر آ F

1153 زو بریدگی* گردی چون یتیم** پژمردی

A 60[b]
F 67[a]

رو با بر آوردی عامیان را در ره

* بریدگی A: بریده که F

** یتیم A: هستنیم F

1091 چنان عاشقانه چو نان* در تنور پزد کش** سزد جانِ جان را عِناق

A 58[a]
F 64[b]

* چو نان A: چنان F

** کش A: گشت F

1163 چون که دل به یکشان بست عُنفیان بس سرمست

A 61[a]
F 67[b]

می زنند که این بند* است بندگان را در ره

* بند A: بنده F

Bu yazım hatalarından başka, metne konan nüsha farkı dipnotlarından anlaşılacağı üzere F nüshasındaki nüsha farklarının birçoğunu müstensihin okuma yanlışları oluşturmaktadır.

726 مبین دورش بیا جانم که ما را اقرب از ما اوست
A 43[b] F 45[b] همه از او* و هم با اوست ز ما او چون جدا باشد
F آزاد :A از او*

794 هر حزب* بِمَالَدَیهِ فَرِحاَن   ز ایشان مشو عما شناسی
A 46[a] F 48[a]
F خوب :A حزب *

1149 *هم تو مَنظرِ عامی دستِ خَلق را رامی
A 60[b] F 67[a] زین جهت تو بدنامی آگهان را در ره
F آرامی :A رامی*

1284 برای بوی نجس ایستد چو او برَهی
A 65[b] F 61[a] تو در پسش به چَهْ اُفتی که زاو دگر نرَهی*
F ندهی :A نرهی *

F nüshasında bulunan bu yanlışlıklar yanında yer yer ibarelerin vezin ve anlam yönünden A nüshasında yanlış, F nüshasında doğru olduğu yerler de vardır. Bunlara örnek olmak üzere birkaç beyit sunuyoruz.

169 نبشته برزخِ هر* چیز بین چو بینایی   خطوطِ چون علبِ لا اله الا الله
A 20[b] F 22[b]
A - :F هر *

187 آن دو پندی* کز پسِ تو به شیوخش می دهند
A 21[b] F 23[a] هم منش در دفعِ این و هر مناهی می دهم
A پند :F پندی *

گـر تـو خـواهی* بهـره ور کـردی ز اسـرارِ بلنـد 342

A 27^b
F 29^b از درش آکـاد وفـا اسـت از تـو و از دلبـر نخسـت

A خوهی :F خواهی *

Görüldüğü üzere yukarıdaki nüshalardan her ikisinde de ketebe ya da istinsah kaydı ve tarihi olmamakla birlikte A nüshası hem metninin doğruluğu hem de yazısının ve imlasının karakteri bunun müellife daha yakın olduğunu göstermektedir. Bu nedenle biz de A nüshasını esas aldık. F nüshasında yapılan düzeltmeler de vezin, kafiye, anlam bakımından gerekli olduğu durumlarda tercih edilmiş, A nüshasının metni nüsha farkı dipnotunda gösterilmiştir.

Metni ortaya koyarken her iki nüshada yer alan şiirleri topladık. Şiirlerin sıralaması ve tertibinde izlediğimiz yöntemi aşağıda anlattık. Aşağıdaki tablo yukarıda tanıttığımız her iki nüshada yer alan Farsça şiirlerle beyit sayılarını göstermektedir.

Tablo 1- Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça Şiirlerinin Yazma Nüshalarındaki Şiir ve Beyit Sayıları ile Oranları

		Şiir		**Beyit**	
		Sayı	**Oran**	**Sayı**	**Oran**
A Nüshası	F Nüshasında da Yer Alan	106	% 99,1	1242	% 99,8
	F Nüshasında Yer Almayan	1	% 0,9	2	% 0,2
	Toplam	*107*	*% 35,5*	*1244*	*% 43,5*
F Nüshası	A Nüshasında da Yer Alan	106	% 54,6	1242	% 76,7
	A Nüshasında Yer Almayan	88	% 45,4	377	% 23,3
	Toplam	*194*	*% 64,5*	*1619*	*% 56,5*
Toplam		***195***	***% 100***	***1621***	***% 100***

B. DİL ÖZELLİKLERİ

i) Farsça Dil Özellikleri

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinde kullandığı dil zaman zaman çok sade ve anlaşılır, fakat zaman zaman da oldukça ağırdır. Bazı ifadeleri son derece yalın ve açık olduğu halde, bazı ifadelerinin anlaşılması güçtür.

Döneminin genel dil ve imla özelliklerini yansıtmaktadır. Şu dil özelliklerine rastlanmaktadır.

a. Mâzi-yi istimrârîde fiilin başında «می» yerine sonunda «ی» kullanılması

677 بینـــاش مـــی نبـــودم انکـــار مـــی نمـــودم
A 41[b] F 43[b] چـــون دیـــدمی شـــنودم سُـــبْحاَنَ مَـــنْ اَرَاهٗ

b. Muzâri-yi istimrârîde «می» yerine «همی» kullanılması

388 زهـی وسـعت کـه کثرتهـا همـی گنجـد همی گنجـد
A 29[b] F 31[b] چـه کثـرت بـی نهایـت هـا همـی گنجـد همـی گنجـد

c. Mâzi-yi mutlak çekiminde fiil gövdesinin önüne «ب» eki getirilmesi

1519 بـدان فیضـی کـه او دادش بدیـدم هـم بدانسـتم
F 79[b] نـه ادراکـی کـه نفیش کـرد و نامـدناش گردانیـد

d. Muzâri-yi istimrâri eki «می» nin olumsuzluk eki «ن» den önce yazılması

677 بینـــاش مـــی نبـــودم انکـــار مـــی نمـــودم
A 41[b] F 43[b] چـــون دیـــدمی شـــنودم سُـــبْحاَنَ مَـــنْ اَرَاهٗ

e.

f. Bitişik şahıs zamirlerinin nesne görevinde kullanılması

F 77[a] — 1480 از همه ترّهات بیزارم   خواه من گفتمش خواه اغیارم

g. Olumsuzluk ekinden önce «ب» eki getirilmesi

A 41[a]
F 43[a]

672 آه این عرقم را بندانم که شفا راست
یا خوی اجل باشد و یا سقم و دناها

h. «با» anlamında «به» kullanılması

A 71[b]
F 90[b]

1407 كَشنده ش به حَبْل و کُشنده ش به   گشاینده اش نیز و دیدارِ هوست

i. «در» anlamında «به» kullanılması

A 36[a]
F 38[a]

545 وی زاهد بگْذشته ز دارَین به همّت
من مانده به پیوندِ خراباتِ افندی

j. «به» anlamında «را» kullanılması

F 73[a]

1430 هر که مؤمن گشته حق را کافرِ طاغوت شد
عروهٔ وثقی گرفته محرمِ لاهوت شد

k. Uzun seslerin kısa okunması, örneğin «بود» yerine «بُد»

A 14[b]
F 16[a]

14 ازین ائمّه که کرخی شنید و شد معروف   بُدست آن خبرِ لا اله الا الله

ii) İmla Özellikleri

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirlerinin yer aldığı nüshalarda şu imla özellikleri bulunmaktadır.

a. «ب» izafet harfi, bitişik yazılmıştır.

b. «را» izafet harfi bitişik yazılmıştır.

c. İstimrâr «می»'si bazen bitişik bazen ayrı yazılmıştır.

d. Muhatap ve vahdet «ی»'si hâ-yi gayr-i melfûz'dan (ه) sonra geldiğinde hemze «ء» şeklinde yazılmıştır.

e. Ek fiilin geniş zaman çekimi kendinden önce gelen kelimeyle birleştirilmiştir.

f. «از» izafet harfi bazen önce yada sonra gelen ibareyle birleştirilmiştir.

Örnek: «از او» yerine «زو», «که از» yerine «کز» gibi.

g. Her iki nüshada da «پ» ve «چ» harfleri bazen tek noktalı, bazen üç noktalı yazılmıştır.

h. A nüshasında «د» yerine bazen «ذ» kullanılmıştır.

i. A nüshasında kâf-ı acemi «گ» göstermek için harfin üzenine üç «ڭ» nokta konmuştur.

j. F nüshasında bazen«س» harfinin altına üç nokta konmuştur.

iii) Türkçe ve Arapça Unsurlar

Vefâ'nın Farsça şiirlerinde, İran'da ve Afganistan'da kullanılmayan bazı Türkçe kelimeler bulunmaktadır.

Şiirlerde en çok tekrar edilen Türkçe kelime "efendi" sözcüğüdür. Bu kelime bir terci-i bendin iki bendi ile bir de nazmda (rubâî) redif olarak kullanılmıştır. Bu bentlerin ve nazmın ilk beyitleri aşağıdadır.

Şiir 4, bent 2:

A 35b
F 37b

533 گشتم هله من بند خراباتِ افندی در مانده در دردِ خراباتِ افندی

Şiir 4, bent 3:

551 بالکـــلِّ رهـــش شـــد بـــه تابـــد افنـــدی
A 36b
F 38b
زود آ ز رهـــش کاوســـت خرابـــات افنـــدی

Şiir 170:

1542 من اگر نیم سزای زد لاف تو افندی   ز کرم بکردیم تو ز خفاف تو افندی F 85b

Yukarıda ilk iki örnekte ilk beyitleri verilen bentler Mevlânâ'nın bir gazeliyle aynı vezinle ve aynı kafiye ile söylenmiştir.[353] "Efendi" kelimesi Mevlânâ'nın şiirlerinde de çokça geçmekte dört gazelinde de redif olarak kullanılmaktadır.[354]

Bunun dışında Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinde aşağıdaki Türkçe ibarelere de yer rastlanmıştır.

"aramalı" «آراملی»; Şiir 20:

1087 مـــر عرقـــی ار عـــرقم بـــر غرقـــی خـــود غـــرقم
F 64b
A 58a
هـــر چـــه بجـــویی برســـی لیـــک ز عشـــق آرامَلِـــی

"yara" «یاره»; Şiir 154:

1510 چـون زنـد از نـای بـر عشّـاق یـارم یـاره ای
F 79a
بـاز بـر وی هـم نهـد مـرهم ز لطفـش پـاره ای

"ay" «آی»; Şiir 14:

927 خـون آی و حنـین و بـدر خـوان سـورهء فـتح و قـدر
A 51b
F 53b
بـــا آی اُخـــر چـــون بـــدر هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

---

[353] Celâleddin Muhammed bin Muhammed Mevlevî [Mevlânâ], **Dîvân-i Kebîr: .Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî**, haz. Tevfîk H. Subhânî, Tahran, Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, 1386, c. II, s. 1051.

[354] Mevlânâ, **a.g.e.**, c. II, s. 991, 1309, 1310.

Şiirlerin bazen rediflerinde bazen de içinde çokça Arapça ibare geçmektedir. Arapça ibareler okuyuşu kolaylaştırması ve fark edilmesi için harekelenmiştir.

Şiirlerin metinlerind yer yer ayetlerden de iktibaslar yapılaktadır. Bu iktibaslar genellikle ayetin tümü değil, ayetin konu ve mesajını hatırlatacak birkaç kelimedir. Şiirlerin metinlerinde geçen Kur'an ayetlerinin Kur'an'daki yerleri dipnotta gösterilmiş ve ayetilerin tam metni verilmiştir. Şiirlerin sonunda da metnin sonuna metin içerisinde geçen Kur'an ayetlerinin Kur'an'daki ve şiirlerin metnindeki yerini gösteren Kur'an Ayetleri Fihristi (فهرست آيات قران) eklenmiştir.

C. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

i) Tertip Şekli

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinin yer aldığı nüshalar mürettep divan değillerdir. Divanlar için geçerli olan içerik ve sıralama bunlarda yoktur. Bir şaire ait şiir mecmuasının mürettep divan sayılabilmesi için diğer şiirlerden başka Arap alfabesinin her bir harfiyle kafiyelenen gazeller yazılmış ve toplanmış olmalıdır. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinde bu özellik yoktur. Aşağıda anlatılacağı gibi gazel sayısı yeterli değildir. Bununla birlikte Vefâ'nın Farsça şiirlerinin yer aldığı nüshalardan birinin zahriyesinde ديوان شيخ وفا ibaresi yazılıdır. Her iki nüshada da genelde şiirler uzun şiirlerden kısa şiirlere doğru sıralanmış, fakat bu sıra bazen bozulmuştur.

Aşağıda "Şiirlerin Muhtevası" başlığı altında anlatılacağı üzere her bir şiir bir konuya hasredilmiş ve nüshalardaki tertipleri de buna göre yapılmış olduğundan biz de bunu bozmadık, A nüshasına öncelik vererek dizdik, bu nüshada bulunmayıp F nüshasında yer alan şiirleri A nüshasındaki bunlara uygun başlıklı şiirlerin hemen akabinde verdik. Yalnız her hangi bir başlık taşımayan mesnevi formundaki şiiri en sona koyduk.

ii) Nazım Şekilleri

Vefâ'nın Farsça şiirlerinin bulunduğu mecmuadaki şiirlerin çoğunluğu şiirlerin nazım şekillerinin belirtildiği başlıklarla verilmiştir. Lakin bu başlıkların önemli bir kısmı bu formları açıklayıcı değildir.

Vefâ'nın Farsça şiirlerinin yer aldığı nüshaların her ikisinde de ilk Farsça şiirler ardı ardına gelen ve her birinde ayrı ayrı başlık olan yedişer bentlik dört terci' ile başlar. Her terci'in başına bir konusunu belirten başlık konmuştur. Ancak ikinci terci'in her bendinin başında başlık vardır.

Terci' başlığıyla verilen şiirlerden birinci ve üçüncüsü terkib-i benttir, her bendin sonunda aynı tercihane beyti tekrar edilir. İkinci ve dördüncüsü ise terci'-i benttir.

Son terci'e ترجيع پنجم (beşinci terci') başlığı verilmiştir. Ancak her iki nüshada da dördüncü sıra numarası verilen terci'yoktur.

Bu tercilerden sonra gazeller yer almaktadır. Gazel başlığı taşıyan şiirlerin bir kısmı kaside gibi uzundur. Gazeller arasında bir tanesi müstezâddır.

Birçok gazel her bir mısrası ortadan bölünüp ayrı mısra olabilecek şekilde tertip edilmiştir. Böylece oldukça ahenkli bir hal almakta, şiir dörtlüklerden oluşuyormuş hissi vererek Türk halk edebiyatındaki koşma türünü anımsatmaktadır. Hatta bazı şiirlerinde ikinci mısranın son cüzü her beyitte tekrar edilerek halk müziğindeki nakarata benzemiştir.

Gazellerin arasında üç kaside yer almaktadır. Bunlardan ikisine başlık konmamıştır. Kasidelerin yerleri her iki nüshada da aynı yerde olduğundan değiştirmedik.

Gazellerden sonra "uşârî" adı verilen, kafiye ve form düzeni gazeli andıran beşer beyitlik (onar mısralık) dört şiir yer almaktadır.

Bundan sonra işârî adı verilen şiirlere benzer formda fakat dörder beyitten oluşan şiirler yer alır. Bunlara da sümânî adı verilmiştir. Bu şiirlerden biri (şiir 37) sümânî başlığını taşımasına rağmen on mısradan oluşmaktadır.

Bu şiirlerden sonra yine aynı şekilde tertip edilmiş olan ve başlıklarında "südâsî" ibaresi bulunan üçer beyitlik (altışar mısralık) yirmi iki manzume yer almakdır.

Hemen sonrasındaysa, yukarıdaki bahsettiğimiz uşârî ve sümânî adı verilen şiirlere benzeyen fakat ikişer beyitten (dörder mısradan) oluşan ve çoğuna konan başlıklarda "rubâî" ifadesi kullanılan şiirler yer alıyor.

Bu şiirlere rubâî başlığı konsa da iki manzume dışındakiler (102 ve 149 numaralı şiirler) klasik edebiyattaki rubâî formunda değildir. Zira, rubâî formuna mahsus vezin

kalıplarıyla yazılmamışlardır. Bu şekilde adlandırılan şiirler Türkçe şiirlerinin yer aldığı **Sâz-ı 'İrfân** ve **Makâm-i Sülûk** adlı eserlerinde de vardır, bu eserlerde de dört mısradan oluşan ancak rubâi vezinlerinde olmayan şiirlere rubâî başlığı konmuştur. Bu durum F nüshasında yer alan Türkçe şiirler için de geçerlidir.

Bu isimlendirmenin bütün şiirlerinde aynen var olması, müellifin ya da müstensihin gözünden kaçmış hata olmayıp, bilerek yukarıda bahsedilen onar mısralık şiirlere "uşârî", sekizer mısralık şiirlere "sümânî", altışar mısralık şiirlere "südâsî" denmesi gibi dört mısralık manzumelere de rubâî adı verildiğini gösteriyor.

Şairin **Sâz-ı 'İrfân** ve **Makâm-ı Sülûk** adlı manzum eserlerinin edisyon kritiğini yapan Avni Erdemir de aynı konuyu dile getirir ve bu şiirlere "nazım" der.[355] Biz şiirlerdeki başlıkları aynen kullanmayı tercih ettik.

Her iki nüshada toplam yüz on dokuz adet rubâî denen dört mısradan oluşan şiir yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi (şiir 104) "rubâ'i-yi müstezâd" başlığıyla ve ilave müstezâd mısralarla yer alır. Bir tanesinin (şiir 76) de sonunda Mahmûd-i Şebusterî'nin **Gülşen-i Râz** adlı mesnevî tarzındaki tasavvufi eserinden bir beyit iktibas edilmiştir.[356]

Vefâ'nın şiirleri arasında iki müstezâd ve bir de mülemma bulunmaktadır. Mülemma'nın ilk beyti Arapça, ikinci beyti Farsça ve üçüncü beyti Türkçedir. Bunlardan başka on yedi adet de "ferd" başlıklı tek beyit ve bir de mesnevî bulunmaktadır.

Rübâî başlığı taşıyan şiirlerden ikisinin Türkçe manzum tercümesi de F nüshasında yer almaktadır.

---

[355] Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", s. 81.

[356] Bkz. Mahmûd-i Şebusterî, **Mecmu'â-i Şeyh Mahmûd-i Şebusterî: Gülşen-i Râz, Saadetnâme, Hakk'al-yakîn, Mir'âtü'l-Muhakkıkîn, Merâtibü'l-'Ârifîn**, haz. Samed Muvahhid, Tahran, Kitâbhâne-i Tuhûrî, 1371, s. 92. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Gülşen-i Râz'dan iktibas ettiği *"Ortasında sırât-ı mustakîm olduğu gibi her iki yanı da cehennem kuyusudur."* anlamındaki beyit şudur:

1353 میانه چون صراطِ مستقم است ز هر دو جانبش قعرِ جحیم است A 68ª

Aşağıda Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinin nazım şekillerine göre dağılımını gösteren bir tablo sunuyoruz.

Tablo 2- Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça
Şiirlerinin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

		Şiir		**Beyit**	
		Sayı	**Oran**	**Sayı**	**Oran**
Terci'		4	% 2.1	675	% 41,6
Kaside		3	% 1.5	181	% 11,2
Gazel		23	% 11.8	363	% 22,4
Nazm	Uşârî	4	% 2.1	20	% 1,2
	Sumânî	3	% 1.5	13	% 0,8
	Sudâsî	22	% 11,3	66	% 4,1
	Rubâ'î	117	% 60	231	% 14,3
	Ferd	16	% 8.2	17	% 1
	Toplam	*162*	*% 81,3*	*1566*	*% 55*
Rubâ'î		2	% 1	8	% 0,5
Mesnevî		1	% 0.5	47	% 2,9
Toplam		***195***	***% 100***	***1621***	***% 100***

iii) Şiirlerin Vezinleri

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirlerinde aruz kusurlarına rastlanır. Bunlardan en bol rastlanan «ان» hecesinin iki hece sayılmasıdır. İncelediğimiz şiirlerde görülen aruz kusurlarının başlıcaları şunlardır:

a. «ان» hecesinin iki hece sayılması:

Hezec: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

496 وفاداران چون باران نیسانند بر یاران
A 34a
F 36a بر اعدا رعد و برقند ازپی إفلاح در هر یک

Hezec: Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

A 67b F 82b — 1338 فتادم در درش با هر چه باشد ز نفع و ضر مرا این دان تو کیش

b. Med yapılması:

Hezec: Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

A 46a F 48a — 791 بی خودی و با خودی دو وصفست بر اهلِ عما سزا شناسی

c. Kasır yapılması:

Hezec: Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

630 شد تنقیهِ ره تبقیه را همچو که تقوی

A 39b F 41b شد راهِ نفوسی که منقّاتِ خدایند

Recez: Müstefl ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

1020 هر کو ز خود خالی تراست آواز دهم خاکی تراست

A 55a F 57a لیکن نیابی گل دِه و گل یاب جز من یاد دار

d. Olması gereken yerde vasıl yapılmaması:

Recez: Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

1004 مقصود تنبیه است بر کمّیّتِ یک دور و بر

A 54b F 56b کیفیّتش باقی وفا حق راست اندر جسم و جان

e. Olmaması gereken yerde vasıl yapılması:

Hezec: Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

594 صد گون خلعت بخشد و لیکن تو همه اش را

A 38a F 39b می پوش و برو بُردِ عمارات بپوشیم

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün fâ'ilün

1538 چند بهرِ پوست پویی همچو انعام بَل اَضَل

F 83b عشق جان زین برتر است عشق جانان زو اصل

Bu aruz kusurları dışında Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirlerinde hece noksanlığı ya da fazlalığından kaynaklanan vezin uyumsuzluğunun olduğu yerler de vardır. Aşağıda örnek verdiğimiz bu tür uyumsuzluğun olduğu yerler şiirlerin metinlerinde dipnotla işaret edilmiştir.

Remel: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

244 پس پوشیدند طمرین و دلالت شد برین*

A 23b
F 25b
خوش خبیران و وفیان این سَرِیَّتهای شاه

* Bu mısra hece eksikliği nedeniyle vezinle uyumsuz düşmüştür. Kalın puntoyla gösterilen پوشیدند kelimesi بپوشیدند şeklinde yazılıp okunduğu takdirde vezne uygun hale gelmiş olacaktır.

Ancak Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirleri yine de vezinleriyle oldukça ahenklidir. Yukarıda hayatı bahsinde geçtiği üzere, musikişinaslığının bu ahengi sağlamada büyük katkısı olmalıdır. Kendisinin camideyken mihrapta ve minberde de musikideki hünerini gösterdiği, besteleri olduğu ve müritlerinin cehren musikiyle zikir ve sema yaptıkları bilindiğine göre, bu tasavvufi şiirlerden bazıları bestelenmiş ve icra edilmiş olabilir.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, Farsça şiirlerinde değişik bahir ve vezinleri kullanmıştır. Bunlar arasında Hezec bahrinde 58, Recez bahrinde 37, Remel bahrinde 38, Muzari bahrinde 26, Müctes bahrinde 19, Metekârib bahrinde 8, Cedîd bahrinde 5 ve Münserih, Serî' ve Kâmil bahirlerinde de ikişer şiiri vardır. İki adet rubâîsi de Ahreb kalıplarında söylenmiştir.

Aşağıdaki tablo, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın her bir bahir ve vezinde kaçar adet ve hangi oranda Farsça şiir söylediğini göstermektedir.

Tablo 3- Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın

Farsça Şiirlerinin Vezinleri İstatistiği

Bahir	**Vezin**		**Şiir**	
			Sayısı	**Oranı**
هزج Hezec	مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن	Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün	13	% 6,7
	مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن	Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün	1	% 0,5
	مفاعيلن فعولن مفاعيلن فعولن	Mefâ‘îlün fe‘ûlün mefâ‘îlün fe‘ûlün	2	% 1
	مفاعيلن مفاعيلن فعولن	Mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün	14	% 7,2
	مفعول مفاعلن فعولن	Mef‘ûlü mefâ’ilün fe‘ûlün	7	% 3,6
	مفعول مفاعيل مفاعيل فعولن	Mef‘ûlü mefâ’îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün	7	% 3,6
	مفعول مفاعيلن مفعول مفاعيلن	Mef‘ûlü mefâ‘îlün mef‘ûlü mefâ‘îlün	14	% 7,2
	Toplam		*58*	*% 29,7*
رجز Recez	مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن	Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün	17	% 8,7
	مستفعلن مستفعلن مستفعلن	Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün	2	% 1
	مستفعلن مستفعلن	Müstef‘ilün müstef‘ilün	1	% 0,5
	مستفعلاتن مستفعلاتن	Müstef‘ilâtün müstef‘ilâtün	4	% 2,1
	مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن	Müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün	4	% 2,1
	مفتعلن فع مفتعلن فع	Müfte‘ilün fa‘ müfte‘ilün fa‘	1	% 0,5
	مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن	Müfte‘ilün mefâ‘ilün müfte‘ilün mefâ‘ilün	2	% 1
	مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن	Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün	2	% 1
	مفتعلن فاعلن مفتعلن فع	Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fa‘	1	% 0,5
	Toplam		*34*	*% 17,4*
رمل Remel	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün	23	% 11,8
	فاعلاتن فاعلاتن فاعلن	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	11	% 5,6
	فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن	Fâ‘ilâtün fâ‘ilün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	1	% 0,5
	فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن	Fe‘ilâtün fe‘ilün fe‘ilâtün fe‘ilün	2	% 1
	Toplam		*37*	*% 19*

Bahir	Vezin		Şiir	
			Sayısı	Oranı
مضارع Muzârî‘	مفعول فاعلاتن مفعول	Mef‘ûlü fâ‘ilâtün mef‘ûlü fâ‘ilâtün	10	% 5,1
	مفعول فاعلات مفاعيل فع	Mef‘ûlü fâ1ilâtü mefâ‘îlü fâ‘	1	% 0,5
	مفعول فاعلات مفاعيل فعولن	Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fe‘ûlün	15	% 7,7
	Toplam		*26*	*% 13,3*
منسرح Münserih	مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن	Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün	2	% 1
	Toplam		*2*	*% 1*
مجتث Müctes	مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن	Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün	19	% 9,7
	Toplam		*19*	*% 9,7*
سريع Serî‘	مفتعلن مفتعلن فاعلن	Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün	2	% 1
	Toplam		*2*	*% 1*
جديد Cedîd	فعلاتن مفاعلن فعلن	Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün	5	% 2,6
	Toplam		*5*	*% 2,6*
متقارب Metekârib	فعولن فعولن فعولن فعول	Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl	8	% 4,1
	Toplam		*8*	*% 4,1*
كامل Kâmil	متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن	Mütefâ‘ilün fe‘ûlün mütefâ‘ilün fe‘ûlün	2	% 1
	Toplam		*2*	*% 1*
Rübâî vezinleri	Ahreb		2	% 1
	Toplam		*2*	*% 1*
Toplam			***195***	***% 100***

iv) Redif ve Kafiyeler

Vefâ Farsça şiirlerinde uzun rediflere yer vermiştir. Yukarıda geçtiği üzere bazen redifler bir mısranın yarısını tutmakta, dörtlük nakaratına benzemektedir. Redif zaten şiirde ahengi artıran bir unsur olduğundan, daha vurgulu söylenmesi de şiiri daha da ahenkli kılmaktadır.

Vefâ Farsça şiirlerinde birçok Arapça ibareyi redif olarak tekrar etmiştir. Mevlânâ'da da sık rastladığımız bu şekilde tekrarlar, anlamı güçlendirmek ve mesajı vurgulamak amacıyla yapılmaktadır.

Ayrıca Vefâ, "efendi" redifli Farsça iki terci' ile bir de dört beyitlik nazım (rübâî) yazmıştır. Mevlânâ'nın da "efendi" redifli dört şiirinin olması dikkat çekicidir.[357]

Vefâ'nın kullandığı kafiyeler de çoğunlukla zengindir. Ancak bazen rediften önce zayıf kafiyelere başvurduğu olur. Mısranın ikinci cüzünü tamamen redif yaptığı şiirlerde de her beytin ikinci mısrası diğerleriyle değil her beyit kendi arasında kafiyelenmiştir.

Şiirlerin metinlerinin sonundaki bütün manzumelerin ilk mısrasını, son harflerine göre sıralandığı bir kafiye indeksi de (فهرست قوافی) verdik.

[357] Bkz. 354 numaralı dipnot.

D. ŞİİRLERİN MUHTEVASI

Şiirlerinin büyük bir çoğunluğu tasavvufî terbiye amacıyla yazılmıştır. Çeşitli tasavvufî konuları uzun ve kısa şiirlerle anlatmıştır. Divanındaki ilk Farsça şiiri de olan تَرْجِيعٌ فِى سِلْسِلَةِ الْوَفائِيّةِ الْزَينِيّةِ السُّهْرَوَرْدِيّةِ الصَّفائِيَّةِ (Sefâîyye, Suhreverdiyye ve Zeyniyye [tarikatlerinin devamı olan] Vefâiyye'nin Silsilesi Hakkında Terci') başlıklı terkib-i bentte adından da anlaşılacağı Hz. Ali ve Hz. Ebubekir vasıtasıyla Hz. Muhammed'e kadar uzanan kendi tarikat silsilesini anlatmaktadır.[358] Vefâ'nın nazmen verdiği bu silsile bazı değişikliklerle Seyyid Ahmed Rıf'at Efendi'nin **Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'il-Mefâsid** adlı eseri ile Lâmiî'nin **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns** adlı eserinde de yer almaktadır.[359] Bu silsileyi şair Safâyî de **Manzûme-i Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ** adlı eserinde Türkçe manzume olarak vermiştir.[360] Bu şiirin ilk beş bendinde tarikat silsilesinden bahsedildikten sonra son iki bendinde de tarikata bağlanmaktan ve tasavvuf yolunun esaslarından bahsedilmektedir. Aşağıda verdiğimiz her biri bir bentte anlatılan beş silsilenin ilk ve beşincisi önceden sonraya, ikinci, üçünücü ve dördüncüsü ise sonradan önceye doğru sıralanmıştır.

---

[358] Şeyh Vefâ Muslihuddin Mustafâ, **Dîvân-i Şeyh Vefâ**, 14a-21a; a.m., **Risâle-i Manzûme-i Şeyh Vefâ**, 15b-22b.

[359] Ahmed Rıf'at Efendi, **Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'il-Mefâsid**, İstanbul, İbrahim Efendi Matbaası, 1293 s. 38-39; a.m., **Gerçek Bektaşilik: Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'il-Mefâsid**, haz. Salih Çift, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007, s. 143, Lâmiî, **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, s. 559-562.

[360] Safâyî, **Manzûme-i Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 2154, vr. 17a-18b.

Birinci Bend (Baştan Sona)	*İkinci Bend (Sondan Başa)*	*Üçüncü Bend (Sondan Başa)*	*Dördüncü Bend (Sondan Başa)*	*Beşinci Bend (Baştan Sona)*
Hz. Muhammed (ö. 11/632)	Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ	Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ	Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ	Hz. Muhammed
Hz. Ebu Bekir Sıddîk (ö. 13/634)	Abdullatif-i Kudsî	Şeyh Abdüllatîf Kudsî	Abdüllatîf Kudsî	Hz. Ebu Bekir
Hz. Ömer (ö. 23/644)	Zeynüddin Hâfî	Zeynüddin Hâfî	Abdülaziz Fernevi	Ahmed-i Debbâş
Hz. Osman (ö. 35/656)	Abdurrahman Şırsî	Abdurrahman Şırsî	Zeynüddin Hâfî	Abdülkâdir Geylânî
Hz. Ali (ö. 40/661)	Yusuf Acemî	Mahmûd-i Isfahânî	Abdurrahman Şırsî	Ahmed Gazzâlî
Hz. Hüseyin (ö. 61/680)	Hasan-i Şemşîrî	Nureddîn-i Natanzî	Yusuf Acemî	Ziyaeddin Ebu Necib Suhreverdî
Zeyne'l-Abidin Hüseyin (ö. 95/713)	Mahmûd-i Isfahânî	Şehabeddin Ömer Suhreverdî	Hasan-i Şemşîrî	Nureddin-i Natanzî
İmam Cafer Sâdık (ö. 148/765)	Nureddîn-i Natanzî	Ebu Necib Suhreverdî	Mahmûd-i Isfahânî	Ebu Necîb-i Şîrâzî
İmam Kâzım Musa (ö. 183/799)	Şehabeddin Ömer Suhreverdi	Abdülkâdir Geylânî (ö. 562/1166)	Nureddin-i Natanzî	Mahmûd-i Isfahânî
Ali b. Musa Rıza (ö. 203/818)	Ebu Necib Suhreverdî	Ahmed Debbâş (XI. yy.)	Şehabeddin Ömer Suhreverdî	Hasan-i Şemşîrî
Mar'ûf-i Kerhî (ö. 200/815)	Vecîhuddin Kâdî (ö. 452/1060)	Şeyh Şembekî (X. yy.)	Ebu Necib Suhreverdî	Sinan-i Kurânî
Seriy-yi Sakâtî (ö. 253/867)	Muhammed Amûye (X. yy.)	Ebû Bekr b. Hevârâ (ö. VIII. yy.)	Vecihuddin Kâdî	Abdurrahman Şırsî
Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)	Ahmed Dîneverî (ö. 340/951.)	Hz. Ebu Bekir Sıddîk	Cüneyd-i Bağdâdî	Zeynüddin Hâfî
Ebu Ali Rûdbârî (ö. 310/921)	Mümşâd Dîneverî (ö. 299/912)	Hz. Muhammed (ö. 11/632)	Marûf-i Kerhî	Abdülaziz Fernevî
Ebu Ali Kâtib (ö. 321/933)	Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)		Dâvûd-i Tâî	Abdüllatîf Kudsî
Ebu Osman Mağribî (ö. 373/983)	Seriy-yi Sakâtî (ö. 253/867)		Habîb-i Acemî	Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ
Ebu Ali Gurgânî (ö. 450/1058)	Marûf-i Kerhî (ö. 200/815)		Hasan-i Basrî	
Ebu Ali Nessâc (ö.487/1094)	Dâvûd-i Tâî (ö. 184/801)		Hz. Ali	
Ahmed Gazâlî (ö. 520/1126)	Habîb-i Acemî (ö. 150/767)		Hz. Muhammed Mustafâ	
Ebu Necib Suhreverdî (ö. 563/1167)	Hasan-i Basrî (ö. 110/728)			
Şehabeddin Suhreverdî (ö. 632/1234)	Hz. Ali			
Nureddîn-i Natanzî (XIII. yy.)	Hz. Muhammed			
Mahmûd-i Isfahânî (XIV. yy.)				
Hasan-i Şemşîrî (XIV. yy.)				
Yusuf Acemî (XIV. yy.)				
Abdurrahman Şırsî (XV. yy.)				
Zeynüddin Hâfî (ö. 838/1435)				
Abdüllatîf Kudsî (ö. 856/1452)				
E bü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ (ö. 896/1491)				

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça Terci'-i Bendinde Verdiği Tarikat Silsileleri

Daha sonraki üç şiiri de terci'formunda ve yine tasavvuf esasları ve adabı hakkındadır. İkinci şiirinin başlığı تَرْجِيعٌ فِى بَيَانِ الأَطْمَارِ وَ أَهْلِ الأَطْهَارِ (hırka ve temiz kişiler hakkında terci') dir. Yalnız üçüncü terci-i bendin her bendini ayrı bir konu için ayırmış ve aşağıdaki başlıkları koymuştur. بند اوّل از ترجيع در اطمارِ امطارِ وحدتِ حقيقى حقى (Terci'in ilk bendi: Hakiki vahdet dervişleri hakkında), بند دوم از ترجيع در ايثار آثار اطلاق حقى تحقيقى (Terci'in ikinci bendi: Hakiki adağın mahiyeti hakkında), بند سوُم از ترجيع در ادرارِ مدار عشق كلى و تجلّى و تجلّى اوّل وحدانى اصلى (Terci'in üçüncü bendi: Küllî aşkın ve sürekli devirleri ile asıl vahdani ilk tecelli hakkında), بند چهارم در اثمار عشق به طريق ارشاد و تنبيه بر امكان حصول جميع مراد تا هم تجليات ثلثه احديه واحديه خاتميهء احمديه محمديه (Dördüncü bent: Sonuncu [peygamber olan] Hz. Muhammed'in birlik, teklik ve sonunculuk olarak tecellisinin ortaya çıkışının irşad ve tenbih yoluyla aşk meyveleri), بند پنجم در اسرار عقل كل كه قلم اعلى است و نفس كل كه لوح محفوظ است (Beşinci bent: En yüce kalem olan akl-ı küll ve levh-i mahfuz olan nefs-i küll hakkında), بند ششم در اضاءة اضواء طبع كل در عالم مثال مطلق و مقيد (Altıncı bent: Mutlak ve mukayyed olan misal aleminde tabiat nurunun parlatılması hakkında), بند هفتم در ارادة مرائى فتقِ رتق جوهرِ سبائى كه جسمِ كل و عُنصُرُ العَنَاصِر است از سفليّات و علويّاتِ عامه و خاصه و اخص كه همه را برست (Yedinci bent: En aşağıdan en yukarıya, en küçükten en büyüğe varlığın temeli olan cevherin zuhurunun gösterilmesi hakkında)

Bundan sonra ترجيع پنجم در خراباتِ فنا و عماراتِ بق (Beşinci terci': Fenâ harabâtı ve bekâ imârâtı hakkında) başlığıyla dördüncü terci'yer almaktadır. Her iki nüshada da üçüncü şiirden sonra gelen bu şiirin başlığında beşinci terci' denmesine rağmen dördüncü sıra numarası verilen terci'bulunmamaktadır.

Bundan sonra gazellere geçilmekte ve şu başlıklı gazeller yer almaktadır: غزل در ديدار با تركِ پندار و عار (zannı ve utanmayı terk ederek görüşme hakkında gazel), غزل در اصلِ گفتار به بهانهء گلِ بهار (bahar gülü bahanesiyle sözün aslına dair gazel), لاَ تَنْظُرْ اِلَى مَنْ قَالَ وَانْظُرْ اِلَى مَا قِيلَ (kimin dediğine bakma, ne dediğine bak), bu sırada başlıksız yer alan iki gazelin

ilkinde nefis, günah ve tövbeden bahsedilmekte ikincisinde ilahî aşk anlatılmaktadır. Daha sonra وَلَهُ اَيْضاً وَقَدْ سَمَعَ مَطْلَعَ مِنْ عِلْمِ الْغَيْبِ (Muhakkak ki Gayb İlminden Bir Matla' İşitildi) başlıklı gazelden sonra başlık konmamış iki adet tasavvufi gazel bulunmaktadır.

Ardından başlık konmamış bir kasidede yine tasavvufî konular işlenmektedir. Bundan sonra قَصِيدَةِ النَّفَحَاتُ فِى المَرَاتِبِ بَعدَ المَقَامَاتِ (makamlardan sonraki mertebeler hakkında esintiler kasidesi) başlıklı kasideden sonra başlık konmamış olan bir kasidede tasavvufî irşad anlatılmaktadır.

Daha sonra tekrar gazellere geçilmekte ve sırasıyla şu gazellere yer verilmektedir: غزل در اصلِ گفتار و کردار بر شیوهٔ شرحِ گلستان و بهار (gülistan ve baharı anlatma yoluyla söz ve fiilin aslı hakkında gazel), غزل در شاهد (güzele dair gazel), غزل در رشحِ حال به شرحِ خال (benin anlatılması suretiyle halin açılmasına dair gazel).

Bundan sonra yer alan birisi müstezad olmak üzere on iki gazel için konusunu ya da formunu belirten her hangi bir başlık konmamıştır. Bu gazeller de tasavvufî konular hakkındadır. Bu şiirlerde tasavvufta işlenen ilahî aşk konu ediniliyor, Allah'a yaklaşmanın kazandıracakları anlatılıyor.

Bundan sonra "üşârî" başlığıyla gelen üç şiir sırasıyla عشاری در اسرارِ الف, عشاری در اسرارِ واو ve عشاری در اسرارِ بی başlıklarını taşımakta, Arap alfabesinin elif ve vav harfleri ile bî izafet harfinin "sırlarını" anlatmaktadır. Sonraki şiir de gene aynı formda fakat başlık bulunmamaktadır, ayrıca bazı mısraları Arapçadır.

Bundan sonra gelen üç adet "sümânî"nin konuları başlıklarda şu şekilde belirtilmiş: ثمانی در فصل و وصل (ayrılık ve kavuşma hakkında), ثمانی در تمثیلِ کارخانهٔ عالم (dünyanın temsili hakkında), ثمانی در حجِّ عشق با ذکرِ دوازده مقام و شش آوازه و چار شعبه (on iki makam, altı ses ve dört şubenin ifadesiyle aşk haccı hakkında). Bu son şiirde müzik makam ve terimleri tevriyeli bir şekilde kullanılarak ilahî aşk konusu işleniyor.

Bundan sonra da "südâsî" olarak belirtilen şu şiirler yer almaktadır: سداسی در اصلِ کار (işin esası hakkında), سداسی در آثار گوناگون از یک فیضِ فیّاضِ یگانه ("biricik feyiz veren"in (Allah) bir feyzinin türlü eserleri hakkında), سداسی در تمکن در فنا و بقا (fenâ ve bekâ'da bulunma hakkında), سداسی در تقلّبات و تشّکلاتِ عشقیّه (aşkın oluşumu ve değişimi hakkında), سداسی در تلوینِ ممدوح(övülenin renklenmesi hakkında), سداسی در تلوینِ مذموم به طورِ ارشاد (irşâd yoluyla yerilenin renklenmesi hakkında), سداسی در سکونِ ممدوح (övülenin yeri hakkında), سداسی فِیهِ أیضاً (aynı konu hakkında), سداسی در جمعِ کفر و ایمان (küfüf ve imanın birleşmesi hakkında) سداسی در فناء محض بار بقاء طلق (fenâ ve hırkanın bekâsı hakkında), سداسی در سکونِ مذموم (yerilenin susuşu hakkında), سداسی در ارشادِ درماندگان (çaresizlerin irşâd edilmesi hakkında),سداسی در درد (derde dair), سداسی سداسی در میکده و مَفسدهء عشق (meyhane ve aşk yuvası hakkında), سداسی در عربدهء عشق (aşk arbedesi hakkında), در بیانِ سلسلهء ذکر و طریقت(tarikat ve zikir silsilesi hakkında), سداسی [günah ve fenâ hakkında], سداسی در تصوّف حقیقی (gerçek tasavvuf hakkında), سداسی فِیهِ أیْضاً (aynı konu hakkında), سداسی در فنا و بقا (fenâ ve bekâ hakkında) سداسی فِیهِما أیْضاً لَکِن بِالْعَکْسِ (aynı konu hakkında fakat tersine), سداسی فِیهِما أیضاً (aynı konu hakkında).

Bundan sonra yüz on yedi adet "rubâî" olarak isimlendirilen ve dört mısradan oluşan şiirler yer almaktadır. Bundan başka on bir adet de "ferd" olarak isimlendirilen tek beyit vardır. Bu şiirlerin de çoğuna konusunu belirten başlık konulmuştur ve şu konulardadır: رباعی در التماسِ مداد به لغز (lugaz şeklinde, yalvarmak hakkında), وَلَهُ أیْضاً (aynı konu hakkında) وَلَهُ أیْضاً (aynı konu hakkında), رباعی در نکته ای بر گریه (ağlamanın nüktesine dair), رباعی [şükür hakkında][361], رباعی در تمییز (temyîz hakkında), رباعی در حیرت (şaşkınlık

[361] F nüshasında (82a) bu şiirin Türkçesi de manzum olarak şu şekilde verilmiştir:
Şükr ol Hudâ'ya ki eyliyen 'âm rahmetin
Men hâr u hîçe temâm itdi kısmetin
Yohsa ben ol kimem ki 'ademden dahî kemem

hakkında), رباعی در جمعِ حیرت و سکر (şaşkınlık ve sarhoşluğun birleşmesi hakkında), رباعی در اِخبارِ اَخبارِ ارشاد (irşâd haberleri hakkında), رباعی در مستقرِ عاشق به طورِ ارشاد (âşığın irşâdla rahatlaması hakkında), رباعی در سودِ عاشق ز هر سو (âşığın her yönden faydası[nın olacağı] hakkında), رباعی در طورِ سکر (sarhoşluğun şekli hakkında), رباعی در تمثیلِ گران جان (ağır canın temsili hakkında)[362], رباعی در طلب (istek hakkında), رباعی در اعتدال (ölçülülük hakkında), رباعی ذمّ مَیِ دنیا(dünya şarabının kötülenmesine hakkında), رباعی در استشهاد بر اعتدال به بیتی از گلشنِ راز (**Gülşen-i Râz**'dan bir beytin şahitliğiyle ölçülülük hakkında)[363], رباعی در ذمّ گفتار و کردارِ بد (kötü iş ve sözlerin yerilmesi hakkında), رباعی در گریهء عشق (aşk ağlayışı hakkında), رباعی در سرّ گریه (ağlamanın sırrı hakkında), رباعی دیگر در سرّ گریه (aynı konuda), رباعی در وصفِ کامل (olgun kişinin vasfı hakkında), رباعی در دیدار (görüşme hakkında), رباعی در پستی (alçaklık hakkında), رباعی در رضاء به قضا (kazaya rıza göstermek hakkında), رباعی در خاموشی (susmak hakkında), رباعی دیگر در خاموشی (aynı konu hakkında), رباعی در آزادگی (özgürlük hakkında), رباعی در مستی و پستی (sarhoşluk ve düşkünlük hakkında), رباعی در بیقراری (huzursuzluk hakkında), رباعی فیهِ اَیْضاً (aynı konu hakkında), و فیهِ اَیْضاً (aynı konu hakkında), وَفیهِ اَیْضاً فِی نُصْحِهِ بِالْفَارِسیّة (aynı konu hakkında Farsça nasihat), رباعی [aynı konu hakkında], رباعی (aynı konu hakkında), رباعی در عشق (aşk hakkında), رباعی در عشق به طریقِ ارشاد (irşâd yoluyla aşk hakkında),رباعی در عشق و بیان دو گونه غزا (aşk ve iki tür gazanın beyanı hakkında), رباعی در بیانِ حال با تواضع (tevazu ile hali beyanı hakkında), رباعی در بیانِ

Rahman görince eyledi in'âm ni'metin

[362] F nüshasında (83b) bu şiirin Türkçesi de şu şekilde verilmiştir:
Olan ağır cân 'ışk elinde
Şol bite benzer Kâ'be yolunda
Ger boğarsan vây zavallı
Yoksa ölürsün zâr elinde

[363] Bu şiirden sonra Mahmûd-i Şebusterî'nin **Gülşen-i Râz** adlı eserinden bir beyit iktibas edilmiştir. Bkz 356 numaralı dipnot.

اصولِ طریقت که همه دولتها در اینهاست(bütün nimetlerin içinde olduğu tarikat usulünün açıklaması hakkında), رباعی در حج با سه نوعش (üç çeşidiyle hac hakkında), رباعی [tevhid hakkında], رباعی [allah'ın bilgisinin sınırsızlığı hakkında],رباعی [tevhid hakkında], رباعیِ مستزاد [ibadet hakkında], رباعی [tabiat mektebinde canın eğitimi hakkında], رباعیِ معمّای مصطفی (Mustafâ'nın muamması), [bu başlık ve konuda on altı dörtlük, dört de tek beyit bulunmaktadır.] رباعی در انصاف (insaf hakkında), رباعی در حضراتِ خمس (beş yüce kişi hakkında), رباعی در میکده (meyhane hakkında), رباعی در ارشاد (irşad hakkında), [Aynı konuda iki manzume daha var.] رباعی در استغاثه (yardım hakkında), رباعی در نصر (yardım hakkında), رباعی در اطلاق (mutlak varlık hakkında), رباعی در ترکِ لاف و اعتراف به عجز و جهل (lafı terketme ve acz ile cehli itiraf hakkında), رباعی در مردگی (ölüm hakkında), رباعی فِيهِ أَيْضاً (aynı konu hakkında), رباعی در خوشیِ تعلیباتِ عشق (aşkın zorluklarının güzelliği hakkında), رباعی در معنیِ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ("nerede olursanız olun o sizinle beraberdir." [ayetin]in[364] anlamı hakkında), رباعی در وحدت (birlik hakkında), رباعی در عشق (aşk hakkında), رباعی در سوزش (yanma hakkında), رباعی در شمولِ حکمِ الهی و تأثیرش (ilahî hükmün kapsamı ve etkisi hakkında), وَلَهُ أَيْضاً (aynı konu hakkında), رباعی در تبرّا از ترّهاتِ دوعاوی (gereksiz duadan uzak durma hakkında), رباعی در وحدت (vahdet hakkında), رباعی در عشق (aşk hakkında), رباعی در مراتبِ بزوغِ عشق (aşk acizliğinin mertebeleri hakkında), رباعی در تنزیه (tenzih hakkında), رباعی در فتادگی (düşmüşlük hakkında), رباعی در حقیقتِ رندی (rintliğin hakikati hakkında), رباعی در حقیقتِ قلندری (kalenderliğin hakikati hakkında), رباعی در سرِّ لا به طرزِ خطاب (hitabet tarzıyla "lâ"nın sırrı hakkında), رباعی در الّا ("illâ" hakkında), رباعی در توبهء تفویضه (faziletli tevbe hakkında), رباعی در توبهء هدی (hidayet tevbesi hakkında), قال الله تعالى «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ»

[364] Kur'ân-ı Kerim, Hadîd 57/4, "*O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*"

الآيه [ayetinin[365] anlamı hakkında], قال الله تعالى قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ الآيه [ayetinin[366] anlamı hakkında], قال الله تعالى وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا [ayetinin[367] anlamı hakkında], قال الله تعالى وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ الآيه [ayetinin[368] anlamı hakkında], [Aynı konu hakkında üç manzume daha yer alıyor.] رباعى در بشارتِ كرة عشقيّه بهرِ اشربِ شرابِ عشق (aşk şarabını içmek için işrakîliğin müjdelenmesi hakkında), رباعى در شفقت (şefkat hakkında), رباعى در ارشادِ گران جان (ağır canlının irşadı hakkında), رباعى فِيهِ اَيْضاً (aynı konuda), رباعى در ظهور ارشاد (irşadın zuhuru hakkında), رباعى در تصوّف (tasavvuf hakkında), رباعى در ذمِّ صورت پرستى (şekilciliğin yerilmesi hakkında), رباعى در بازگشتِ ارشادى (irşad dönüşü hakkında), رباعى در سبُكى (hafîflik hakkında), رباعى در بيقرارى (rahatsızlık hakkında), رُباَعِي فِي النَّصِيحَةِ بِاللِّسَانِ العَجَمِى مِمَّا اُلِّفَ حَالَ الصِّباَ (anında yazılan Acem lisanıyla nasihat), فِى بَيَانِ قاَعِدَةِ مَعرِفَةِ مَصدَرِ اللِّسانِ العَجَمِىّ بِالفارِسى مِمَّا اُلِّفَ حاَلَ الصِّباَ (çocukluk döneminde yazılan Farsça masdar hakkında [şiir]), رباعى در ذوق تسليم به طريقِ مناجاة (münacaat yoluyla teslim olmanın zevki hakkında).

---

365 Kur'ân-ı Kerim, , A'râf 7/138, *"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları, 'Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana' dediler. Mûsa şöyle dedi: Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz.";* *Yûnus 10/90, "İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, "İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" dedi."*

366 Kur'ân-ı Kerim, A'râf 7/144, "*(Allah), 'Ey Mûsâ! Vahiylerim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol' dedi.*"

367 Kur'ân-ı Kerim, A'râf 7/150, "*Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?' dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) 'Ey anamoğlu' dedi, 'Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.*"

368 Kur'ân-ı Kerim, A'râf 7/154, "*Mûsâ'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidayet ve bir rahmet vardı.*"

F nüshasında bir dervişin gelip bir not vererek soru sorması, buna verilen cevaba tekrar soruyla cevap vermesi ve tekrar cevap verilmesinin anlatıldığı dört tek beyit vardır.

منظرهء بديهيه با درويشى كه آمد ورقعه داد و در رقعه اين بيت بود (Gelip bir not veren dervişin notunda şu vardı) başlığı ile verilen bu diyalog, tasavvuf yoluna henüz girmekte olan bir dervişin ilahî aşka kanmak için ne yapması gerektiğini sorması üzerine sürekli arayıp aşk şarabı içmesinin tavsiye edilmesi ile son buluyor.

Şiirlerin sonuncusu yalnızca F nüshasında yer alan isimsiz bir mesnevidir, biz de mesnevi olduğunu belirttik, başka bir isim koymadık. Bu mesnevide, Allah'a hamd ve Peygamber'e salavattan sonra sürekli bir ay takvimi anlatılmaktadır. Bu mesnevi **Rûznâme** adlı esere benzemektedir.

Görüldüğü üzere Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça şiirleri, çoğunlukla tasavvuf, din ve ahlak hakkındadır. Bununla birlikte, dilbilgisi ve eğitimi hakkında dört, müzik hakkında bir ve astronomi hakkında da bir Farsça şiir yazmıştır.

E. FARŞÇA METİNLERİN HAZIRLANMASINDA VE İMLASINDA TERCİH EDİLEN YÖNTEM

Şiirlerin sıralamasında çoğunlukla A nüshasının tertibine uyulmuştur. Bununla birlikte A nüshasında olmayıp F nüshasında olan şiirler de bu tertipteki yerine konulmuş, A nüshasında olmadığı notu da dipnota konmuştur. Aynı şekilde F nüshasında olup A nüshasında olmayan bir şiire de bu şekilde yer verilmiştir.

Şiirlerin çoğunluğuna şair ya da müstensih tarafından konu ve türüne göre isim verilmiştir. İsim verilmeyen şiirlere de türüne uygun olarak köşeli parantez [] içinde başlık konmuştur.

Şiirlerin vezni de hangi bahirden olduğu gösterilerek parantez içinde verilmiştir. Rübâî formundaki şiirlerin bahir ve vezinleri belli olduğundan verilmeye gerek görülmemiştir. Ancak Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın rübâî olarak adlandırdığı verdiği, fakat rübâî vezinlerinde yazılmamış olan şiirlerin vezinleriyse gösterilmiştir.

Metnin yazımı için günümüz Farsçası için kullanılan imla esas alınmakla birlikte kendi döneminin dil ve üslubunu gösteren metin özellikleri ile vezin gereği korunması gereken imla özellikleri korunmuştur. İmla birliği olması için bazı yazım özellikleri birleştirilmiştir. Örneğin: كز (كاز)

Aynı şekilde yazılan kelimelerin çok bilinenlerine hareke konmayıp ayırt edilebilmesi için az kullanılan kelime harekelenmiştir. Örnek درد ve دُرد; سر ve سِر.

İzafet harfleri ayrı yazılmıştır.

İzafetlerin çoğunluğunda hemze (ء) ve ye (ى) getirilen durumlar dışında kesre konmuştur. Ancak izafetsiz de okunabilecek yerlerde konmamıştır.

Yalnızca Farsça bilenler için okunması zor olacak Arapça ibareler harekelenmiştir.

Farsça olsa da nadir ve okunuşu zor olan kelimelere okuyuşu kolaylaştıracak şekilde hareke konmuştur.

Üçüncü tekil şahıs geniş zaman çekimi ile geçmiş zaman çekimi yazılışta aynı olan fiillerin geniş zaman çekiminde şahıs ekinden önce gelen fiil gövdesinin son harfine fetha konmuş, geçmiş zaman çekimine hareke konmamıştır. Örnek: بوَد ve بود; خورَد ve خورد.

Vezin gereği normalden farklı telaffuz edilmesi gereken kelimeler, veznin gerektirdiği okunuşu gösterecek şekilde harekelenmiştir. Örneğin: بگْرفت

Metnin sol kenarında şiirin nüshalardaki yeri, sağ kenarında ise müteselsil beyit numaraları verilmiştir.

Eserin iki nüshası arasındaki ibare farkları gösterilmiş fakat yazım farklarını göstermeye gerek görülmemiştir. Kelimelerdeki şeddeler gösterilmiş, fakat vezin gereği normal telaffuzun aksine şeddesiz okunması gereken yerlerde şedde konmamış, şeddesiz okunduğunu göstermek üzere hareke konmuştur.

Şiirlerin metnindeki nüsha farkları kelimelere konan dipnot numaralarının gösterdiği dipnotlarda verilmiştir. Şiirin metninde, tercih edilen ifadeye yer verilmiş, farklı olan ifade yer aldığı nüshayla birlikte dipnotta gösterilmiştir.

Bütün şiirlerin vezinleri bahirleriyle birlikte verilmiştir. Fakat klasik edebiyattaki rubâî nazım şekliyle ve bu nazım şekline mahsus vezinlerle yazılan iki rubâinin vezinlerinin verilmesine gerek görülmemiştir.

Okuyucuya kolaylık sağlamak üzere şiirlerin metinlerinin başında şiir indeksi, sonunda ise metinde geçen Kur'an ayetleri fihristi, şahıs ve yer adları fihristi, vezin fihristi ve kafiye fihristi verilmiştir.

Şiirlerin metinlerinden önce, her şiire verdiğimiz sıra numarası ile manzume adının karşısında bulunduğu sayfanın gösterildiği şiir indeksi (فهرست اشعار) verilmiştir.

Kur'ân ayetleri fihristinde (فهرست آيات قرآن) şiirlerde geçen Kur'ân ayetlerine ait ibareler, geçtiği beyit numarasıyla birlikte verilmiştir.

Şahıs, yer ve kitap adları indeksinde, (فهرست اسامى اشخاص، اماكن و كتب) çalışmamızda sunduğumuz metinlerde geçen şahıs adları, yer adları ve kitap adlarının listesi geçtikleri beyitlerin numarası ile birlikte verilmiştir.

Vezin indeksinde (فهرست اوزان) ise sırayla her bir bahir ve vezinde hangi şiirlerin olduğu şiirlerin sıra numarası verilerek gösterilmiştir.

Eklediğimiz alfabetik kafiye indeksinde (فهرست قوافى) ise her manzumenin ilk mısrasını alıp son harflerine göre alfabetik dizdikten sonra redif olan kısımları koyu olarak gösterdik. Her bir mısraın karşısına başında yer aldığı şiirin numarası da yazılmıştır.

Metnin başındaki şiir indeksinde (فهرست اشعار) verilen müteselsil numaraları ve adlarının karşısına bulundukları sayfa gösterildiğinden vezin ve kafiye indeksinde sayfa numaraları tekrar gösterilmemiştir.

Her iki nüshada da olmayıp, metne tarafımızdan eklenen şiirlerin nazım şekli, vezni vs. hakkında bilgiler açıklamalar, düzeltmeler içeren bütün ibareler köşeli parantez [ ] içinde verilmiştir. Metinde gerekli görüldüğü yerlerde açıklamalar da dipnotta * işareti ile gösterilmiştir.

SONUÇ

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ, XV. yüzyılda edebi eser ortaya koyanlardan biri olmuştur. Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ yazdığı Farsça şiirlerde sanatı değil mesajını öncelememiştir. Denilebilir ki bu şiirleri şiir olarak değil birer mesaj taşıyıcı olarak düşünmüş ve yazmıştır.

Bu nedenle yer yer itinasız, kayıtsız davrandığı olmuştur. Bu tutum hemen bütün tasavvuf edebiyatçılarında vardır.[369] Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kendisinin şiir yazmayı hiç istemediği ve doğduğu memleketinde şiire hiç itibar edilmediği halde şiir yazmasına kendisinden şiir isteyenleri geri çeviremeyişinin, o dönem Anadolu'da yaşayanların şiire meylinin ve şiirin mesajını iletmede kolaylık sağlamasının kendisini şiir yazmaya yönelttiğini söyler.[370]

Tasavvufun, Allah'ı tanımak ve kendini terbiye etmek şeklinde özetlenebilecek iki yönü vardır. İlki 'ma'rifetullah' şeklinde ifade edilir ve bunun için bir terbiye yolundan geçmek gerekir. Bu da tasavvufun 'kâl' (söz) değil 'hâl' (yaşantı) ilmi olduğu vurgusuyla ifade edilir. Tasavvuf sözü değil fiili dikkate alır. Amaç "hal"le olgunlaşmaktır, böylelikle Allah'ı tanımak ve O'na ulaşmaktır. Fakat insan kendi başına bu merhaleyi aşamaz, kendini terbiye edip Allah'ı tanıyamaz. Bunun için istediğini kendisine verebilecek bir rehbere "bağlanmalı"dır. Mürit bu yolda talep eden, mürşit ya da şeyh de yol göstericidir.

---

369 Mahmut Erol Kılıç, **Sûfî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası**, 3. bs. İstanbul, İnsan Yayınları, 2006, 103-106.

370 Mevlânâ Celâleddin Muhammed, **Kitâb-i Fîhi Mâ Fîh**, haz. Bedî'uzzemân Firûzanfer, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1330 hş, s. 74-75.

Yol yordam bilmeyen müridin görevi kendini yol göstericisine teslim etmektir. Mürşidin yada şeyhin görevi de kendisinden bunu isteyen müridi eğitmek, ve Allah'a iletmektir.[371]

İşte bunun için mürşit, tasavvuf yolundakilere bu yolda rehber olacak çokça tasavvufi eser yazılmıştır. Bunların önemli bir kısmı da okuyacakların coşku ve arzularını artıracak edebi eserlerdir. Bu çalışmamızda ele aldığımız şiirler de bu kabilden şiirlerdir.

Elimizde Mevlânâ'nın yazdıkları gibi bir eser yoksa da ele aldığı konuları gözden geçirdiğimizde, rahatlıkla, Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiir yazmasına da bu gerekçeler sebep olmuştur diyebiliriz. Zira anlattığımız üzere o dönemde Osmanlı topraklarında Fars edebiyatı etkindi ve Türkçe şiirler yazılması da teşvik ediliyordu. Ayrıca Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şeyhi olduğu Zeyniyye tarikatının mensuplarının da okuryazar ve aydın tabakadan oluşu, tarikatın edebiyata ve sanata yakın oluşu itibariyle olmalıdır.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirleri şiir estetiği bakımından çok güçlü şiirler sayılmazlar. Bu şiirleri daha çok müritlerine tasavvuf terbiyesini aktarmak için araç olarak yazmış görünmektedir. Bu nedenle söz sanatları nisbeten daha az ve zayıftır. Yine de şiirlerinde, cinas, tevriye, kinaye, istiare, teşbih, gibi sanatlara yer vermiştir.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın ayrıca musikişinas da olduğunu biliyoruz. Müzikteki bilgi ve becerisinin de yetkin olduğunu, bunu da tekkesinde zikir ve camisinde ibadet esnasında sergilediği bildiriliyor. Besteler yaptığı, bunların zikir meclisinde icra edildiği aktarılıyor. Muhtemelen bu şiirlerinden bazıları da bestelenmiş ve müzikle okunmuş olmalıdır.

---

[371] Hasan Kâmil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, 10. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007, s. 23-26.

İşte bu nedenle her ne kadar Mevlânâ gibi Yunus Emre gibi salt şiir yazmak gayesiyle şiir yazmamışsa da hitap etmek istedikleri kitleleri çekmek için oldukça ahenkli ve coşkun şiirler yazmıştır.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsçaya ilgisi dolayısıyla bütün Klasik Fars ediplerinden yararlandığı söylenebilir. Özellikle sahipleri Mevlânâ (ö. 672/1273), Mahmûd-i Şebusterî (ö. 741/1340), Sa'dî (ö. 691/1291) ve Câmî (ö. 898/1493)'den etkilendiği çıkarılabilir.

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın şiirlerinde Mevlânâ'nın izleri oldukça fazladır. Nazım şekli, redif ve kafiyeler, seçtiği vezinler, temalar ve coşkulu, ahenkli üslubu Mevlânâ'yı çağrıştırmaktadır. Bunlara çalışmamızın ilgili bölümlerinde değindik.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın daha Konya'dayken genç yaşında vakfettiği kütüphanesinde Mevlânâ'nın gazellerinin bir nüshasının bulunmasını[372] da dikkate alıp Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın gençliğinden beri Mevlânâ'yı takip ettiğini söyleyebiliriz.

Bu nedenlerle Farsça şiirlerini sunduğumuz Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ hem kültür ve edebiyatımıza büyük etkisi olan tasavvufî eserlerin ve Farsça şiir yazanların takipçisi oluşuyla, hem de Türkçe şiire rağbetin henüz oluştuğu dönemdeki yeriyle Türk kültürü ve edebiyatı için önemli bir şahsiyettir.

Edisyon kritikli metinlerini sunduğumuz şiirler, döneminin edebi yaklaşımını yansıttığı gibi, sosyal ve kültürel ortamı da yansıtmaktadır. Ayrıca tasavvufî düşüncelerini yansıtması bakımından da önemlidir.

Bu metnin ortaya konmasının, bilim dünyasına katkısı olacağı düşüncesindeyiz.

---

[372] Konyalı, **Âbide ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi**, s. 522.

KAYNAKÇA

Abdurrezzâk Efendi: **Tuhfetü'l-Ahbâb fi Menâkıb-ı Şeyh Vefâ** Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı, nr. 3622.

Ahmed Hilmi: **Ziyâret-i Evliyâ**, haz. Selami Şimşek, İstanbul, Buhara Yayınları, 2005.

Ahmed Hilmi: **Ziyâret-i Evliyâ**, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1317 h.

Ahmed Paşa, Bursalı: **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.

Ahmed Rıf'at Efendi: **Gerçek Bektaşilik: Mir'âtü'l-Makâsıd fi Def'il-Mefâsid**, haz. Salih Çift, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007.

Ahmed Rıf'at Efendi: **Mir'âtü'l-Makâsıd fi Def'il-Mefâsid**, İstanbul, İbrahim Efendi Matbaası, 1293 h.

Akkaya, Hüseyin: "Nevres, Abdurrezzak", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 55-57.

Akkuş, Metin: "Nef'i", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 523-525.

Aksoy, Fatma Yaşar: "Ayıntablı Ayni Efendi, Divan: Hayatı, Eserleri, Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Sâkînâme Tenkidli Metni", Kayseri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1997.

Aksoy, Hasan: "Gülşenî-i Saruhânî", **DİA**, c. XVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 256.

Algar, Hamid: "Halid el-Bağdadî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 283-285.

Ali Şîr Nevâî, Mîr Nizâmüddîn: **Mecâlisü'n-Nefâis**, çev. Hekim Şâh Muhammed-i Kazvînî, haz. Ali Asgar Hikmet, Tahran 1323.

Âlî, Gelibolulu Mustafâ: **Künhü'l-Ahbâr II: Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481**, haz. Hüdâî Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Alparslan, Ali: "Gubârî", **DİA**, c. XIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 167-169.

Alptekin, Ali: Nef'î'nin Farsça Divanının Tenkitli Neşri, Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, t.y.

Anhegger, Robert: "Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser: Muâlî'nin Hünkârnâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 1949-1950 c. I, sa. 1-2, s. 145-166.

Anhegger, Robert: "Fatih Devrinde Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser: Muâlî'nin Hünkârnâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 1949-1950 c. I, sa. 1-2, s. 145-166.

Araz, Nezihe: "Şeyh Vefâ", **Anadolu Evliyaları,** İstanbul, Fatiş Yayınevi, 1958, s. 288-295.

Arif Hikmet: **Divân-ı Arif Hikmet Bey**, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1283 h.

Arseven, Celal Esat; vd.: "Vefâ, Şeyh Muslihuddin Mustafa", **Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi**, haz. Server İskit, Sadun Savcı, İstanbul, İskit Yayını, t.y., c. V, s. 2930.

Aşık Çelebi, **Meşâ'iü'ş-Şüerâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Kitaplığı, nr. 268.

Atalay, Mehmet: "Şair Nef'î, Farsça Divanının Edisyon Kritiği ve Üslûbu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1988.

Atalay, Mehmet: **Ahmed Remzi Dede and His Persian Poems**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

Atalay, Mehmet: **Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça Divançesi ve Tercümesi**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

Atasoy, Faysal Okan: "Melhame-i Şeyh Vefa: Giriş Metin Sözlük" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, 2001.

Atasoy, Faysal Okan: "Melhame-i Şeyh Vefa: Giriş Metin Sözlük", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, 2001.

Ateş, Ahmet: "Hicrî VI-VII (XII-XIV). Asırda Anadoluda Farsça Eserler", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul, c. VII-VIII, cüz: 2, y. 1945, s. 94-135

Ateş, Ahmet: **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuriosmaniye Kütüphaneleri,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968.

Ateş, Ahmet; "Hicrî VI-VII (XII-XIV). Asırda Anadolu'da Farsça Eserler", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul, y. 1945, sa, 7-8, cüz: 2, s. 94-135.

Atik, M. Kemal; vd.: **Tercüman Evliyalar Ansiklopedisi**, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1990, c. III.

Aydın, Cengiz: "Ali Kuşcu", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 408-410.

Aydın, Cengiz: "Ebü'l-Vefâ Buzcânî", **DİA**, c. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 348-349;

Aydıner, Mesut: "Ragıb Paşa", **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 403-406.

Aydın, Şadi: "Farsça Divân Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divanlarının Nüshaları" **Nüsha**, Ankara, yıl 2, sa. 6, Yaz 2002, s. 41-56.

Aydın, Şadi: "Türk Edebiyatında Farsça Divân ve Divânçeler", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2001.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, **Hadîkatü'l Cevâmi'**, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001.

Ayverdi, Ekrem Hakkı: "Fatih", **Türkler**, c. IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 338-354.

Azamat, Nihat: "İbrahim Gülşenî", **DİA**, c. XXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 303-305.

Babinger, Franz: **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Balata, Refet Yalçın: "Hunkârnâma (Tavârih-i Âl-i Osman) Mîr Seyyîd Ali b. Muzaffer-i Ma'âlî", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyala Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1992.

Banarlı, Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 2 c., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlığı, 1971.

Başar, Fehammeddin: "Ertuğrul Gazi", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.

Başaran, Orhan: "İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin Hatimesi: Metin-İnceleme-Çeviri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2000.

Bayır, Önder: "Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar", **Türkler**, c. IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 322-337.

Bayram, Fatih: "Zâviye – Khankâhs and Religious Orders in The Province of Karaman The Seljukid Karamanoğlu and The Ottoman Periods: 1200-1512," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Bilkent University Department of History, 2008.

Bilge, Mustafa L.: "Arif Hikmet, Şeyhülislam", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, s. 365-366.

Bilgen, Abdüsselam: "Adâ'ı Şîrazî ve Selimnâmesi: Araştırma, Metin, Çeviri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 1987.

Bilgen, Betül: "İsmail ve Futuhât-i Süleymânî'si (Araştırma, Metin ve Çeviri), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1990.

Bilgi, Mustafa L.: "Nidâî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 77-79.

Bilgin, A. Azmi: "Nesîmî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 3-5.

Bilgin, Azmi: "Nigârî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 85-87.

Bilgin, Orhan: "Fahreddin-i Irakî", **DİA**, c. XII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 84-86.

Bilmen, Ömer Nasuhi: **Nüzhetü'l-ervâh: Fârisi Divançe ve Tercümesi**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1968.

Bolay, Süleyman Hayri: "Kam, Ömer Ferid", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 271-273.

Bursalı Mehmed Tâhir: **Osmanlı Müellifleri, 2 c.,** İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333 h.

Bursalı, Mustafa Necati: **İstanbul ve Anadolu Evliyaları**, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1986.

Büyükaksoy, Kâzım: **Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler**, İstanbul, Eser Neşriyat, 1979.

Cebbârzâde Mehmed Ârif bin Şâkir, **Dâfiu'z-Zulem li'l-Kulûbi'l-Ümem: Şerh-i Nutk-ı Şeyh Vefâ,** Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Aziz Mahmud Hüdâî Kitaplığı, nr. 544.

Celâlî-yi Penderi, Yedullah: **Zindegî ve Eş'âr-i 'İmâdüddin Nesîmî**, haz. Tahran, 1371 hş.

Ceviz, Nurettin: "Şeyh Vefa'nın Arapça Manzumeleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 133-140.

Ceviz, Nurettin: "Şeyh Vefa'nın Arapça Manzumeleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 133-140.

Coşkun, Fahri: "888/148 Tarihli Karaman Vakıf Tahrir Defterleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 1996, s. 28.

Çavuşoğlu, Mehmet: "Zâtî", İslam Ansiklopedisi, c. XIII, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, s. 464-467.

Çavuşoğlu, Mehmet: "Avnî Bey", **DİA**, c. IV, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 123-124.

Çavuşoğlu, Mehmet: "Basîrî", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 105-106.

Çıpan, Mustafa: "Fasih Ahmed Dede", **DİA**, c. XII, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 213-214.

Çiçekler, Mustafa: "Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi," **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Merkezi, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1998, c.VIII, s. 211-228.

Çiçekler, Mustafa: "Sa'dî-i Şîrâzî", **DİA**, c. XXXV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s. 405-407.

Çiçekler, Mustafa: "Osmanlı Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1989.

Çiçekler, Mustafa: "Şeyh Vefâ'nın Farsça Şiirleri" **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 125-132.

Danişmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 6 c., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971.

Defteri Kitabhâne-i Ayasofya, Dersaadet, Mahmûd Efendi Matbaası, 1304 h.

Değirmençay, Veyis: "Ömer Ferid Kam'ın Farsça şiirleri ve Türkçe Çevirisi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, y. 2006, sa, 29, s. 169-181.

Değirmençay, Veyis: "Sultan Veled ve Rebâbnâme", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 1996.

Değirmençay, Veyis: **İmâdüddin Nesîmî ve Farsça Divanının Türkçe Çevirisi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matbaası, 2005.

Dihhodâ, Ali Ekber: **Lugatnâme**, I+15 c., 2. bs., Tahran, Muessese-i İntişârât ve Çâp-i Tehrân, 1377 hş.

Diriöz, Meserret: "Adni (Mahmud Paşa-yı Veli), Hayatı ve Edebi Şahsiyeti", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1945-1946.

Doğanay, Aziz: "Şeyh Vefâ Külliyesi", **Divan**, İstanbul, y. 2006/1 c. XI, sa. 20, s. 75-98.

Doğru, Halime: "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s.165-176

Dursun Bey: **Târîh-i Ebü'l-Feth**, haz. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1977, s. 74-75.

Ebrahimî, Davud: "Arifî Fethullah Çelebi ve Futuhât-ı Cemîle'sinin Tenkidli Metni", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1991.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ. **Risâle-i Manzûmât-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Kitâb-i Dîvân-i Şeyh Vefâ min Allame'l-Meşâyih**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Risâle fi'r-Rub'i'l-Muceyyeb,** İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kitaplığı, nr. 336/4.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Sâz-ı İrfân**, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 3994.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Sâz-ı İrfân**, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Kitaplığı, nr. 652.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Dîvân-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 3925.

Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ: **Risâle-i Manzûmât-i Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, nr. 3899.

Ekmeleddin İhsanoğlu, vd., **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, 2 c., ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1997.

Emecen, Feridun: "Selim I", **DİA**, c. XXXVI, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 407-414.

Emecen, Feridun; vd.: "Osmanlılar", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 487-589.

Emecen, Feridun: "İstanbul'un Fethi", **Türkler**, c. IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 312-321.

Emecen, Feridun: "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 15-32.

Enver, Ali: **Semâ'hâne-i Edeb**, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1309 h.

Enverî, Hasan: **Ferheng-i Bozorg-i Sohen**, 8 c., Tahran, İntişârât-i Sohen, 1381 hş.

Erdemir, Avni: "Muslihu'd-Din Mustafâ İbn Vefa Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1999.

Erdemir, Avni: **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri**, Ankara, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı, 1999.

Erdemir, Avni: **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri,** Ankara, Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı, 1999.

Erdemir, Avni: Bayram, Yavuz: "Şeyh Vefa'nın Manzum Eserlerinde Bulunmayan Türkçe Şiirleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 89-124.

Erdemir, Avni; Bayram, Yavuz: "Bir Edebi Muhit Olarak Vefa Tekkesi ve Şeyh Vefa'nın Dost ve Müridleri", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 155-176.

Erdoğan, Abdülkadir: **Fatih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri: Şeyh Vefâ**, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi, 1941.

Eren, Kutlukhan: "Basiri ve Divananın Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1999.

Ergun, Sadettin Nüzhet: **Türk Mûsikisi Antolojisi: Dini Eserler**, 2 c. İstanbul, 1942.

Erkan, Mustafa: "Lutfullah-ı Halîmî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 341-343.

Ertaylan, İsmail Hikmet: **Ahmed-i Dâî: Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952.

Ertaylan, İsmail Hikmet: **İlâhî Divânı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962.

Ertaylan, İsmail Hikmet: **Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

Ertaylan, İsmail Hikmet: **Külliyât-ı Mevlâna Hamîdî**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1949.

Erünsal, İsmail E.: **İslam Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, sy. 1, s. 47-64.

Es'ad Erbilî, Muhammed: **Divân-i Es'ad: Farsça – Türkçe**, haz. Cemal Bayrak, çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Erkam Yayınları, 1991.

Eyice, Semavi: "Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa", **Bir Semte Vefâ**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 19-29.

Fahreddin-i Irâki, İbrahim b. Bozorcmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî: **Kulliyyât-ı Şeyh Fahruddin İbrahim-i Hemedânî el-Mütehallas be-Iraki,** haz. Sa'îd-i Nefîsî, havâşi ve ta'likat M. Derviş, Tahran, İntişârât-ı Cavidân, 1366 hş.

Fasih Ahmed Dede: Farsça Divançe, haz. Mehmet Atalay, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2007.

Feridun Ahmed Bey: **Münşeâtü's-Selâtin**, İstanbul, Dârü't-Tıba'ati'l-Âmire, 2 c., 1858.

Ferzan, İbrahim: "Gülşeni-yi Sarûhânî: Hayatı, Farsça Divanı ve Râznamesi", İstanbul, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Kürsüsü, 1980.

Fuzûlî, Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî: **Dîvân-i Fârsî**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakületsi, 1962.

Fuzûlî, Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî: **Dîvân-i Fârsî**, haz. Hasibe Mazıoğlu, Tahran, Vizâret-i Ferheng u İrşâd-i İslâmî, 1374 hş.

Fuzûlî, Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî: **Enîsü'l-kalb**, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, Hüsnü Talat Basımevi, 1944.

Garabeiglou, Djamchid: "Sultan Veled: Hayatı, Eserleri ve Masnavi-i Valadî'nin Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Kürsüsü, 1977.

Gelen, Kasım: "Kânûnî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1989.

Gökbilgin, M. Tayyib: "Süleyman I", **İslam Ansiklopedisi**, c. XI, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 99-155.

Gökyay, Orhan Şaik; Özen, Şükrü: "Molla Hüsrev", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 255-258.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **Mevlanâ Müzesi Kütüphanesi Yazmalar Katalogu,** 4 c., Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967-1994.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1953.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul, Inkılap Kitabevi, 1961.

[Gövsa], İbrahim Alâettin: **Meşhur Adamlar: Hayatları, Eserleri**, yay. Sedat Simavi, İstanbul, ya.y. 1933-1936, c. IV.

Gövsa, İbrahim Alâettin: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul, Yedigün Neşriyat, t.y.

Gümüş, Sadreddin: "Cürcânî, Seyyid Şerif" **DİA**, c. VIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 134-135.

Gürel, Şevket: **İstanbul'daki Eshab-ı Kiram İstanbul Evliyaları ve Fetih Şehidleri,** İstanbul, İstanbul'daki Tarihi Türbe ve Mescidleri İmar Vakfı, 1988.

Hâfız, Şemsüddîn Muhammed: **Dîvân-i Hâfız**, haz. Rızâ Kâkâî Dehkerdî, 3. bs., Tahran, İntişârât-i Koknûs, 1377 hş.

Halaçoğlu, Yusuf: "Ankara Savaşı", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 210-211.

Hâlid-i Bağdâdî, Ebü'l-Baha Ziyâeddin Mevlanâ Halid b. Ahmed: **Hâzâ Dîvân-i Mevlânâ Halîd**, İstanbul, Fatih Demir Matbaası, 1955.

Hâlid-i Bağdâdî, Ebü'l-Baha Ziyâeddin Mevlanâ Halid b. Ahmed: **Mevlanâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Divanı ve Şerhi**, haz. Sadreddin Yüksel, İstanbul, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, 1977.

Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von: **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, çev. Mehmet Ata, sad. Abdülkadir Karahan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, c. I.

Hıtâyî, Ali Ekber: **Hıtâyîname**, haz. İrec Afşâr, Tahran, Merkez-i İsnâd-i Ferheng-i Asyâ, 1372.

Hikmet, Ali Asgar: **Câmî: Hayatı ve Eserleri**, çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.

Hikmet, Ali Asgar: **Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târih-i Ahvâl u Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü'ş-Şuarâ**, Tahran, İntişârât-i Tûs, 1363.

Hoca Sadeddin: **Tacü't-Tevârih**, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, c. II.

Horn, Paul: "Persische Handschriften in Constantinopel", **Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Berlin, Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,** 1900, c. LIV, s. 275-332.

Horn, Paul: "Persische Handschriften in Constantinopel II", **Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Berlin, Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,** 1901, c. LV, s. 475-509.

Hulvî, Cemâleddin Mahmûd Efendi: **Yüce Velilerin Tatlı Halleri (Lemezât-ı Hulviyye),** haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1993.

Imber, Colin: **The Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of Power**, London, Palgrave Macmillan, 2002.

İdris b. Ali el-Bidlîsî: **Heşt Bihişt**, çev. Abdülbaki Sa'dî, haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Ankara, Bitlis Eğitim ve Kültür Tanıtma Vakfı, t.y.

İhsanoğlu, Ekmeleddin; vd.: **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi,** 2 c., ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1997.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi: "Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhîdî'nin Sözlüğü: İnceleme, Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1993.

İnalcık, Halil: "Bayezid I", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 231-234.

İnalcık, Halil: "Mehmed I", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 391-394.

İnalcık, Halil: "Murad I", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 156-164.

İnalcık, Halil: "Orhan", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 375-386.

İnalcık, Halil: "Osman I", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 443-453.

İnalcık, Halil: "Mehmed II", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 495-407.

İnalcık, Halil: "Murad II", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 164-172.

İnalcık, Halil: "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 66-88.

İnançer, Ömer Tuğrul: Zeynilik: Zikir Usulü ve Musiki", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1994, c. VII, s. 553.

İnan, Kenan: "Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 279-311.

İnan, Kenan: "II. Bayezid Dönemi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 383-392.

İpekten, Haluk: **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

İsen, Mustafâ: "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2006, c. XI, s. 533-572.

Kaçmaz, Ömer: "Tâcu'l-Ârifin Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın Tarihsel Yaşamı, Vefâilik Hareketinin (Tarikatının) Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılışında ve Osmanlı Beyliğinin

Kuruluşundaki Önemi ve Ebû'l-Vefâ Menâkıbnâme'sinin Edisyon Kritik Metni", Eskişehir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2006.

Kafalı, Mustafa: "Timur", **İslam Ansiklopedisi**, c. XII/1, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 336-346.

Kanar, Mehmet: "Fahmî ve Şayh Abdallah-i Şabistari-yi Niyazî'nin Şam' u Pervâne Mesnevileri", İstanbul, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 1990.

Kanar, Mehmet: "Firdevsi", **DİA**, c. XIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 123-127.

Kanar, Mehmet: "Nizâmî-i Gencevî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 183-185.

Kanar, Mehmet: **Fehmi ve Şeyh Abdullâh-i Şebisterî-yi Niyâzî'nin Şem' u Pervâne Mesnevileri**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Kara, Mustafa; Algar, Hamid: "Abdullâh-i İlâhî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 110-112.

Kara, İsmail: "Vefâ", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, c. VIII, s.522-523.

Kara, Mustafa: "Abdullatîf el-Kudsî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Kara, Mustafa: "Emir Buhari", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 125-126.

Kara, Mustafa: **Bursa'nın Gönül Sultanları**, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007.

Karadere, Adem: "Nevres-i Kadîm'in Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1999.

Karahan, Abdulkadir: "Fuzûlî", **DİA**, c. XIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 241-246.

Karahan, Abdülkadir: "Nâbî", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 258-260.

Karaman, Hayreddin: "Su Kırbasını Delen Çocuk", **Yeni Şafak Gazetesi**, 22 Kasım 2001.

Karatay, Fehmi Ethem, **Topkarapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Katalogu**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1961.

Kara, Mustafa: "Şeyh Vefâ el-Konevî", **Allah Dostları**, İstanbul, Şule Yayınları, 1995, c. VII, s. 452-455.

Kara, Mustafa: **Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler**, 2 c., Bursa, Uludağ Yayınları, 1990.

Kartal, Ahmet: "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairler (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. VII, s. 682-695.

Kayaalp, İsa: "Kabûlî", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s.43.

Kaymaz, Zeki: "Âşık Paşa, Garibnâme: (Metin-Dil Özellikleri-Söz Dizini)", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Malatya, 1989.

Kılıç, Mahmut Erol: **Sûfi ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası**, 3. bs. İstanbul, İnsan Yayınları, 2006.

King, David A.: "Astronomical Timekeeping in Ottoman Turkey", **Islamic Mathematical Astronomy**, c. XII, London, Variorum Reprints, 1986, s. 247-250.

Koca, Ferhat: "M. Kamil Yaşaroğlu", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 239-240.

Koca, Ferhat: "Molla Hüsrev", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 252-254.

Kocatürk, Saadettin: **Gülşehrî ve Feleknâme**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984.

Koçin, Abdülhakim: "Ortaçağın Ünlü Matematik Bilgini: Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ", **Bilim ve Teknik**, Şubat 1990, s. 39.

Konur, Hikmet: "İbrahim Gülşeni: Hayatı Eserileri ve Görüşleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı, 1998.

Konyalı, İbrahim Hakkı: **Abide ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1964.
Konyalı, İbrahim Hakkı: **Abide ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1964.
Köprülü, Fuad: "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, y. 1943, sa. 7, s. 377-458.

Kunt, İbrahim: "Hazînî ve Divanı: İnceleme, Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2002.

Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Kurumehmet, Meryem: "XVIII. yy. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ Edirnevî): Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006.

Kut, Günay: "Ahmed Paşa, Bursalı", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 111-112.

Kut, Günay: "Ahmed-i Dâî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 56-58.

Kut, Günay: "Ahmedî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 165-167.

Kut, Günay: "Ali Şir Nevâî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 449-453.

Kut, Günay: "Aşık Paşa", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 1-2.

Kut, Günay; Bayraktar, Nail: **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.

Küçükdağ, Yusuf: "Karamani Mehmed Paşa", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 449-451

Kütükoğlu, Bekir: "Murad III", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 172-176.

Lâmiî Çelebi, Mahmûd: **Tercüme-i Nefehâtü'l-üns**, İstanbul, Dârü't-Tıbaâti'l-Âmire, 1270 h.

Mahmûd-i Şebusterî: **Mecmu'â-i Şeyh Mahmûd-i Şebusterî: Gülşen-i Râz, Saadetnâme, Hakk'al-yakîn, Mir'âtü'l-Muhakkıkîn, Merâtibü'l-'Ârifîn**, haz. Samed Muvahhid, Tahran, Kitâbhâne-i Tuhûrî, 1371 hş.

Mazıoğlu, Hasibe: "Akyürek, Ahmet Remzi", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 304-305.

Mazıoğlu, Hasibe: "Sinan Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, c. X, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1998, s. 666-667.

Mecdî, Mehmed: **Hadâiku'ş-Şekâik: Tercüme-i Şekâiku'n-Nu'mâniyye**, İstanbul, Dârü't-Tıbaati'l-Âmire, 1269 h.

Mecmu'a-i Munşe'ât: Mute'allik be Devre-i Sultan Muhammed Fatih: Fatih Devrine Ait Müneşat Mecmuası, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmânî**, 4 c., İstanbul, Matba'a-i Âmire, 1308 h.

Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayar, sad. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmânî**, Westmead, Gregg International Publishers, 1971, (Tıpkıbasım: İstanbul, Matba'a-i Âmire, 1308), c. IV.

Mehmed Tevfik, **Kâfile-i Şu'ara,** İstanbul, ya.y., 1290 h.

Merçil, Erdoğan: "Anadolu Beylikleri", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 138-139.

Mevlana Bibliyografyası, ed. Tuncel Acar, Sema Akıncı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Muhammed b. Muhammed Hüseyin: **Mesnevi**, 6 c., çev. Veled Çelebi İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Maarif Vekaleti, 1943.

Mevlanâ Celâleddin Rûmî, Muhammed b. Muhammed Hüseyin: **Mesnevî-i Ma'nevî: Fârsî**, 3 c., haz. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Dîvan-ı Kebir**, 8 c., çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin: **Külliyyat-ı Divân-ı Şems-i Tebrîzî ya Divân-ı Kebir,** 2 c., haz. Bediüzzaman Füruzanfer, Tahran, 1386 hş.

Mevlânâ Celâleddin Muhammed: **Kitâb-i Fîhi Mâ Fîh**, haz. Bedî'uzzemân Firûzanfer, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1330 hş.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Fihi Mâ Fîh**, çev. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul, 1994.

[Mevlânâ] Mevlevî Celâleddin, Muhammed bin Muhammed: **Dîvân-i Kebîr: Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî**, c. 2, haz. Tevfîk H. Subhânî, Tahran, Encumen-i Âsâr u Mefâhir-i Ferhengî, 1386 hş.

Miftah, İlhâme; Velî, Vehhâb: **Nigâhî be Revend-i Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî der Turkiye**, Tahran, Şûrâ-yi Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî, 1384 hş.

Mîr Sadruddin Alihân Sadr: **Mir'ât-i Osmânî**, y.y., ya,y. 1317 hş.

Mohammad Esmail, Mohammad Ebrahim: "Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2005.

Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin: **Mecelletü'n-nisâb fi'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, (Tıpkıbasım: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı nr. 628)

Nasîrî, Bihrûz: **Zebân u Edeb-i Fârsî der Asyâ-yi Sağîr**, Hoy, İntişârât-i Karakuş, 1384 hş.

Nefîsî, Sa'îd: **Tarih-i Nazm ve Nesr der İrân ve der Zebân-i Fârsî**, Tahran, Kitâbfurûş-i Furûğî, 1344 hş.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Fârsî**, haz. Fazlullah Nâim-i Tebrîzî, Tahran, İntişârât-i Dünyâ, t.y.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Fârsî-yi Nesîmî**, haz. Hamid Mehmedzâde, Bakü, Azer Neşr, 1972.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Nesîmî**, İstanbul, Dâru't-Tıba'at'i-Âmire, 1260 h.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Nesîmî**, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1284 h.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Seyyid 'İmâdüddin Nesîmî**, haz. Pervîz Abbâsî-yi Dâkânî, Tahran, 1371 hş.

Nesîmî, İmadüddin Seyyid: **Dîvân-i Seyyid 'İmâdüddün Nesîmî**, haz. Nejad Ferid Rustânî, Tahran, İntişârât-i Furuğî, 1370 hş.

Nev'izâde Atâullah Efendi, Atâî: **Zeyl-i Şakâyık**, İstanbul, Matbaa-i Amire, t.y.

Nidâî, Abdullah b. Muhammed Kaşgârî Turkistanî: **Diwan of Nidâî-yi Kaşgârî**, haz. Güller Nuhoğlu, Karachi, Qirtas, 2003.

Nigârî, Mir Seyyid Hamzâ: **Divân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-i Fârsî,** Darülhilâfe, Matbaa-i Hukûkiye, 1329 h.

Nigârî, Mir Seyyid Hamzâ: **Dîvân-i Nigârî,** İstanbul, Süleyman Efendi Matbaası, 1301 h.

Nişancı Mehmed Paşa: **Nişancı M. Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât**, sad. Enver Yaşarbaş, İstanbul, Kamer Neşriyat, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar: "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşlası", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 314-315.

Ocak, Ahmet Yaşar: "Ebü'l-Vefâ Bağdadî", **DİA**, c. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 347-348.

Ocak, F. Tulga: "Ahvâl ve Âsâr ve Tahlîl-i Eş'âr-ı Dîvân-ı Fârsî-yi Ahmed-i Dâî", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tehrân Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî, 1352.

Okan, Aysel: **İstanbul Evliyaları,** İstanbul, ya.y., 1968, s. 88-96.

Okumuş, Ömer: "Câmî, Abdurrahman", **DİA**, c. VII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 94-99.

Öden, Zerrin Günal: "Karamanoğulları Beyliği", **Türkler**, Ankara, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002 c. 6, s. 756-762.

Ömer Necmî: **Dîvân-ı Necmî**, İstanbul, Esad Efendi Destgâhı, 1280.

Önder, Mehmet; Binark, İsmet; Sefercioğlu, Nejat: **Mevlana Bibliyografyası I: Basmalar, Kitap –Makale, 2: Yazmalar**, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1973.

Öngören, Reşat: "Mevlana Celaleddin-i Rûmî", **DİA**, c. XXIX, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 441-448.

Öngören, Reşat: "Fatih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Felsefesi Anabilim Dalı, 1990.

Öngören, Reşat: "Muslihuddin Mustafâ" **DİA**, c. XXXI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 269-271.

Öngören, Reşat: "Şeyh Vefâ'nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 73-88.

Öngören, Reşat: **Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.

Öz, Yusuf: "Tarih Boyunca Farsça Türkçe Sözlükler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1996.

Özcan, Abdülkadir: "İdris-i Bidlisî", **DİA**, c. XXI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 485-488.

Özcan, Nuri: "Abdülkadir Merağî", **DİA**, c. I, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 242-244.

Özdamar, Mustafa: "Şeyh Vefâ Dergâhı", **Dersaadet Dergâhları**, İstanbul, Kırkandil Yayınları, 1984, s. 79-80.

Özgüdenli, Osman F.: "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, y. 2008, sa. 43'ten ayrı basım.

Özkan, Mustafa: "Gülşehrî", **DİA**, c. XIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 250-252.

Özkan, Mustafâ: "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2006, c. VII, s. 593-608.

Öztürk, Necdet: "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. IX, s. 221-251.

Özyılmaz, Ömer: **Osmanlı Medreselerinin Eğitimin Programları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Pınardağ, Fuat: "İstanbul Vefa Semti", **Sebilürreşâd**, İstanbul, y. 1957, c. X, sa, 241, s. 253-255.

Ragıb Paşa: **Dîvân-i Râgıb Paşa**, Bulak, Bulak Matbaası, 1252 h.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server: **Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü**, haz. M. Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2003.

Riyâhî, Muhammed Emîn: **Nufûz-i Zebân u Edebiyât-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1350 hş.

Riyâhî, Muhammed Emîn: **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Riyâhî, Muhammed Emîn: **Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrov-i Osmânî**, Tahran, Pajeng, 1369 hş.

Rosenfeld, Boris A.; İhsanoglu, Ekmeleddin: "Mustafa Al-Qonawi, Sheikh Wafa", **Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)**, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, IRCICA: Research Centre for Islamic History Art & Culture, 2003.

Safâyî: **Manzûme-i Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı, nr. 2154.

Sarısoy, Fikret: "Basiri'nin Farsça Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2001.

Serin, Muhittin: "Hamdullah Efendi, Şeyh", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 449-452.

Sinan Paşa, Sinaneddin Yusuf b. Hızır: **Tazarru'nâme**, haz. A. Mertol Tulum, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 2001.

Soysal, Faysal: "Koca Ragıb Paşa'nın Farsça Manzumeleri (Metin, Çeviri, Yorum)", Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2006.

Subhânî, Tevfîk H.: **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhâne-i Mağnisâ**, Tahran, Dânişgâh-i Gilân, 1366 hş.

Subhânî, Tevfîk H.: **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhâne-i Burusâ**, Tahran, Merkez-i Neşr-i Dânişgâh, 1368 hş.

Subhânî, Tevfîk H.: **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Kitâbhâneha-yi Turkiye**, Tahran, Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-i Ferhengî, 1374 hş.

Subhânî, Tevfîk H.; Aksu, Hüsamettin: **Fihrist-i Kitâbhâ-yi Hattî-yi Fârsî-yi Dânişgâh-i İstanbul** Tahran, Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-i Ferhengî, 1374 hş.

Sultan Veled, Bahaeddin Muhammed Veled: **İntihânâme**, haz. Muhammed Alî Haznedârlu, Tahran, İntişârât-i Revzene, 1376 hş.

Sultan Veled, Behâeddin: **Şerh-i 'Işknâme-i Hazret-i Bahâeddin Veled**, şerh. Hâlid, İstanbul, Mihran Matbaası, 1305 h.

Sultan Veled: **Dîvân-i Sultan Veled**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341.

Sultan Veled: **Dîvân-i Sultan Veled**, Tahran, Kitâbfurûşî-yi Rûdekî, 1338 hş.

Sümbülzâde Vehbî: **Dîvân-ı Vehbî**, Bulak, Bulak Matbaası, 1253 h.

Sümer, Faruk; Kucur, Sadi S.: "Anadolu Selçukluları", **DİA**, c. XXXVI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2009, s. 380-385.

Sümer, Faruk: "Karamanoğulları", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 454-462.

Sürün, Mustafa: "İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Türk Sanatı Bilim Dalı, 2006.

Şâhidî, İbrahim b. Hudâî: **Gülşen-i Tevhîd**, haz. Ahmed Niyazi, İstanbul, Mekteb-i Tıbbiye Matbaası, 1298 hş.

Şahidi, İbrahim: **Gülşen-i Tevhid**, çev. Mithat Bahari Beytur, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1967.

Şahidi, İbrahim: **Gülşen-i Tevhîd**, çev. Mithat Bahari Beytur, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2002.

Şahinoğlu, M. Nazif: **Eski Harflerle Basılmış Farsça Dilbilgisi Kitapları Katalogu**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989.

Şahinoğlu, M. Nazif: "Attar, Feridüddin", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 95-98.

Şahinoğlu, Nazif: "Vefâ" **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1986, c. XIII, s. 253-256.

Şakiroğlu, Mahmut H.: "Cem Sultan", **DİA**, c. VII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 283-284.

Şemseddin Sâmî: **Kâmûsu'l-Alâm**, 7 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1316 h.

Şemseddin Sâmî: **Kâmûsu'l-Alâm**, 7 c., Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996, (Tıpkıbasım: İstanbul, Mihran Matbaası, 1316).

Şengül, Nedim: "Nâbî'nin Farsça Divançesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2005.

Şeşen, Ramazan: "Türkiye Kütüphanelerindeki Tanıtılmamış Bazı Farsça Yazmalar", **İslâm Tetkikleri Dergisi**, İstanbul, y. 1984, c. 1-4, s. 5-70.

Şeyhi, Köstendilli Süleyman: **1001 Sûfî: Bahrü'l-velâye**, haz. Sezai Küçük, Semih Ceyhan, İstanbul, Mavi Yayıncılık, 2007.

Şimşekler, Nuri: "Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı: Tenkitli Metin-Tahlil", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1998.

Tâcizâde Sa'dî Çelebi, **Münşeât**, haz. Necati Lugal, Adnan Erzi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

Tâhirü'l-Mevlevî, **Farsça Divançe ve Tercümesi**, haz. Yusuf Öz, Yakup Şafak, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi, 2003.

Tanman, Baha: "Şeyh Vefâ Külliyesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, c. VII, s.173-176.

Tarlan, Ali Nihad: **Fuzûlî'nin Farsça Divanının Tercümesi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950.

Tarlan, Ali Nihad: **Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divân Tercümesi**, İstanbul, Ahmed Halid Kitabevi, 1946.

Tarlan, Ali Nihad: **Nef'î'nin Farsça Divanı Tercümesi**, İstanbul, S.Sertoğlu Kitabevi, 1944.

Taşağıl, Ahmet: "Hıtâyîname", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 404-405.

Taşköprülüzâde İsâmüddin Ahmed: **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, haz. Ahmet Suphi Furat, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Taşköprülüzâde İsâmüddin Ahmed: **Osmanlı Bilginleri**, çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayınları, 2007.

Tatçı, Mustafa: "Şeyh Vefa'nın Muhibleri ve Emir Buhari", **Bir Semte Vefa,** haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 211-225.

Taylan, Ferhunde: "Yûsuf Nâbî'nin Farsça Divançesi (Edition Critiéue, Tercüme ve Tahlili)", Lisans Bitirme Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1973.

Tekindağ, Şehabeddin: "Mahmud Paşa, Adnî", **DİA**, c. XXVII, Ankara, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 376-379.

Tekindağ, Şehabettin: "Mahmud Paşa, Damad", **İslam Ansiklopedisi**, c. VII, s. 581-583.

Tek, Abdurrezzâk: "Şeyh Vefa'yı Yetiştiren Mürşidi: Abdüllatif Kudsi", **Bir Semte Vefa,** haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 185-190.

Tek, Abdurrezzâk: "Şeyh Vefa'yı Yetiştiren Mürşidi: Abdüllatif Kudsi", **Bir Semte Vefa,** haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 177-210.

Temizel, Ali: "Ahmedî'nin Farsça Eserleri: Tenkitli Metin, İnceleme, Tercüme ve İndeks", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2002.

Tezeren, Ziver: **Fatih Devri Kültür Âbidesi Şeyh Vefâ ve Vefalılar**, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık, 1984.

Tokmak, Abdurrahman Naci: "Şerh-i Hâl-i Sultan Cem ve Tahlîl u Tashîh Dîvân-i Fârsî-yi û", Danişgâh-i Tehrân Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsâni, 2535 şah.

Tuman, Mehmed Nail: **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001.

Turan, Şerafettin: "Bayezid II", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 234-238.

Turan, Şerafettin: "Şehzâde Bayezid", **DİA**, c. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 230-231.

Türkiye'de Basılmış Farsça Eserler Çeviriler ve İran'la İlgili Yayınlar Bibliyografyası, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971.

Uludağ, Süleyman: "Hallâc-ı Mansûr", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.

Ulunay, Refii Cevat: "Şeyh Ebü'l-Vefâ", **Milliyet**, İstanbul, 3 Nisan 1957.

Uyar, Kamil Yaşar: "Sultan 3. Murad'ın Futuhât-ı Ramazan'ı ve Farsça Divanı" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1995.

Uygur, Abdüsselam: "Ahmed-i Rûmî: Dakâyık al-Hakâyık", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1993.

Uzluk, Feridun Nafiz: **Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi: Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki Deftere Göre**, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1958, s. 74.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, c. II.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.

Ünver, İsmail: "Aynî, Ayıntablı", **DİA**, c. IV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 270-271.

Ünver, İsmail: "Hamîdî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 461-462.

Ünver, İsmail: "Hoca Dehhânî", **DİA**, c. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 187-188.

Ünver, Süheyl: "Mihr-i Vefâ", **İslam Medeniyeti**, İstanbul, y. 1967, c. I, sa, 2, s. 16-17.

Vanlıoğlu, Mehmet: "Ulu Arif Çelebi ve Divanının Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 1991.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin: **Sefîne-i Evliyâ**, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, 5 c., İstanbul, Kitabevi, 2006.

Welsch, Georg Hieronymus: **Commentarius in Ruzname Naurus sive Tabulae aequinoctiales novi Persarum & Turcarum anni**, Augsburg, Augustae Vindelicorum, 1676.

Yağlıkçızâde Ahmed Rıf'at: **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, 3 c., Ankara, Keygar Neşriyat, 2004, (tıpkıbasım: 7 c. İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1299-1300).

Yağlıkçızâde Ahmed Rıf'at: **Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye**, 7 c. İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1299-1300 h.

Yaran, Rahmi: "Bilmen, Ömer Nasuhi", **DİA**, c. VI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 162-163.

Yaşaroğlu, M. Kâmil: "Molla Gürânî", **DİA**, c. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 248-250.

Yavuz Sultan Selim: **Divan**, haz. Paul Horn, Berlin, Matbaa'a-i Devleti, 1904.

Yavuz Sultan Selim: **Dîvân-ı Sultan Selim**, haz. Hüseyin Hüsnü, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1306 hş.

Yavuz Sultan Selim: **Divân-i Sultân Selîm-i Osmânî**, haz. Abdulhuseyn İsmailnasb, Tahran, Dânişgâh-i Âzâd-i İslâmî, 1386 hş.

[Yavuz Sultan] Selim-i Evvel: Divân-i Sultân Selîm-i Osmânî, Tahran, Dânişgâh-i Âzâd-i İslâmî, 1386 hş.

Yavuz, Kemal: "XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. VII, s. 617-635.

Yazıcı, Tahsin: "Ahmed-i Rûmî", **DİA**, c. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 131-132.

Yazıcı, Tahsin: "Ârif Çelebi", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 363-364.

Yazıcı, Tahsin: "Ârifî Fethullah Çelebi", **DİA**, c. III, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 371-373.

Yazıcı, Tahsin: "Hâfiz-i Şîrâzî", **DİA**, c. XV, İstanbul, İSAM: İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 103-106.

Yazıcı, Tahsin: "İbrahim Gülşeni: Hayatı, Eserleri ve Tarikatı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1951.

Yazıcı, Tahsin: "Sultan Veled", **İslam Ansiklopedisi**, c. XI, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1979, s. 28-32.

Yazıcı, Tahsin: **Pârsîgûyan-i Asyâ-yi Sağîr**, Tahran, Merkez-i Mutalaat ve Tahkîkât-i Ferhengî-yi Beynelmilelî, 1371.

Yenişehirli Avni Bey: **Farsça Divan**, haz. Mehmet Atalay, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2005.

Yıldız, Musa: "Sinoplu Sefâyî ve Vasâyâ-yi Şeyh Vefâ Adlı Manzumesi", **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmanov, Yunus Uğur, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009, s. 141-153.

Yılmaz, Hasan Kamil: "Esad Erbili", **DİA**, c. XI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 348-349.

Yılmaz, Hasan Kâmil: Anahatlarıyla **Tasavvuf ve Tarikatlar**, 10. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007.

Yih-Min, Lin: "Ali Ekber'in Hıtaynâme Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1967.

Yücel, Bilal: **Mahmud Paşa, Adni Divanı**, Ankara, Akçağ, 2002.

"Muslihuddin Mustafa", **Meydan Larousse**, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1981, c. IX, s. 87.

"Şem'î", **Meydan Larousse**, c. XI, İstanbul, Meydan Yayıncılık, s. 757.

"Şeyh Muslihuddin Mustafa Vefa", **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, Görsel Yayınlar, 1984, c. XIV, s. 8900.

"Şeyh Vefâ", **Büyük Larouse**, İstanbul, Milliyet, t.y., c. XXIII, s. 12130.

"Vefâ Konevî", **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, ed. İlhan Apaklı, İstanbul, Türkiye Gazetesi, t.y., c. XIII, s. 138-140.

"Vefâ Konevî" **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1993, c XX, s. 67.

"Vefâ Konevî", **Evliyalar Ansiklopedisi**, ed. İlhan Apak, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1992, c. XII, s. 125-126.

"Vefâ" **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1991, c. XXXI, s. 157.

"Vefâ" **Yeni Türk Ansiklopedisi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1985, c. XII, s. 4608.

http://kutuphane.isam.org.tr/e_ktparama.htm (30.06.2009)

http://kutuphane.isam.org.tr/e_ktpgnlarama.htm (30.06.2009)

http://makale.mkutup.gov.tr/cgi-bin/WebObjects/CumMak (30.06.2009)

http://makale.mkutup.gov.tr/cgi-bin/WebObjects/EHT (30.06.2009)

http://makale.mkutup.gov.tr/cgi-bin/WebObjects/Makale (30.06.2009)

http://makale.mkutup.gov.tr/cgi-bin/WebObjects/Mevlana (30.06.2009)

http://mksun.mkutup.gov.tr/F (30.06.2009)

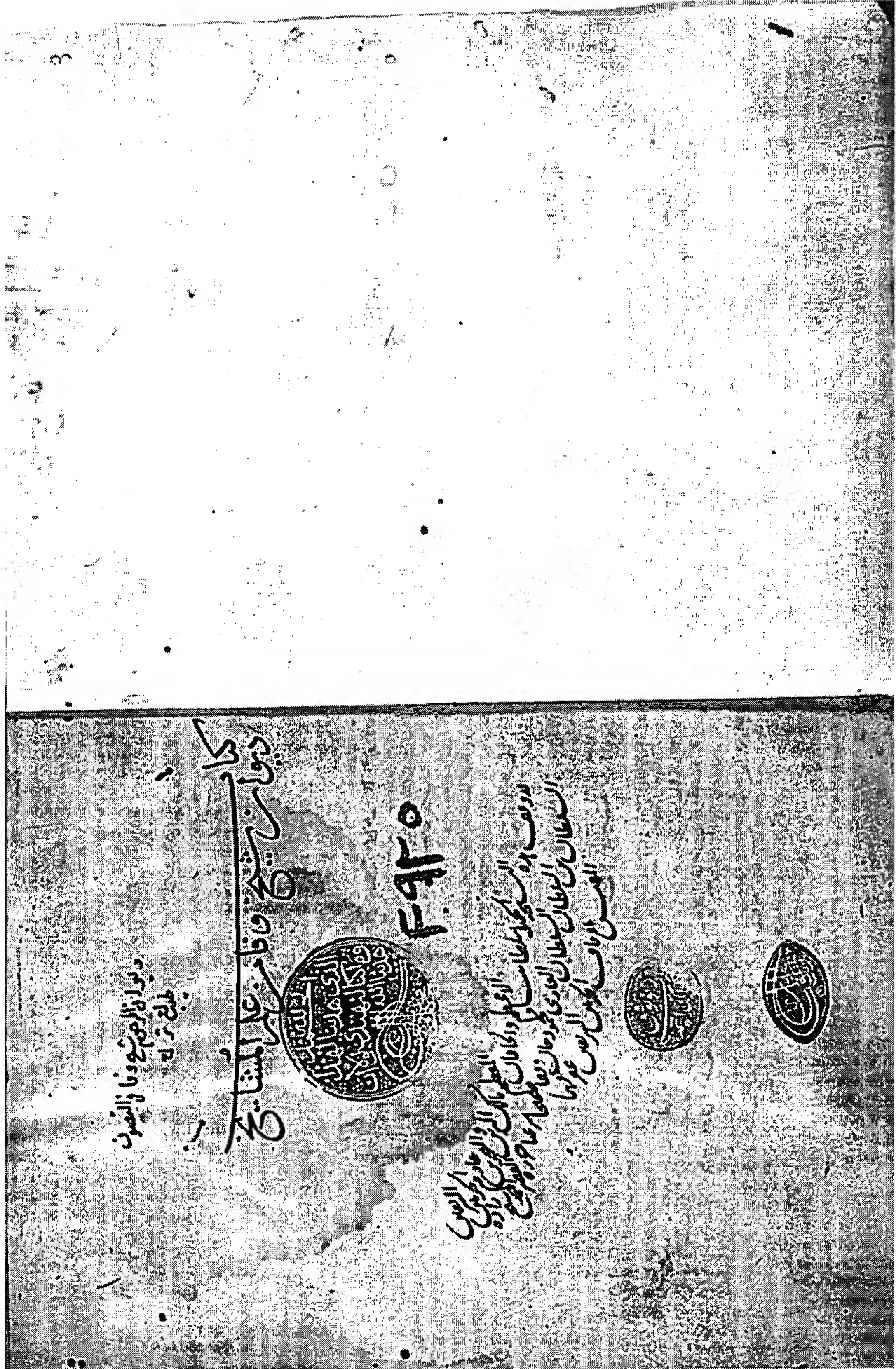
http://www.nlai.ir (30.06.2009)

http://www.polybiblio.com (30.06.2009)

http://www.suleymaniye.gov.tr/Yordam.htm (30.06.2009)

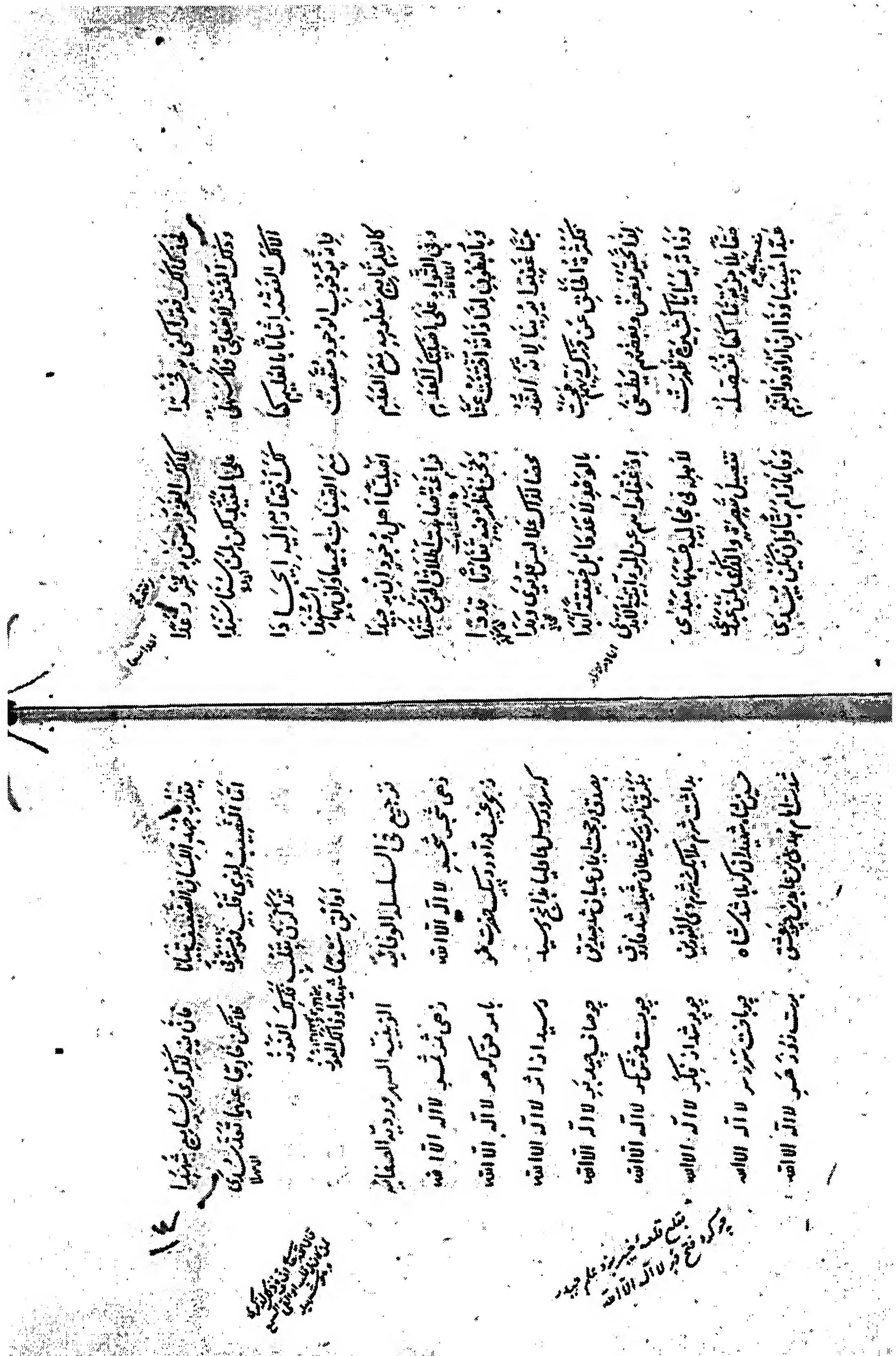
https://www.yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php (30.06.2009)

EKLER: Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça Şiirlerinin Yer Aldığı Yazma Nüshaların İlk ve Son Varakları

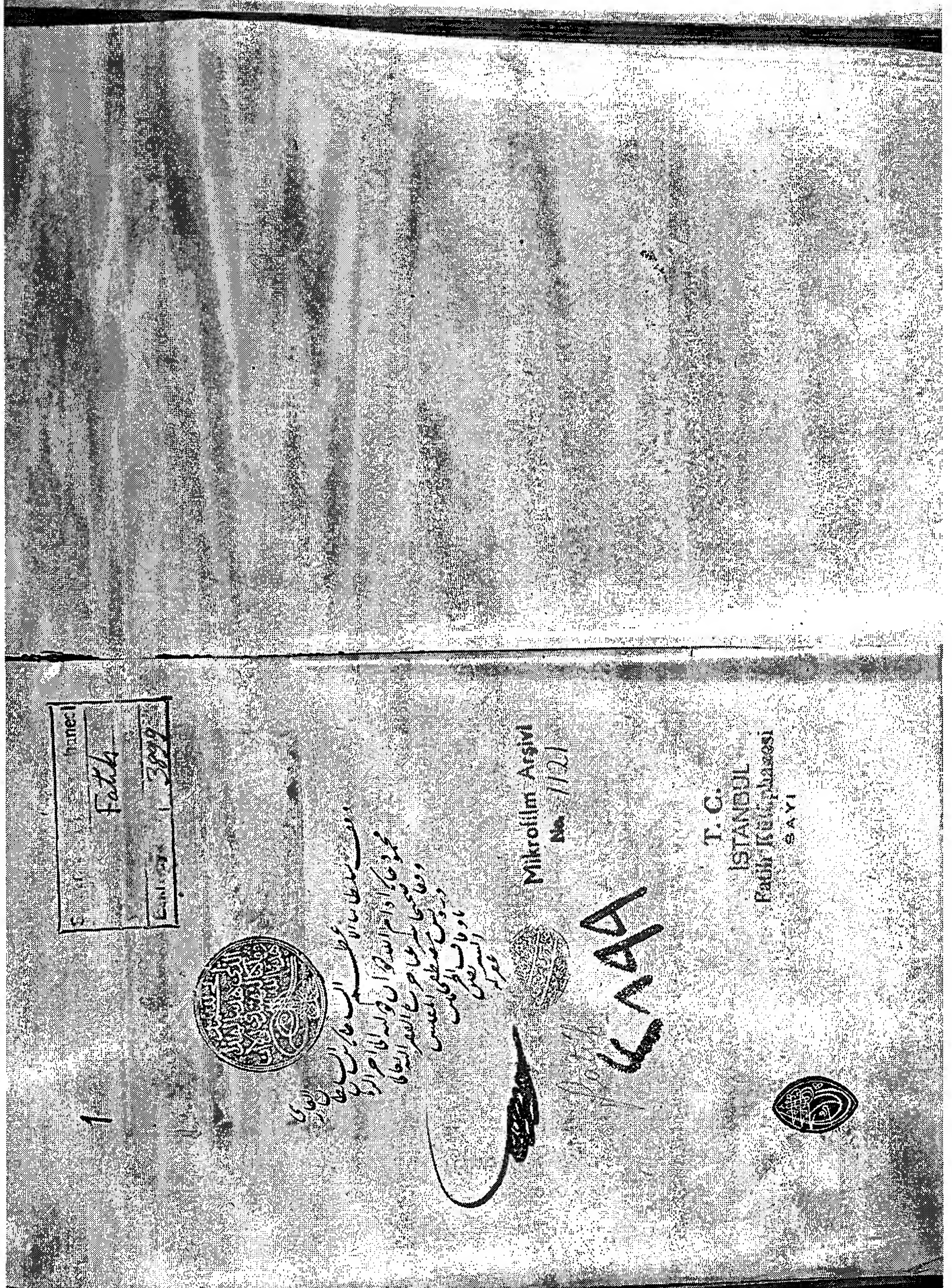
Şekil 1- A (Ayasofya 3925) Nüshasının Zahriye (1a) Sayfası

Şekil 2- A (Ayasofya 3925) Nüshasının 1b ve 2a sayfaları

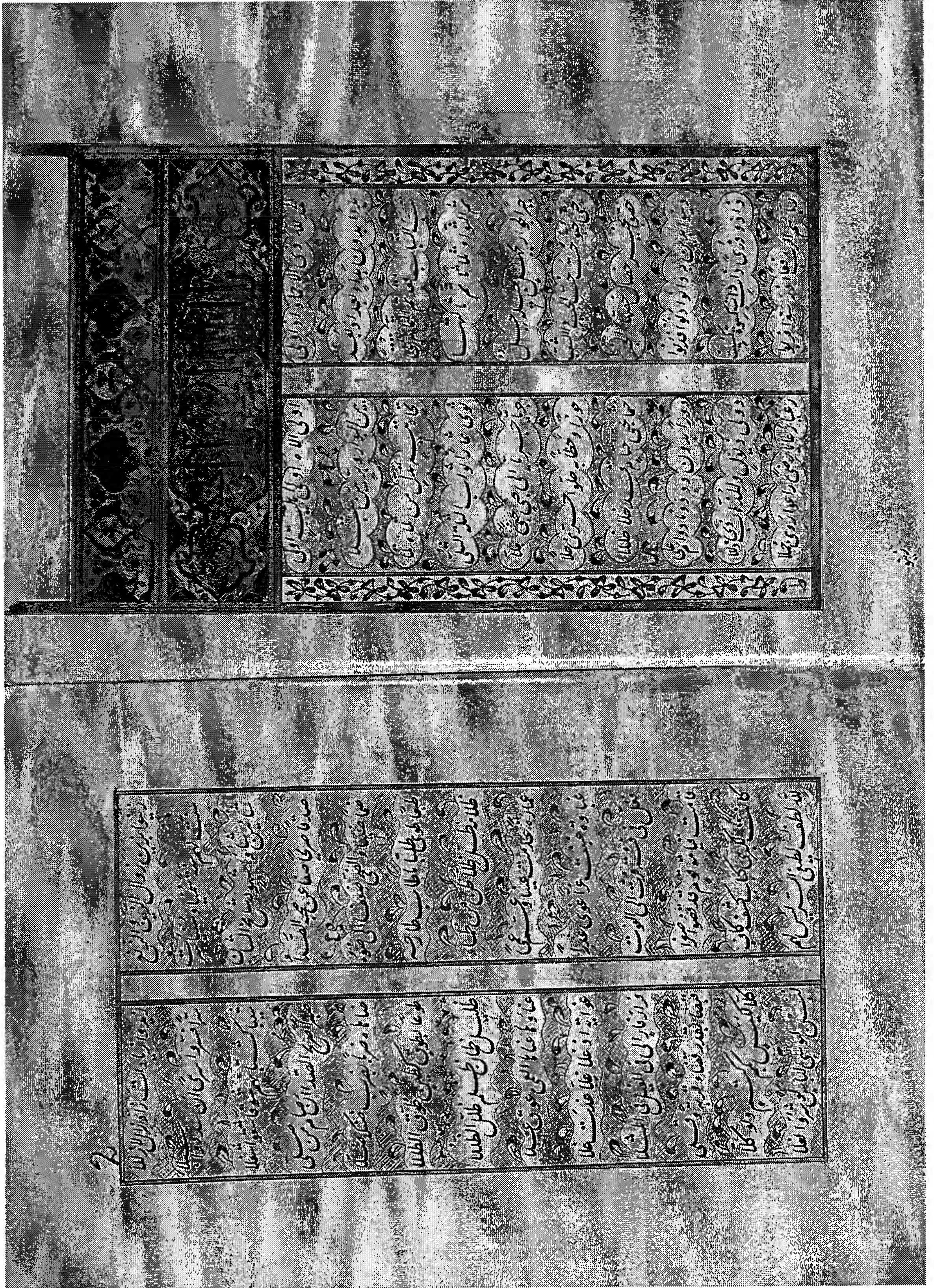

Şekil 3- A (Ayasofya 3925) Nüshasında Farsça şiirlerin başladığı 14a sayfası

Şekil 4- A (Ayasofya 3925) Nüshasının son (72b) sayfası

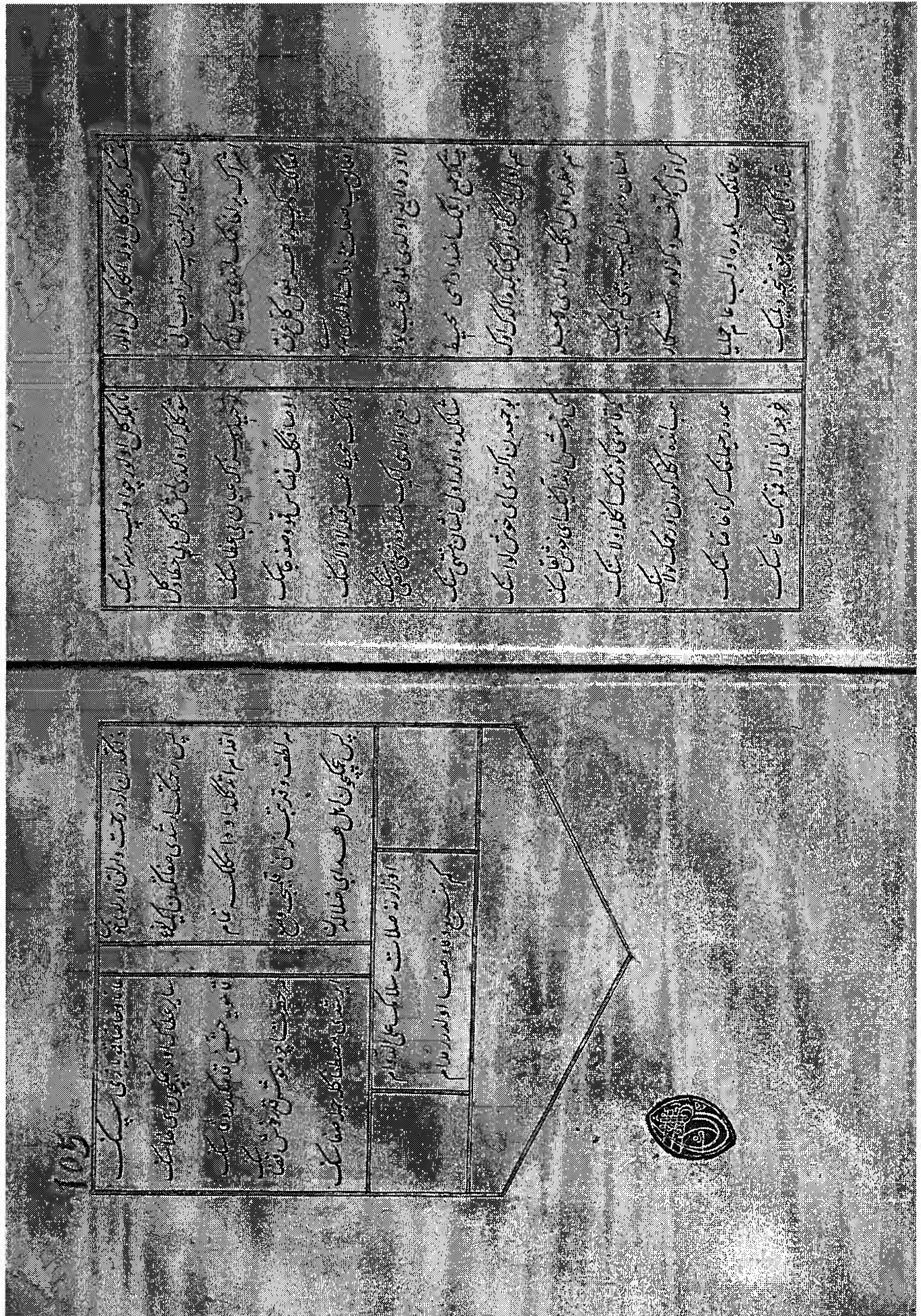

Şekil 5- F (Fatih 3899) Nüshasının Zahriye sayfası

Şekil 6- F (Fatih 3899) Nüshasının 1b ve 2a sayfaları

Şekil 7- F (Fatih 3899) Nüshasında Farsça şiirlerin başladığı 15b sayfası

Şekil 8- F (Fatih 3899) Nüshasının son (104b, 105a) sayfaları

DİZİN

EBÜ'L-VEFÂ MUSLİHUDDİN MUSTAFÂ MUSLİHUDDİN MUSTAFÂ'NIN FARSÇA ŞİİRLERİ (METİN)

دیوان اشعار فارسی

ابو الوفا مصلح الدین مصطفی

فهرست اشعار

- ۱ -

تَرْجیع فِی سِلْسِلَةِ الْوَفائِیَّةِ الْزَینِیَّةِ السُّهْرَوَرْدِیَّةِ الصَّفائِیَّةِ

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

[بندِ اوّل]

زهـی شـجر شـجرِ لا الـه الا الله　　زهـی ثمـر ثمـرِ لا الـه الا الله　A 14a F 15b

ز بحرِ غیب در آورد پیک حضرتِ هو　　بـه امـرِ حـق گهـرِ[1] لا الـه الا الله

کـه سـرورِ رُسُـل و اولیابدانچـه رسـید　　رسـید از اثـرِ لا الـه الا الله　F 16a

به صدق و رجحتِ ایمان عیان شد صدّیق　　چـو صـاف چیـد بـرِ لا الـه الا الله

به غرقِ[2] نفرتِ شیطان شهید شد فاروق　　چـو بست خوش کمرِ لا اله الا الله

بداشت شرم ملایک ز شرمِ ذی النورین　　چـو پُـر شـد از فِکَـرِ لا الـه الا لله

بـه قلـعِ قلعـهء خیبـر بـزد عَلَـم حیـدر　　چـو کـرد فـتح درِ لا الـه الا الله

حـسین شـاهِ شـهیدانِ کـربلا شـد شـاه　　چـو باخت سر ز سرِ لا اله الا الله

شد است امامِ هدی زَینِ عابدین چو به عشق　　بُرسـت ز او زَهَـرِ لا الـه الا الله

امـام محمـدِ بـاقر حیـاتِ خُلـد بیافـت　　بپـارهء بقـرِ لا الـه الا الله　A 14b

امامِ جعفرِ صادق بـه صدق شـد مشهور　　بنوشـش از نَهـرِ لا الـه الا الله

امـامِ کـاظمِ موسـی رئـیسِ عـشّاق اسـت　　بـه کظـمِ غـیظِ بـرِ لا الـه الا الله

علـیّ شـاهِ خراسـان رضـاء خـضرت شـد　　چـو یافت خوش نُصرِ لا اله الا الله

ازین ائمّه که کرخی شنید و[3] شد معروف　　بُدسـت[4] آن خبـرِ لا الـه الا الله

چنانک شیخ سری زو شنید و سرّش رَست　　ز غیـر بـا غِیـرِ لا الـه الا الله

---

[1] گهر F: گوهر A

[2] غرق A: غرق و F

[3] و A: - F

[4] بداشت F: بُدست A

رئـیسِ جنـدِ خـدا شـد جنیـدِ بغـدادی   ز خـــدمتِ نفـــرِ لا الـــه الا الله F 16b
یکـی ابـو علـیِ رودبـاری ز ایشان کوسـت   مکمّـــل از هنـــرِ لا الـــه الا الله
و از او ابو علیِ کاتب آمده است چو شیر   ز پـــشّهء عِبَـــرِ لا الـــه الا الله
وز او ز غرب بر آمد چو شمس ابو عثمان   علامـــتِ حـــشرِ لا الـــه الا الله
و از او ابـــو علـــیِ کرّکـــانی[1] گرکـــی وار   پریـد خـوش بـه پـرِ لا الـه الا الله
و از او بکِـشت خِلَـع را ابـو علـی نـسّاج   کـه پوشـدش ز سـرِ لا الـه الا الله
و از او غـــزالِ ادب را گرفـــت غزّالـــی   کـه احمـد است و پـرِ لا الـه الا الله
به پی رویش بشد شیخ ابو النّجیبِ نجیب   بـــه مطلـــعِ غُـــرَرِ لا الـــه الا الله A 15a
کـه پـر کننـد جهـان سیّما شـهاب الـدّین   بـــه نـــورِ بـــی کَـــدَرِ لا الـــه الا الله
بنــورِ دیــنِ نطنـزی چـه روشـنی‌هـا شـد   بـــه مـــسلکِ ســـفرِ لا الـــه الا الله
کـه زیـن سـفر برسیدسـت شـه صـفاهانی   بـــه محـــضرِ خَـــضرِ لا الـــه الا الله
بـــر ایـــستاده بـــرو شـــاهِ صـــدق شمـــشیری   بـــه طلعـــتِ قمـــرِ لا الـــه الا الله
چـــو بـــدر از آینـــهء شـــیخِ یوســـفِ عجمـــی   ببینـــــدش نظـــــرِ لا الـــــه الا الله
چنانکـــه دیـــد و[2] رســـیدش شـــه شیرســـی   بـــه قـــوّت ظفـــرِ لا الـــه الا الله F 17a
بـدین ظفـر بـه سـرایت ز شیخِ زیـن الـدّین   بدیـــد شـــد قـــدرِ لا الـــه الا الله
زهـی قدر کهاز او میوه شیخِ قدسی است   بـــه لـــذتِ شَـــکرِ لا الـــه الا الله
هر آنکه نوش کند زین شکر وفا را یافت   ز یـــار بـــا قـــدرِ لا الـــه الا الله
وفاش جمله مُرامات را محیط شده است   جـــز او مَجـــو وَزَرِ لا الـــه الا الله
همـــه اکامـــل عـــشق از وفـــاش پیداینـــد   خطـــار بـــا خطـــرِ لا الـــه الا الله
هـــر آنکـــه راز مِـــه و کِـــه وفـــاش بـــر دارد   نـــشاندش زبـــرِ لا الـــه الا الله

---

[1] کزکانی A: کرکان F

[2] و A: - F

مرین ضعیف کمین را وفاش هم بر داشت	که شد زبانْش[1] ترِ لا اله الا الله A 15b

تو هم شنو ز وفاش[2] این قدر ز سلسله شرح	مرا ربود سَکرِ لا اله الا الله

خوشا خوشا سَکرِ شُکّری ز مشربِ عشق

بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

[بندِ دوّم]

زهی وفا[3] و عطا[4] لا اله الا الله	که سوخت جمله غطا لا اله الا الله A 15b F 17a

ز بحرِ لطف صدفهای پر بر آورد آن	سؤس قدیس عُلی لا اله الا الله F 17b

به دستِ حضرتِ سلطان زین دین خافی*	پدید شد ز عما لا اله الا الله

وزید[5] چون دمِ رحمان ز عبدِ رحمن گشت	پدید ارض و سما لا اله الا الله

چو رخ نمود ورا شاه یوسفِ عجمی	بس آه زد ز صفا لا اله الا الله

ز حُسنِ شاهِ حسن پرتوی بدو[6] هر کو	پدید گشت فدا لا اله الا الله

شعاعِ نورِ تجلّیِ شاه محمودی ست	که گشت حُسنِ ورا لا اله الا الله

ز نورِ دینِ نطنزی ست نورِ محمودی	بل اوست نیست جدا لا اله الا الله

شهاب دین چو بر آمد ز سهرورد و[7] رسید	هزار نور و[8] ضیاء لا اله الا الله

چو بو نجیب ضیاء الحقش نجیب داد	شدش بسی نجبا لا اله الا الله A 16a

---

[1] زبانش F: زباش A

[2] وفاش F: فاش A

[3] وفا A: عطا F

[4] عطا A: وفا F

* خافی، یعنی خوافی.

[5] وزید F: وزیدم A

[6] بدو A: بود F

[7] و A: - F

[8] و A: - F

ورا و جاهت عشق آمد از وجیه الدین   که بود مردِ خدا لا اله الا الله
بس از محمد سلطان عَمَّویه بُد او   سُرُر نشینِ هدا لا اله الا الله
که شاه احمدِ اسود بدو سپاریده است   به امرِ ربِّ وَری لا اله الا الله
چو او چو حضرتِ ممشاد بود دینوری   ز دین زدند لوا لا اله الا الله
میانِ جندِ جنیدِ رئیسِ این فرقه   به عشق و نفیِ سِوی لا اله الا الله   F 18a
از او چو سرِّ سریِّ سَنی بزد سر شد   رئیس و عینِ سنا لا اله الا الله
سری ز سُدّه‌ء معروفِ کرخی شد معروف   به عشق و محوِ بقا لا اله الا الله
ظهورِ رفعتِ کرخی ز صیت داودی ست   که زوست پُر دو سرا لا اله الا الله
حبیبِ شه عجمی تا جمالی بنمودش   گزید راهِ فنا لا اله الا الله
جمالِ وی اثر[ی] از کمالِ شه بصری ست   که بر گرفت ز جا لا اله الا الله
ز بابِ علمِ لدن اعرفِ صحابه علی   ز جمله حق به رضا لا اله الا الله
چهار یار جمیعِ صحابه بگرفتند   ز شاهِ رُسُل نوا لا اله الا الله
حبیبِ حق ز شرابِ ازل به هر یک کرد   نصیبِ خویش وفا لا اله الا الله

خوشا خوشا سَکرِ سُکّری ز مشربِ عشق
بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

[بندِ سوّم]

چه خوش چه خوش مددِ لا اله الا الله   سَنی سند سندِ لا اله الا الله   A 16b F 18a
که ختمِ رُسُل و همه انبیا نیاسودند   به غیرِ ملتحدِ لا اله الا الله
چهار یار همه صَحب غرق در غرقند   به نایله‌ء لُبَدِ لا اله الا الله   F 18b
بسی بصائر از او یافت شه حسن بصری   به درگهِ اسدِ لا اله الا الله
وزو حبیبِ خدا شد حبیبِ شه عجمی   به عشق و خوش لَبِدِ لا اله الا الله
پَیش برفته چها یافت حضرتِ طایی   ز فیضِ بی عددِ لا اله الا الله

چنانک ره[1] بکشیده است حضرتِ کرخی   به واسطه رشدِ لا اله الا الله
سری[2] خود از سرِ اِسراش سرّ بی حد یافت   به سیر بی اَمَدِ لا اله الا الله
ورا بَچَش* ز برش سرورِ جنودِ جنید   مُمَهِّدِ رصدِ لا اله الا الله
چه شیر بد که ز اَشبالِ وی یکی شبلی ست   مبیّنِ جددِ لا اله الا الله
پسش گرفت تألّف به صنعتِ نسّاج   طرایقِ قِددِ لا اله الا الله A 17a
چه پر شد از دلِ پر بر نبوّتِ زجّاج   منازل و بلدِ لا اله الا الله
میانشان شده احمد ز مهرِ انور و بس   یگانهء احدِ لا اله الا الله
ز شاخهاش یکی پر ثمر ضیاء الدین   مذیبِ هر بَرَدِ لا اله الا الله
پسش من استرق السمع را شهاب الدین   براند خوش به یدِ لا اله الا الله
که تا نمود رخِ خوبِ صافِ نورالدین   به بندگی صمدِ لا اله الا الله F 19a
به بندگیش بر آمد ز اصفهان محمود   به شاهیِ ابدِ لا اله الا الله
که بست سیفِ صفا را به وشطِ شمشیری   برای بُرد و زدِ لا اله الا الله
بسی نفوسِ در آن رزمِ مرد و[3] یوسف زاد   دُوُم که شد ولدِ لا اله الا الله
هم از قریش برآورد عبدِ رحمن را   که شد سرِ عمدِ لا اله الا الله
ازین عمد شده زیباترین ستون خوافی[4]   که زَین شد نجدِ لا اله الا الله
وراست حضرتِ عبد الطیف بنده چه دید   لطافتِ رغدِ لا اله الا الله
ز لطفِ او همه عالم پر از وفا گشت است   بوَد چنین جسدِ لا اله الا الله
شدست جمله جهان از وفای او سکران   بنوش قندِ قدِ لا اله الا الله A 17b

---

[1] زو A: ره F
[2] سری A: سر F
* بچش، یعنی بچه اش.
[3] و A: – F
[4] خوافی A: خافی F

خوشا خوشا سَکرِ سُکّری ز مشربِ عشق
بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

[بندِ چهارم]

صفا دهِ دل و جان لا اله الا الله — وفانمای جهان لا اله الا الله A 17b F 19a
صلاحِ روی زمین شیخ مصلح الدین را — شدست قُوتِ جَنان لا اله الا الله
به لطفِ حضرتِ عبد اللطیف راد نمود — جهان را چو جنان لا اله الا الله F 19b
عزیز حق شده عبدالعزیز اندر خلق — بگفت قلب و لسان لا اله الا الله
چنانکه زین زمین و سماء زین الدین — به عشق گفت چنان لا اله الا الله
عموم رحمتِ رحمن ز[1] عبدِرحمن بود — به گفتنش همه آن لا اله الا الله
خِرام کرد قدِ خوب شاه یوسف را — ز ذوقِ سکر چوپان لا اله الا الله
هم اوست حُسنِ حَسن را کننده پیدا تا — کساد گشت بتان لا اله الا الله
هم آن بدرِ ببین انور که شد بدید از طوس — نبشته بود بران لا اله الا الله
چه نجم شاهِ نجوم اصفهان خوش بنوشت — بوَد بر او گران لا اله الا الله
به صمدِ عبدِصمد کاو نطنزیَ ست و شهست — بر انس و بر همه جان لا اله الا الله A 18a
شهی از آن شدش که نجیبِ دین و ورا — بکرد سرور و خان لا اله الا الله
چنانکه شیخ شهابش بکرد مست ازانک — بداد نوش ز جان لا اله الا الله
چه ساقی عجبش کرد ابوالنجیب چنانک — بدادش امرِ مهان لا اله الا الله
بیافته است و جاهت سهرورد وجیه — چو گفت همچو شهان لا اله الا الله
اخو فرج چه فرج چونکه گشت صبور — که گفت بارکشان لا اله الا الله F 20a
شدست مست نهاوند شاه ابوالعبّاس — چو گفت عشق چشان لا اله الا الله

---

[1] رحمن ز A خاشیه: سلطان A، F

۱۰۵ قلوب[۱] رام رویمند چون به بغدادش   بکرد شاه زمان لا اله الا الله

جنید سرورِ جندِ خداست چونکه ازو   پر است سرِّ روان لا اله الا الله

رسیدش از سرِ سرِّ حیات بخش از آنچ   ز جوش بود روان لا اله الا الله

هم اوست عارفِ معروف پر معارف و عشق   چو کرد جاش و مکان لا اله الا الله

چو طاییَش شده طیِّ مکان که بژسانید   ورا بگنج و مکان لا اله الا الله

۱۱۰ حبیب شد عجمی زین عبارتِ عربی   که گفت دل چو زبان لا اله الا الله

۱۱۱ بصیرت و بصر شاه بصره را پر نور   بکرده است بدان لااله الا الله   A 18b

۱۱۲ چو شاه حیدر کرّار گفت با تکرار   برو چو تخم فشان لا اله الا الله

۱۱۳ چهار یار و صحابه همه ازین تخمند   برستگان به امان لا اله الا الله

۱۱۴ گزیدهء رُسُلِ انبیا چو زُرّاعند   که بود کِشتیِشان لا اله الا الله

۱۱۵ به ورثشان همه اشیاخ همچو برزگرند   چه کِشت بود چه شان لا اله الا الله

که مست شد همه زُرّاع ز استوا این زَرع   زهی وفای عیان لا اله الا الله   F 20b

خوشا خوشا سَکرِ سُکّری ز مشربِ عشق

بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

[بندِ پنجم]

به نازِ کلِّ[۲] نبی لا اله الا الله   و لایِ جمله ولی لا اله الا الله   A 18b F 20b

ز فخرِ رُسل صحابه شنید هر یک و گفت   جلی و گاه خفی لا اله الا الله

۱۲۰ چنانک ابن هوازا شنید از صدِّیق   به غیب در چو جلی لا اله الا الله

ورا به پیش نبی در منام با امرش   بگفته با ادنی لا اله الا الله[3]

---

[1] قلوب A: قلوم F

[2] کل A: کلی F

[3] این بست در نسخهء A نیست.

وزو بـه عـالمِ ظـاهر شـنید شـاه جهـان   ز شـنبک اسـت ولـی لا الـه الا الله
یکـی ز لـشکرِ وی بـود احمـد دبّـاش   کـه داده اش بـسلی[1] لا الـه الا الله
زهـی بَـسل کـه ورا عبـدقادر از گـیلان   شـده مریـدِ سَـنی لا الـه الا الله A 19a
شـنید و گفـت بـه غزّالـی و ضـیاءالدین   به جهر و صوت و قوی لا اله الا الله
ازینـست فـاش غزالـی بـه غـزل[2] حبـل الله   ضیاش هـم بـه شـهی لا الـه الا الله
کـه تـا بـشد عُمَـرِ ثـانی[3] یـارش و بنشـست   بـه جـاش در خلفـی لا الـه الا الله
ورا نطنـز بـشد چـون نجیـبِ شـیرازی   گـواه در سَـلفی لا الـه الا الله F 21a
چـو گـشت تزکیـهء ایـن دو شـه صـفاهانی   بـشد شـهیر مهـی لا الـه الا الله
زهی مهی که چو طوسیش گشت شمشیری   اسـیر و یافـت سـری لا الـه الا الله
سـری کـه سـروریّ شـه سـنان کـورانی   ازوسـت بـا ابـدی لا الـه الا الله
چنانک شه قُرَشی شیخ عبدرحمن ز او ست   شـهیر بـا سـندِ لا الـه الا الله
بگشت مستندش ز این[4] خوافی زین الدین   بـه عـشق ایـزدیّ لا الـه الا الله
دو دسـتِ او شـده عبـدالعزیز عبـد لطیـف   بـرای جلـده دهـی لا الـه الا الله
چنین ز عبدلطیف است بدرِ[5] مصلح الدین[6]   دو چـشمِ دیـده وری لا الـه الا الله
کـه تـا شـود همگـان بـا وفایـشان سـکران   ز مـشربِ سُـکری لا الـه الا الله

خوشـا خوشـا سَـکرِ سُـکّری ز مـشربِ عـشق A 19b
بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

[1] داده اش بسلی F A: بُد شجاع بسی A خاشیه
[2] غزل A: غرل F
[3] ثانی A: ثان F
[4] ز این A: این ز F
[5] بدر A: بدر و F
[6] مصلح الدین A: مصلح دین F

[بندِ ششم]

به عشق و صدق بگو لا اله الا الله   چو گو بگو و بگو لا اله الا الله   A 19b F 21a

که تا شوی چو شهانِ حقیقِ عالم گیر   به طیب بوت ز بو لا اله الا الله

شود پر از تو جهان و تو پر دل از جانان   جهان بگشته ز تو لا اله الا الله   F 21b

چنان جَنانِ تو پر نورِ هو شود که جنان   نهند پیش تو رو لا اله الا الله

تو از جنان و جهان باش فارغ اندر شغل   علی الدوام بگو لا اله الا الله

چو انبیا و شهِ جمله احمدِ احدی   بگو به عزمِ نِکو لا اله الا الله

که اولیای[1] خصوصًا شیوخ سلسله کرد   چنین بجست و بجو لا اله الا الله

ازین بیافت اند آنچه یافتند از فضل   زهی عطیّهء هو لا اله الا الله

چه خوش عطیّهء اهلش که جمله در حفظ اند   درین در صدِ تو لا اله الا الله

درَد ز هیبتِ این قلعه زهره های عدی   بوَد چنین عدو لا اله الا الله

ولی مجرَّد گفتت که قلعه قلعه نشد   همان به پوز مگو لا اله الا الله

به سرّ و جان و دلت هم در آورَد که شوی   امان یافته زو لا اله الا الله   A 20a

کسی که از همه بگذشت و عاشق هو گشت   بیافت با سرِ او لا اله الا الله

چنانکه یافته به جانیش ذوقِ معنی را   چو نوش کرد زجو لا اله الا الله

ز بعد آنکه بدل بود غرق در معنی   نه قانعی به سبو لا اله الا الله

تو هم بکرد چنین تا به صدق سرّ خفیت   بکرد مستِ کدو لا اله الا الله   F 22a

ز خمرِ تلخ و حرامِ نجس زهی با این   وفای صدق ز سو لا اله الا الله

خوشا خوشا سَکرِ سُکّری ز مشربِ عشق

بر آ ورا بکش از هو به دست دوست به صدق

---

[1] اولیای A: اولیا و F

[بندِ هفتم]

بــه عـــشق کـــن طلـــبِ لا الـــه الا الله   بــه صــدق گیــر ادبِ لا الــه الا الله A 20a F 22a

کـه تـا شـوی تـو گهریـاب خـوب غواصـی   بـه بحـرِ تحفـه جـبِ لا الـه الا الله

چنان[1] مباش ز حُبّش[2] بنوش و شو زین بحر   پُـــر از درو ربـــبِ لا الـــه الا الله

چو[3] اوست آبِ حیاتِ تو و مماتِ عدات   چه خوش سبب سببِ لا اله الا الله

کـــه زو بقاســـت تـــرا و فنـــاءِ اعـــداءت   بکـــرد بـــس لتـــبِ[4] لا الـــه الا الله

به شـرطِ آنکـه بـه سـه معنیَش بگیـری اش   بطـــورِ قـــوم ربِ لا الـــه الا الله A 20b

یکـی ز جملـه جـز الله نفـیِ معبودیـست   نخـست از رُتُـــبِ لا الـــه الا الله

شـریعت و همـه احکـامِ وی همـی رویـد   ازیـــن یگانـــه حـــبِ لا الــه الا الله

دوُم ز جملـه جـز الله نفـیِ مقصودیـست   چنـین شدسـت جـبِ لا الـه الا الله

طریقت و همه اجمالِ وی برین اصل است   کـه شـد همـه طبـبِ لا الـه الا الله F 22b

سـوُم ز جملـه جـز الله نفـیِ موجودیـست   دریـن شـده اسـت تـبِ لا الـه الا الله

حقیقـتِ همـه اسـرارِ وی ازیـن جوشـد   درینـست بـس عجـبِ لا الـه الا الله

ز بحـرِ عـشق همـه موجهـای گونـاگون   پـر اسـت از بجـبِ لا الـه الا الله

نبـشته بـرزخِ هـر[5] چیـز بـین چـو بینـایی   خطـوطِ چـون علـبِ لا الـه الا الله

مـنم بمانـده رنگـی ز نقـشِ بوقَلْمـون   چو فـجِّ و چـون شطبِ لا اله الا الله

سه لوح بینم و در هر یکی نقوشِ عجاب   نبـشته بـر حَـسَبِ لا الـه الا الله

یکی چه لوحِ قضا کاوست لوحِ اجمالات   دروست خوش رجبِ لا اله الا الله

---

[1] چنان F: جبا A

[2] حبّش A: جنبش F

[3] چو F: چه A

[4] لتب A: لثب F

[5] هر F: - A

دوُم چه لوحِ قدر کاوست لوحِ تفصیلات شده درو اشبِ لا اله الا الله
سوُم چه لوحِ حِکم کاوست لوحِ تبدلات بگشته مکتسبِ لا اله الا الله
ز حکم لاست گهش محو و[1] گاهیش[2] از الاست ثبوت از شعَبِ لا اله الا الله A 21a
وفای مست[3] و[4] هشیاری زین دو می خیزد شد این‌ها شطبِ لا اله الا الله

تَمَّ التَّرْجِیعُ فِی السِلْسِلَةِ وَ التَّوْحِیدِ وَ لِلّهِ الْحَمدُ والْحُکمُ وَ هُوَ الْحَکِیمُ الْحَمِید

- ۲ -

تَرْجِیعٌ فِی بَیاَنِ الاَطْماَرِ وَ اَهْلِ الاَطْهاَرِ

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

[بندِ اوّل]

A 21a F 23a

طمریم مر طمریان را تخت و شاهی می دهم
اختـرانِ عـرش را مهـری و مـاهی مـی دهـم
انَّ لِلِهِ ملوکا تحتَ الاَطْمار آمده است
از نبی و نقل این را من گماهی می دهم
چند کرد آلوده مویی کرد کَوْنی با دو طمر
گر خورَد سوگند بر حق من گواهی می دهم
هم ز تبیانِ نبی که حق کند ابرارِ او
گوییا حق گویدش کت هر مشامی می دهم
او ز شهوت هاست پاک و خواست حق خواستش
این چنین شاهی کرا باید که راهی می دهم

---

[1] و A: - F

[2] گاهیش A: کاهش F

[3] مست A: مستی F

[4] و A: - F

راه از خـود نیـستی و بـا خـدا هـستی اسـت ایـن
راهِ وحـدت در همـه اوصـاف الهـی مـی دهـم
وحـدتِ ذاتـست غایـت درد گـر جـایِ میَـست
ایـستایان را بجـای نـام واهـی مـی دهـم
وانکـه ایـن غایـت کـه گفـتم نیـست وی را انتهـا
انتهـا پنـدارِ او را نـام شـاهی مـی دهـم
لیـک عـالی همَّتـی بایـد بـرایِ ایـن مـرام
دیگـران را قـدْرِ خـود جـایی و جـایی مـی دهـم
A 21[b] پایـه پایـه همچـو سُـلَّم در رُتُبـشان مـی کـشم
لیـک اسـتدراج هـم تحـذیرِ راهـی مـی دهـم
آن دو پنـدی[1] کـز پسِ تـو بـه شیوخش می دهند
هـم منش در دفـعِ ایـن و هـر منـاهی مـی دهـم
یـک گـرفتن امـرِ حـق و شـرع را نیـک و دوُم
قطـعِ دیـد از خلـق و از جملـه ملاهـی مـی دهـم
F 23[b] ایـن دو را هـر کـه نگیـرد ور زبردسـتی بـوَد
نـامِ وی را ادون ممکـور لاهـی مـی دهـم
وانکـه گیـرد مـژدهٔ معـراجِ شـاهِ بـی مکـانْش
وز بـوَد انـدر ظُلُـم در بطـنِ مـاهی مـی دهـم
ور بوَد هم چیره هـم گیر ای ایـن دو چون حبیب
نـامِ او را نائـلِ انهـی التنـاهی مـی دهـم
وانکـه بی چیـز است و بی گیـرایِ ایـن دو وای او
محضِ بد بخش است و جاهش قعرِ چاهی می دهم
وانکـه گـردد رام بـا ایمـان و توبـه صـالحات

[1] پندیF: پند A

مـژده اش نیکـی بـدل از هـر گنـاهی مـی دهـم
بعـض باشـد کـه بـر آیـد پـاک ذرّیّـت ازو
گرچـه در حـقّ خـودش حکـمِ تبـاهی مـی دهـم
جملـه را امـر از وفـاءِ عـدل و فـضلِ پادشـا سـت
نـامِ هـر جُهّـال ایـن را قُـوح تـاهی مـی دهـم
مـن نـه بـذهم چونکـه بـذهم لیک اللّهـمْ دهـد
بهـرِ ابـلاءِ حَـسن مـر مؤمنـان را برنهـد[1]

[بندِ دوّم]

A 21b F 23b پادشـا بـا جملـه را تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
گونـه گونـه بهـرهـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
A 22a گـر مِهـی و گـر کِهـی ور غـافلی ور آگهـی
ور ضـلالت ور هـدی تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
طمریـان و فرشـیان و عرشـیانت را شـهی
بـا همـه فخـر و علـی تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
تـا حبیبـت را کـه بـر جملـه گزینـت بـود او
نهـیِ لا تطـرو شـها تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
F 24a کـه مـران ایـن داعیـان ربـشان را روز و شـب
ویـن دعـا را دایمـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
هـر دعاشـان را بـه قـال جسم یـا جـان یـا بـه حـال
یـا بـه اسـتعدادِ جـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی
هـم ارادتـشان شـهان روی کریمتـر ایمـان
انـدرین دوم دعـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی[2]

---

[1] نهد A: نهند F

[2] این بیت در نسخهء F نیست.

بـاز گفتـی نیـست بـر تـو از حساب ایـن قـوم چیـز
خـوش مُسَلَّم نامـه تـا تـو می دهـی تـو می دهـی

بـر شـهِ کـل نـه ز ایـشان نـه برایـشان زو حـساب
طرفـه حـرّی ای خـدا تـو می دهـی تـو می دهـی

یعنـی افرادنـد ایـن‌هـا خـار چنـد از حکـمِ قطـب
حکـمِ ایـن‌هـا را سـزا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

زیـن بگفتـی گـر برانیـشان شـوی از ظالمـان
بـاز ایـن‌هـا را خفـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

اولیـاءت را ندانـد جـز تـو زیـرِ قُبَّهـات
لیـک بعـضی را نـوا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

تـا بیایـد ز اولیائـت پرتـوی یـا[1] لـذّتی
یـا دگـر گونـه عطـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

گرچـه دانـایِ حقیقـت شـان نـه هـم محـروم نـی
حـصّه اش ز اهتـدا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

خفتـه ای از بیـدرش یـا قطـره ای از جعفـرش A 22b
یـا ز افلاکـش بهـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

بعـضی را زیـن بـیش و بعـضی را از و هـم بیـشتر
بهـره هـا تـا مُنتهـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

مُنتهـا آن جلـوهء تفـسیرا گـویم کـه اوسـت
اکمـلان را خـون بهـا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

بـوده مخـصوصِ حبیبـت لیـک احـسن پـی روش
اِرث یابـد زو ورا تـو مـی دهـی تـو مـی دهـی

---

[1] یا A: با F

فهم خوش رمزی که در «لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيم»* F 24b
کردهء این را به ما تو می دهی تو می دهی
وان رهِ احسان که مستثنی به الاّ بِلَّتی است
همچو این فهم از وفا تو می دهی تو می دهی
اعنی راهی که برش «يُحْبِبْكُمُ الله»** آمدست
ز اتّباعِ مصطفی تو می دهی تو می دهی
شکر که از پی روان کردی شها مارا ورا
باز از اطماریانِ فخرِ آن فخرالوری

[بندِ سوّم]

آنِ آن آمد که گویم بعض نعمتهای شاه A 22b F 24b
گرچه در گفتی نگنجد کل منّتهای شاه
هین بخواهم داد از اطمار و[1] اهلش شرحکی
زانکه این اطمار بر ما هست خلعتهای شاه
پس زبان را ذکرِ او و هم خبان را فکرِ او
واجبست از بهرِ شکری بر عنایتهای شاه
طمر چه کهنه است و اهلش انبیا و اولیاست A 23a
که نَیَند اینها ز نو اندر ولایتهای شاه
بلکه پیشانند و شاهان آمدند از پیش و پس
بس خِلَع پوشیده اندر خاصِ کسوتهای شاه

---

* از آیةِ قرآن، سورهء اسراء، ۳٤/۱۷، «وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً»

** از آیةِ قرآن، سورهء آل امران، ۳۱/۳، «قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّه فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّه وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّه غَفُورٌ رَّحِيمٌ»

[1] و A: - F

کهنه پوشیدن اشارت شد برین ای دیده ور
دید این را دیدهء دیده ز جلوتهای شاه

وانکه بس ماندست در نوهای دنیا بسته شد
نیست او را خود[1] ثباتی شد به محنتهای شاه

F 25a
لیک بعضی گرچه بستست آگهست از طمریان
آههـا آرَد که مانْد از اهل دولتهای شاه

بعض هم محروم و هم غافل ازین آزادگان
وای منکر را برین آهالِ[2] رحمتهای شاه

خیش بین و طین نیست او نه دین ابلیس وار
کز مگردد زین شود لایق به لعنتهای شاه

وانگه جبرًا طمر پوشید و نداند قَدْرِ آن
چون گهر بایست کاگه نه ز قیمتهای شاه

بعد ازین از سرِّ طمرینی که آمد در حدیث
گفت باید کاندرین چه بْوَد ز حکمتهای شاه

دان که دو نوعست جامه یک شِعار و یک دِثار
شد لباس و ریش و زین دو از کنایتهای شاه

بعضی گفتند از زبر وز زیرِ ستری شد لباس
ریش در زیر و زبر شد زین حیأتهای شاه

بس بدانکه همچو تن جان را شِعارست و دِثار
شد تنِ دنیا شاعرِ او به قُدْرَتْهای شاه

A 23b
پوشد او سوآتِ باطن را ز اوصافِ ذهیم
نیک و بد یکسان شد اینجا با ارادتهای شاه

دارِ دنیا زین جهت دار[1] لباس و لُبس شد

[1] خود A: - F
[2] آهال A: آهال و F

زور لافد پیش صدّیقان ز قربتهای شاه

گرچه از باطن برین تن میزند رشحی و لیک
می شود در آخرت تکمیل میزتهای شاه

بس تنِ عقبی شود ریش و دِثارِ جان بزین
با صفاتِ باطنیّه با مشیّتهای شاه

اولیا را زین شود تنها چو جانهاشان لطیف
اشقیا چون نفسشان اکشف بزلّتهای شاه

زانکه دردِ این‌ها پروزد نفس و جسم بود F 25b
باثیاب و خورْد و خواب و عیش و غفلتهای شاه

کرده آنها ترکِ دنیا عزّو راحتهاش هم
بلکه جان را نیز در راهِ محبّتهای شاه

یافتند از صُمتِ جوع و هم سهر هم دَوم ذکر
بس لطافات و صفاها و فضیلتهای شاه

قهریان با طوع اینها را چو قابل نیستند
لاجرم باکُرّه افتند در بَلِیّتهای شاه

طمریان دیدند کاین احکام دو تن درد و دار
نیست نو بلکه از ازل بود از قَضِیّتهای شاه

پس پوشیدند طمرین و دلالت شد برین*
خوش خبیران و وفیان این سَرِیّتهای شاه

ای خُنُک هر کو شود از طمریانِ آگهان
در حقیقت چون بهان[۲] گرچه بصورت چون کِهان

---

[1] دارد A: دارد F

* این مصراع مطابقِ وزن نیست.

[2] مهان A: کهان F

[بندِ چهارم]

A 24a F 25b دُرّ دیگــر خــواهم آورْد از بــنِ دریــای هــو
ســرِّ دیگــر بخــشمت از محــزنِ آلای هــو
گرچـه ایـن دریـا نـدارد بـن ولـی مقـصود ازیـن
قعـرش و ژرفـش بـوَد ای طالـبِ نعمـای هـو
از سرِ طمرین خـواهم گفـت هـین بـشنو بـه عـشق
کــز[1] حقیقــت آیــد ایــن ابنــأ از ابنــای هــو
لیــک از ظــاهر ســویِ بــاطن بتــدریجی رویــم
بهـرِ آسـان گـشت فهـم از سـرِّ بـس اعـلای هـو
اوَّلا میدانکــه طمرینــست جــان را یــک دِثــار
کـاین تـنِ جِسِّیـست پیـدا گـشته در دنیـای هـو
F 26a بینــدش خاصــان و عامــان بــاز بــا طــوری دگــر
زیــن هویــداتر ورا بیننــد در عقبــای هــو
یک شِعارش نیست هـم کـاو را نبینـد جز خـواص
جـاش کیتـیِ مثالـست اوسـت خـوش مَجْـلای هـو
پــیشِ بینــا گرچــه هــر کیتیــست مَجْـلای خــدا
لیــک ایــن کیتیــست تخــت کمَّــل و والای هــو
کــشفِ خاصــان اســت او و عامیــان زو بیخبــر
گرچــه زو انمــوذجی بیننــد در رؤیــای هــو
جــان‌هــا را هــست تنهــای شــعاری انــدر او
ور دِثـاری چـاک شـد بـا خـاک از مقـضای هـو
ثانیًـا میـدان حقـایق را کـه معلومـات هوسـت[2]
هـر یکـی را شـد دثـار و[3] هـم شـعار اعطـای هـو
صـورت طبعـی دِثـارِ اوسـت در حـسن و[1] مثـال

---

[1] کز A: کآن F
[2] هوست A: هوت F
[3] و A: - F

ور هـزاران کـون بـود جملـه اسـت طبـع آرای هـو
جـان شِـعارش شـد نـه بـا هیهـات بلکـه بـا اثـر
جـان و دل ایـن چـون بـوَد مـی دانـدش دانـای هـو
A 24b از بـرایِ فهـم ایـن نکتـه شـنو[2] تمثیـلِ خـوش
بـا هـو آه و آب ای جوییـده و جویـای هـو
شـد حقیقـت چـون هـواء سـاکنِ جـان همچـو بـاد
کـز وزش اشـکالِ طبعـی را کنـد پیـدای هـو
بـا حقیقـت همچـو آبِ بسته و جـان چـون روان
کـز حَبابِ و[3] مـوجش اسـت اشـکالِ طبعهـای هـو
چونکـه ایـن دریاسـت جوشـان مـی شـود هـر آینـه
مـوج‌هـا و ابرهـا و قطـره‌هـا شـیدای هـو
ثالثـاً مـی دان کـه حـق را هـر حقیقـت شـد شِـعار
جـان دِثـارش گـشت بـین از گـشتهٔ بنیـای هـو
F 26b بـاز بینایـان بگـرد تـا ازیـن ایمـان رسـی
تـا بـه احـسان و شـوی یـا پیـر و یـا بُرنـای هـو
رابعًـا هـستی هـوا را[4] دان حقیقـت را دِثـار
شد شِعارش اسمِ حق خوش لا و خوش الای هو
خامسًا میدان کـه هـستی شـد شِـعار هـست طلـق
شـد دِثـارش اسـمِ حـق چـون سـایرِ اسـمای هـو
لیـک از اسـما مپنـداری کـه قـصدم لفظهاسـت
بلکـه معنیهاسـت انـدر حـضرتِ علیـای هـو
وان معـانی بـا[1] حقـایق ثابتـه در علـم هـو

---

[1] و A: - F
[2] شنو A: شود F
[3] و A: - F
[4] هوا را F: هوا A

از ازل بـودی نـه نـو بـا ذات بـس سـینای هـو
وین همه تنها و جان‌ها گرچه مُحْدَث گشته اند
لیـک بـس دیرینـه انـد آگـه شـو از آنـای هـو
آگهـان از هـو و آنـاءش بـه قـدرِ آگهـی
مـی رسـند از تلّهـای امتعـه اینجـای هـو
امتعـه بـس بـی ثبـات و نـو نمـا و دلفریـب
پـشت پـایش زن چـو مـردان ببـر کـالای هـو
طمرپوشـی گیـر و مـی شـو آگـه از اسـرارِ او A 25a
کاختطـارا دادمـت زاُو شـمّهء ایمـای هـو
یـا شـوی طمرینـی زیـن پـنخ رتبـت در یکـی
ذوق یـاب و از هـوس آزاد و خـوش مـولای هـو
گرچه کرد آلودهء موی و[2] گرد کون کردی چه غم
چون مبرّت هوست در سوگند خوش اهدای هو
یـا شـوی اطمـاری و ملکـت بگـردد رتبهـا
خـوش زشـاهانِ حقیقـی گـردی و مـولای هـو
عاشـقِ معـشوق باشـی و سـپاهت عاشـقان
پُـر وفـا گـشته همـه گـر زیـر و گـر بـالای هـو
بـاز عـشق آمـد وفـا و شـد وفـا را عـشق بـار F 27a
در میـان گرچـه[3] جفـا شـد بـارِ ایـن بـارِ کبـار

[بندِ پنجم]

---

[1] با F: یا A
[2] و A: - F
[3] گرچه A: گر F

A 25a F 27a عشق گنجینه است گنجش شد وفای خانِ عشق
یا وفا کان فلزش عشق آن خاقانِ عشق
بلکه سه نامست و جز یک نیست هیچ اندر میان
نامهای بی نهایت دار دان سلطانِ عشق
طرفه صنعت‌ها نماید این طِلِسْمَش را به بین
کاَژدها وش این جفا را چون نهد بر کانِ عشق
تا رمد زو مر خس و در بسته در راحاتِ نفس
چون زنان با زَیْن دنیا بی خبر از شانِ عشق
طمریانِ آگهان زین صنعتِ هو بی توان
با ثیابِ بذله افتادند در دکّانِ عشق
هر یکی گوید که زِدْنِی رَبِّ عِلْمًا هاهنا
بس خداشان داد خلعتهای عمّالانِ عشق
A 25b شد دِثار ایشان جفا و شد شِعار ایشان وفا
پوششِ تقوایشان عشقست و در یارانِ عشق
چون جفا دم زد چو اژدرها که از پاشان کشد
در دهانش سر فرو بردند این مستانِ عشق
بس بغرّیدند چون شیرِ ژیان تا او فتاد
اژدها در لرزه و گردید زین شیرانِ عشق
در گرفتند و کشیدند از سر شیرانه جست
پوستش را و بپوشیدند در میدانِ عشق
در میانِ جنسشان گرچه شده هر یک رحیم
لیک زین سو بس شدید است و شده ثعبانِ عشق
که گرفتند اژدها را و بشد در دستشان
خوش عصا بهر اتّکا در راهِ بی پایانِ عشق[1]
F 27b بهرِ ما ربهای اخری باز چونش افکنند

[1] این بیت در نسخهء F نیست.

اژدهای سحر نوشی گردد و دربانِ عشق
تا که سحارانِ دعوی را که بی معنی بودند
افکند اندر سجود توبه و ایمانِ عشق
هم شود فرعونیان زین اژدها و گه عصا
غرقِ بحرِ ذلّ و رنگی‌ها درین صد سانِ عشق
موسَوِیّان در امان زین غرق گرچه ایشان هم
اندرین بحرند و شد ایشان را ایوانِ عشق
زیر دریای[1] جفا ایشان محاطانِ وفاست
گرچه بسیارست و ره‌ها اندرین سیرانِ عشق
لیک هر یک را[2] وفای هو به راهش کش کشان
تا به مثوایش رساند این بوَد احسانِ عشق
پوششِ تقوا بگفتم عشق را ور گاه گاه
طعنه بر تقوا رَوَد در گفت در تبیانِ عشق
A 26[a] طعنه بر تقوای خشگانه گران جانان بوَد
کاتّقای غِرض خود دارد ز استادانِ عشق
که برایشان سوءِ ظن گیرد ازین آلودگی
که بر آرَد اعتراضی سرو بر شاهانِ عشق
زانکه آگه نیست از اسرارِ عشق و عاشقان
ور بوَد موسی نیُفتد دور از سردانِ عشق
ور نه خود تقوا نشانِ عشق و از آثارِ اوست
زانکه بی تقوا هوا شد ناقصِ پیمانِ عشق
چونکه تقوا بر نهال عشق بُرْدَش رُست و رَست
از فِتَن روید ز تخمش بار دیگر بانِ عشق
بارها روید ز تقوی عشق و هم تقوا ز عشق

[1] دریای A: در پای F
[2] یک را A: یک F

تا کمال ایمان و هم احسان و[1] هم عرفانِ عشق
زین جهت فرمود حق «ثُمَّ اتَّقُوا ثُمَّ اتَّقُوا F 28a
آمَنُوا ثُمّ آمَنُوا ثُمَّ احْسَنُوا»* در جانِ عشق
بهرِ محبوبی که «وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»*
مُحسنا خوش باد و عیش و عشرت و در حانِ عشق
تا به این آن مُتّقی بودی و عشقَت مُتّقی
بعد ازین تو مُتّقی و واقِیَت مَنّانِ عشق
تا به این آن عاشق و حمّال بودی عشق را
بعد ازین معشوق و محمولی بِرِخَنّانِ عشق
چون خلیلُ الله که اندر آتشش انداختند
آن جفاها را تحمّل کرد از رحمانِ عشق
چونکه در آتش فتاد آن آتشش شد قلعه ای
بُرْد و زآفت‌ها سلام بی دژم خوش خانِ عشق
همنشینش جبرئیل و خوش گلستان منزلش
از وفاء عشق بودش این چو شد مهمانِ عشق
میزبانیِ نکو کرد اوّلا چون عشق را A26b
این وفایش کرد[2] لابد آخرِ ادیانِ[3] عشق
میزبانی هر چنانچه می کنیش از بیش و کم
آنِ مهمانیت آنت میرسد از ذی الحکم

---

[1] و A: - F
* از آیةِ قرآن، سوره‌ء مائدة، ٩٣/٥، «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُواْ إِذَا مَا اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّأَحْسَنُواْ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»
* از آیةِ قرآن، سوره‌ء آل امران، ١٤٨/٣، «فَآتَاهُمُ اللهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الآخِرَةِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»
[2] کرد A: کر F
[3] آخر ادیان A افرادیان F

[بندِ ششم]

A 26b F 28a بچـهء لـؤلیم مهمـانم چـو بـودی در نخـست
شرحه شرحه گشت صدرم شد گشاد[ه] در نخست

شـد پدیـد آنگـاه یـک صـفّه صـفاهی پـر ز نـور
گـشته دو کلْمـهء شـهادت مـرو راز یـور نخـست

بعـد از آن بـر چـار دیـوارش عجایـب نقـشهاست
بـر یمیـنش یـک درختـی پـنج شـاخی تـر نخـست

F 28b هـر شـبان روزی بـرویـد زآن شـجر پنجـاه بـر
صـاحب صـفّه اگـر تنهـا بـوَد یکـسر نخـست

بـا جماعـت رویـد الـف و سیـصد و پنجـاه بـر
هـر شـبان روزی از او و ایـن بـوَد انـدر نخـست

در اواخـر صـابرین را بـار رویـد بـی حـساب
لیـک آخـر پـیش بینایـان بـوَد بَربَـر نخـست

بـر چـپِ آن صـفّه نقـشِ یـک گلـستانِ غریـب
هـر گلـش سـی بـرگ و از پـویَش شـده پُربـر نخست

بـاز در بحـر اوفتـاد و پـیشِ آبِ بـرّ و بحـر
آمـده خوشـتر ز بـویِ مـشکِ خـوش[1] ازفـر نخست

آخـرًا یـک بلبلـی سـیمرغ اصـلی سـی پـری
بـر وی و در وی فرسـتاد آن نخست از هـر نخسـت

بـر پـسش منقـوش یـک بـازار انبـوهی شـگفت
ربّ آن بـازار بدْهـد سـوقیان را زر نخـست

A 27a بـاز از ایـشان رُبـع عُـشر آنچـه داد از سـیم و زر
مـی بجویـد تـا دهـد ده مثـل آن بـی خـر نحـست

---

[1] خوش A: خشک F

بـــاز در نـــادی مُنـــادی زد کـــه یـــک را هفتـــصد
فـی سـبیلِ الله چـون کـاری چـو بـر زرگـر نخـست
بـــاز «وَاللهُ یُـضَاعِف» گفــت بهــرِ «مَــنْ یَــشَاء»*
اینـست بـازاری همـه سـودی گـر آخـر گـر نخـست
پـــیش آن صـــفّه دری ســـوی ســـرایی دیگـــری
کــاورد رو ســوی او در نــورِ هــر انــور نخــست
بـــاز هـــر کـــه اســـتطاعت باشـــدش راه ورا
حــجِّ وی فرمــود بــر وی حــاکمِ اکبــر نخــست
تـــا بیابـــد ســـودها و اَمـــن و آیـــات و مقـــام
خـــوش ببوســـد مـــر یمـــین الله را بـــافر نخـــست
F 29a میزبـــانی ور چنـــین صـــفّه نـــشد جـــز داد ســـر
آن شـهِ شـه بچـه را بـا گـشت فرمـان بـر بخـست
و نــدرین فرمــان بــری جــستن همــان وجــهِ ورا
نــه بــرای جنّــت و تــرسِ جحـیم حـر نخــست
بلکــه بــی قیــد و رجــا زاو[1] خــوف بایــد داد ســر
بلکـه بـی خـود کـرد بایـد کـار بـا بـاور نخـست
چونکـه مـن مهمـانِ او گـشتم هـزاران پیش از آنچ
ور بیـان گنجـد عیـانم شـد ازان خـاور نخـست
شـــمّهء زیـــن نعمـــتِ رب بهـــرِ حـــدّت گویمـــت
لیـک بـا عـشقِ او خـود را در حـضور آور نخـست
یـــک طـــرازی از طـــراز[2] طمریـــان دادم ز نـــور
در گریبـــانش یکـــی نقـــشِ زرِ ازهـــر نخـــست

* از آیهِ قرآن، سورهء بقرة، ۲/۲۶۱، «مَثَلُ الَّذِینَ یُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِیلِ الله كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللهُ یُضَاعِفُ لِمَن یَشَاء وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِیمٌ»

[1] زاو A: - F

[2] طراز A: طرازی F

ظـــاهرِ وی راســـتی و بـــاطنش بیگانگیـــست
بـاز دود و شـش مرصَّـع بـا دُر و گـوهر نخـست
شـصت دُرّ و گـوهری بـودش کـه سـرِّ پـنجهش A 27b
روشـنم شـد لیـک در عـشرش شـدم آخـر نخـست
بـر میـانش نقـشِ سـی چینـی سـپید کـه هـر یکـی
پهنـیَش یـک روزه ره بـود نمـود اعـسر نخـست
بـود هـم یـک ذوالفقـار التـی کـه عـرضِ وی
ساخت در یک سال کـرد و بـا بـسی لـشکر نخست
دامـنش چـل کُنگَـره مـی داشـت کـه یـک را ازو
حق به فرمان وام می جسته است از چاکر نخست
ایـن وفـا و ایـن ضـیافت طمریـان را از خلیـل
مانـده اسـت و او بپوشـد حلّـه در محـشر نخـست
هـر کـه از خُلَّـت خبـر دارد خبـر دارسـت ازیـن
او بدانـد مـن چـه گفـتم او خـورَد زیـن بـر نخست
وانکـه زیـن آگـه بنـا شـد وای آن بـی مغـز را F 29b
چـون نـصیبی باشـد از اسـرارِ زیـن برتـر نخست
گـر تـو خـواهی[1] بهـره ور کـردی ز اسـرارِ بلنـد
از درش آکـاد وفـا اسـت از تـو و از دلبـر نخـست
از بـدایت تـا نهایـت گرچـه غایـت نَبـوَدش
افـت در ذَیْـل وفـا تـا اکبـر از اصـغر نخـست
زانکـه نیـلِ هـر منالی از وفـا راسـت او بـه دوسـت
بـی وفـا از شـاهِ اوفَـی نیـست ممکـن جـز نخست
تـا کـه شـد مُـوْفِی و مُـسْتَوْفِی و مُـوْفَی و وفـا
جملـه یـک در دیـدهء مـستانهء ابـصر نخـست

[1] خواهی F: خوهی A

خـود بـه نـزد عـارفِ کامـل نگـشت و هـم کثیـر
هـست زیـن اسـرارِ غافـل عاقـلِ انظـر نخـست

شـکر شـاها کـه بـدادی بـا نُـصَر نـورِ بـصر
این کم و گم را که دید و گفت خوش بعد از نظر A 28ª

[بندِ هفتم]

گـر ولـی[1] و گـر نبـی[2] بـیش رکابـت مـی دونـد A 28ª F 29ᵇ
پـیش و پـس زیـر و زبـر سـوی جنابـت مـی دونـد
مـن کـه باشـم نـزدِ ایـن اطماریانـت کمتـری
از غبـارِ زیـرِ پاهـا کـه بـه بابـت مـی دونـد
اوَّخ اوَّخ کـان غبـارت دیـدگان را سریـست
گـشته زو ابـصر شـیوخت چـون شبابت مـی دونـد
اوَّه اوَّه چـه مـنم چـون کـل بـه راهِ ره روان[3]
پـای حفـی لغـزه گـاهی کـه دوابـت مـی دونـد
قـادری کـه زیـن گـلِ پـستی دل مـستی بـه عـشق
خوش بر آری همچو دل‌ها کاز شرابت می دوند
آه اگـر دل راهِـلِ در دسـت اهـوا اش اسـیر F 30ª
گـشت زانـان کـاز عَطَـش سـوی سـرابت مـی دود
وز قُـشورش از رهـانی در قـصورش بـی قـصور[4]
شـد ز مرغانـت کـه از بهـرِ لبابـت مـی دونـد

---

[1] ولی A: نبی F

[2] نبی A: ولی F

[3] ره روان A: روران F

[4] بی قصور A: بی حضور F

ور ورا فارغ بگردانی ز قشر و لبّ گشت
بی غرض زانان که همچو با دو آبت می دوند

باز از بازوت همچون باز ز ایشان هر که را
بر شکارت می زنی بهرِ کتابت می دوند

بعض بر بازوت قاعد بی کله یا با کلاه
بعض بر آن بهرِ تو در هر مُصابَت می دوند

می وزد ور خویش[1] را بر سنگ خار و گل زند
بهرِ صیدت نه برای خورْد و خوابت می دوند

گر پَری یا سر فتد بهرِ تو صد بِه زان دهی
سر دهان آگاه ازین حُسن ثوابت می دوند

لیک نی بهرِ ثوابی بلکه بهرِ تو همان A 28b
مخلصًا ز اعراض بر وَفقِ خطابت می دوند

پادشاها این کم و گم را تشَبُّهْ داده ای
طمریانت را که بر نهج صوابت می دوند

از کرم بخشش تحَقُّق با حقایق شان تمام
تا دوَم هر دم چو ایشان که تبابت می دوند

بی فتوری بی خودی از تو برای تو به تو
در تو تا تو همچو که اهلِ تبابت می دوند

در خراباتت[2] چه گر صد صد خراب اندر خراب
گشته اند از بهرِ تو مست و خرابت می دوند

ور بخیزد صد قیامت با سه نوعش صد هزار
عزمشان آن که همان بهرت[3] یابت می دود

---

[1] خویش A: خوش F
[2] خراباتت A: خرابات F
[3] بهرت A: بهریت F

F 30b زانکـه هـر چـه یافتنـد از ایـن پیـاپی یافتنـد
لاجـرم بـا پـای صـدق انـدر تُرابـت مـی دونـد
گـاه بـی خـود گـاه بـا خـود گـاه زیـر گـه زَبَـر
همچـو هست و نیست تـا حسنِ مآبت می دونـد
بیخـودی و بـا خـودی شـان جملـه زانِ تـو شـده
از جـدایی رَسـته انـد و بـی حجابـت مـی دونـد
از فنـا و[1] از بقـاءت بهـره ور گـشتند و تـام
مَحرمـان را بـا تـو در دفـعِ نقابـت مـی دونـد
مـن چـو پـشّه بـی نـوایی بـا نُـوایم در میـان
وایـن همایانَـت بـه غـرّت در منابـت مـی دونـد
مفـضلا[2] بـا حرمـت ایـن مفـضالانت[3] فـضل کـن
مانـدگان را همچـو مـن کـه چـون ذُبابت مـی دونـد
چـه ز فـضلت[4] نِـیم پـشّه شـد مقـرّر وافیـا
زان مبارزهـا کـه بـا صـوْله عقابـت مـی دونـد

- ۳ -

التّرجیعُ الثّالِث[5]

هزج: [مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بندِ اوّل از ترجیع در امطارِ امطارِ وحدتِ حقیقی حقی

A 29a
F 30b زهـی وحـدت سـر مـویی نمـی گنجـد نمـی گنجـد
ز فرقـت خـود درو بـویی نمـی گنجـد نمـی گنجـد

---

[1] و A: - F

[2] مفضلا A: مفصلا F

[3] مفضلانت A: مفضلاتت F

[4] فضلت A: فضیلت F

[5] الترجیع الثالث F: - A

بسی خوش جست و جو کردم که تا حق الیقینم شد
که هم از وصلتی رویی نمی گنجد نمی گنجد

چو عشق و عاشق و معشوق سه[1] اسم است و مسمی هم
عدد را هِل که بدْ خویی نمی گنجد نمی گنجد

درینجا شاهد و مشهود چو یک نیست ای عاشق
عجب مشهد تویی[2] اویی[3] نمی گنجد نمی گنجد F 31a

در او عاشق شراب و نُقل خود در خود معیّن خود
بخرده[4] جز که یک هویی نمی گنجد نمی گنجد

زده هویی و افتاده[5] بروهای رسیده سخت
شده دیوانه در کویی نمی گنجد نمی گنجد

سرِ خود را بجای پا بکرده بهرِ شمعیّت
بداده سر که سر جویی نمی گنجد نمی گنجد

سراسر سوخته و[6] نوری شده محض و بزد برقی
چه می گویم که سر گویی نمی گنجد نمی گنجد

چه شه گوید که زین مَرتع چرد آهوی مشکین‌ناف
نه هر گاوی و آهویی نمی گنجد نمی گنجد

ازین جا هر کرا باید فشانَد جان بر جانان
درین دردی و رسوایی نمی گنجد نمی گنجد

---

[1] سه A: - F
[2] تویی A: به شش F
[3] اویی A: سویی F
[4] بخرده F: بخر ده و A
[5] افتاده F: افتاده و A
[6] و A: - F

بـلا رمـزی شـنو کـآن بـرق بـسی مُحـرق بـدو آوزد
عجـب سَـیلی کـه در جـویی نمـی گنجـد نمـی گنجـد

A 29b حجـاب و حـدتی را هـم درو غلطـان شـده دیـدم
در و سـیر و جـز پـویی نمـی گنجـد نمـی گنجـد

بـدریایِ فـراغِ کـلّ و بـی رنگـی رسـیدن آن سَـیل
چـه گـر در گفـت و در گـویی نمـی گنجـد نمـی گنجـد

ولـی ز امـواجِ بـی پایـانِ او آوازهـا[1] خیـزد
کـه در حـدّ و ترازویـی نمـی گنجـد نمـی گنجـد

سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد
ز خود در خود به خود بی خود برایِ خود مُهَیّا شد

بندِ دوم از ترجیع در ایثار آثار اطلاق حقی تحقیقی

A 29b
F 31b
زهی وسعت که کثرت‌ها همی گنجد همی گنجد
چه کثرت بی نهایت‌ها همی گنجد همی گنجد

بـه خـار بی کـران اینخا چـو شـبنم‌هـا و گـر شـبنم
به خار آرَد به صنعت‌ها همی گنجد همی گنجد

بـه جـورِ عقـل کـلّ آنجـا بـه دریاهـایِ عـشق کـل
بـه وصـلت‌هـا و فرقتهـا همـی گنجـد همـی گنجـد

ازل غـرقش ابـد غـرقش برابـر جمعـش و فـرقش
همه کثرت به وحدت‌ها همی گنجد همی گنجد

درو فرعـون و موسـیٰ و همـه اضـداد در صُـلحند
دگر جنگند و صدمت‌ها همی گنجد همی گنجد

چـه میـدانِ فراخـست ایـن بـرای آشـتی و جنـگ
هـزار گونـه لعبـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد

[1] آوازها F: آوزها A

A 30a ز مقبــولان و مــردودان کــه بــی حــد ثابتنــد اینجــا
هزیمتهـای و نـصرت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
چـه گـر نمـرود انـدازد در آتـش شـاه خلـت را[1]
ز نیمـه پـشّه اش لـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
سـلیمان ارچـه بـر دارد بنـایِ بیـتِ مَقـدِس را
ز بختِ نـصرِ هرمـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
نفـاق و کفـر بـا اخـلاصِ ایمـان کـرده آمیـزش
تمیـز هـم بـه دقّـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
قمامـه وْ مـسجدِ اقـصی و کعبـه وْ دیـر و[2] میخانـه
بـه انـسیها و وحـشت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
F 32a خرابـات[3] [خانـه‌هـا][4] پـیش درِ دَارُ القُـضَات اینجـا
بـه تجزیـبِ عمـارت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
خرابـاتی بـه تقـوایی و شـوریده بـه آسـوده
بـه الفتهـا و نفـرت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
ربـوده عـشق بـا خـشکان و دیوانـه بـه هُـشمندان
بـه صـحبتها و عزلـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
چه با هوشی چه بی خوشی چه آشفته چه وا خفته
چه صد صد گونه صورت‌ها همی گنجد همی گهجد
نمـوداری ازیـن مَحـضَر تـرا گفـتم و گـر نـه خـود
در اینجـا بـس عبـارت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد
تمـامش را اگـر جـویی بیـا آنجـا شـنو کانجـا
نُکـت بـی قیـد آلـت‌هـا همـی گنجـد همـی گنجـد

---

[1] خلوت را A: خلتوا F

[2] و A: - F

[3] خرابات A: خرابت F

[4] [خانه‌ها]: خانها A، F

درو دریـای بـی حـدّی و پـر شـوری عجـب بینـی
که در وی بس که حیرت‌ها[1] همی گنجد همی گنجد
ازو آوازه ای خیـــزد کـــه از حـــرفین او کـــونین A 30b
شده در رقص و[2] سکرت ها همی گنجد همی گنجد

سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد
ز خود در خود به خود بی خود برایِ خود مُهَیّا شد

بندِ سوُم از ترجیع در ادرارِ مدار عشق کلی و تجلّیِ و تجلّی اوّل وحدانی اصلی

عجـب دریـا کـه گـر گـویی بـوَد حـدی ورا نـی نـی A 30b F 32a
جـز از قطـراتِ او آبِ حیـاتِ جـان فـزا نـی نـی
همه زو زنـده و غـرقش چـو مـاهی لیـک هـر[3] مـاهی
مـران گـاوِ زمـین کـش را گـرفتن بـر سـزا نـی نـی
هـم آن ژاغـر کـه یـونس را شـود مـأوای تـسبیحی F 32b
کـه مِعْـراجش بـوَد آنجـا ز هـر مـاهی کجـا نـی نـی
بلا اصل همه ست این بحرِ که او را نام شد سه حرف
یکـی عـین و دوُم شـین و سـوُم قـاف آمزانـی نـی
دلالـت کـرد عینش کاوست عینِ عاشـق و معـشوق
ز شینش فهـم کـن کینجا جز از شورش روا نی نی
شـدن قـاف آخـرش چـون حق مُنَبّه شـد بـرین کـآخر
بـوَد عـین اوّل از عـشقِ احـد لیـک از هـوَا نـی نـی
هـوا هـو را مخـالف شـد در اوّل هـم در آخـر پـس
گـذار او را و در عـشق اگـر بـی عـشق اهتـدا نـی نـی
تـرا او مـی بـرَد از تـو و مـی پـرّد سـوی بـی سـو
در آنجـا عـرش و کرسـی یـا زمـین و یـا سـما نـی نـی

---

[1] حیرت‌ها A: حیرات‌ها F
[2] و A: - F
[3] هر A: بی F

تجلّی نیست وحدانی ز خود در خود برای خود
نخستین جلوه اش اینست بی ما بهرِ ما نی نی
در اینجا نفس معشوقست عاشق عشق هم بی شک A 31a
کنایت زوست او ادنی چه زو اقرب عُلی نی نی
تجلّی نفسیَش گویم ازین سو در بیانش ور
عیانش جویی در عشق آ، جز آنت شه نما نی نی
ترا من رهنما باشم چو آیی شه نما شد عشق
و گر خود عینِ عشق آیی جُزت طَلعت گشا نی نی
تو خود شه گشته ای آن دم ترا تو بین و تو بنما
بران تا تو ز تو بر[1] تو فتور و انتها نی نی
خَمَش کردم چو دیدم کاِین نگنجد در سخن لیکن
ز عشقم نعره ها آید که امکانِ خفا نی نی
صفا باید وفا باید که کارِ مهر جز این نیست
جفا تا کی شود رو پوش چون عهدِ جفا نی نی
سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد F33a
ز خود در خود به خود بی خود برایِ خود مُهَیّا شد

بندِ چهارم در اثمار عشق به طریقِ ارشاد و تنبیه بر امکانِ حصولِ جمیعِ مراد تا هم تجلیّاتِ ثلثة احدیهء واحدیهء خاتمیهء احمدیهء محمدیه

ز عشق آید ندا هر دم که کامل هست این دم هست A 31a F 33a
چرایی[2] عاشقان[3] اسم که مکمل هست این دم هست
اگر واصل شدم گویی کجا کی گو بچه بی من
و گر واصل نیی پیش آ که مُوصل هست این دم هست

---

[1] بر A: در F
[2] چرایی A: چرا بی F
[3] عاشقان A: عاشقا F

چـــو مـــن بـــاقیِ جاویـــدم چـــرا نومیـــد بنْـــشینی
بیـا هـر چـه مـرادِ تـست حاصـل هـست ایـن دم هـست

هـــزاران دُور دُوران در بـــه وادیّ هـــوی عطـــشان A 31[b]
ز من نوشید و شد سیراب واصل هست این دم هست

ز عـــشق ایـــن را درِ اوّل چـــو بـــشْنیدم نهـــادم ســـر
بگوشـم گفـت هـا آن شـاهِ نـازل هـست ایـن دم هـست

اگرچـــه تـــو بـــسی پـــستی و او برتـــر ز هـــر برتـــر
و لیک اقـرب تـرا از رگْـت ای گـل هـست ایـن دم هـست

شـــهی کنـــدر ز مـــین و آســـمان هرگـــز نگنجـــد آن
بـرای خـود تـرا بگْزیـده ای دل هـست ایـن دم هـست

گلـی خوشـبو دلـی پـر هـو نـداری چـون بجـو شـیخی
کـه او را باشـد ایـن و بـس فـضائل هـست ایـن دم هـست

چـو یـابی خـاک راهـش را بجـای سـرمه کـش در چـشم F 33[b]
مکـن سـستی کـه ایـن را بـس مسایل هـست ایـن دم هـست

همـان تـا از تـو بـر بایـند بـه عـشق ایـن کـوی دولـت را
بـران زود آ کـه ایـن جـا بـس نوایـل هـست ایـن دم هـست

بـــه زاری گفـــتمش عـــشقا کجـــا یـــابم مـــن آن شـــه را
بگفتـا درمنـت کـش چنـد مایـل هـست ایـن دم هـست

چـــو یابانیـــدمش گـــشتم چـــو گـــویی پـــیشِ چوگـــانش
بگفتـا دَو کـه اینجـا بـس مراحـل هـست ایـن دم هـست

در آن میـــدان مقامـــاتِ چهـــار و شـــش مراتـــب را
گـذر دادیـم زد چوگـانْش ویـن چـل هـست ایـن دم هـست[1]

---

[1] هست A: - F

چه اینجا چار حضرت هست و این ده را[1] در آن هر یک
نمودم عشق و چل شد وین منازل هست این دم هست[2]
یکی هم حضرتِ جامع همه اش را شدند و پنجاه
در اینجا بس عباراتِ مُفَصّل هست این دم هست
ولیکن عشق فرماید که رمزی این قدر کافیست
عواقل را ز در عالم عواقل هست این دم هست
چو عاقل سوی من آید ورا بر بایم و در من A 32[a]
عِقالش بُگْسَلد واین را قوابل هست این دم هست[3]
و گر قابل نبا شد هم منش قابل بگردانم
درین دو فیض من صد صد فواعل هست این دم هست[4]
رئیسِ جمله آن قطبِ وجود و غوثِ هر موجود
که در بابش وفا و بس فواصل هست این دم هست[5]
وفایش بر مِه و کِه تا برین کمتر ز هر[6] کمتر[7]
بغایت لطف و فضلِ صافِ شامل هست این دم هست
کسی گر هست در کوی این ندا تَنبیه بس باشد
برای مردگان هم شاه[8] مُفضِل هست این دم هست
منِ بیچاره را چون عشق احیا کرد و کرد آگه F 34[a]
که بعضی از شیوخِ فضل قایل هست این دم هست

---

[1] ده را A: دهر آF
[2] هست A: - F
[3] هست A: - F
[4] هست A: - F
[5] هست A: - F
[6] هر F: - A
[7] کمتر A: کمترتر F
[8] هم شاه A: همشان F

کـه ذوقِ احمـدی انـدر ولایـت خـتْم شـد همچـون
نبـوّت گرچـه اذواقِ جلایـل هـست ایـن دم هـست
دلِ مسکین بزد آهـی و سر تـا سر ازین غم سوخت
چـه بـر ایـن ذوقِ بـی مانند مایـل هـست ایـن دم هـست
ز عـشق کـل نـدا آمـد کـه غـم را هِـل دلا خـوش شـو[1]
منَت راهـی گـشایم[2] گرچـه خامـل هـست ایـن دم هـست
بـه مـن شـو اوّلا حـارث کـه باشـی آخـراً وارث
درین کِشت و حصارش پس مُحصّل هست این دم هست
حراثـت چـون بـه مـن کـردی وراثـت را ز مـن بـد رو
هـوی هِـشتی مـرا کـشتی حواصـل هـست ایـن دم هـست
هـوا فانیـست مـن بـاقی هـوا مُشقیـست مـن سـاقی
ولـی از مـن ورا چنـدان[3] جواهـل هـست ایـن دم هـست
چـه از خـتمِ نبـوّت وز ولایـت خـاصّ تـا عـامش
چـو از مـشکاتِ خـاتم پـرده زایـل هـست ایـن دم هـست
A 32b ازو ویـن[4] واز او بِـستان وزو ده هـر چـه مـی خـواهی
و گـر آن سـه تجلـی را کـه مـشکل هـست ایـن دم بـست
یکـی برقـی دوُم نفـسی کـه ز ایـشان گفتـه شـد رمـزی
سوُم را دان دمِ رحمـن کـه مُفَـصل هـست ایـن دم هـست
عمـا و هـم خیـالِ مطلقـش گوینـد او شـد تخـت
بـرای کُمّـل ارچـه کـش مـساهل هـست ایـن دم هـست
بـرین دعـوای عـشق کـل گـواهی داد غـوث العیـد
عجب دعوی عجب شاهد که مَؤئِل هست این دم هست[5]

---

[1] شو A: باش F
[2] گشایم A: نمایم F
[3] چندان A: چندین F
[4] وین A: بین F
[5] هست A: - F

از آن پس که بدین بیچاره چار اَسفار داد آن غوث
گواهی دیگری دیدم که عادل هست این دم هست
چو کوهی بی حد انبوهی دران دریای بی پایان F 34b
صدایش از ندای بحرِ ناقل هست این دم هست
سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد
ز خود در خود به خود بی خود براي خود مُهَيَّا شد

بندِ پنجم در اسرار عقل کل که قلم اعلی است و نفس کل که لوحِ محفوظ است

چه کوهست این چه کوهست این چه کوه پرشکوهست این A 32b F 34b
نهنگانِ بحارِ عشق در وی جایر و مسکین
کشیده سر کشان اندر سلاسل ذرعها سبعون
ز نور سلسله ش نارِ سقر در لرزه یوم الدین
نهنگان چوناز او نوشند هر یک اژدها گردد
به چل یا هفت سر باید بس افتد در عجب تلوین
به جوشد یا بنوشد هفت دریا را و بازش هست
به نعره‌ء من مزید افغانِ بی پایان ولی تسکین
که تا دریای عشقِ کل بنوشد باز نبوَد بس A 33a
پسش معشوق بنْوازد بذاتِ خود دهد تمکین
رهَد از کاهی و کوهی شود کو را قِلی و عشق
برابر چونکه مطلق شد دلارام است بی تقیین
بدینجا زان رسَد کاو را ازین که شاه نوشی داد
چه نوش از جانِ احمد یافت بس[1] گردد احد آیین
چه جانست این چه جانست این که جانانِ جَانست این
امیرِ ده چنان است این جنانی شد از او جانین

---

[1] بس A: - F

همـه اشیاسـت معقـولش ازیـن سـو عقـل کـل نـامش F 35a
درو شـد عـشقِ کـل پیـدا اگـر بینـا شـدی مـی بـین

بـه عقـلِ کـل و[1] عـشقِ کـل بـوَد چـون انگبـین و شـیر
شـفا بخـش و گوارنـده بـه نوشـش بـا دلِ پـر دیـن

چـو عـشقِ کـل بـه عقـلِ کـل شـراب و آب وش آمیخـت
سَـکَر شـد زنـدگی افـزا و عرفـان بخـش صـد تحـسین

بجـز ایـن نـوش نـی[2] نـیشِ شـعار آرد گلـوگیر اسـت
هـوا و هلـک و[3] جهلـست و عقـالِ شـبهه و[4] تخمـین

تـو تـا جز وی مَبَـر از کـل کـه تـا بـی وی نکـردی خشک
بـه وی چـون کـل شـوی هـم تـو شـوی هـم ویسه هـم رامین

شـود پیـدات آن دم کـه چـو کوهـست و چـه جانـست ایـن
چـه عقلـست و چـه کلّست ایـن کـه شـد سـر دفترِ تکـوین

قلـم وش در یـدِ معـشوق بینـی اش نگارنـده
نقـوش عـشق کلـی را بـه صـد صـد شـیوه و تـزیین

مـر او را نفـسِ کـلِّ خـود محـلّ و لـوحِ محفوظـست
کـه تفـصیلِ نقـوشِ عـشق را در وی شـده تعیـین

قلـم در نـونِ عـشقِ کـل چـو سـر بنْهـاد و سِـر را یافـت
سراسـر شـد سرش کـاف و ز کـاف و نـون شـد ایـن تـدوین

هـم او چـون نـون دریـن دریـا و در پایَش شـده خوش کـاف A 33b
ازیـن دو گـشت پیـدا جملـه سُـفلیّین و عُلـویّین

نگنجـد شـرحِ ایـن در گفـت و گـو و خـطّ و فکـر و فهـم
بـل انـدر وی همـه غرقـست و از وی جملـه خوشـه چـین

---

[1] و F: - A

[2] نی A: بی F

[3] و A: - F

[4] و A: - F

فَــسُبْحَانَ الَّـــذِی لَمَّـــا عَلَـــی اللَّـــوْحِ الْقَلَـــم اَجْـــرَی
بَـــدَا صِـــیتٌ فَـــاَطرِبْ کُـــلَّ عُلْـــوِیّین و سُـــــفْلِیّین

سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد
ز خود در خود به خود بی خود براىِ خود مُهَیَّا شد F 35b

بندِ ششم در اضاءة اضواء طبع کل در عالم مثال مطلق و مقید

حیـــاتِ مُحـــدَثی در عـــالمِ ارواح در هـــر یـــک A 33b F 35b
چـو پیـدا شـد بـه آثـارش بِـلَا اَشـباح در هـر یـک
شـنود و گفـت کردنـدی زبـان و گـوش حاجـت نـه
بدیدنـدی نـه قیـد چـشم و نـه مـصباح در هـر یـک
گرفتنـدی همـه بـی دسـت و رفتنـدی همـه بـی پـا
شـده عـشقِ احـد بـی آلتـی فتّـاح در هـر یـک
چـو عـشقِ کـل مفـاتح را بـه عیـب انـدر بجنبانَـد
بگـردد سـایه هاشـان در سـدد مفتـاح در هـر یـک
حیـات و قـدرت و علـم و[1] ارادت زیـن ظلالاتـست[2]
شـده ارکـان الـوه تـو را کـه شـد لـواح در هـر یـک
و زینهـا پرتـو انـدر عقـلِ کـلّ و نفـسِ کـلّ افتـاد
کـه آن پرتـو هویـدا گـشت چـون اصباح در هـر یـک
پـسش در طبـع کـلّ افکنـد سـایه ایـن چهـار ارکـان
که شد ز آن سایه چار ارکان طبع ای صاح در هر یک
یکـی گرمـی دوم سـردی سـوم خـشکی تـری چـارم A 34a
طبـایع جملـه زینهـا گـشت چـون اَلـواح در هـر یـک

---

[1] و F: - A
[2] ظلالاتست A: ضلالاتست F

گهی محوست و[1] گه اثبات و گه صحو است و گه هستی
گهی اخفاست[2] چون اعدام و گه ایضاح در هر یک
نقوشش عقل و نفسِ کلّ را گرچه[3] تبدُّل نیست
نقوشش طبع گوناگون شود در راح در هر یک
هلالو چیست اندر وی نبشته نقش هر چیزی
بصورتهای اجسادیّ بی اتراح در هر یک
F 36ª مشایخ نام گویندش مثال مطلق و از وی
مقیَّد زاد بس اضوأ و بس افواح در هر یک
خیالِ منفصل گویندش[4] هم کاو متّصل را زاد
برِ کمّل دو تخت است این به رُوح و راح در هر یک
مقیّد تختِ اقطابست و مطلق تختِ قطبُ الْکل
چو شد موجود و خوش پیدا دل رحراح در هر یک
عما تختِ ثبوتیشان و این تختِ وجودیشان
به عقل و عشق تا کردند پر اِنحاج در هر یک
وفاداران چون باران نیسانند بر یاران
بر اعدا رعد و بر قند ازپی اِفلاح در هر یک
گهی ناله کنان چون نی برای جوششِ عشّاق
گهی نعره زنان چون رعد[5] بر اِصلاح در هر یک
سماع و رقصِ بی نقصی درین مَحضَر هویدا شد
ز خود در خود به خود بی خود برایِ خود مُهَیّا شد

---

[1] و A: - F
[2] اخفاست A: اخفاست گه F
[3] هم A: - F
[4] گویندش A: گویند F
[5] رعد F: رعد و A

بندِ هفتم در ارادهٔ مرائی فتقِ رتق جوهرِ سبائی که جسمِ کل و عُنصُرُ العَناَصِر است از سفلیّات و علویّاتِ عامه و خاصه و اخص که همه را برست

A 34b F 36a
عجب سرّی عجب سرّی بخواهم گفت من با تو
عجب دُرّی عجب دُرّی بخواهم سفت من با تو

بل او ساید به من دُر را ز او گوید ز من سِر را
نَیم گویا چو گویم من نَیم گویا و دم زن او

F 36b
ز سایه جنبش و از کُه صدا بی[1] اصل چون باشد
ز اصلست این همه جنبش چنانک این جمله گفت و گو

پس از اتمامِ سه سَیران که در وحدت شدم غرقه
به عشق افتادم اندر بحر وسعت کاوست تو بر تو

به عشقِ کل میانِ سه تجلّیهای کلّیّه
در او جولان کنان بودم نبُد اغیار هرگز بو

نه در برقی نه در نفسی ولی در جلوهٔ فرقی
بُد اعیانِ ثبوتی بس نه هستیِ حدوث آهو

همانا عشق جوشید و[2] به جلوه نفسیش بردم
ز راهِ فرقیش سوی حدوثیّن همچون جو

که از دریای بی پایان پیاپی می ر سد نو نو[3]
ورا آبِ حیات و بس سوی دریا بگیر و رَو

چو زین میدان شدم سوی سرای کون بد از عشق
مفاتیحش به غیب اندر بسی در رقص و جست و جو

فکنده سایه هاشان در حقایق ولولهٔ عشقی
درِ این دار شد باز و ازان در آمدم این سو

به صدرِ این سرا بنْشسته عقلِ کلّ و در صدری
خدایش نفسِ کل بود و بدستِ طبعِ کل لؤلؤ

---

[1] صدا بی A: صدای F

[2] و F: - A

[3] نو نو A: تو تو F

چــو لــؤلی[1] ایــستاده پــر ز مکــر و فتنــه گونــاگون
بــه عرصــه ایــن ســرِ او گــشته لؤلــویش وراهــم خــو
ز هــر یــک نقــشِ بوقلْمــون ببینــی[2] گــر تــو بینــایی A 35ª
به چشم و طبع و چشمِ جسم بی خاشاک و بی کژمو
عجـب لـولی کـه هـر مکـرش ز سلطانـست بـا امـرش
کــه هــر کــو بُــرَّدش گــردد ز حــق بِبْریــده فاســد کــو
و گـر وصـلش کنـد یابـد وصـالِ حـق چـه شـاه رُسـل
چنــین فرمــود در وصــلِ رحــم ســرِّ حــدیثش جــو
چــه لؤلــو لؤلــؤش اصــل جمیــع عــالمِ حــس اســت F 37ª
ز عـرش و کرسـی و جملـه عناصـر هـم فـروغش کـو
ز افــلاک و ز املاکــش زمینهــا هــم بــه معــدنهاش
نباتــاتش بــه حیوانــات و جــنّ و انــس هــم شــد زو
عـوام النـاس و خاصانـشان ز رُسْـل و اولیا هـم زوسـت
که این جوهر چو سر بود و بگشت اینهاش چون گیسو
کـه تـا میـوه درخـتِ کـونِ زبـدهء گـل رُخـش بنمـود
ازو و گــشت عــالم پــر ز بــویش نافــه وش ز آهــو
ز پـی پویـانش تـا خـتمِ ولایـت هـم بـه هـم قرنـی
مــصفاشان از او آیــد چنانکــه آرد از مــا شــو
که دیده است این چنین با شد که چنبر مرو را عرشست
کــه جملــه عــالمِ حــس را احاطــت کــرد شــد بــارو
چـو مـا چـون آرد زاُو زایـم هـم در وی همـی افتـیم
هــم از اجــزای او بــوده ورا دســتیم و خــوش بــازو
بـس ایـن مـا سـو و هـر عـالم ز مـا جنبنـد و سـر بنْهنـد
بــه پـیشِ مـا چـو شـهبازی کـه پیـشش سـر نهـد تیهـو

[1] لولی F: لولوی A

[2] ببینی A: به بین F

کـه تـا از فـضل و عـدلِ مـا وفـای صـد صـفا بینـی
جفـا همچـو جفـا رفتـه چـو بـرفِ بـام بـا پـا رو
گـرت بایـد صـفای کـل بـه سـوی ایـن وفـا بُگْریـز
گـشا سـر را و سـینه‌ات را نـشین در سُـدّه بـر زانـو

- ۴ -

ترجیع پنجم* در خراباتِ فنا و عماراتِ بقا

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

[بندِ اوّل]

A 35[b] F 37[a] زود آ کـه بـه تـو دُردِ خرابـات بنوشـیم
از سـاغر هـو دُردِ خرابـات بنوشـیم
ای طالـب دنیـا بـتِ مـس را چـه پرسـتی
بفْـروش بـدو دُردِ خرابـات بنوشـیم
F 37[b] اکـسیر خرابـات مـست را بکنـد زر
هـم تـن زنـاز او دُردِ خرابـات بنوشـیم
زر آخرتـست و کـه بـوَد قـانعش ابلـه
تـو حمـق مجـو دُردِ خرابـات بنوشـیم
در زر چـو نمـائی چـه بـوَد اجـر تـو گـوهر
تـو اجـر مگـو دُردِ خرابـات بنوشـیم
مـزدوری دوریـست بـدان گفـتن اُجـرت
زو دسـت بـشو دُردِ خرابـات بنوشـیم
کـو هـر چـه بـوَد جـاهِ تـو در پـیشِ نگـارت
تـو خطّـه بگـو دُردِ خرابـات بنوشـیم
بـر روت در آ زیـن در خطّـه سـوی اقـصی
بـی ملـکِ تَـسُو دُردِ خرابـات بنوشـیم

---

* ترجیع چاهارم در هر دو نسخه موجود نیست.

در دُردِ چشی دُردی و با دَرد کشی آه
وز آه چو سوزی سزدت سازشِ الله

[بندِ دوّم]

A 35b F 37b گشتم هله من بند خراباتِ افندی*
در مانده در دردِ خرابات افندی
A 36a هر چه رسدم زو بکشم خواه و بنا خواه
چون کشته ام افکنده خرابات افندی
خوش فرقت و خوش حرقت و خوش غربت و کزبت
در عقبهء در بندِ خرابات افندی
خوش دردش و خوش صافش و[1] خوش لطفش و خوش عنف
خوش گرمی و خوش سرد خراباتِ افندی
ای عاشقِ آشفته که چون آتشِ تیزی
من لنگکم از کندِ خرابات افندی
F 38a ور گرمِ هوایی چو من از وی برم و رو
سوی بَردِ بُردِ خرابات افندی
وی صوفیِ دل صاف لَکَ الصّاف هَنِیئاً
من دُردیم و عبدِ خرابات افندی
ور صوفیِ صوفی چو من آ خرقه گر وکن
در میکدهء سعدِ خرابات افندی
وی عارفِ نفسِ خود و ربّش به دل و ذوق
من قوحم و پر خردِ خرابات افندی

---

* این بند ترجیع هم وزن و هم قافیه با یک غزل مولانا است: مولانا جالال الدین محمد بن حسین بلخی رومی، **دیوان کبیر: کلیات شمس تبریزی**، نشر. توفیق ه. سبحانی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸٦، ج. ۲ ص. ۱۰۵۱.

[1] و A: - F

ور عارفِ خلقی نه خدا چون مناز او گرد
شو گردِ رهِ مردِ خراباتِ افندی
وی عابد بر آنچه مراد از ثقلین اوست
من گم شده و گردِ خراباتِ افندی
ور عابدِ بی معرفتی همچو من افتی
در میکدهء نزدِ خراباتِ افندی
وی زاهد بگْذشته ز دارَین به همّت
من مانده به پیوندِ خراباتِ افندی
وز زاهد خشکی چو من انداز خودت را
در بحرِ پر از مردِ خراباتِ افندی
وی سایر جندانِ خدا جمله بکارید[1] A 36^{b}
در معرکهء صمدِ خراباتِ افندی
جز هو بندانسته شما را و منم خود
افتادهای بر عمدِ خراباتِ افندی
در هو همگان تا که تمام محو بگردیم
ایفا بکنیم عهدِ خراباتِ افندی

از گنج بر آوردنِ گنجی به خرابیست
وز دست عذارست بدانست و تبابیست F 38^{b}

[بندِ سوّم]

A 36^{b} F 38^{b} بِالکُلِّ رهش شد به تباباتِ افندی*
زود آ ز رهش کاوست خراباتِ افندی

---

[1] بکارید A: بکارند F

* این بند ترجیع هم هم‌وزن و هم‌قافیه با آن غزلِ مولانا است: مولانا جلال الدین محمد بن حسین بلخی رومی، دیوان کبیر: **کلیات شمس تبریزی**، نشر. توفیق ه. سبحانی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۶، ج. ۲ ص. ۱۰۵۱.

طاعـــات بـــوَد راهِ خرابـــات و خرابـــات
شـــد راه تبابـــات و فنایـــات افنـــدی
طاعـات اگـرت نیـست نیـی مـردِ خرابـات
ور نیـست خرابیـت نیـی مـات افنـدی
چـون مـات و[1] تبـابش نـشوی جـانوری بـل
باشـــی تـــو اضـــلّ از حیوانـــات افنـــدی
وان مـاتُ خرابـی[2] کـه بگریـست نـه طوعـاً
نآیـد بـه حـساب او بـه قیامـات افنـدی
وانهـا کـه بـه اغـراض[3] اخـو مـات و خرابنـد
نبُونـــد ســـزاوار عطیّـــات افنـــدی
پـس نیّـتِ مـا دوسـت بباید شـدن اوّل
انکـــاره گـــرفتن رهِ طاعـــات افنـــدی
انگـه بـه خـرابیش نهـادن سـر و آن کـه
چـون نیـست شـدن زیـرِ ارادات افنـدی
چـون انجـم پنهـان شـده بـا طلعـتِ خورشـید A 37a
یـا اعـین غـرق آب بحـارات افنـدی
یـا همچـو ظلالـی کـه طولیـست و قـصارست
هـم بـیش و کـم و محـو بـصوآت افنـدی
مـاییم ظلالـی کـه کـشید او و بگـردیم
از حـال بـه حـالی بـه مـشیّات افنـدی
ور خواسـت کـه[4] آرام بـدادی همـه را تـا
دایـم بـشدیم و بـه دوامـات افنـدی

---

[1] و A: - F
[2] خرابی A: خرابات F
[3] اغراض A: اعراض F
[4] که F: - A

در معـدنِ مـا کـاُو عـدم و علـم افندیـست
نـا آمـده در عـینِ ظهـورات افنـدی
یـا چونکـه رسـیدیم بـه عینـی بـشدیمی F 39[a]
پیـدا همـه بـر دوم بـه مـرآت افنـدی
لـیکن چـو بـرین سـایهء امکـانِ محـب شـد
خورشـید و جـوابِ[1] احـدِ ذات افنـدی
افتـاد بـرو عکـس ز حـبّش کـه بگـردش
مجنـون هویـدا بـه فنونـات افنـدی
گـه سـر بنهـد پیـشش و گـه کاسـت شـود زو
گـه محـو بگـردد بـه بزوعـات افنـدی
دانـی چـه بـوَد حـال چـو خورشـید بـه سـایه
در عـشق بیفتنـد بـه مقـضات[2] افنـدی
هـم نیـز بـرین سـایه دلیـل اسـت چـو آن شـمس
زد بـر ویـاز او عکـسِ دلالات افنـدی
شـد فـاش دلیلـی بـدو معنـیش در اینجـا
یـک راه نمـودن بـه ملاقـات افنـدی
یعنـی برهیـدن زخـود و نـور شـدن محـض
نامانـده و جـز هـستی و اثبـات افنـدی
یـک غنـج بـه گـردن چـو گـل غنجـه بـه بلبـل A 37[b]
بـا دیـر رسـیدن ز خطیـرات افنـدی
وآنگـه کـه بـه صـد نـاز گـشاید رخِ خـود را
بگریخـت همـان سـوی بطونـات افنـدی
در قـبضِ یـسیرش بـشد از بـسطِ عـسیرش
بـا حکـمِ قَبْـضْناً ز عبـارات افنـدی

---

[1] جواب A: جوب F
[2] مقضات A: مقصات F

خــاموش و تــرش مانــد ازیــن بلبــل مــسکین
در صــــورتِ ســــوکی ز قــــضیّات افنــــدی
لــیکن بـــه امیــد آن کــه دگــر بــار بیایــد
در کــسوَتِ صبرســـت ز کــسوات افنــدی
در بــرد کــه چــون کــرد بــه قــدر نگــه از بــرد F 39[b]
تـــا ســـاعت گـــرمیش ز ســـاعات افنـــدی
کــه از بــسطِ گــل بــشود بــسط چــو قبــضش
در موســـمِ قبـــضش ز فـــضولات افنـــدی
بس قبض اش و بسطش به وفاق گلش افتاد
مـــا طیـــر عُجـــابیم و ز طیـــرات افنـــدی
کـــاو را بـــه وفـــاقیم گهـــی گـــه بـــه خلافـــیم
گـــه هـــر دو نیـــیم بلکـــه قتـــیلات افنـــدی
بلکـــه بُـــدمی جـــامع اضـــداد بگـــردیم
چـــون او چـــه بگـــشتیم خلیفـــات افنـــدی
هـم نیـست و هـم هـست هـم او نـی و هـم اوییم
ایــن خلعــتِ بردســـت ز خلعــات افنــدی
کـــاو را ز وفـــا داد بـــه مـــا چـــون ز خرابـــات
آخـــر برســـیدیم بـــه عمـــارات افنـــدی
بـر شـرع و طریقـت بـه حقیقـت بـشود جـات
طاعـــات و خرابـــات و نباتـــات و عمـــارات A38[a]

[بندِ چهارم]

پـــیش آ کـــه بـــه تـــو بُـــردِ عمـــارات بپوشـــیم A 38[a] F 39[b]
از مَنـــسجِ هـــو بُـــردِ عمـــارات بپوشـــیم
ای طالـــبِ دنیـــا بـــه عجـــوزی چـــه فتـــادی
بفـــروش بـــدو بُـــردِ عمـــارات بپوشـــیم

ز اکسیرِ عمارات عجوزت بشود حور
هم تن زناز او بُردِ عمارات بپوشیم

حور از چه که خوبند ولی شهوتِ نغسند
تو شهوه مجو بُردِ عمارات بپوشیم[1]

در حور نمانی چه بوَد اجرِ تو دیدار F 40a
تو اجر مگو بُردِ عمارات بپوشیم

گر تو اَرِنی گوی جوابت بشود لَنْ
نی را تو بشو بُردِ عمارات بپوشیم

شو عبد که اسرا دهد او عبد خودش را
در لیل نگو بُردِ عمارات بپوشیم

«ماَ زَاغَ بَصَر»* شو که بگردی تودهء آه
با نزلهء او بُردِ عمارات بپوشیم

یاخود به تبدنّی و تدانی دهدت بار
زین هر دو برو بُردِ عمارات بپوشیم

صد گون خلعت بخشد و لیکن تو همه اش را
می پوش و برو بُردِ عمارات بپوشیم

با دُردِ خرابات و به این بُردِ عمارات
مردانه بپو بُردِ عمارات بپوشیم

این هر دو ز یک کوست درآن گوی همی آفت
غلطان چو گو بُردِ عمارات بپوشیم

این را چو نظیره ز برای این بگفتیم
زین طِیب ببو بُردِ عمارات بپوشیم

---

[1] این بیت در نسخهء A نیست.

* از آیةِ قرآن، سورهء نجم، ۱۷/۵۳، «مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَی»

A 38b در کـــویِ وفـــا دُردِ خرابـــات بنوشـــیم
هـــم نیـــز درو بُـــردِ عمـــارات بپوشـــیم
تـــا طـــیِّ ســـما دُردِ بنوشـــیم پیـــاپی
چـون بیـشه و خـو بُـردِ عمـارات بپوشـیم
ایـن جبّـهٔ بُـرد اسـت کـه او جُنَّـهٔ بُردسـت
در وی نـه جـز الله و خـود او مـرهم دَردسـت

[بندِ پنجم]

A 38b
F 40b مـــردی کـــه گرفتـــارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
پـــر بـــار ز کـــردارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
هـــر چـــه رســـدش زو بکـــشد خـــواه بنـــاخواه
چـــون از جملـــهٔ بـــارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
خوش وحدت و خوش کثرت و خوش رفعت و ذلت
او را چـــه در اظهـــارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
خوش بودش خوش صافش خوش فضلش و خوش عدل
خـوش زوری و خـوش زارِ عمـاراتِ خـدیو اسـت
ای عاشـــقِ پـــر زور کـــه پـــرّی بـــه پـــرِ عـــشق
او مانـــده از کـــارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
لـــیکن ز جنـــودش تـــو یکـــی ور شـــویش عـــاق
هـــین جـــان تـــو بـــردارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
وی صـــوفیِ صـــافی ز کـــدورات عمـــارات
او غرقـــهٔ اکـــدار عمـــارات خـــدیو اســـت
لیـــک او چـــو تـــو اوّل بـــه صـــفا بـــود کـــه آخـــر
بـــا امـــرِ هـــوادارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت
ویـــن صُـــفّه اصـــحابِ صـــفا کـــه تـــو نـــشینی
زآن بینـــهٔ معمّـــارِ عمـــاراتِ خـــدیو اســـت

او صوفیِ مُصفِی است از آنی تو صفایاب
با هر که در اقطارِ عماراتِ خدیو است
A 39[a] هم صوفی صورت چه گر ادنی است سیاهی
از لشکر این یارِ عماراتِ خدیو است
وی عارفِ فارغ ز قیودِ شد و ناشد
او بستهء ایثارِ عماراتِ خدیو است
لیک او ز تو اعلی است چو شد وارثِ احمد
کاو اعرف و کرّارِ عماراتِ خدیو است
F 41[a] وی عابدِ مشغول به کارِ سرِ خود بس
او عاملِ اغیارِ عماراتِ خدیو است
لیک او چو تو گر نفس بگوید تو بمانی
هم هر که درین دارِ عماراتِ خدیو است
او قوم بگوید چو نبی کاُمّتِ فرمود
این رحمتِ جبارِ عماراتِ خدیو است
وی زاهدِ بیزاد[1] ز اغیار بر یار
او یار به دیّارِ عماراتِ خدیو است
لیک او ز حجابِ همه اغیار رهیده است
بینندهء دلدارِ عماراتِ خدیو است
رَو رام شَوَش یارِ نمایی کندت چه
بخشندهء دیدارِ عماراتِ خدیو است
وی سایر جندانِ خدیو از که تا کوه
سرهنگِ شما قارِ عماراتِ خدیو است
قار است مقرَّر شده معمور و معمَّر
با قدرتِ اقدارِ عماراتِ خدیو است

[1] بیزاد A: بیزار F

او عامر دلهاست نه گلهای تبابی[1]
او صانعِ گلذارِ عماراتِ خدیو است
گلهاش ثباتی است نه گلهای نباتی
پر فرّ و[2] پر انوارِ عماراتِ خدیو است
A 39b دلهاش وفایست نه دلهای جفایی
پر عشق و پر اسرارِ عماراتِ خدیو است
از راهِ خرابات بشد شاهِ عمارات
تا سرمد از اخیارِ عماراتِ خدیو است

F 41b اینست عمارات که حق راست خزاین
محفوظ ز اعدا شده مَجموعِ مداین

[بندِ ششم]

A 39b F 41b مردان که اثباتِ ثباتاتِ خدایند
ره یافتگانی ز عماراتِ خدایند
اکرام و جمالِ شهشان داد عمارات
معمورِ ابد گشته به بنیّاتِ خدایند
ز اعدام و جلالش چو بکشتند منقّی
لَابُدُّ مُبَقِّی به بقاآتِ خدایند
شد تنقیهِ ره تبقیه را همچو که تقوی
شد راهِ نفوسی که منقّاتِ خدایند
تقوی بپذیرد چو منقّی نبوَد نفس
این گونه نفوس از حیواناتِ خدایند
پس دُردِ خرابات ریاضات بباید
نوشید اگر قوم علاجاتِ خدایند

1 تبابی A: نبابی F
2 و A: - F

با نیّت محبوب حقیقی و ز دردش

دُردش بکشند از به مَحَبّاتِ خدایند

وانها که به قصدِ دگران دُردِ بنوشند

مردود بگشته به مشیّات خدایند

وآنها که خدا بر دگران نام بکردند

از زَیغ بتر از عبدهء لاتِ خدایند

بس اصل درین راه شده نیّتِ یکتا A 40a

از جمله اگرچه که[1] شؤنات خدایند

هر نقش که مردود کند زشت دگر خوب

پرده است همه گرچه نقوشاتِ خدایند

هر حرف که ره زن بشود کفر ور ایمان F 42a

پابند بوَد گرچه مراداتِ خدایند

هین دُردِ خراباتِ سیاسات بیاید[2]

از دستِ سؤسان که ساداتِ خدایند

از پرده و پابند رهد بودهء ایشان

زیرا که حکمهای حکوماتِ خدایند

با حکمِ وی و حکمتِ وی دُردچشان را

در گنج نشانان خراباتِ خدایند

تا نقش و هواهاش دران گنج بگردد

ویران و[3] فنا کاَهْلِ فناآتِ خدایند

تا روح نقا یابد و تقوی بپذیرد

همچو دل و سر کاَهْلِ نقیاتِ خدایند

---

[1] که A: - F

[2] بیاید A: نیاید F

[3] و A: - F

آنگـه عمـلِ صـالح و ایمـان بـه تقـوی
تکـرار بیابنـد کـه طاعـاتِ خداینـد
تکـراری طاعـات شـده شـرطِ خرابـات
اینـست رهِ قـوم کـه شـه مـاتِ خداینـد
نـی مـات هواهـای پراکنـدهٔ نفـسند
نـی بستهٔ الحـاد و نـه[1] طامـاتِ خداینـد
ز ایمـان سـوی احـسان دواننـد و رسـانند
وز تـرکِ هـوا اهـلِ رضـاآتِ خداینـد
چـون بهـرِ رضـاهاش خرابنـد و تبابنـد
بـی شـک و سـزایان بـه خلعـاتِ خداینـد
یابنـد هـزاران خِلَعِـی زود بگردنـد A 40b
عمـرانش و اثبـات بـه اثبـاتِ خداینـد
آنگـاه بـرین راه کـشند اهـلِ خـدا را
بـا امـرِ خـدا چـون همـه قـاداتِ خداینـد
بخـشند هـزاران مخـی بـی غرضـی زانـک F 42b
بـی رنـگ مرایـی وفـاآتِ خدایدنـد

اینجاسـت وفـا کامـل و اینجاسـت مقـرّش[2]
گرچـه کـه بهـر جـا برسـد اوسـت ممـرّش[3]

[بندِ هفتم]

یـا ربِّ اگرچـه شـده ام غـرقِ وفاهـا A 40b F 42b
لـیکن ز خـودم مـی کـشم انـواعِ جفاهـا
تـا چنـد چنـین ضـدی و بـی حاصـلیِ خـویش
بـا آنـک بـوَد از تـو تـوالیِ عطاهـا

---

[1] نه F: - A
[2] مقرش A: مقوش F
[3] ممرش A: مموش F

آری تو ز وسعت شده بی جامعِ اضداد
از وحدت و کثرت چو ظهوراتِ خفاها
وین طرفه که ضدِّ عاشق ضدّ است ز قدرت
خورشید به سایه بنمایند هواها
وین طرفه تری که نرود سایه ز خورشید
بلکه بشود اظهر و زاُو یافتِ نواها
تا س ایه بشد مظهرِ خورشید بشبها
همچو که بشد مخفی وی وقت صحاها
وز شدتِ آمیزشِ خورشید به سایه
فرقی نتواند به میان بعض ذکاها
وز دقّت ایلاج تو هر روز و شبت را
در یکدگرش ماند نهی زیرِ عظاها
وز کثرت این اعطیه[1] و ز عسرت آن فرق A 41ª
ماندیم گرفتارِ فراموش و عِماها
بعضی بشده کور ز خورشید و ضحاهاش
بعضی شده اعمی ز شب و سایه بجاها
بعضی همه را سایه و شب گفت ز کوریش F 43ª
بعضی همه را خوار و ضحی داشت زداها
افتاده پری فتنه ز سیمرغ یکی است
با آن پری مانده ز سیمرغ و فضاها
گویند که سیمرغ همین است که دیدیم
زین ظنّ بیفتند[2] در اصنافِ[3] بلاها

---

[1] اعطیه A: اغطه F

[2] بیفتند A: بنیفتند F

[3] اصناف A: اوصاف F

یک چشم بماندند ازین ظنِّ فسرده
چشمِ چپ و یا راست بکوری و عناها
خلق بین بوَد چشمِ چپ و کور ز حقّ است
با چشمِ یمین دیدنِ حق است و علاها
لیکن چو سیارش نبوَد نیست مکمَّل
ور شرع نگیرند بیابند جزاها
ور شرع نگیرند و طریقت نپذیرند
مانند چو بی جان به حقیقت ز نماها
ور بارِ شریعت چو طریقت بکشیدند
محمول بکردند به دریا و بسریها
آوه که منم با غَرَقِ بحرِ کرمهات
اندر عرقِ ظلمِ خودم غرقِ عیاها
آه این عرقم را بندانم که شفا راست
یا خوی اجل باشد و یا سقم و دناها
خوش خوش که ز تو هر چه رسد پر حِکَم است این
هر دا که ز توست آن بود و به ز دواها
A 41[b] بر عاشق مسکین ز معشوق جفاها
با جمله کدر خوش چو وفاها و صفاها
زیرا که وفایش چو محیطِ همگان است
باید کهاز او جمله بیابند سخاها
تَمَّ التَّرْجِیعُ فِی بَیَانِ الطَّرِیقِ الأُمَمِ وَللهِ الْحَمْدُ وَالْحُکْمُ و الْحِکَمُ

- ۵ -

غزل در دیدار با ترکِ پندار و عار

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 41[b] F 43[b] سُبْحانَ مَنْ اَراهُ نه در مکان نه در سو
در هر مکان و هر سو سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

بیناش می نبودم انکار می نمودم
چون دیدمی شنودم سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

در دانشش بُدم هم در حبس ظن کِه و کم
نادان زیَم خبر[1] نم سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

حق الیقینِ خود کو نایافته از و بو
بل ناشنیده ز گو سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

گر گفت و گوش می رفت فرناس بود می زفت
انداختم برو نفت[2] سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

ناگاه عشق بژسید از غیرِ خود ببرّید
وز من مرا بدزدید سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

با شُفرهء بسی تیز زَوجید نفسِ خونریز
خردم بکرد و هم نیز سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

صد بارگیم بخشود آوارگیم افزود
بیچارگیم بنْمود سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

ببْرید خلق عارم کاو بود شد ز یادم
هم خار جان خارم سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

پندار عار این گِل سدّیست سخت مشکل A 42[a]
هم رنج و زفت معضل سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

چون عار را برَد عشق گردد پدید خوش صدق
یابد دل از گِلش عشق سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

از عار چون رهیدم استادیی بدیدم F 44[a]
از هر چه دیده[3] دیدم سُبْحانَ مَنْ اَراهُ

---

[1] خبر A: جز F

[2] نفت A: تفت F

[3] دیده A: دید F

هــر یــک دلیــل بــوده تــا هــو رهــی نمــوده
لقمــــی ز دل گــــشوده سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
ای بس کسی که از عار می دیدمش بسی خوار
بــــوده نهــــالِ پربــــار سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
بـس حـق مـرا رسـانید زیـن کُحلِ بـاس در دیـد
تــــا بــــابِ اهــــلِ تأییــــد سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
گــر بــودمی چــو اوّل کــه بـین و خــوار مُهمَـل
مــــی مانــــدم در اَســــفَل سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
لــیکن بــه نــصرِ حقّــم نمــرود کــش چــو بقّــم
گرچــــه شــــده دو شــــقّم سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
بـس خـویش را چـو دیـدم از جملـه کِهتـر و کـم
تــــا غــــوث در رســــیدم سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
گفــتم ورا کــه غوثــا بیــنم وجــودِ خــود را
بــس خــوار و هــیچ چــون لا سُــبْحانَ مَــنْ اَراَهُ
گفتــا کــه گــر چنینــی از جملگــان گزینــی
هــــین خــــویش را نبینــــی سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
در خـویش بـین بگـردی در زیـر پـا چـو گـردی
چیــزی نــی چــه مَــردی سُــبْحانَ مَــنْ اَراَهُ
کـردم قبـول فرمـانْش پـستی گـزین شـدم ز آنْـش
تــا کــرد خــویش درمــانْش سُــبْحانَ مَــنْ اَراَهُ
گفـت آخـرا چـو مـایی حـق بـین و حـق نمـایی[1] A 42b
بــــر خلــــق ره گــــشایی سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ
لــیکن ز جذبــه تــن زن بــر طالبــان نمــا فــن
بــــر عــــاطلان مــــیفکن سُــــبْحانَ مَــــنْ اَراَهُ

---

[1] نمایی F: نمانی A

هـین کامـل[1] و[2] مکمّـل هیچـت نمانـد مـشکل F 44b
رو فـاش کـن تـو بـی غـل سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
شاکر شدم چو زین خود بس غوث غوثها زود
بـر مـن نـزول فرمـود سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
فرمـود و بـار دیگـر تـو خـویش را کـم اَشـمَر[3]
تـا زیـن شـوی[4] تـو بهتـر سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
حـق را چـو نیـست غایـت نَبْـوَد در اکملیّـت
نـی حـدّ و نـی نهایـت سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
شـش شـیخ فـرد فـردا تکمیـل کـرد مـارا
وَالحَـقِّ مـاَ تَناَهـاَ سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
گفـتم کـه زیـرِ اقـدام کـردم چـو کـرد بـی نـام
نـازل چـو اشـکِ ایتـام سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
فرمـود بـس شـوی فـوق بـر فوقهـا بـلا عـوق
بـا بـادِ نـصرتِ حـق سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
این قصه بس درازست وین رمزِ بعض رازست
سـرِّ نیـاز و نازسـت سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
حاصـل تـرا ضـعت بـه در راهِ شـاهِ هـر مِـه
تـا مِـه شـوی وفایـه سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
نی از تو نَبْوَد این گفت تو همچو من نیی جفت
بـا گفـت آنکـست سـفت سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ
در اصـل اوسـت دانـا بینـا و هـم توانـا
اوفـی و نیـز گویـا سُـبْحانَ مَـنْ اَراهُ

[1] کامل F: کاملی A
[2] و A: - F
[3] اشمر A : اشمو F
[4] شوی A: سوی F

- ۶ -

غزل در اصلِ گفتار به بهانهء گلِ بهار

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

٧١١ همچـو بلبـل پـیش گـل غلغـل کـنم پیـشت شـها A 43[a] F 44[b]
چـون کـنم چـون کـشته ام دل سـوزِ تـو ای دلربـا
تـا کـه باشـد موسـمِ گـل هـست بلبـل در فغـان F 45[a]
بـس فغـان را چـون بـرم ای گلـشنت بـی انتهـا
گـر ز مـن گفـتِ مناسب آیـد آن از فـضلِ توسـت
وز کـرم کـن عفـو ناشایـسته ایـن آشـفته را
چند عهدی می کنم تا خود که باشم بعد از این
خـامشِ[1] ترشـندهء تـو سـنده ای از ابـتلا
٧١٥ ناگـه[2] افغـانی نخیـزد در گلـستانت ز مـن
دنـگ مـی مـانم کـه ایـن از گـل بـوَد یـا خارهـا
گـاه گـویم از گلـست از لطـف او گویـا شـوم
گـاه مـی گـویم فغـان از خـار باشـد وز جفـا
عـشق آنکـه گویـدم اَحـوَل مشو هـر دو یکیـست
دلبـرِ عاشـق کُـشِ جـانبخش مـی آرد نـدا
وز نـدای او همـه آفـاق و انفـس پـر شـود
بـاز همچـون آن نـدا آیـد ز هـر یـک یـک صـدا
بوی و رنگِ گلاز او و خوی و جنگِ خار از او
هـم صـفا زو هـم جفـا زو هـم جفـا زو هـم وفـا

---

[1] خامشی A: خامشی F

[2] ناگه A: تا که F

- ۷ -

[غزل] لاَ تَنْظُر اِلَی مَنْ قالَ وَانْظُر اِلَی مَا قِیلَ

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 43a F 45a جذا* باشد جذا** باشد ز ما هر کاُو به ما باشد
من و ما زانِ محبوبست و غیرِ او فنا باشد
ولی هر کاُو کشد جامی شرابِ عشقِ سبحانی
اگر دعوای ما آرد عجب نبوَد چو ما باشد
A 43b اگر در محو یا صحو است ورا ذوقیست از او حدّت
ز کثرت گشته فارغ خوش چو باشد ما نما باشد
درین دریای بی حد گشت کشتیهای ما و لا
فنا و بی نوا الّا وز الّا با نوا باشد
F 45b بکش احمالِ لا و کُش خودت با عشقِ آن دلبر
کشد دل را به قلّابش که الّا را سزا باشد
و گر نی می نشین در آخُرِ نفس و هوا و خور
کَه و می دان خطابت را که امتزایها باشد
مبین دورش بیا جانم که ما را اقرب از ما اوست
همه از او[1] و هم با اوست ز ما او چون جدا باشد

- ۸ -

[غزل]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 43b F 45b دریغا نفسِ امّاره قوی و اژدها گردید
به زهرش کُشت ویران ملکِ عقلِ[2] بی نوا گردید

---

* جذا، یعنی خدا.

** جذا، یعنی خدا.

[1] از او A: آزاد F

[2] عقل A: عقل و F

ز لــذّتهای نفــسانی بــه غایــت بهــره هــا دارم
ولــی عقلــم ز لــذتّها جــدا افتــاد و وا گردیــد

همـی کوشـم کـه تـا عقلـم بیابـد قـوّت و نـصرت
بناگـه نفـس پیـدا شـد همـه سـعیم هبـا گردیـد

مقـصّر در شـریعت مـن مفـرّط در طریقـت مـن
مـرا انـدر حقیقـت خـود کمیهـا کوهـا گردیـد

مـنم در عـالم هـستی[1] بـسی عـاجز بـسی مجـرم
مثالیّـات مـن کـژ مـژ عجـب حـالی مـرا گردیـد

دعـای مـی کـنم باطـل نمـی بیننـداز او حاصـل
مگـر در عـالمِ روحـی نـصیبِ مـن وبـا[2] گردیـد

در اسرار و[3] حقایق خود بسی اشکال و بس خطبی
ببین چـون جمـع شـد در مـن کمـی و منتهـا گردید

A 44a نیـآوردم عبـادت را بـه جـا و طـالبی خـود کـو
مپرس از وجـد و وجـدانم همـه قلـب و فنـا گردیـد

جـز اینهـا کـه شـنیدی تـو ز نقـصانهای گونـاگون
چهـا دارم چهـا دارم کـه نـا معلـومِ مـا گردیـد

F 46a ولـی بـا ایـن همـه ای یـار امیـدم را نمـی بُـرّم
ازان شـاهی کـه رحمتهـای او بـی انتهـا گردیـد

فَحَمـداً لِلَّـذِی اَعطَـی لِکُـلِّ خلقـه خقّـا
وفا من رحمة سبقت غضب هم زین روا گردید

---

[1] هستی A: حسنی F

[2] وبا A: دنا F

[3] و A: - F

- ۹ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 44a F 46a دایم به مدامِ هو مستانهء معشوقیم
هین نوش ز ما یا بو پیمانهء معشوقیم

یک بال زنی آریم چون خیز همی داریم
دیگر به چه کار آییم پروانهء معشوقیم

گر کار کنیم بی ضبط ور سهو کنیم و خبط
ما را چه قلم چه ربط دیوانهء معشوقیم

دیوانه بِه از محتال شوریده مه از مختال
ماییم هله پامال ویرانهء معشوقیم

از میکده اش مستیم در بتکده اش پستیم
زنّاراز او بستیم مردانهء معشوقیم

از جمله بریده دل بگْرفته بتی مؤئِل
مایم چنین فاضل فردانهء معشوقیم

فردیم هزارانیم در شیوهء بارانیم
اعجوبهء دورانیم سرخانهء معشوقیم

دانندهء معشوقیم بینندهء معشوقیم
هم بندهء معشوقیم هم لانهء معشوقیم

A 44b بس گفت که ما گفتیم سلویست که بفْرستیم
با مَنّ چه تا هستیم مَنّانَهء معشوقیم

بگْرد تو ز ما خوش پند زنّارِ عبادت بند
این کاهلیت تا چند صنّانهء معشوقیم

F 46b ختّانه شدن کسلان لایق نبوَد ای جان
بگْسل به جز از جانان یک دانهء معشوقیم

مـارا چـه بـه جـز رویـش جانیـست مگـر گـویش
خـوش زلـف و خـوش بـویش ما شانهء معشوقیم
٧٥٠ مــایم کــه بگْــشایم صــد گونــه[1] گــره پرســیم
زان زلـــف کـــه تعلـــیم دیّانـــهء معـــشوقیم
زیـن پیـر مغـان نامنـد مـا را چـه بـه مـا رامنـد
هــر مغبچــهء خــوش فنــد پرّانــهء معــشوقیم
بتهـــای عقایـــد را بـــا صـــد صـــوَرِ زیبـــا
باشـــیم گهـــی آرا زیّانـــهء معـــشوقیم
گهـشان کنـان دُشـخیم چـون احمـد و ابـراهیم
صـد پـاره یـشان بکْنـیم شـیّانهء معـشوقیم
بتهـا شـکنیم الاّ آنکـه شـد شـان والا
شـاید کـه شـوند او را در شـانهء معـشوقیم
٧٥٥ در میکـده هـای عـشق هـم بتکـده هـای رق
مـارا شـده رقّ و عـشق صـد سـازانهء معـشوقیم

از بهـرِ وفـا پـوییم هـم صـدق و صـفا جـویم
فـی الجملـه بـرِ هـویم فرزانـهء معـشوقیم

- ١٠ -

وَلَهُ اَیضاً وَقَدْ سَمَعَ مَطْلَعً مِنْ عِلْمِ الْغَیْبِ

[رجز: مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن]

٧٥٧ تـا کـه شـود ایـن دلِ مـن آینـه از آذرِ عـشق A 44b F 46b
نـوش کـنم هـر چـه روَد[2] بـر سـرِ مـن از سـرِ عـشق
همچـو کـه طفلـک بکـنم گریـه و زاری کـه کنـد A 45a
رحـم و ز پـستانْش دهـد[3] شـیر مـرا مـادرِ عـشق

[1] گونه A: گون F
[2] رود A: بوَد F
[3] دهد F: دهند A

ور کنــدم خــشم و طپنجــه زنــدم هــم بطــپم
سـوی وی و[1] زانـوی وی چـاره نـه بـی دلبـرِ عـشق
همچــو ســگک در درِ وی گــر بدهــد ور ندهــد F 47ª
ور بزنــد ور بکُــشد مــی نــروم از درِ عــشق
بــی ســر و پــا گــوی شــوم از زدِ چوگــانْش دَوَم
هــر سـوی میـدانْش روم زیـر و زبـر از بـرِ عـشق
تیهـوی شـهبازِ ویـم سـر بـنهم پیـشش و خـویش[2]
بُکْـشد و قربـانْش شـوم بـاز پـرم بـا پـرِ عـشق
مــائیِ دریــای ویــم زنــده شــوم داخــلِ وی
ور نــه بمیــرم ز هــوا بگْــسلم از گــوهرِ عــشق
آهِ هــو و دشــمنِ مــن خــونیِ خــونریزهء[3] مــن
قاصــدِ جــان و دلِ دیــن داده ده ای ســرورِ عــشق
هــر ســرِ او را تــو ببــر ده خَـدَمَش را تــو ببنــد
ورنــه مــرا بــود تکـش هـشت تهـی از بـرِ عـشق
پــنج حواســش ز بــرون پــنج دگــر هــم ز درون
همچــو بفــا تنــد چــو دزدان دریــن کــشورِ عــشق
نفــس کــه امّــارهء ســوء اســت بکــشته سرِشــان
امــن دهدشــان و[4] غــرور از رســن خنجــرِ عــشق
گـاه کنـد نـام بـرین مفلسِ سـرمد کـه هـوی اسـت
نــام شهنــشاهِ ازل کوســت ســمی پیکــرِ عــشق

---

[1] و F: - A
[2] خویش A: خوش F
[3] خونریزه A: خونخواره F
[4] و A: - F

گـاه کنـد عکـس و ورا مکـرِ فریبـست غـرض
در بد و نیک اوست دغل دانـدش این داور عـشق
کشته بـه ابلـیس مفـاوض بـه همـه مکـر و حِیَـل
ایـن دو بـه انبـازی تـم آمـده در دفتـرِ عـشق
همچو که روحست و ملک هر دو مفاوض به دگر A 45b
قلـب شـده جـامع و شـد کامـلِ وی خـاورِ عـشق
یـک سـخنِ خـوب دریـن سرِّ تـشارک کـه گذشـت
بـا مـددِ عـشق احـد بـشنو ازیـن چـاکرِ عـشق
نفـس بخاریـست سـیه راکـب هـم خـونِ سـیه F 47b
وسـط دل و زاوسـت همـه خـون تـن بـاخترِ عـشق
خـادمِ نفـس اسـت نفـس آمـد و ررفـتش بـرِ او
دخلش و خرجش ز هـوا کوست دوُم عنصر عشق
نیـست ثبـاتی بـه هـوا میـل و[1] هـوا لازمِ اوسـت
افتـد از انـدک سـببی زیـر و زبـر بـی فـرِ عـشق
نیـز دخانیـست سـیه راکـب هـم بحـرِ سـیه
جسمِ ایـن ابلـیسِ رجـیم از شُـهَبِ اخکـرِ عـشق
چونکـه رهـش نیـست بـه علـو آیـد و یابـد بـه هـوا
راه بـه انفـس کـه بـه انفـاس شـدش پـرورِ عـشق
هـر دو بـس انبـاز شـوند در حرکـت زیـر و زبـر
کاُوسـت هـوا از سـرِ هـو نـه ز مـی اظهـرِ عـشق
روح چـه نوریـست کـه از روحِ الهیـست شـعاع
راکـب ایـن نفـس بخـاری شـده در لنگـرِ عـشق
نیـز ملـک پرتـوِ آن نـورِ الهیـست کـه شـد
مرکـبِ او دودِ فلـک کاوسـت پـر از زیـورِ عـشق

---

[1] و :A – F

پرتـوِ یـک نـور چـو شـد هـر دو از ایـشان بـشود
خانـهء تـن روشـن و هـم قلـب شـود انـورِ عـشق

نفـس ز ظلمـت برهـد دیـو مـسلمان بـشود
زهـرهء ابلیـسک[1] ایـن حـاک زدش اختـرِ عـشق

همچـو سـلیمان نشـست عـشق بـرین قلـبِ تقـی
جملـه عناصـر چـو هـوا چـاکرِ ایـن آمـرِ عـشق

A 46a قلـبِ تقلّـب بکنـد در یـدِ قـدرت نـه هـوا
عـرش چـو فرشـست و ز کـشورِ او مظهـرِ عـشق

عـرش چـه ملکـست ورا جملـه عـوالم بـه همـه
پـنج محاضـر چـو ورا شـد شـهِ ایـن محـضرِ عـشق

F 48a نیست در آنجا جز احد عاشق و معشوق به عشق[2]
ور بـه فراغـت نگـری قلـب شـود برتـرِ عـشق

نیست گرفتار به چیزی و همه ز اوست به اوست
بین که چه نصری به وفا کرد شهِ عسکرِ عشق[3]

- ۱۱ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

A 46a F 48a ای دل بـه خـود آ خداشناسـی | هـر کاوسـت جـدا جـدا شناسـی
بـی خـودیِ تـست بـا خداییـست | هـم باخودیـت ورا شناسـی
بـی خـودیِ تـو فنـاء تـو دان | هـم باخودیـت بقاشناسـی
تـا بـی خـودئ خـودت نیـابی | پـس باخودیـت کجـا شناسـی
بی خودی و باخودی دو وصفست | بـر اهـلِ عمـا سـزا شناسـی

---

[1] ابلیسک A: ابلیس F

[2] عشق A: نفس F

[3] این بیت در نسخهء A نیست.

امـــاّ بـــرِ مـــن تَقَطّعـــوا الامـــر   زیـــن دو یکـــی نـــاروا شناســـی
هـــر حـــزب[1] بِمَالَدَیـــهِ فَرحـــاَن   ز ایـــشان مـــشو عمـــا شناســـی
رَو کـــوش و بیـــاب مـــردِ کامـــل   کـــش* عـــارفِ رهنمـــا شناســـی
تـــا خـــوش کـــشدت بـــه راهِ عـــشّاق   ای دوســـت ورا همـــا شناســـی
چـــون ســـایهء آن بـــرِ تـــو افتـــد   گـــردی شـــه و پادشـــا شناســـی A 46b

از جـــور و جفـــا رهـــی بـــه کلّـــی F 49b
وز صـــدق و صـــفا وفـــا شناســـی

- ۱۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

A 46b F 49b
مـن مستم[2] ازان مـی کـه ورا نیست خمـاری
مـن عاشـقِ آنـم کـه چـو او نیست نگـاری
گـر رقـص زنـم نقـص نباشـد کـه فلکهـا
از بـو یـک ایـن مـی شـده بـی صبر و قـراری
ور ســـاکن و افکنـــده شـــوم غـــرو نباشـــد
کـز هیبـت بـارم شـده ور خـوف و فـرازی
مجمـوع سـماوات و زمـین و همـه کُـه هـا
زیـن حمـل و[3] امانـت همـه لـرزان و نـزاری
مـا از سـرِ جهلـی و ظلـومی کـه بـه از صـد
علمـــست و عـــدالت بکـــشیدیم بـــزاری
چـــون کـــودکِ نـــادان بجفاهـــایِ معلّـــم
کـاو تختـهء خـود را ببـرش داشـت چـو بـاری

---

[1] حزب A: خوب F

* کش، یعنی که اش.

[2] مستم A: مستم که F

[3] و A: - F

یـا شــوقِ کتابخانــه اش از دانــشِ بــازیش
ببریــد و ز اســتاد و جفــا را شــده یــاری
یـا گرچـه کـه از هـر دو خبـردار بـوَد لیـک
از دانــش بگزیــدن بــازی شــده عــاری
یــا عــشقِ معلّــم کنــدش مــست مهــیّم
چه مکتب و چه بازی و چه فخر و چه عاری
ایــن گونــه جهــالات بــه از علــم کــه بُــرّد
ز اسـتاد و جفاهـاش و هلـد همچـو خمـاری
وز عـدل کـه در فُـسحتِ وی دزد و حرامـی A 47ª
بــردارد ســر در بلــد دیــه و مجــاری
بِـه ظلــم کــه از عــشق بــوَد واز غلبـاتش F 49ª
بـر نفـس کـه اعـدای عـدا اوسـت بـه بـاری
گــشته اســت تراشــیدنِ بتهــای هواهــاش
کــاو ابغـض بتهاسـت ورا صـنعت و کــاری
ابغـای بغـات اوسـت در آفـاق و در انفـس
هـــم دزدتـــرینِ همـــه دزدانِ تبـــاری
و از بغـی ندانـد حـد خـود را و نهـد پـای
ور حـــد الوهیّـــت و افتـــد بحـــاری
فرعـون وش او غـرق شـود بـا همـه جنـدش
ایـن دم بـشود مـؤمن و مـسلم بـه صـغاری
لـیکن پـس ازیـن نیـست نجـاتی ز بحـارش
جــز بــا بــدنش کــه زده مــوجش بکنــاری
از بهـــرِ نـــشانش بپـــسینانْش نمایـــد
کـان مـردکِ طـاغی شـده ایـن دم ز صـفاری
بـا مـوج روَد سـوی بـسو چـون خَـسَکی تـا
بِالْکُـــلِّ مُمَـــزّق بـــشود همچـــو غبـــاری

یا خلقِ جدیدش برسد چون من و گردد
غوّاص بحاری ز برای دُرَر آری

گه در زوِ دریا بشناویم هویدا
گه در بنِ وی غارفِ اصداف دراری

گه در وسطش صاعد و نازل بتجلد
گه در لبِ وی عارضِ دُرهای تجاری

بر بنده خوشست این همه تلوین و تقلّب
در قلزم آن شاه شهی بخش و سواری

A 47b
تا نیز بکرّارِی میدانْش بگردیم
همچونکه بغوّاصی دریاش شکاری

F 49b
با این دو هنر ما که بیابیم و ببخشیم
زان شاهِ وفاهای بحاری و برآری

- ۱۳ -

[قصیده]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

A 47b
F 49b
آن است صادقان که سوی جانِ جان رویم
آنست آنِ مان که همان سوی آن رویم

دنیا پرست سوی جِیَف کرکسین پرست
تو گرکسی نه گرکس ازین دم رمان رویم

جنّت پرست گرچه ازین پست و جست و رست
ما فارغ از جنان به جانِ جنان رویم

چه جنتست قانعی جنّت از حبیب
زین چون جنون جهیم و بجنات فان رویم

نمرود نفس را ز چه کس گرکسی کند
گرکس بود ورا کشد و سگ کشان رویم

بـــا نـــیم بـــقّ نـــصر ســـرِ او دو شـــق شـــود
از حـــق بـــه صـــبر نـــصر بـــر او نـــصریان رویـــم
پـــس بهـــرِ امـــرِ حـــق کـــه بفرمـــود ســـاَبِقُوا
ســـبقت کنـــان ز طیـــر بـــسوی جنـــان رویـــم
وز اتبـــاع و ورث ز معـــراج شـــاه رُسُـــل
بـــا جبـــر ئیـــل جـــان ســـوی آســـمان رویـــم
گرچـــه بـــه قعـــر بحـــر چـــون ذالنـــون در ظلـــم
در بطـــن نـــون ســـوی شـــهِ بـــی مکـــان رویـــم
بلکـــه درون نـــار جهـــنّم تـــوان یافـــت
ذوقـــی[1] ســـمندری چـــو ســـویش بـــی تـــوان رویـــم
بلکـــه ســـلام و بـــرد تـــوان کـــرد آن[2] جحـــیم A 48[a]
چـــون آتـــشِ خلیـــل چـــو تـــا ربّ مـــان رویـــم
ای عابـــدک ز تـــرسِ جهـــنّم چـــو طفلکـــی F 50[a]
کُـــخ کـــشته آتشـــست کـــه بـــرو مـــا دوان رویـــم
او در فغـــان ز مـــا کـــه گـــذر مؤمنـــان چـــه گـــشت
نـــورت زبانـــهء مـــن و مـــا شـــادمان رویـــم
لـــیکن بـــرای آنـــک خـــدا قـــوا بگفتمـــان
ورزیـــم اتّقـــاء و ســـوی آشـــیان رویـــم
وز بهـــرِ اتبـــاع نبـــی زو کنـــیم عـــوْد
حـــق را و مـــا ز حـــق بحـــق عابـــدان رویـــم
تـــا مـــا کـــه قطـــره هـــای محیطـــیم جـــو بجـــو
بـــی مانـــد جـــا بجـــا بـــسوی وی دوان رویـــم

---

[1] ذوقی A: ذوق F
[2] آن A: این F

گــــاهی مهیمـــــین وش ازیــــن بحـــــر ابــــروار
خیــــزیم و انـــدران همــــان دم چکــــان رویـــم
گـــه رُســـل وش ازان و زان چـــون ریـــاحِ بـــشر
تـــا شـــهره هـــای مـــرده بـــه بیـــارِ گـــران رویـــم
و از شــــهر نیـــک رســـته نبـــاتش بِـــاِذْنِ رَبّ
تـــا هـــو برســـتگان همـــه چـــون کـــاروان رویـــم
گـــاهی چـــو ســـیل او دیـــه ورّاث رســـل وار
بـــا رنـــگ هـــای مختلفـــه در میـــان رویـــم
واز آنچـــه در مـــسیل بیـــایم ســـوی بحـــر
بـــرده بـــصیت بـــس غلبـــه در جهـــان رویـــم
وز مـــــا درختهـــــا و گیاهـــــا و کِـــــشتها
رُســـته بـــسی بـــه ربِّ زمـــین و زمـــان رویـــم
گـــاهی چـــو وایلـــی زده بـــر بـــام کـــاف کـــاف
بـــر منکـــران زنـــیم و چـــو تیـــر از کمـــان رویـــم
لـــیکن چـــو ســـود نیـــست بـــران بـــام پرشـــکاف A 48b
زان کافهـــا جهـــیم و ســـوی نـــاودان رویـــم
آنـــست نـــاودان کـــه ضـــلال و هـــدا ز هوســـت F 50b
خواهـــد دهـــد بمـــا چـــه کـــه زیـــن پرفغـــان رویـــم
بـــر مـــا همـــان بـــوَد کـــه ببـــاریم بـــر همـــه
زان بحـــرِ[1] رحمـــت و بـــه بـــلاغِ مبـــان رویـــم
ونـــدر میانـــه زآنچـــه شـــود از زیـــان و ســـود
در ســـودِ ســـودمند و زیـــان بـــی زیـــان رویـــم
گـــه بـــر منافقـــان چـــو صـــیت[2] بـــر عـــدو بـــرق
انـــدر ظلـــم رســـیم و بـــه هیبـــت چنـــان روریـــم

---

[1] بحر F: بحر و A

[2] صیت A: صیب F

کانکشتها به گوش کنند از صوای عقش
از ترس و مرگ ما چرا سود و زیان رویم
در هر اضاءتی بروند و گه ظلام
دنگ ایستند ما سوی هو در امان رویم
گاهی چونم زیم به شبانگاه و بامداد
پیدا شویم با سخن و[1] در بیان رویم
چون مهرِ[2] مهر و گشف حقیقی ز حق رسد
خیزیم از بیان و بر اوجِ عیان رویم
گاهی چو اولیاء نهان زیرِ قبّها
ز اغیار چون دُرَر به صدفها نهان رویم
گاهی مقرّبانه پیاپی چو موجها
گه تا کنار و گه به میان از کران رویم
گاهی ز قعرِ بحرِ بصیتِ مَهیبِ سخت
پیدا شویم و بر همه یکسان و شان رویم
الحاصل آمد و شدِ ما گونه گون بسی
بی حد بود چو سوی شه بی نشان رویم
A 49a تا از وفاء آن شهِ اوفی به هر یکی
حقّش رسد بدان به یقین بی گمان رویم

[1] و A: – F
[2] مهر A: مهر و F

قَصِیدَةِ النَّفَحاَتُ فِی المَرَاتِبِ بَعدَ المَقاَمَات[1]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 49a F 51a

۸۶۱ پـــیش آ متعـــرّض شـــو هَـــذَی نَفَحـــاَتُ[2] الـــرَّب
زود آ مـــتمحّض شـــو هَـــذَی نَفَحـــاَتُ[3] الـــرَّب
ایـــن آن نفخـــاتی دان کـــش* مـــی دهـــد آن ســـلطان
کـــه گـــاه دریـــن ازمـــان هَـــذَی نَفَحـــاَتُ[4] الـــرَّب
فرمـــود چنـــین آن شـــاه آن فخـــرِ رُسُـــل آن مـــاه
شـــو از خبـــرش آگـــاه هَـــذَی نَفَحـــاَتُ[5] الـــرَّب
او مـــی دمـــد ایـــن ســـر را ده جـــان و دل و ســـر را
در عـــشقش و بـــر بـــررا هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

۸۶۵ مـــن همچـــو نـــیَم خـــالی از مـــستی و هـــر قـــالی
از هوســـت بـــه هـــر حـــالی هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
عـــشقش بدمـــد از مـــن نـــای و ویـــم نـــی زن
لـــب بـــر لـــبِ مـــن مـــی زن هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
از عـــشق شـــوم آگـــاه از عـــشق دوَم در راه
از عـــشق شـــوم پـــر آه هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
با عشق تو هم شوخوش بی خویش و تهی چون گوش
پـــر گـــوش نـــدارد نـــوش هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
ناســـوت تـــرا مـــی ســـوز بـــا عـــشق در آور[1] روز

---

[1] فی المراتب بعد المقامات A: - F
[2] نفحات A: نفخات F
[3] نفحات A: نفخات F
* کش، یعنی که اش.
[4] نفحات A: نفخات F
[5] نفحات A: نفخات F

سیرِ ملکوت آموز هَذی نَفَحاتُ الرَّب

سیر جبروتی گیر لاهوت ترا کن چیر
با عشق ترا تقریر هَذی نَفَحاتُ الرَّب

نفس اوّل و ثانی جان ثالث دل و رابع دان A 49b
سر را و دهش میدان هَذی نَفَحاتُ الرَّب

اوّل چه مقامِ نفس این حسّ ورا چون رمس
در حبس و به چار و خمس هَذی نَفَحاتُ الرَّب

چون مرد شود بیذار از جمله شود بیدار
جوید که تَنَد بر کار هَذی نَفَحاتُ الرَّب

در دستِ کسی می زد کاو داد و[2] ستد دارد F 51b
شو خاکِ درش با گد هَذی نَفَحاتُ الرَّب

از حبس رهاند باز در عشق شوی جانباز
صیّاد شوی چون باز هَذی نَفَحاتُ الرَّب

بازش شو و برِبازوش بنْشین و همی کن جوش
هر سو که فرستند گوش هَذی نَفَحاتُ الرَّب

از ملک شهادت آن[3] سوی ملکوت دان[4]
اینست مقامِ جان هَذی نَفَحاتُ الرَّب

اینجا تحلّی خوش افعالی و خوش می کش
از بادهٔ توحیدش هَذی نَفَحاتُ الرَّب

اینجاست فناء افعال در این دو مقام با حال
نه اَز معرفت از اقوال هَذی نَفَحاتُ الرَّب

فانیست چو نفس آنجا تجرید شود جان را

---

[1] آور A: آرد F

[2] و A: – F

[3] آن A: مان F

[4] دان A: ران F

از طبع شود پیدا هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
با عشق بر آمد جان چون مهر و[1] بشد پنهان
افعال و[2] چو انجم دان هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
زین پس سفری کن تو سوی جبروت و بو
بوی دلِ تو بر تو هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
اینست سوُم منزِل اینست عجب محفِل
اینجاست یقینِ دل هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
هین علمِ یقین اینجاست توحیدِ صفات او راست
تجرید دلت هم راست هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
A 50[a] چون ماه بر آید دل بر عشق شود زایل
اوصاف خبیثه غِل هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
اینست فناء اوصاف آنجاست تجلّی صاف
اوصافی با اوضاف هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
F 52[a] لیکن شود این بر عکس از بعد مقامِ نفس
بر بعض چو ماه و شمس هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
این ز آنست که نفس و جان زادند دل و شد آن
هم جامع و هم حیران هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
نزدیک به ما درگه گه دور پدر را ره
گه گمره و گه آگه هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
از جامعیَش عالیست و از حیرتش او تالیست
این قلبِ عجب عالیست هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
با عشقِ تو هم زین پَر لاهوتی خوش پیکر
شو چون ملکِ صد پَر هذی نفخات الرب
اینست مقامِ سِر اینجاست وفورِ بِر

[1] و A: – F

[2] و A: – F

زیــن هــم تــو مباشــی غــر هَــذَی نَفَحــاَتُ الــرَّب

ســرّ راســت سِــری مــبهم یــک ســر حقیقــی هــم

هرگـــز تـــو مکـــن جِـــدکم هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

اینجاســـــت تجلّـــــی ذات بـــــا ذوق هـــــزار آیـــــات

یـــا عاشـــقِ ســـر کـــن آت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

هـــین عـــینِ یقـــین را جـــو اینجـــا و بـــشو زیـــن جـــو

غـــرق آبِ حیـــوتِ او هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

چـــون کـــرد تجلّـــی حـــق بـــا نـــورِ خـــودِ مطلـــق

شـــد در ز همـــه مغلـــق هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

نـــه شـــمس و قمـــر مانَـــد نـــه بحـــر و نـــه بَـــر مانَـــد

نـــه خـــود نـــه دگـــر مانَـــد هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

A 50b
F 52b

اینـــست فنـــاء ذات چـــه جـــای دگـــر هیهـــات

صـــدمات شـــد انـــدر مـــات هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

معبـــودِ دگـــر هـــیچ نـــی مقـــصودِ دگـــر هـــیچ نـــی

موجـــود دگـــر هـــیچ نـــی هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

F 52a تـــا کاوســـت در ایـــن حالـــت در اُنـــس و در ایـــن حیـــرت

غیـــری نهلـــد غیـــرت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب*

F 52b لـــیکن برســـد حکمـــت کـــه گـــاه شـــود حجبـــت

بـــر وی فکنـــد هیبـــت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

بـــس اوســـت دریـــن تلـــوین درمانـــده بِـــلَا تَمْکِـــین

نادیـــده همـــه آیـــین هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

شـــش مرتبـــه پـــیش تـــست بایـــد کـــه ببینـــی چیـــست

بـــا عـــشق احـــد نـــه ســـست هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب

چـــه رتبـــهء اولـــی عِشْـــقْ مـــر جـــانِ تـــرا از رق

---

* این بیت در نسخهء F یک بیت پیشتر آمده است.

دل را کهاز او شد شق هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
چون جان فراغت یافت از بندگیِ دل تاخت
از دردِ ورا بگْداخت هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
پس دل پیِ جان بگْرفت مر مادرِ خود را هشت
واین مرتبهء ثانیست هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
سیران کنان هر دو هر دم سوی ربّ و هو
بر نفس بزد این بو هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
پس نفس بشد مضطر سوی پسر و شوهر
واین رتبه سوُم بشْمر هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
اینجاست ظهور اضداد اینجاست فنون امداد
وین نفس و دل و جان شاد هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
زین پس برسد موجی مستغرق هر فوجی
گر فرد و گر زوجی هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
وین رتبه چهارم شد در بابِ یقینم شد A 51[a]
اغیار در او گم شد هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
هین حقِّ یقین دار اوست در وی همه مغز و پوست
مستغرق بحر هوست هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
جان و دل و نفس و طبع جز و کل و اصل و فرع F 53[a]
غرقند در و بی منع هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
مستند همه بی صحو محوند و فنا بی نحو
محوی نه هزاران محو هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
مأسورِ خدایی اند مقبوض سنایی اند
بگْرفتهء جایی اند هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
با خلعتِ نورِ او باشند هویدا رو
چون فخرِ رُسُل از هو هَذی نَفَحاَتُ الرَّب
این ربتهء فایق راست مر عاشق صادق راست

کـــاو را هِمَمِـــی آراســـت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
اوراســـت کمـــالِ ذوق از تحـــتِ وســـط[1] از فـــوق
بِالکُـــلِّ برســـت از عَـــوق هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
او عاشـــق و او معـــشوق هـــم جـــامع و هـــم فـــاروق
هـــم صـــادق و هـــم مـــصدوق هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
هم مست و هم اوضاحی[2] است هم محو و هم او ناجیست
بـــا دلبـــر خـــوش راحیـــست هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
چـــون شـــد متحقِّـــق خـــوش بـــا جملـــه حقـــایق خـــوش
بـــی حـــد شـــد و فـــایق خـــوش هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
هـــین رتبـــهء سـادس مانـــد صـادق ســـوی وی هـــم رانـــد
تـــا رتبـــهء نـــصرش خوانـــد هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
در ســـورهء نـــصر آورد حـــق ذکـــر و بیـــانش کـــرد A 51b
در یـــاب و[3] بجـــو بـــا درد هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
بـــی درد نیابـــد کـــام بـــی درد نـــزاد ارحـــام
بـــی درد کـــم از انعـــام هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
بـــا درد رســـی بـــا نـــصر پـــرورد شـــوی بـــی حـــصر F 53b
از بـــوش شـــود بـــی عـــصر هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
غالـــب شـــوی نـــه مغلـــوب خـــدّامِ درت محبـــوب
اعـــدات همـــه معیـــوب هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
خـون[4] آی و حنین و[5] بـدر خـوان سـورهء فـتح و[6] قـدر

---

[1] وسط A: رو سطر F
[2] اوضاحی A: اوصاحی F
[3] و A: – F
[4] خون A: خوان F
[5] و A: – F
[6] و A: – F

با آی اخر چون بدر هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

بین نصر الهی را بین رایتِ شاهی را
بین ضدِّ تباهی را هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

من خاکِ در آن کس که اینجا برسید و پس
مخلَص بشد از هر خس هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

منصور شد اللّهی که کِشت پس از کاهی
شد دشمنِ وی تا هی هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

در مرتبهء خامس زر شد همه گرچه مس
لیک اوست درو جالس هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

در زیرِ یدِ مولی گه سافل و گه بالا
گه چاکر و گه والا هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

اینجا کندش فارِس حق عاصم و خوش حارِس
شد دارِ عَدُو دارِس هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

او راست تمام اسعاد اوراست روا ارشاد
اوراست یدِ امداد هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

در لحظ دواها زاوست در لفظ شفاها زوست
در وعظ نواها زوست هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

A 52[a] ای مطلعِ هر انوار تو منبعِ جمله اسرار
تو مُکْمِل چار اسغار هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

یک سیرِ اِلَی الله است ثانیش چه فی الله است
ثالث همه بالله است هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

F 54[a] تا وحدتِ ذاتِ حق بس رابع ازین تا خلق
با قدرت فتح و غَلق هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

اوّل سفر از ناسوت تا شد جبروتی خوت
ثانی شده تا لاهوت هَذی نَفَحاَتُ الرَّب

یک سرِّ گشاد آنجا بردت بر خوش هیجا[1]
شد سیرِ سوم اینجا هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
ما رتبهء استغراق کاو گفت شد از اطباق
با حلّ و بسی اطباق هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
پس سر خفی شد کشف اینجا و نمودت رشف
تا جمله بگردد نشف هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
زین پس چو شدی کامل وز نصر شدی باسل
شد چار سفر حاصل هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
از بازوی شه پرواز این سو زدی ای شهباز
نو شد ز تو بطها راز هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
بطهای بسی با فر هم بحری و هم در بر
در زیرِ زبر خوش پر هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
چو قیس هوای ریش بگْرفته یکی را پیش
در خانه چرد بعضیش هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
دانندهء ساعاتند با تیغِ شهان ماتند
پس زان بخورِ ذاتند هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
یک سرِّ شگرف اینجا جوید ز منش آنها
تا وقت بهل این را هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
سرها همه ای بطّان پیشش بنهید و جان A 52b
منقار ورا قربان هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
زان سرِّ حقیقی کان نوشید چشانَد تان
با جام پرِ جانان هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب
همچون که مرا فرمود آن غوث همهِ موجود
آن قطبِ سماء جود هَذَی نَفَحاَتُ الرَّب

1 هیجا A: هنجا F

آن مرشدِ حقّانی آن مسند سلطانی F 54b
ان داورِ خاقانی هَذی نَفَحاتُ الرَّب
آن حضرتِ شیخِ دین مغنی[1] شده[2] از تبیین
بل زاوست ورا تزیین هَذی نَفَحاتُ الرَّب
شیخ قدُسیِ راد کاو کرده آخرین یاد
داد این کم کم را داد هَذی نَفَحاتُ الرَّب
من با تو نخواهم باخت بازی که دگرها یافت
ز او گرد[3] و[4] دگر نشناخت هَذی نَفَحاتُ الرَّب
من با تو کنم کاری کز وی ببری باری
کاو دیده نشد باری هَذی نَفَحاتُ الرَّب
گوشی نشنید بتش قلبی نکشید بتش
غیری بخشید ستش هَذی نَفَحاتُ الرَّب
همچونکه حَبیبُ الله زین کرد ترا آگاه
در وصفِ جِنانِ شاه هَذی نَفَحاتُ الرَّب
کن نعتِ جنانت را چون وصِف جنانت تا
در خلد شوی زاینجا هذی نفخات الرب
سر را بفکندم خوش در درگه کردم نوش
هر جام به عشق و خوش هَذی نَفَحاتُ الرَّب
یک روز بگوشم گفت رازی چو گل بشْگفت A 53a
خوش درِّ یتیمی سفت هَذی نَفَحاتُ الرَّب
فی الجمله هزاران بیش زان کش سخن آرد پیش
بخشید ز لطف خویش هَذی نَفَحاتُ الرَّب

1 مغنی A: معنی F
2 شده A: بشده F
3 گرد A: کرده F
4 و A: – F

زیـــن خواســـتمی[1] رمـــزی دلبـــر کنـــدم نـــازی
گویـــد کـــه چـــه غمـــازی هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
F 55a گـویم کـه گـرم از تـست زیـن نـی چـو نعـم از توسـت
هـــر دم همـــه دم از توســـت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
تـا وقـتِ دگـر خـوش بـاش کـه او دم بدمـد خـوش فـاش
گـــویی کـــه زهـــی شـــا بـــاش هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
نـــه نـــه تـــو بنـــه هـــم پـــیش ســـر را و مـــرم از نـــیش
خوانیـــست کنـــد خـــونین هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
او گویـــد و در گوشـــت رفتـــه همـــه رو پوشـــت
خوشـــت کنـــد از نوشـــت هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
ذوقش کندت بی خـویش عـشقش دهـدت خـوش عـیش
پـــر لطـــف و نـــصر یـــابیش هَـــذَی نَفَحـــاَتُ الـــرَّب
از صـدق و صـفا یـابی و ز عـشق شـفا یـابی
وز دوسـت وفـا یـابی هَـذَی نَفَحـاَتُ الـرَّب

- ١٥ -

[قصیده]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

A 53a F 55a آغـــازِ دَورِ عـــرش از میـــزان و عقـــرب قـــوس دان
در جـدی و دلـو وحـوت شـد سیرش بـه فرمـان بعـد ازان
در بیست و یک روزی که هر روزش هزار این سالِ ماست
بـــود ایـــن و در پنجـــاه روزی همچـــونین شـــد دورِ آن
انـدر حَمـل هـم ثـور وهـم جـوزا و سـرطان و اسـد
تـــا ســـنبله کـــآدم درو آمـــد کـــه شـــد آخـــر زمـــان
A 53b شـــد مـــدّت او هفـــت روز ران روزهـــا و بعـــد ازیـــن
روزِ قیامـــت میرســـد مـــؤمن شـــو و[1] درشـــک مَمـــان

[1] خواستمی F: خوستمی A

پــس از تــرازو عــرشِ حــق آغــاز دَوری میکنــد
لَابُـــدُّ ســـنجیده شـــود اعمـــال نیکـــان و بـــدان
در بیــست و یــک روز نخــست آورد حــق انــدر وجــود
اصــلی[2] صــوَر را بــا همــه ارواح ایــن هفــت آســمان
در آخـــرت ایـــن آســـمانها و زمـــین را طـــی کنـــد
F 55b ارض و ســـما و دیگـــری آرَد[3] در آنـــدم در عیـــان
ارض و ســمایی کــه هویــدا زندگیــشان پــیشِ کــل
از خاص و عام و[4] انس و جن گر اهل نارِ و گر جَنان
لـــیکن بیـــامیزد بهـــم احـــوالِ دنیـــا و آخـــرت
زیــن پــیش در آخــر زمــان کاُفتــد عجایــب در جهــان
همچون که فرمود آن شهِ رُسْل اندرین وافی بیان
شــو آنگــه از اســرار گفــت او و بپــرس از عارفــان
هــم هــست در قرآن برین آیات و هـر یـک راسـت ظُهیـر
هــم بطــن وحــدّ و مطّلــع تــا بطــن هفتــادم بــران
مــی دان قیامــت را تــو سـه یـک ایـن و ثـانی مردنـست
کـاو[5] خـاص توسـت امّـا سوُم مُردسـت پیش از مُردتـان
هــر شــرط و آیــت را کــه هــست ایــن رســتخیزِ عــام را
در رســـتخیزِ ثالثـــت مـــی جـــو بیـــابی بـــی گمـــان
از دو و[6] ســه خــسف و[7] خــروجِ دَابَّــةُ الاَرضِ و علــو
از کـــافران و فـــتحِ قـــسطنطنیه بـــا ذکـــرِ[1] زبـــان[2]

---

[1] و A: - F
[2] اصلی A: اصل F
[3] آرد A: آید F
[4] و F: - A
[5] کاو A: که F
[6] و F: دو A
[7] و A: - F

هـــم آمـــدِ دجّـــال و مهـــدی و مـــسیح و مفـــسدین
یـــأجوج و[3] مـــأجوج و ز ســـو مغـــرب طلـــوعِ نیِّـــران[4]

هـــم آتـــشی راننـــدهء تـــا ســـوی محـــشر خلـــق را
بـــا[5] ســـایرِ احـــوالِ وی در پـــیش و پـــس و انـــدر میـــان

از دانـــهء ایـــن ســـنبله رُســـته بـــه قـــدرت هفـــت شـــاخ A 54a
هـــر شـــاخ را خواشـــه[6] هـــزاری داده ربِّ مـــستعان

هـر خواشـه را هـم سیـصد و پنجـاه و[7] چـار دانـه بـداد
هـر دانـه بیـست[8] و چـار بخـش اسـت و همـه گـوهر فـشان

هـر یـک هـزار از گـوهری بـی حـد بهـایی بـی بهـا
بخـشد نثـارا بـر[9] سـرِ هـر یـک ز کـونِ بـی کـران

بـــر عـــادتِ دنیـــا گهـــی بـــر خـــرق[10] عـــاداتیش گـــاه F 56a
از معجـــزاتِ انبیـــا یـــا از کرامـــاتِ مِهـــان

لـــیکن شـــود در آخـــر[11] ایـــن دَور عـــرشِ شـــنبلی
بلکـه احمـدی خـاتمی ایـن خـرف عـادت عـام شـان

تـا تازیانـه صـاحبش را خـوش سـخن گویـد چنانـک
هـر مـرد را بذْهـد خبـر زانکـه زنـش کردسـت زان

---

[1] ذکر A: ذکرا F
[2] زبان A: بان F
[3] و F: - A
[4] نیران A: طیران F
[5] با A: یا F
[6] خواشه A: خوشه F
[7] و A: - F
[8] بیست A: بست F
[9] بر A: بی F
[10] خرق A: حرف F
[11] آخر F: آخری A

حتی عوام الناس هم از بیت و[1] حیوان و[2] جماد
روشن سخنها بشنوند امثالِ اصحابِ لسان
اندر خبر فَخرُ البَشَر فرمود اینها را چنین
هین امر ساعت را به بین اقرب ز لمح دیدگان
فرمود شاه انبیا که[3] آمدم ساعت بهم
نزدیک شد کز من شود از سرعتش سبقت کنان
اینجا به انگشتِ میانین و شهادت رمز کرد
چه بُوَد تفاوت در میان این هر دو آنکه ای فلان
ها اوّلِ چندش گذشت و می رسد زود آخرش
بر خیر و حاضر باش و ساز اغفل چه خسبی ای جوان
سازانکه یابی جملهء احوالِ ساعت راز تو
در رستخیز ثالثت یا عشق و خیران و دوان
چون صبح صادق که دمد شَیئاً فَشَیئاً شو فزون
در روشنی تا که بر آید از تو مهرِ[4] بی نشان
آنگه شود سهلست همه احوال ساعت خاص و عام A 54b
هم دانشت هم بینشت گردد مکمَّل چون شهان

ادوار عرشی و دگر اسرار بی حد گرددت
کشف از وفای آن شهِ اَوْفَی[5] به عهدش کلِّ آن
این دم مبر وهمی[6] هله کاین نوع انسان را ظهور

---

[1] و A: - F

[2] و F: - A

[3] که A: و که F

[4] مهر A: مهری F

[5] اوفی A: وفی F

[6] وهمی A: وهی F

محصور باشد پیش و پس در هفتهء گفته همان

F 56[b] آن وقت بودی این که دَورِ عرش یک بودی و لیک

ادوار او بسیار هست گرچه بوَد برمانهان

بر حق عیانست و کند بعضِ عبادش را از آن

آگه اگرچه از بیان آن بنده میگیرد عنان

مقصود تنبیه است بر کمِّیَّتِ یک دور و[1] بر

کیفیّتش باقی وفاحق راست اندر جسم و جان

- ۱۶ -

غزل در اصلِ گفتار و کردار بر شیوهء شرحِ گلستان و بهار

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

A 54[b] F 56[b] باز از گلستان یک خبر خواهم بگیرم زان دیار

زیرا که گل خندان شده شاید که دید او کوی یار

ای گل ز لطفت دِه خبر مارا که این خندت ز چیست

در گوشت آن دلبر چه گفت پنهان که نشْنیده ست خار

ور هم شنید او پس چرا خندان نشد همچون رخت

یا از چه شد ضدِّ تو از یا از چیت گشته ست جار

گشته رقیبت آن گدا از دستِ او زاریم

یک خنجرِ تیزی به دست دم دم گزَد مارا چو مار

او را ز نزدِ تو بران ور نی برَد مارا ز تو

آوه برد از ما ترا چه مشکل این مارا چه عار

چندین سخن گوییم ما تو می نگویی یک جواب

مارا ملولی ای صنم یا خود نگیری در شمار

A 55[a] یا خود بنفشه را زبان دیدی کشیدند از قفا

تا زین سیاست گشتهء خاموش و ترسان و نزار

---

[1] و A: - F

یـــا نیـــزه داران دیـــده‌ء صـــف صـــف شـــدند در پـــیشِ تـــو
سوســـن بـــه خنجـــرِ[1] هـــم رســـید لـــرزان شـــدی و بـــی قـــرار
یـــازین مـــصیبت کـــاین جهـــان جـــای قـــرار و خلـــد نیـــست
در ســـوک دیـــدی لالـــه را گـــشتی چـــو او تـــو دلفکـــار
یـــا خـــود تـــرا بـــویی ســـت بـــس بـــر بلبـــل افکندنـــد گفـــت F 57[a]
یـــا خـــود چـــو دنگـــی تـــو تیـــز اگاهیـــست نـــی ز اصـــلِ کـــار
رَو رَو دو رویـــی یـــک دوروز بـــر بلبـــلِ مـــسکین همـــان
خنـــدی و گـــردد شـــیفتت رو بـــاز کـــردی در فـــراز
چـــون انجمـــی انـــدر افـــول رَو «لَا اُحِـــبُّ الآفِلِـــین»*
محبـــوبِ آن شـــاهی بـــوَد کاوراســـت خـــوبی بـــی تبـــار
فِـــی الحـــاَلِ عـــشق آواز زد بـــر مـــن کـــه چـــه ای نـــگ ســـیر
ازیـــن و آن جـــویی خبـــر اصـــلِ خبـــر از مـــن مـــدار
زینجـــا نیـــابی جـــز صـــدا از مـــن رســـد اصـــلِ نـــدا
شـــد از دم مـــن نیـــست هـــم هـــست گـــردد نیـــست وار
یـــک دم زنـــم صـــد گـــون صـــدا گـــردد هویـــدا زان نـــدا
هـــر یـــک بـــه قـــدرِ خـــود شـــود حـــاکی و همـــراه چـــو غـــار
هـــر کـــو ز خـــود خـــالی تراســـت آواز دهـــم خـــاکی تراســـت
لـــیکن نیـــابی گـــل دِه و گـــل یـــاب جـــز مـــن یـــاد دار
از جملـــه بخـــشنده مـــنم وز جملـــه یابنـــده مـــنم
بـــی جملـــه هـــم تنهـــا مـــنم رشـــکم عـــدد را ز دنـــار
معـــشوق و عاشـــق را کـــنم از یکـــدگر بیـــزار تـــا
حـــانم یگانـــه شـــد دویـــی فِـــی النَّـــارِ فِـــی الـــدَّارِ[2] البـــوار

---

[1] خنجر A: جخنر F

* از آیةِ قرآن، سوره‌ء انعام، ٧٦/٦، «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَـٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لا أُحِبُّ الآفِلِينَ»

[2] الدار A: دار F

گیر از نسوا[1] الله فَإِیَّاهُم نَسیِ رمزی برین
زین کن قیاسِ حالِ خَلق با خلق بر وجه اعتبار

A 55b عشق وفایش یک بوَد هم اوّلاً هم آخراً
هم باطناً هم ظاهراً در شیوهٔ صد صد هزار

- ۱۷ -

غزل در شاهد

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

A 55b F 57a لولی بچه ام بگفت گفتی — یک دانهٔ دهر سفت سفتی
F 57b کی شاهدِ دیدنی منم بس — زنهار به غیرِ من نیفتی
زیرا همه بچّگانِ دنیا — نیم خوردهٔ سگ شده اند وقتی
شیطان همه را به وقتِ زادن — زد از سر و شمیش دستی
جز این هدفند دیدگان را — گر بیش ازین نبود پستی
اما بچّگان عرش و کرسی — پا کَند اگرچه در بهشتی
لیکن[2] بحدوثِ داغ دارد — پیشانیشان ز ربِّ کیتی
تعیین بهایشان شده هم — در سوقِ جنان در فروختی
اینک منم آن که نیست مُمکِن — تعیین بها مرا به هشتی
نی دید و نه دستِ رس روا شد — بر من به جز انتفا و نیستی
با آنکه منم ز جمله اظهر — جز من بنبیندم بثبتی
A 56a با این که ز جمله رخ نمایم — پاکم ز همه بذاتِ نعتی
مشهود و شهید و مشهدم هم — ساقی و شراب و مست و مستی
خواهی که وفاء من بیابی

---

[1] نسوا A: نسو F

[2] لیکن A: لاکن F

جـــز ذات احـــد نمـــی پرســـتی

- ۱۸ -

غزل در رشحِ حال به شرحِ خال

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 56a
F 62a

لـولی بچـه ام سـر مـست یـک شـب بـرم آمـد زود
آورده بهـــم جـــامی پـــر دُرد مـــرا بنْمـــود

کـــز بهـــرِ تـــو آوردم تـــا کـــش[*] بتـــو نوشـــانم
گفـــتم کـــه پریـــشانم از نـــوش[1] چـــه باشـــد خـــود

گفتـا کـه تـو چنـدین بـار دردی کـش[2] مـن بـودی
ایـن دم چـه شـدی بـاری ایـن[3] از تـو نبُـد[4] معهـود

گفـتم کـه شـدم صـوفی جز صـاف نخـواهم نـوش
انـداخت نقـاب و گـرد دیـدارِ خـودش را جـود

دیـدم بـه رخـش خـالی اصـلی بُـد و یـا جعلـی
رفـتم ز خـود و در حـال دل گـشت ز مـن معقـود

در حیـرت آن مانـدم کـان نقطـهء خـالی کاوسـت
اصـلی[5] همـه خـطّ و نقـش ایـن حَبّـهء قلـبم بـود

افتـــاده درو یـــاخود عکـــسی ز وی افتـــاده ســـت
انـدر دلِ مـن تـا گـشت پرخـون چنـین پـر دود

ناگـــاه در آغوشـــم بگْرفـــت و ز لطـــفِ خـــود
لـب بـر لـبِ مـن بنْهـاد یـک سـرِّ عجـب فرمـود

---

[*] کش، یعنی که اش.

[1] نوش F: پوش A

[2] دردی کش A: دردکش F

[3] این A: – F

[4] نبد A: به بند F

[5] اصلی A: اصل F

گفتا کـه مـرا دو گـون خالـست یکـی اصـلی F 62b
یـک جعلـی و ایـن هـر دو دلهـا و جهـان بُـر بـود

هم نیز ترا دل دوست یک سرّی[1] و یک[2] صوری A 56b
در قبـضهء مـن هـر یـک مقبـول و گـر مـردود

حُـبِّ ازلـی مـی دان آن خـالی مـرا کـه اصلیـست
گنجینـهء مخفـی را او بـود کـه در بگْـشود

تـا آن دلِ سـرّی ات بـا وسـعتِ عبـدیّت
ایمـان و نقـا تقـوی بـاهم بـشود موجـود

تـا محـزنِ[3] او باشـد بـا وحـدتِ جمعیّـت
پس افتدش اوّل عکس[4] زان خاک شود[5] پر سود

بـاز افتـد و[6] خـود در وی کلّـی کنـدش تـا راج
بـازش نهـد انـدر نـار سـوزیش دهـد چـون عـود

پس سینه چو آتشدان گشت ست و دل صوریت
در سـینه صـنوبر شـکل چـون مجمـرهء مقعـود

وان خـالِ مـنِ جعلـی کـاو شـهوتِ طبـع آمـد
بر مجمره عکس انداخت تا شد همه خون آلود

زیـرا کـه بُـد او خـونی بـر سـوختگان خاصّـه
شد کشتن شان او را خوش بیشه و بس مقصود

گـه مـی کـشد ایشان را نـی پرسـش و نـی رحمـی
گـه در مـرضِ مُـزمِن رنجوریـشان افـزود

[1] سری A: سر F
[2] یک A: یکی F
[3] محزن A: مخزن F
[4] عکس A: - F
[5] شود A: شود و F
[6] و F: - A

گه دُرد بنوشاند تا درد بیفزاید
وز درد دمد دلشان از جمله سوی معبود
این را چو شنیدم زو آن جام بنوشیدم
این دم دلِ من حقّ ست از جمله سوی مودود
لیکن چونیی بودم لولی بچه ام نایی
این از دمِ او آمد خود گفت و خودش بشْنود
F 63a جز وی ز کسی دیگر آن گونه سخن در خال
نی آمد و نی آید یک دانه شد این در بود
A 57a هم فهم مرا د از این باشد به وفایش بس
هرکس که شود لایق او را بشود مسعود

- ۱۹ -

[غزل]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

A 57a F 63b چه هر جست[1] هر جا و بی راحتی　«فَفِرُّوا اِلَی اللّه»* یا اِخْوَتِی
«فَفِرُّوا اِلَی اللّه اِنّی لَکُم»**　«نَذِیرٌ مُبِینٌ»*** بِلَا مِریَةِ
نذیر از جفایم که اندر دُوی ست　بشیرِ وفایم که فِی الْوَحْدةِ
جفا و جفا جمله در کثرت ست　چو در بیْن بون ست و بِی اُلْفَتِی
وفا و صفا از برو حدت ست　اگر میکنی زین بکن غرستی
بکن مستیت را بکن جای غرس　چه تا هست در رخمتِ کثرتی
ولی هستیت چون روَد از میان　بیابی بجو اندرت راحتی
پس آنگه شوی لایقِ وحدتی　که با هستیش هست بی عدّتی

---

[1] جست A: جاست F

* از آیةِ قرآن، سورهء ذاریات، ۵۰/۵۱، «فَفِرُّوا إِلَی اللّهِ إِنّي لَکُم مِّنْهُ نَذِیرٌ مُّبِینٌ»

** از آیةِ قرآن، همین آیة.

*** از آیةِ قرآن، همین آیة.

F 64a فنا و بقا با وفا و صفا   شعار و دثارت شود یا فَتِی
بلی این ز دستت نیاید به خود   به جز عشق هو نیست زین مختنی
که موجی ازان بحرِ پر شور و سوز[1]   رسد تا دهد غرقه و حُرقتی
A 57b پس امواج بی حدِّ او تا ابد   دهد روح را سرمدی غرقتی
در آنجا وفاء وفنا و بقا
شود اکمل و نبودش غایتی

- ۲۰ -

[غزل]

[رجز: مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن]

A 57b F 64a عشقِ ترا[2] عقل و دلم گشت فدا و نزلی
در درِ تو دردِ مرا بوده دوای ازلی
از ازل آشفته بُدم بی دلِ سرگشته بُدم
عشقِ ترا گشته بُدم تا ابدم همچو بلی
سرخوشم[3] از بادهء عشق صافیم و سادهء عشق
گر نر و ور مادهء عشق شیر نرست لَمْ یَزَلی
نفس و طبیعت چو زنان همچو بر او بند جَنان
که کندش رشکِ جِنان باز ازان عشقِ علی
رفته به جاروب سران بسته به زلفین میان
کشته دو تا همچو کمان وقتِ کشش بی خَلَلِی
واین سر و جانم سفری گشته چو نرم سحری
سحر نموده سهری بی عَلَل و بی زَلَلِی
این چه شب ست و چه سحر وین چه سهر وین چه سفر

---

[1] سوز A: شور F

[2] ترا F: دلم A

[3] سرخوشم A: سرخشم F

دانداز او اهلِ نظر کش نه تَم است و حَوَلِی

وین دلِ زاده ز دُو جفت خاصیت هر دو گرفت F 64b

خصلتِ وی گشت شگفت نیست مر او را بدلی

او ز درون او ز برون هم نه برون هم نه[1] درون

عرش چو فرش است زبون سَیر ورا بی کَسَلِی

جای چه جولان ورا دارِ چه دوران ورا

جز رخِ دلدار در آیین که چه دلبر چه دلی

عشق بجوید ز منش تا که گشایم دهنش A 58a

باز ز جوش منفش نیست وفا را اجلی

نیست مجالی به سخن از غرقِ علمِ لَدُن

هست ز عشق این عرقی ای عرقی بر بَلَلِی

مر عرقی ار عرقم بر غرقی خود غرقم

هر چه بجویی برسی لیک ز عشق آرامَلِی*

نیست امل هر املی نیست عمل هر عملی

عشق بیاید ازلی تا که بپوشد حُلَلِی

من هله رفتم سوی هو بوی ز عشقش تو ببو

تا که وفایش برِ تو راست کند هر عملی

- ۲۱ -

[غزل]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

---

[1] هم نه F: و A

* آراملی، کلیمهء ترکیست، یعنی باید جست.

A 58a F 64b

بــرادر[1] بــرادر[2] کنــد هــم وفــاق / جَنــانِ[3] جِنــانی نگیــرد نفــاق

چنــان عاشــقانه چــو نــان[4] در تنــور / پــزد کــش[5] ســزد جــانِ جــان را عِنــاق

عِنــاقی عَتَــاقی بِــلَا اَیْــن کَیْــف / وصــولی حــصولی بِــلاَ اِلتِــصَاق

چو شد عشق و معشوق و عاشق یکی / چه فصل و چه وصلست این ای رِفاق

یکــی هــم نگنجــد دوی خــود کجــا / بــر اطــلاق شــد کــار یَــوْمُ الــثَّلاَق (F 65a)

ز صدق صداقت شد این جود و سود / و گر نـه ار منی صـد منی در شِـقاق

بـه مـن شـو بـه مـن در نیی پیشِ مـن / کـه بی مـن ز مـن پیشِ مـن لاَ خَـلاَق

دگــر بــا منــی هــم بــه پیشِ منــی / زهــی عــشقِ صــادق زهــی اتّفــاق (A 58b)

دگــر نــه بمــن نــه بــه پیش منــی / ده این نقض کلّی ست چون سه طَلاَق

جَفــا را وفــا کــن جُفــا را صــفا / وفــا را وفــا خــود شــود هــم ز عَــاق

خدا را خود آ بل ز خود شو جدا
و گر نه چو عَاقان شوی در وثاق

- ۲۲ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 58b F 65a

ای غافلِ دل مـرده هـا قـد نفخـت فـی الـصور
وی عاقـلِ پژمـرده هـا قـد نفخـت فـی الـصور
وای عاشــق آشــفته عقلــش همگــی رفتــه
ترکِ دل و جان گفته ها قد نفخت فی الصور

---

[1] برادر F: براذر A

[2] برادر F: براذر A

[3] جنان A: جنانی F

[4] چو نان A: چنان F

[5] کش A: گشت F

ای صادقِ صد صدمت با بهره به هر حدمت

شایستهٔ هر رُتبَت[1] ها قد نفخت فی الصور

وای مخلص بی اَغراض کرده ز همه إغراض

جز دلبرِ خوش اعواض ها قد نفخت فی الصور

وای رندِ ملاماتی وای مستِ خراباتی

وای صحوِ کراماتی ها قد نفخت فی الصور

F 65b وای سر[2] خوشِ توحیدی وای عابدِ توکیدی

وای زاهدِ تمجیدی ها قد نفخت فی الصور

یا مَعشَرِ حِزْبِ الله جیئُوا جُمَلاً بِالله

لِلنَّصْرِ بِجُنْبِ الله ها قد نفخت فی الصور

ای جند جنیدی دار مسکن کنفِ دلدار

منصور شوی بی دار ها قد نفخت فی الصور

A 59a خوش رسته ز دارِ لا زیرِ عَلَمِ والا

خیمه زده بر الا ها قد نفخت فی الصور

بر داری و بی داری والله که چه بیداری[3]

گر محرم آن یاری ها قد نفخت فی الصور

بر عشق وفایی تن و از خلفِ جفا تن زن

زود آی برین مأمن ها قد نفخت فی الصور

- ۲۳ -

[غزل]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

---

[1] رتبت A: تبّت F

[2] سر A: سر و F

[3] بیداری F: بیذاری A

١١١٢ ای دلربـــــای عاشـــــقان در دردِ تــــــو درمـــــانِ دل A 59[a] F 65[b]

وی دلنـــوازِ صـــادقان عـــشقِ خوشـــت[1] ایمـــانِ دل

عـشقِ تـو چـون در مـی کـشد دل را بـه منـزل مـی بَـرَد

در راهِ تو خوش میدود واین نفس و تن وین جان و دل

در عـشقِ تـو نبـود شـها طاقـت کـه را باشـد کـه تـا

در راهِ تـــو بنْهـــد قـــدم ای حـــاکمِ ســـلطانِ دل

١١١٥ ای چـــارهء بیچارگـــان از شـــرِّ نفـــسِ شـــوم اَمـــاَن

در بحـرِ جـودت هـر زمـان مـستغرق ایـن مهمـانِ دل

آگـــاه کـــردی از تـــو چـــون دل را مکـــن او را زبـــون

در دســـتِ نفـــسِ شـــومِ دون ای قاتـــلِ قربـــانِ دل

قاتـل تـویی هـم قـابلش تـو شـو شـها تـا[2] عـادلش

گـــردد خجـــل چـــون کـــاملش بنْمایـــدش رحمـــانِ دل

رحمـــانِ هـــر ذرّه تـــویی هـــم اصـــلِ هـــر قطـــره تـــویی F 66[a]

معطـــیِ هـــر بهـــره تـــویی و از توســـت ایـــن و آنِ دل

اوّل تـــویی آخـــر تـــویی هـــم ظـــاهر و بـــاطن تـــویی

هـــر چیـــز را قـــادر تـــویی در دســـتِ تـــو فرمـــانِ دل

١١٢٠ هر فعـل و وصـفِ ذات کـاو گـردد فنـا نِعْـمَ الْوَفـاَ

ور بـاز مـی بایـد بقـا دادی تمـام احـسانِ دل

- ٢۴ -

[غزل]

[جدید: فعلاتن مفاعلن فعلن]

[1] خوشت F: خشت A

[2] تا A: نا F

A 59^b F 66^a

۱۱۲۱ هیچ غیری تو من نمی بینم — بنگرم چون ترا همی بینم

می شوم در تو گاه محو و فنا — گرچه می بینمت نمی دانم[1]

گاه صحو و بقا رسد از تو — پس همی بینم و همی دانم

زان عطاهاست این فنا و بقا — که تو دادی و رفت نقصانم

۱۱۲۵ ور نه از بند غافلی و منی — کی توانست تا رهد جانم

چون تو کردی مدد برستم و رُست — همه گلذار و باغ و بستانم

همچو جنّات عدن شد پر نور[2] — چون کنم عدلِ[3] لطفِ سلطانم

برتر از جمله آن تجلّی ذات — کاوست ز جمله درد و[4] درمانم

لیک از حضرتش همی جویم

از دیارِ وفا و احسانم

- ۲۵ -

[غزل]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

A 59^b F 66^b

۱۱۳۰ حقیر گردم و[5] در بندِ عشق شَاءَ الله

گذر کنان ز دربندِ عشق شاء الله

حقارتش همه عزّ است و محنتش محنت

نمی هراسم از افکندِ عشق شا الله

A 60^a

چو بار عشق کشم بارو بر برم هر بار

ز زهرِ عشق چشَم قندِ عشق شا الله

---

[1] دانم A: بینم F

[2] نور A: بور F

[3] عدل F: عد A

[4] و F: – A

[5] و F: – A

ز بندِ بندگیِ نفس و غیر وا گسلم
بنوشم از دل و جان پندِ عشق شاه الله

دلِ پُر است ز جانان چو نَی شَکَر ز شَکَر
دلی که گردد و آگندِ عشق شاه الله

بل او شده است همه او چه جای پُر بر پر
بری مبرّتِ بی چندِ عشق شاه الله

زهی مبرّت ربّی برم چو خوش بپرم
به سوش[1] بی همه مانندِ عشق شاه الله

چو با توام همه ام هست بی توام هیچ نیست
بباشم از همه خرسندِ عشق شاه الله

چو عشق و عاشق و معشوق جز یکی نبُود
بنزدِ دل شده در کندِ عشق شاه الله[2]

وز اوست اسوله و اجوبش پر از بشری
یکیست گویم ازان خندِ عشق شاه الله

حقیرگانِ فرو مایه را چه خواهی کرد
گذشتگان برومندِ عشق شاه الله

شنیده گشت نه از شش جهات این خوش بیت
خدای است و نهاوندِ عشق شاه الله

F 67a
بکن طواف و[3] قبولش به صدقِ دل یابی
وفاش کردی و فرزندِ عشق شاه الله

- ۲۶ -

[غزل]

---

1 سوش A: سوس F

2 این بیت در نسخهء A نیست.

3 و A: - F

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 60a
F 67a

ای گل ارچه خوش رویی بوی[1] آر[2] ازان گویی
لیک بست می جویی بلبلان را در ره
خار اگرچه خربازست بر حریر چون کازست
لیک همچو مهمازست فارسان را در ره

A 60b

دانمت که خنده بر چیست خندهء وفایی نبست
خنده ای ز مستهزیست ماندگان را در ره
خار اگرچه بد روید لیک رَو ممان گوید
زود رفت می جوید بستگان را در ره
آمدِ تو[3] بس دیرست لیک رفتنت چیره است
این همه ز تقدیرست سالکان را در ره
خار استوار آمد گرچه تیر وار آمد
بهرِ کار زار آمد هاویان را در ره
هم تو مَنظرِ عامی دستِ خَلق را رامی[4]
زین جهت تو بدنامی آگهان را در ره
دست زن از او جست ست بابِ محزنش بسته ست
خار از نظر رسته ست سارقان را در ره[5]
خارا ز نظر رسته است دست زین از او جسته ست
بابِ مخزنش بسته است سارقان را در ره
هم تو تا شوی با او تا زه یی و زیبا رو[6]

---

[1] بوی A: - F
[2] آر A: - F
[3] تو A: نو F
[4] رامی A: آرامی F
[5] این بیت در نسخهء A نیست.
[6] زیبا رو A: زیب او F

خوش نشینِ تختِ هو خادمان را در ره
زو بریدگی[1] گردی چون یتیم[2] پژمردی
رو با بر آوردی عامیان را در ره
لیک نکته ای اینجاست اصلِ نکته هم با ماست
اصلِ اصل با مولَی است عرفان را در ره
نکته آنکه بی رویت وان گزیده خوشبویت F 67b
خار را چه اهلیّت یادِ آن را در ره
اصل آنکه گر ما را آگهی نبود اینجا
خار و گل شدی چون لا غافلان را در ره
اصلِ اصل آنکه حق کاوست حاکمِ مطلق
داده این چنین رونق عاشقان را در ره
کز وفا فرستد شان گر نه گونه دعویشان A 61a
پیش و پس روان و دوان عازمان را در ره*
گر گلست و گر خارست در عدو و گر یارست
جمله اندرین کارست قاصدان را در ره
بعض مظهر لطفش بعض آینهء عنفش
جمله مخبر[3] از الغش طالبان را در ره
لطفیان ز پیش آیند سوی شه بیا گویند
عنفیان ز پس رانند ره روان را در ره[4]
لطیفان بس خوبان مهر و ماه وش تابان
دلکشان به قلّابان دل دهان را در ره[1]

---

1 بریدگی A: بریده که F

2 یتیم A: هستنیم F

* این مصراع مطابقِ وزن نیست.

3 مخبر A: مخبو F

4 این بیت در نسخهء F نیست.

چون که دل به یکشان بست عُنفیان بس سرمست
مـی زننـد کـه ایـن بنـد[2] اسـت بنـدگان را در ره
هـم جفـا کنـد آن خـوب کـه نـیم[3] منـت محبـوب
جــز خــدا مــدان مرغــوب راغبــان را در ره
گرچــه صــورتا گیــرد لیــک بــا جفــا رانــد
از خــوذش ســوی مقــصود مــایلان را در ره
آمــد او بــرِ دعــوت نــه بــرای ایــن جنّــت
فتنــه دانــش و محنــت ذاهبــان را در ره
هــر کـه شـد بـه حـق دانـا مـردِ حاضـر و[4] بینـا
دل نبنـــدد او الّا جـــانِ جـــان را در ره

که وفا ز نام آنجاست این طرف همه می جاست
دام و بنــد و ور هــر جاســت زاهــلان را در ره

- ۲۷ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

ســجّاده نــشینِ بــت پرســتی   آمــد ســوِی نیــستی ز هــستی   A 61[a] F 68[a]
تــا چنــد ریــا بــرای شــیخی   تــا چنـد نفـاق پـست و سـستی
تــا چنــد دعــاوِی مــزوّر   تـا چنـد ز دوغ و[5] تـرش مـستی   A 61[b]
اینـک قـدحی ز دسـتِ مـن نـوش   پُــر بــادهء ســادهء اَلَــستی
چـون نـوش کنـیش بـا دل و جـان   از جملــهء بنــد هــات جــستی

---

[1] این بیت در نسخهء A نیست.
[2] بند A: بنده F
[3] نیم F: تیم A
[4] و F: – A
[5] و A: – F

زین میکده ور برون نیایی   رُستی و ز قیدهات رَستی[1]

رستی که گذشت بینجائت   از ماهی که او کشی[2] به پنستی

رستی که رسید شاخهایت   تا عرش و از و تو بر تراستی

بلکه از همه کون برتر آیی   زیرا برِ جمله ای که رَستی

چون تخم براس جمله گشته   بر جمله جو بر چه خوش نشستی

اینست وفای آن وفادار

با هر که گزیندش به دوستی

- ۲۸ -

[غزل]

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

اشتر بچه ام بیا به پیشم   رگ می زنمت مرم ز نیشم   A 61[b] F 68[b]

بیطاریِ تو قبول کردم   از عشق خدا که اوست کیشم

از پیشِ خوری گرفته پاهات   از لنگیِ پات* قلبِ ریشم

وا پس نگرد دو چشمهایت[3]   سرمات زده است ای تو خویشم   A 62[a]

قصدت کنم و ز چشمهایت[4]   تم را ببرم که اینست پیشم

تسلیمِ تمام کن خودت را   با که بچرانمت چو میشم

نی نی بچهء منی ز شیرم   نوشانمت از کم و ز بیشم

هم نیز رهانم از عقالت   خوش خوش کشمت براهِ خویشم

---

[1] رستی A: برستی F

[2] کش A: کشی F

* پات، یعنی پاهایت.

[3] چشمهایت F: چشمایت A

[4] چشمهایت F: چشمایت A

وز بهرِ نگه ز دشمنانت ‌ ‌ ‌ بارانم[1] ازین سهامِ کیشم

وز راهِ تو سدّ و[2] خار و خس را ‌ ‌ ‌ بُرِّم نَهِلم به فاس و تیشم

وز بهرِ تو کِشتها بکارم ‌ ‌ ‌ اینک همه جفت و سید و میشم

خوش پرورمت به[3] شمس و سایه ‌ ‌ ‌ در دشت و به خانه و عریشم

هم پوشمت از لباس آنچه ‌ ‌ ‌ پوشد همه عیبت و ز ریشم

وز بهتر از او لباسِ[4] تقوی ‌ ‌ ‌ هم اجنحه بخشمت ز ریشم[5] F 69a

با این پرِ عشقِ آن وفادار
سویَش بپریم و بین تو عیشم

- ۲۹ -

[غزل]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 62b F 69a دلستانا از گلستان گشته ام بیزار و زار
زانک با هر برگ صد خاراست و مکری صد هزار

خنده اش دیدم دویدم سوش بر پندارِ صدق
خود دروغ و بیقراری بوده کرد از من فرار

حاصلم آن شد که در ماند این دلِ مسکین چو قطن
ریزه ریزه بر سرِ هر شاخ پر از خار خوار

آن[6] گلستان بس گلستان بوده چون ناگه فتاد
نفس در وی ماند چون خود ز گل بی بن بهار

---

1 بارانم A: باز آنم F

2 و A: - F

3 به A: - F

4 لباس A: لباس و F

5 ز ریشم A: ازیشم F

6 آن A: از F

بـارِ اثقـل پـشتِ[1] ریـش و روی سـر غـرق آبِ گـل
خـــر نـــر از[2] پایهـــا لنـــگ و میـــان چنگـــال وار

۱۲۰۰ عقل چـون فرتوت مانده دنگ و سر گردان در این
گـــاه دنبـــالِ خـــرش گیـــرد کـــه افـــسارش مـــرار

هـــر دو چنـــد آنچـــه[3] بجنبـــد اســـفل از اوّل شـــوند
دســـــتگیری او غیاثــــا دســــگیر و زیــــن بــــر آر

پادشـــاها شـــکر کـــه جـــان و دل از غیـــرت رمیـــد
لیـــک از اهوارهـــایی ده تـــو در ســـرّ و چهـــار

تـو بـدانی تـو تـوانی هـر چـه پـا بسته سـت کـرد
بـا مـن و بـا دیگـران ای فـضل و عـدلِ تـو بـه کـار

ای وفـــا زانِ تـــو و هـــم حـــضرتت زانِ وفـــا
جز یکی خود نیست کاُو بود اصلِ این جمله شمار

۱۲۰۵ در وجـــود آورد یـــک اشـــمار را و بـــس شـــمار F 69b
کـرد تفـضیلات آن یـک کـه یکیـست او بـر قـرار

- ۳۰ -

[غزلِ مستزاد][4]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن - مفاعلن فعلن]

۱۲۰۶ شـــها ز شـــامهٔ تـــو شـــمّهٔ شـــهی داریـــم عجـب شـهیِ همـین F 63a
مهـــا ز هالـــهٔ تـــو حالـــهٔ مهـــی داریـــم زهـــی مهـــیِ مهـــین
بـــران خیـــال کـــه آن خـــال آنِ مـــا گـــردد خـــلال وش گـــشتیم
خلـل چـو حُلّـه بپوشیده زاو تهـی داریـم همـه شـمال و یمـین

---

[1] پشت A: پشت و F

[2] خر نر از A: خر ترارو F

[3] چند آنچ A: چندان که F

[4] این شعر در نسخهٔ A نیست.

چنانک هر هوسِ دست رس بدان هاله … شدیم دیوانه
ببسته گردن هر عضو گمرهی داریم … زبون بمانده چنین
رجا کجاست در اینجا چو جمله از جا بست … رهِ رهایی نیست
ولی ز غمزهء چشمت خوش آگهی داریم … که هست بر مسکین
ازان دو غمزه هزاران هزار مسکین را … رسید بهرهء خویش
اگر رهیم ز تیرِ مژه رهی داریم … بدان فوز مبین
وگر براهِ تو قربان شویم با تیریت … بقات را بادا F 63b
فناست لایقِ ما و بد و نهی داریم … چنین شده آیین
وفات را به فنا در فنا همی بینیم … وفات یکتانه
صفات را به بقا در بَقاً بِهِ داریم … فَذَاكَ خَیرُ الدِّین

- ۳۱ -

عشاری در اسرارِ الف

[کامل: متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن]

الفم الف نمایم الفت به تو نمایم A 62b F 58a
به سکونم و تحرّک چو زمینم و سمایم
به سکونِ مَدّ و[1] لینَم برسد به رحمتِ هو A 62b
به مصدّقان من بی غلط دل و جفایم
چو شوم به جزم عزم و حرکات همز[2] سختی
به مکذّبان رسانم غلط و خود غزایم
حرکاتِ من سه گون دان که به فتح و ضم کسرست
بشوَم به فتح و مفتوح برای آشنایم
به مشایخِ نخستین بشوَم به ضمِّ مضموم
کندم به کسرِ مکسور بر جبر دلربایم

---

[1] و A: - F

[2] همز A: هم ز F

- ۳۲ -

عشاری درا اسرارِ واو

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 63[a] F 58[a]

واو وصـــلم بهـــرِ جمـــعِ مطلقـــم　　گـــاه حـــالی گـــاه عطفـــی در حقّـــم

جمله مخرجها شده سیران گهم　　عکسِ من هم عینِ من شد اوفقم

دوستان را حرفِ مدّ و لین شوم　　دشـمنانا را حـرفِ علّـت محـرقم

در ظهـورم[1] در میـان علـو و سـفل　　در بطـون هـو را ضـمیم و ملحقـم

قلـــبِ نـــون بـــودم شـــدم انـــدر قـــسم

وَالْقَلَـــم را ســـر چـــه حـــرف مـــوثقـــم

- ۳۳ -

عشاری در اسرارِ بی

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

A 63[a] F 58[b]

بـی شـده ام بـه امـرِ هـو حـرفِ اضـافتم نگـو

از همـــه رخ نمـــا مـــنم بـــوی مـــن از همـــه ببـــو

گفت خدا که بی شوی چونکه ترا محب شوم

قـربِ نوافـل ایـن بـوَد قـربِ فـروض فـوقِ او

A 63[b]

نقطـهء بـی شـدم کـه تـا قـربِ نـوافلم رسـید

کـــسرهء بـــی شـــدم بـــرِ قـــربِ فرایـــضم ز هـــو

کهتـرم از همـه بـسی مـه ز منـست هـر خـسی

عـارف و[2] شـیخ یـا جـز ایـن بـا لقبـم دگـر مجـو

بـا کَهـی و کِهیـیم جـو بـا عـدم و کمـیم زو

همـدمِ مـن شـو انـدرین تـا رسـدت وفـا ازو

---

[1] ظهورم A: ظهور F

[2] و A: - F

- ۳۴ -

[عشاری][1]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۲۳۵ بـــدان ای داذر طالـــب بـــه تحقیـــق — و صـــدق آن تـــرد صدقالـــصدیق F 72a

نه هر منظر همه خوبست و نه زشت — هُنـــاَ فَـــرقٌ ببـــین لاهـــل تـــدقیق

بسی چیـزی کـه پنداری تـو خـوش* — و کـم شـئ اصـدرک منـه تـضیق F 72b

و فِـی الاَمـــرَین امـــرک بـــالخلاف — ز قـران چـو بـرین برهـان و تـصدیق

فـــلا تـــک مـــستبد الـــرای و اتبـــع

تنـــل حبـــا و تاییـــدا بتوفیـــق

- ۳۵ -

ثمانی در فصل و وصل

[سریع: مفتعلن مفتعلن فاعلن]

۱۲۴۰ چون الف و واو شدن خوش مرا — کـز همـه باشـم بـه تفـرّد جـدا A 63b F 58b

وانکـه بـوَد لایـقِ وصـلت شـود — متّـــصلم از جهـــتِ اقتـــدا

ور بـــشوم متّـــصل و منفـــصل — همچـو کـه بـی آن رسـدم از خـدا

بـــس شـــدنم کـــسرهء بـــی بهـــرِ حـــق

حِینَئِـــذٍ مـــی شـــودم بـــس ســـزا

- ۳۶ -

ثمانی در تمثیلِ کارخانهء عالم

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۲۴۴ دریـن دکّـانِ فخّـاری مـنم یـک و یکـک کوچـک A63b F 58b

همان باشد دکّان گر من شکَت افتم به یک سنگک

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

* این مصراع مطابقِ وزن نیست.

چه نه چرخیست گردنده در این صنعت همه درکار
هـزاران پیـشه در عامـل بـه حکـمِ صـانع انـدر تـک
چو مـن صـد صـد به زیرِ پا شکسته پاره هـا گشته F 59a
چنـان صـد صـد دگـر نوهـا بدیـد آورده انـد بـی شـگ

هزاران خود چنان محوی که ز ایشان اسم و رسمی نیست
بـه کـاری بـرده خـاک بعـض و بعـضی مانـده انـدر دک

- ۳۷ -

ثمانی در حجِّ عشق با ذکرِ دوازده مقام و شش آوازه و چار شعبه[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۲۴۸ راسـت رَو سـوی حجـاز ای بنـدهٔ زنگولـه دار F 71a
بارهــای بــی نــواماننــد عــشّاقِ کبــار
خـوش حـسینی بوسـها بـر پـیشِ آن رکـنِ بـزرگ
ورچـه کوچـک در عـراق و اصـفهانی غـم مـدار
سـلمک شـهناز و نـوروزی نـوروزی توسـت F 71b
وز گذاشــت جملگانــت مایــه گردانیــده یــار
در دو گاه و بدو عودت هـم سه گاه سه یقینیت
چــار گــاه چــار در هــم پنجگــاه پــنج دار
بـر بـر یکگـاه و دو گـاه و سـه گـاه و چـار گـاه
کـه اصـول هـر مقـام و غیـر او شـد ایـن چهـار

- ۳۸ -

سداسی در اصلِ کار

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

۱۲۵۳ کَهـی و کِهـی بـر شـریعت خـوش اسـت A 64a F 59a
و گــر نــه همــان دود وار[2] آتــش اســت

[1] این شعر در نسخهٔ A نیست. این شعر ثمانیی عنوان دارد، ولی ده مصراع دارد.
[2] دود وار A: رود دار F

کمی و عدم هم طریقت درست
جز این در بیابانِ سالک کُش است
حقیقت جو[1] که معرفت خود بر اصل
بر این درختان رو دل کَش است

- ۳۹ -

سداسی در آثار گوناگون از یک فیضِ فیّاضِ یگانه

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

A 64[a] F 59[a] ۱۲۵۶ چو بارانِ نیسان فرو شد به دهر   شود در صدف دُرّ و در مار زهر
بروید گل و خار و کِشت و گیاه   درختانِ بی بار و با بار و بهر
چکد با مها را هما گِل شوند
هنرهای هر یک بیاید به جهر

- ۴۰ -

سداسی در تمکن[2] در فنا و بقا

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 64[a] F 60[a] ۱۲۵۹ چه تکریم و چه تفصیلست و کز حضرت رسد ما را
که[3] دارند و[4] چون شاهان درخشکی و در دریا
ملکها جند ما گشته فلکها جمله سر گشته
همه پویند بهرِ رزقِ ما ز انواع طیّبها
گشاده راهِ ما سوی فنا و هم بقا هر دم
به سیرانیم در هر دو چو مهرانِ جهان آرا

---

[1] جو A: چو F
[2] تمکن A: ممکن F
[3] که F: کبر F
[4] و A: - F

- ۴۱ -

سداسی در تقلّبات و تشّکلاتِ عشقیّه

[رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

A 64b
F 60a

۱۲۶۲ بــاز کردنــده‌ء سرگــشته شــده چــون فلکــم
بـو کـه یـابم ز تـو یـک لمحـه‌ء در بـکّ و لکـم

مــی روم زیــر و زبــر ســوی بــسو ذرّه صــفت
هــم چــو آیینــه‌ء آویختــه شــد ایــن دلگــم

انــدر انبــوهی کــه عکــس همــه افتــاد درو
چون نبات و حیوان و[1] جّن و هم انس مَلَکم

- ۴۲ -

سداسی در تلوینِ ممدوح

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

A 64b
F 60b

۱۲۶۵ چونکــه مقــیمِ درش شــد دل و جــان و تــنم
غـم نـه ز تلـوین مـرا هرچـه رسـد بـیش و کـم

چه بیِن تمکین در او شیوه‌ء تلوین خوش است
بهـــرِ ترقّـــی بـــوَد هـــم ز عُلـــوِّ هِمَـــم

بنده که رَست از خود و رُست در او با خدا
برْسدش از «کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»* قِسَم

---

[1] و A: - F

* از آیةِ قرآن، سوره‌ء الرحمن، ۲۹/۵۵، «يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»

- ۴۳ -

سداسی در تلوینِ مذموم به طورِ ارشاد

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 64b F 60b

۱۲۶۸ کافرم کافر نه مؤمن[1] حیبتِ[2] و طاغوت را
کاولیا بگْرفته ایشان را پرستی بر هوا
پس در آوردندت از نورِ خدا تا در ظلم
میکشی تلوین از آنکه مانده در نارِ جدا

نفسِ تو بهرِ تو گشته همچو آذربت تراش
می نگارد بر تو صد گونه هوس کاِنیک خدا

- ۴۴ -

سداسی در سکونِ ممدوح

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 64b F 60b

۱۲۷۱ مؤمنم مؤمن نه کافر آن خدای پاک را
کاو دهد ایمان و احسان همچو عرفان خاک را
از گلِ تیره دلِ چیره بر آرد تا ورا
مسکنِ خود می کند نه ارض و نه افلاک را

A 65a

می شود ساکن بدو آن خاک پاک متّقی
در تقلّب می نهد آن قلبِ بس چالاک را

- ۴۵ -

سداسی فیهِ اَیضاً

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

A 65a F 60b

۱۲۷۴ ز کاهی به کوهی رسانیده ای[3] کسی را که بهرِ تو بگْزیده ای

[1] مؤمن A: مو مؤمن F
[2] حیبت A: جنت F
[3] رسانیده ای F: رساننده ای A

F 61[a] به تو ساکن او و دگرها بدو زهی قطبِ صد مهر و مه دیده ای

به تن ساکن و مرکزِ ساکنان

به دل گِردِ هر چیز گردیده ای

- ۴۶ -

سداسی در جمعِ کفر و ایمان

[رجز: مفتعلن فاعلن مفتعلن فع]

۱۲۷۷ کافر طاغوت کرد و مؤمن الله مؤمن باطل مباش و کافر آن شاه A 65[a] F 61[a]

تا برسد دستِ تو به عروهء وثقی هم برهی از زیان زمرهء گم راه

این بودت کار و راه تا که تو هستی

چونکه شوی محض فان جستی از این چاه

- ۴۷ -

سداسی در فناء محض بار بقاء طلق

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۲۸۰ نه کافرم نه مسلمان نه بنده و نه[1] شاه A 65[a] F 61[a]

از آنچه نیست شدم نیست را چه چاه و چه جاه

خِرد نداند از این مذهبِ فنا در عشق

چه اوست بستهء هستی چه مورکی در چاه

و لیک برتر ازین نیستی یکی هستی است A 65[b]

که در ویم همه ایمان و کفر هم که و کاه

- ۴۸ -

سداسی در سکونِ مذموم

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۲۸۳ برَو برَو که چو خر در گِلی برون نه چهی A 65[b] F 61[a]

چو خر تو بندهء اویی گزیده یش بشهی

---

[1] نه F: نی A

بـــرای بـــوی نجـــس ایـــستد چـــو او بزَهـــی
تـو در پسش بـه چَـهْ اُفتـی کـه ز او دگـر نرَهـی[1]

F 61b ز جهـلِ نـام نهـی عـزّ و جـاه بـر آن چـاه
مگـر دو نقطـهء چشمت بشد چـو آن چهی

- ۴۹ -

سداسی در ارشادِ درماندگان

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

A 65b F 61b ۱۲۸۶ بیـــا بیـــا کـــه بیآموزمـــت یکـــی کـــاری
چـــو از چَهَـــت نجهـــی میکنـــی ورا بـــاری
درون ظلمـت چاهـت بجـو تـو آبِ حیـات
تـرا ز جملـه کـم اشـمر مکـن ازیـن عـاری
بکوش و کن تو بدین طور در چهت چشمه
خـــدات[2] بـــو کـــه در آرد بحـــار زخّـــاری

- ۵۰ -

سداسی در درد

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A65b F 61b ۱۲۸۹ پــــیشِ پیــــرِ لؤلیــــان پرســــیدم از دُرد و لا
گفـت دو قسمست آن یـک دلربـا یـک گلعـذا[3]
بر شریعت هم طریقت هـم حقیقت دلرباست
بـر خـلاف هـر سـه بـا یـک گلعذاریست و بـلا
پیـرِ لـولی و انـدرین را غیـرِ او گـر چـه بـوَد
در جهـان علّامـهء ایـن را ندانـد بـی خطـا

---

[1] نرهی A: ندهی F
[2] حدا F: خذا A
[3] گلعذا A: گلعذار F

- ۵۱ -

سداسی در میکده و مَفسدهء عشق

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

A 66[a] F 61[b]

۱۲۹۲ لــولی بچــه ام صــومعه را میکــده ام کــرد

در خرقــهء زهــد و وَرَعَــم مَفــسده ام کــرد

خوش میکده کی مشهدِ اشهادِ[۱] اَلَسْتِی است

خوش مَفسده کاز بیخ و[۲] بُنم ناشده ام کرد

هــم صــلح و نفــاقی مــرا بــا مَــلاء ســوء

از اهــلِ مــیِ گَنــده همــه عَربــده ام کــرد

- ۵۲ -

سداسی در عربدهء عشق

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 66[a] F 62[a]

۱۲۹۵ بــه پیــرِ لولیــان گفــتم کــه از مــن دشــمنیها خاســت

بر اهلِ مَفسده نفسی چه باشد این کژی یا راست

بگفتــا راســتتر اینــست و گرچــه حلــم بیــشنیت

ز خلقت بود و بر قصدِ صلاحی که ترا مثوی است

ببینی کاوّلا احمد به حلم و صلح می بودی

در آخر بهرِ حق سازِ قتالِ مُفسدان آراست

- ۵۳ -

[سداسی] در بیانِ سلسلهء ذکر و طریقت

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

A 66[a] F 79[b]

۱۲۹۸ ذکـر از نبی[۳] و از علی[۴] باز از حَسن همچو حبیب

طــایی و کرخــی و ســری بغــدادی[۱] و شــیبلی ببــین

---

[1] اشهاد A: اشها F

[2] و A: - F

[3] نبی A: علی F

[4] علی A: نبی F

نسّاج و زجّاج احمد و هم بو نجیب و هم شِهاب
نـور و صـفاهانی و شمـشیری و یوسـف عبـدِ زیـن
عبـدُ اللَّطِیـفِ مَقدسـی گـرد وفـا گردیـد بـاز
چون مهر گردِ ذرّه بس ذرّات این ره شد به عین

- ۵۴ -

سداسی در تصوّفِ حقیقی[2]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۳۰۱ صـوفی هیـوی وش بـود صـافی ز اشـکال و صـور F 59a
قابـل همـه اشـکال را کـارد قَـضاشان و قـدر
از غیت لطف و صفاش همچون هوا گویش نیست
لـیکن چـو بینی شـکلهاش گـوییش هـست وار بـشر
او نیست از سوی خودیش هم مست از سوی خداش F 59b
حکمـش روان انـدر همـه زیـرا کـه شـد صـاحب قـدر

- ۵۵ -

سداسی فِیهِ اَیْضاً[3]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۳۰۴ عـرش وش در شـرع هـر کوشـد محـیطِ کارهـاش F 59b
در طریقـت سـدره وش هـم شـد محـاطِ بارهـاش
در حقیقــت او شــود قطــبِ محــاط و هــم محــیط
عـــشق اینجـــا عقـــل را در لا کنـــد بردارهـــاش
شـانِ صـوفیِ حقیقـی ایـن بـوَد کاَهـلِ دلـست
نی کلی کل جود گل بین چون بلیس و بارهاش

---

[1] بغدادی A: بغداد F
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۵۶ -

سداسی در فنا و بقا[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۳۰۷ کـلّ شـئٍ هالـک فرمـود هـو　　نیـست بایـد گـشت الّا وَجْهُـهُ و F 59[b]

پـس فنـا بگْزیـد آنکـو عارفـست　　یافـت او وجـهِ بقـا از وجـهِ او

ور شـود قفـس وش از سـوزش رمـاد

خیـزد از خاکـسترش مـثلش بـدو

- ۵۷ -

سداسی فِیهِماَ اَیْضاَ لَکِن بِالْعَکْسِ[2]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۳۱۰ اگـر خـواهم شـوم فـانی بیکبـار　　ز اِلّا وَجْـه یـایم بـرم بـار F 59[b]

و گر خواهم خورم باری ازین بار　　چـشم بـا کـلِّ شـئٍ هالـک آن بـار

دو شـاخم زیـن شـها بـر رو فتـاده

بگـردم در رهـت بـر سـر چـو پـر کـار

- ۵۸ -

سداسی فِیهِماَ اَیْضاً[3]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

۱۳۱۳ گـه چـو جـنِ فَـرّارم گـه چـو انـس دلبـسته F 60[a]

گـه دلیـرِ کـرّارم گـه چـو جنـدِ اشکـسته

گـه شـوَم بـسی حیـران چـون گرفتـهء افیـون

گـه شـوَم چـو میخـواری مـستِ بنـد بگـسسته

گـه اسـیر و گـه میـرم گـه جـوان گـه پیـرم

گـه چـو طفـل در مهـدی بهـرِ شـیر بگْریـسته

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۵۹ -

سداسی[۱]

[رجز: مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن]

۱۳۱۶ وا کبـدی مـن کبـدی یـار جـلا خـذ بیـدی F 75[a]

علـک تعـد و مـددی یـار جـلا خـذ بیـدی

عمـر تلـف کـرده ام آه طـاعتم آمـد چـو گناه

از کرمـت کـن مـددی یـار جـلا خـذ بیـدی

گـورمزم روشـن اشـی پـس اومـزم یخشی اشـی

ایلمـک ادب چیقـرادی یـار جـلا خـذ بیـدی

- ۶۰ -

رباعی در التماسِ مداد به لغز

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۳۱۹ ای دوسـت کـه از تـو دایمـا لطـفِ وداد A 66[b] F 80[a]

از مـا بـه تـو نقـضها کـه شـد خـوی عِبـاد

بـاز از کـرم و فـضل بگـو دادم قلـب

معنـیش نمـا فرسـت ایـا قـصد فـؤاد

- ۶۱ -

وَلَهُ اَیْضاً[۲]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۳۲۱ سـیَه رویـی داریـن سـیَه رویـی روا داری A 66[b] F 80[b]

چنـان جـانی[۳] جـانی چنـانی را هـوا داری

چه خواهد کرد جز گردی بگرد گرد درگاهت

بزیـرِ پـای پویانـت پیـاپی در هـوا داری

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست. این شعر مثلث است؛ اولین بیتش عربی، دومینش فارسی و آخرین بیت آن ترکی است.

[2] وله ایضا F: - A

[3] جانی A: جان F

- ۶۲ -

وَلَهُ اَیضاً[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 66[b] F 80[b]

۱۳۲۳ سـرورا پـیشِ تـو پـر آمـال و سـودا آمـدم
در درون و[2] در بـرون پـر نقـص پـردا آمـدم
بس بوَد پیشِ طبیبِ حاذقی عرض این قدَر
بلکه بی این[3] گفت پیشت بس هویدا آمدم

- ۶۳ -

رباعی در نکته‌ای بر گریه

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

A 66[b] F 81[b]

۱۳۲۵ تـر هیـزم نیـم سـوخت بـودم   در آتــشت آبکَــم نمــودم
دودیم به تاختِ سوی سرها   تــا تــرّی چــشمها فــزودم

- ۶۴ -

رباعی[4]*

[منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

A 66[b] F 81[b]

۱۳۲۷ شــکر خــدا را کــه او رحمــتِ خــود عــام کــرد
تــا مــنِ افکنــده را قــسمتِ خــود تــام کــرد
A 67[a] ور نــه مــن از کــم کَمَــم بلکــه کمــم از عَــدم
لیــک ز رحمــانیَش بــین کــه چــه انعــام کــرد

---

[1] وله ایضا F: - A

[2] و F: - A

[3] این F: - A

[4] رباعی F: - A

* ترجمهء منظوم این شعر به ترکی در یکی از نسخه های دیوان شاعر آمده است:

F 82[a]

شکر اول رحیمـه کـه ایلیبن عـام رحمتن   مـن خوار و هیچه داخ تمام اتـدی قسمتن
یوخسه بن اول کمم که عدمدن دخی کمم   درحمــان گورنجـه ایلــد انعــام نعمــتن

- ۶۵ -

رباعی در تمییز

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

A 67a F 82a

۱۳۲۹ از صافِ نجس تیره‌ء[1] طاهر[2] بوَد اَوْلی
ور صافی و طاهر بوَد از عرش شد اعْلی
ور تیره و ناپاک بوَد ره که چه سفلیست[3]
اینها[4] نشود فرق به جز حاکمِ والا

- ۶۶ -

رباعی در حیرت

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 67a F 82a

۱۳۳۱ لولی به چه ام داده است افیونِ عجب قتّال
افتاد دل و جانم در حیرتِ او در حال
در بحرِ تحیُّر من همچون شده ام غرقه
کاندر نظرم یک شد با طفلک خردی زال

- ۶۷ -

رباعی در جمعِ حیرت و سکر

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 67a F 82a

۱۳۳۳ این شیوه‌ء مخمورست نی شیوه‌ء افیونی
مَی نیز کجا خردی[5] ای مُفلسکِ تو نی
از میکده‌ء سرمد بیرون شدی سرمست
مَی خورده و هم افیون با شیوه‌ء مجنونی

---

[1] تیره‌ء A: تیره و F

[2] طاهر A: ظاهر F

[3] سفلیست A: سفلست F

[4] اینها A: آنها F

[5] خردی A: خودی F

- ۶۸ -

رباعی در اِخبارِ اَخبارِ ارشاد

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 67a F 82b

۱۳۳۵ لولی بچه ام در دست یک لولو بس رخشان

کاز وی برسد نوری با مهر و مه و جز آن

آمد که مخالف شو با من نه مخالف تو

من گویم از این لولو احوالِ همه اکوان

- ۶۹ -

رباعی در مستقرِ عاشق به طورِ ارشاد

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A 67b F 82b

۱۳۳۷ گرت باید نمایم مَسکنِ خویش　　مرا آنجا کنی هر وقت تفتیش

فتادم در درش با هر چه باشد　　ز نفع و ضر مرا این دان تو کیش

- ۷۰ -

رباعی در سودِ عاشق ز هر سو

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 67b F 83a

۱۳۳۹ زیانم در درش حاشا و گر باشد بهین سود است

مرا هر چه رسد آنجا ز نفع و ضر همه جود است

چو او باشد مرا بی شک همه اشیام موجود است

چو زو مانم دگر کامم چه موجود و چه مفقود است

- ۷۱ -

رباعی در طورِ سکر

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 67b F 83a

۱۳۴۱ در معرکهء مستان جز شور نمی گنجد

جز جان و تن اندازی مخمور نمی گنجد

این قالبِ خاکی گر ویران شود غم نیست

چون در رهِ عشقِ هو معمور نمی گنجد

- ۷۲ -

رباعی در تمثیلِ گران جان*

[رجز: مفتعلن فع مفتعلن فع]

A 67b F 83a ۱۳۴۳ شخصِ گران جان در رهِ حِبّه — همچو سپش دان در رهِ کعبه
گر فکنندش آه زوالش — ور نه کَشد زو قافله تعبه

- ۷۳ -

رباعی در طلب

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 68a F 83b ۱۳۴۵ نباید ترک تک[۲] تا کی بوَد ممکن تک و پویی
اگر ناید به دست آهو رسد باری از او بویی
نه نی ما پیشِ چوگانش چو گویی بی سر و پایم
چه آید چونکه زد چوگان جز غلطیدن از گویی

- ۷۴ -

رباعی در اعتدال

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A 68a F 83b ۱۳۴۷ عدالت گیرد آن کاُو راه دانست — صراطِ مستقیم ای را که آنست
F 84a ز هر دو جانبش اِفراط و تفریط — ز جهلی یا مرض یا امتحانست

- ۷۵ -

رباعی ذمّ مَیِ دنیا

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

A 68a F 84a ۱۳۴۹ ای بنده کشته در می گنده ز گندگیش
چون نفس اختفت نکند یادِ بندگیش
تا ترکِ این امّ خبایث نمی کنی

---

* ترجمهء منظوم این شعر به ترکی هم در یکی از نسخه های دیوان شاعر آمده است:

1 تک A: یک F

بـویی ازیـن مَیَـت نرسـد چـه چـشندگیش

- ۷۶ -

رباعی در استشهاد بر اعتدال به بیتی از *گلشن راز*

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۳۵۱ عدالت خوش ره است و خوش نعیم است A 68[a] F 84[a]

خنـک آن دل کـه انـدر وی مقـیم اسـت

اگـــر از گلـــشنِ رازت شـــمیم اســـت

ببـو کـز وی وزان ایـن گـون نـسیم اسـت

میانـــه چـــون صـــراطِ مـــستقم اســـت

*ز هـــر دو جـــانبش قعـــرِ جحـــیم اســـت**

- ۷۷ -

رباعی در ذمّ گفتار و کردارِ بد

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۳۵۴ همچـون غـراب آموختـه تـا کـی چـو دی کفتارهـا A 68[b] F 84[a]

یـا چنـد همچـون آن جفـل گردیـد بـر مردارهـا

باری چو انسانی نشد حاصل چو طوطی خوش بوَد F 84[b]

خـورش شـکر گـویش بغـر پوشـش خُضر در دارهـا

- ۷۸ -

رباعی در گریهء عشق

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

۱۳۵۶ یـک آتـش طرفـه ام بـزد عـشق وین شیوهء تحفه را سزد عشق A 68[b] F 84[b]

کـز آتـش عـشق بچکـد آبـی زان آب لـبن و شـم مـزد عـشق

- ۷۹ -

---

* این بیت از محمود شبستری مقتبس است؛ محمود شبستری، مجموعهء آثار شیخ محمود شبستری: گلشن راز، سعادتنامه، حق الیقین، مرآت المحققین، مراتب العارفین، به اهتمام صمد موحد، تهران، کتابخانهء طهوری، ۱۳۷۱، ص. ۹۲.

رباعی در سرِّ گریه

[رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن]

A 68[b] F 84[b]

١٣٥٨ چـون کـه بهـارِ دل رسـد آبِ حیـات مـی چکـد
از سر و چشمِ شاخِ تن خوش غبرات می چکد
چون نبوَد درختِ خشک چون بشود نهان ترش
خاصه که سر بریده شد خوش قطرات می چکد

- ٨٠ -

رباعی دیگر در سرِّ گریه

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 68[b] F 84[b]

١٣۶٠ دریـای عـشق کـز وی طوفـانِ شـبنمی بـود
بـا[1] سـدِّ غیـرتِ حـق پنهـان بـود و مـسدود
امـواجِ بـی حـدودی بژسـد بـزد پیـاپی
تـا چـشمهای عـشّاق چـون چـشمهاش بنْمـود

- ٨١ -

رباعی در وصفِ کامل

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

A 68[b] F 84[b]

١٣۶٢ بیـا تـو قطـرهء دریـا نمـای طرفـه ببـین
بیـا تـو ذرهء خورشـیدِ تـاب تحفـهء ببـین
A69[a] چنانکه دنگ بمانی که قطره یا بحر است
ویـا نـه این و نـه آن هـم عجـب لطیفـه ببین

- ٨٢ -

رباعی در دیدار

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 69[a] F 85[a]

١٣۶۴ چـون نبینـد روی تـو جز چشمِ تـو — غیـرِ انـسانت ندیـد جـز رسـمِ تـو
وانکـه انـسانت شـد او دیـدت یقیـن — چـون گذشـت از پردهـای وهـم تـو

---

[1] با A: تا F

- ۸۳ -

رباعی در پستی

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 69a F 81a

۱۳۶۶ چـونم نمـی نمایـد روی ابـرِ مـن ز نـنگم
چـون بیمنـت بـه ایـن حـال ای دلربـای شـنگم
ای آنکـه مـی نگنجـی در آسـمان و ارضـت
بـا اینْـت چـون ببیـنم بـا چـشمهای تـنگم

- ۸۴ -

رباعی در رضاء به قضا

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

A 69a F 85b

۱۳۶۸ من راضیم از شاهم در وضعش و در رفعش
در حکمتِ وی غرقم در ضرش و در نفعش
خوش گر همه خلق از من روشان بگردانند
خوش ور کنـدم قبلـه درد ترش و در شفعش

- ۸۵ -

رباعی در خاموشی

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A 69a F 85b

۱۳۷۰ خموشی بهتر از گفتارِ بی سود بریـده بِـهْ[1] زبـانِ هـرزه گـو زود
خـروشِ بـاطنی گـردد هویـدا چو ظاهر با خموشی گشت مسدود

- ۸۶ -

رباعی دیگر در خاموشی[1]

[1] به A: نه F

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A 69b F 85b ۱۳۷۲ خموش از بهرِ عز شد بندهء جاه ـ بـــدین نیَّـــت نگـــردد عبـــدِ الله
سکوت و نطق را پس کرد باید ـ برای شه ز شه در شاه و با شاه

- ۸۷ -

رباعی در آزادگی

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 69b F 85b ۱۳۷۴ آن پوستِ خشکِ سختم اشک است می نمایم
مغـزم کـه بـود جنبش[۲] خـوش رَسـت مـی نمایـد
F 86a هـر شـخص را مرادیسـت زیـن بحـرِ بـی نهایـت
جویـد مـرادِ خـود را کـان هـست مـی نمایـد

- ۸۸ -

رباعی در مستی و پستی

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 69b F 86a ۱۳۷۶ مجمـوعِ یـار و اغیـار سـر مـست مـی نمایـد
هـــر شـــخص در مـــرادی پابـــست مـــی نمایـــد
بـاری[۳] مـرادِ خـود را جویـد ز شـه کـه او راسـت
بـست و گـشاد هـر در هـین دسـت مـی نمایـد

- ۸۹ -

رباعی در بیقراری[٤]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 69b F 86a ۱۳۷۸ بـــا لافـــکِ دروغـــم خـــود را همـــی فـــریبم
در دامِ خـــود نیفتـــد بـــا حیلهـــا جبیـــبم
در راهِ شـــاهِ بـــی مثـــلِ از مثـــلِ مـــن چـــه آیـــد

---

1 رباعی دیگر در خاموشی A: وله ایضا F
2 جنبش A: جیبش F
3 باری A: باری F
4 بیقراری A: پستی F

جز گوی و[1] پوی و[2] مردی بس نیست اي نصیبم

- ۹۰ -

رباعی فِیهِ اَیْضاً[3]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

١٣٨٠ بـاز ایـن بحـرِ مـوّاج امـواج مـی نمایـد A 70a
دلهـای مـان بـه مـوجی تـاراج مـی نمایـد
چـون رفـت دل کجـا مانـد تـن را شـکیب آرام
چـون گـاه پـیشِ سـیلی مـوّاج مـی نمایـد

- ۹۱ -

و فِیهِ اَیْضاً

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

١٣٨٢ وزیـد از سـرِ کـوی تـو صرصـرِ عجبـی A 70a F 86a
فکنـد و جـان و دلـم را در آتـشِ طربـی
چـو مـن چـه کاَهـلِ نـاچیز بـودم و او خـود
بکَنـد کـوهِ بزرگـی ز جـاش بـی تعبـی

- ۹۲ -

وَفِیهِ اَیْضاً فِی نَصْحِهِ بِالْفاَرِسیّة

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

١٣٨۴ به حقِّ آنکه ما را می رسانید[4]   همی جویم که از بِهْ بهتر آیید A 70a F 86b
ولی تأثیرِ همّت بعد از آن جو   که خوش تسلیمِ کامل وا نمایید

- ۹۳ -

رباعی

---

[1] و F: - A

[2] و F: - A

[3] این شعر در نسخهء F نیست.

[4] رسانید A: رساند F

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۳۸۶ در زمین شوره هر کو کِشت کِشت گشت ندمان و ندم را زشت هِشت A 70[a] F 88[a]

زانک زنگی دل بُد او زنگ[1] سپید دیـد از شـوره شـره بنْمـود زشـت

- ۹۴ -

رباعی

[سریع: مفتعلن مفتعلن فاعلن]

۱۳۸۸ علـم و تقی زهـد و صـفا بـاز عـشق صبر و رضا حلم و حیا همچو صدق A 70[a] F 88[a]

زیـن همـه انـدر سه رُتَب کیمیاسـت بایـداز او قلـب بـده حـسّ عـشق A70[b]

- ۹۵ -

رباعی در عشق

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۳۹۰ عـشق جـانِ جـانِ مـا و اوسـت اصـلِ شـانِ هـو A 70[b] F 88[b]

عــشق گــنجِ کــانِ مــا و هــم کلیــدِ آنِ هــو

عشقِ عاشق تا ابد شنکست خوش با روی دوست

غیــر وی را نوبــت جزویــست از ســلطانِ هــو

- ۹۶ -

رباعی در عشق به طریقِ ارشاد

[رجز: مستفعلاتن مستفعلاتن]

۱۳۹۲ عشق خدا چـو تـرکِ هـوا گـو دامـن مـردی گیـر و پـیَش پـو A70[b] F 88[b]

میر به راهش میر شوی خوش خاکِ درش شو عشق کشی ز اُو

- ۹۷ -

رباعی در عشقِ و بیان دو گونه غزا

---

[1] زنگ A: رنگ F

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

۱۳۹۴ در راه عـشق دلبـر عاشـق ز خـود رهیـده اسـت A 70b F 88b
روی و جمال و بیچون با چشمِ دوست دیده است
انــدر غــزای اکبــر پــشتش ملِـک خــودش داد F 89a
وأنــدر غـزای اصـغر جُنـدِ ملَـک رسـیده اسـت

- ۹۸ -

رباعی در بیانِ حال با تواضع

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۳۹۶ هـر قـال و حـال و کـارم و بـارم کمـست سـست A 70b F 89a
جـان و تــن و درون و بــرونم نــه هــم درســت
ای مــستغاث هــر کــم و اشکــسته کــرکنیش
جبّــاری کنــیش بـــه از کامـــل از نخـــست

- ۹۹ -

رباعی در بیانِ اصولِ طریقت که همه دولتها در اینهاست

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۳۹۸ چـار چیـزی چـارهء بیچارگـان شـد در جهـان A 71a F 89a
تـرکِ دنیـا تـرکِ عـزّت تـرکِ راحـت تـرکِ جـان
چار دیگـر خلعتِ شاهانِ این چار آمده است
صُـمت و جُـوع و هـم سـهر دیگـر دوامِ ذکـر دان

- ۱۰۰ -

رباعی در حج با سه نوعش

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

۱۴۰۰ در حجِّ شریعت رکن احرام و وقف[1] و طوف A 71a F 89b

در حجِّ طریقت هم تسلیم و ثبات از جوف

در حجِّ حقیقت خود توحید و رضا و کشف

بر هر که بوَد زین سه پر بر نه حزن نه خوف

- ۱۰۱ -

رباعی

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۰۲ زهی حکیم که حُکمش چه مُحکمست و[2] شدید A 71a F 90a

دلیل آنک ندارد شریک و ضدّ و ندید

به حکم عاشقیش جملگان اسیر و زبون

حبیبش ارچه به معراج سی و چار رسید

- ۱۰۲ -

رباعی

۱۴۰۴ هر کُنه ورا احاطهء علم و محال لکن بمشیتش بچیزی ست مجال A 71a F 90a

کز قربِ نوافل و فرایض کندش از علمش احاطه دل که شد تخت کمال

- ۱۰۳ -

رباعی[3]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

۱۴۰۶ زهی دل که بردار و بردارِ هوست به توحید و تسلیم پر بارِ هوست A 71a F 90b

کَشنده ش به حَبْل و کُشنده ش به دست گشاینده اش نیز و دیدارِ هوست A 71b

- ۱۰۴ -

[1] وقف A: وقوف F

[2] و A: - F

[3] رباعی A: وله F

رباعیِ مستزاد

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن – مفعول فعولن]

A 71b
F 90b

طبعی که به محراب جهادست مجاور — در مسجد تقوی
مریم صفت از حق رسدش رزقِ ستایر — بی مَکسبِ فتوی
۱۴۱۰ ور جان زکریّا وش و نفسش چو[1] زنش گشت — این عاقر و آن پیر
با فضل صمد زاید از این دو دل ناصر — پر بار چو یحیی

– ۱۰۵ –

رباعی

[رجز: مستفعلاتن مستفعلاتن]

A 71b
F 90b

۱۴۱۲ طبعیست نادان در مکتبِ جان — کاو راست تعلیم از سوی جانان
فَلْیَسْتَعِدُّن وَلْیَسْتَغِیدَن — فِی کُلِّ آنٍ مِنْ عِلْمِ رَحْمَانَ

– ۱۰۶ –

رباعی معمّای مصطفی

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A 71b
F 91a

۱۴۱۴ بر صفا در جای یک چل ایستاده همچنان
جای چار صد را نهی بگْرفته اندر صدرِ آن
یک دهی و ده یکی شد سر به سر در دامنش
جمله گشته برگزیده نزدِ یزدان بی گمان

– ۱۰۷ –

رباعی معمّای مصطفی

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

A 72a
F 91a

۱۴۱۶ شاهِ عرب بنْمود لب نازک به غایت گفت یک
بی سر بر آن آبِ حیات تن گشت چون مرده سمک
با سرِّ سر بخشیده و جاوید جانان همچنان

---

[1] چو A: – F

ای برگزیده اِنس و جان مَنْ لَمْ یَذُقْ لَنْ یَعْرِفَک

- ۱۰۸ -

رباعی معمّای مصطفی

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

A 72a
F 91b

۱۴۱۸ صد طفل بی دل افتاد اندر میانهء ما

بهتر ز ما به عصمت هم قربِ عهدِ مولی

لیکن به صحبتیشان شد جمله برگزیده

هم هست امّید ما که همچون شود به عُقبی

- ۱۰۹ -

رباعی معمّای مصطفی

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A 72a
F 91b

۱۴۲۰ در آبِ بی نهایت از بحورِ عشقِ یزدانی

صدف بودست در وی پنج گوهرهای[1] رحمانی

به غوّاصی در آوردم بدیدم پنج حضرت بود

ز اعیان و ز ارواح و مثال و حسن و انسانی

- ۱۱۰ -

رباعی معمّای مصطفی

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

A 72a
F 91b

۱۴۲۲ آن را که خمرِ عشق زاو تا باز سر افتد در او

صد پاره و هفتاد و نه گشته میانش را سه رو

بگْزیده غوّاصی به نام او شد که در دریای عشق

چندین که پاره پاره شد خلعت شده وحدت برو

- ۱۱۱ -

[1] گوهرهای A: گهرهای F

رباعی[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۴۲۴ قاضـــیا پیـــرا بیـــا از تـــابئین شـــو مـــن قریـــب F 73ᵃ
تـا کـی ایـن سـوء جهالـت ار سـوی سـنگ مزیـب
همچو خود در شک بمانده چند خودبین را مبین
ایـن خـدا بـین مـوقنین را مـن شـده ممـن نییـب

- ۱۱۲ -

وله[2]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۲۶ گذشـته رفتـه ز عمـر و چـه مانـد معلـوم نیـست F 73ᵃ
پـس آنچـه نیـک نگـه کردیـست ایـن اینـست
بـــو هـــم شـــد بتـــوالی تتـــالی آنـــات
گجاست فهمی و کو عقل گفتی شئ این شا نیست

- ۱۱۳ -

وله[3]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۴۲۸ فضلت چو شست خاک را کاز جمله عنصر پست بود F 73ᵃ
بـر داشـت خـاک پـاش شـد مـر عـرش را تـاجِ ودود
ور پـشّه یـک را پـرورَد لطفـت مبـرّز مـی شـود
از هـر مبـارز تـا همـا از سـایه اش دولـت ربـود

- ۱۱۴ -

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.

رباعی[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۴۳۰ هر که مؤمن گشته حق را کافرِ طاغوت شد F 73ª
عــروهء وثقــی گرفتــه محــرمِ لاهــوت شــد
بعض را احیاست بهره بعض را دریا رام ست
بعـض را آتـش سـلام و دشـمنت مبهـوت شـد

- ۱۱۵ -

وَلَهُ اَیْضاً[2]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۴۳۲ یک جان بر جانان فشان ده جان و یا هفتصد ستان F 73ᵇ
وز عـد خرجـت برتـر آ بربـر مـضاعف بـی کـران
این عدّ و حد زآن شد که ما در نبدانیم از نه خود
منّان مطلق را چو خود بی حد شد امواج امشان

- ۱۱۶ -

وله[3]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۳۴ مجـو کنـاری کـران بـه عـشق فهـوه کنـار F 73ᵇ
در او خلیـل بـه گلـذار و دشـمنان گـل زار
به خدمت آمده جبریل و با جلیل خلیل
غنـی شـده ز وی و کـشته از عـرض بیـزار

- ۱۱۷ -

1 این شعر در نسخهء A نیست.
2 این شعر در نسخهء A نیست.
3 این شعر در نسخهء A نیست.

رباعی[۱]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۴۳۶ زهی زندان که اندر وی اسیران بس که رندانند F 73[b]

امیـــرانِ حقیقـــی انـــد اثیـــران طریقـــی انـــد

به یک تک تا به عرش از فرش سیر کمترین دانند

اســـیران شـــریعی انـــد الآ فنـــد و فردانـنـــد

- ۱۱۸ -

وله[۲]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۳۸ بگیـرم آنچـه آلـه و ملایکـه علمـا گواهند ز توحیـد نـور ارض و سـماء F 73[b]

واز اختلاف بر اهلِ کتاب مستولیست من انـدر آیـم در سلم در مقـام عمـا

- ۱۱۹ -

وله[۳]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۴۴۰ عـشق گـویم عـشق جـویم عـشق کـار و بـارِ مـن F 74[a]

عـشق مـأوای دلِ مـن عـشق خـوش گلـذارِ مـن

هـر چـه آیـد بـر سـرم از عـشق سـرم نوشـدش

زهر و قهرش شکر و لطف و غمش غمخوارِ من

- ۱۲۰ -

رباعی در انصاف[۴]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فعولن]

۱۴۴۲ آوه کـه ز گفتـار ز پنـدار نرسـتیم بتهـای هـوا و هـوسِ نفـس پرسـتیم F 75[a]

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

از ناشـــدن آرزوش گــاه خمــاریم   دریـافتنش گـاه فرخنـاکی و هـستیم

- ۱۲۱ -

رباعی در حضراتِ خمس[1]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۴۴ خیــال متّــصل و منفــصل دگــر مطلــق F 75[a]

سـه پـرده انـد پـسِ یکـدگر بـسی مغلـق

میانشان همه جانها وزین طرف تنهاست

ورای جمله‌ءشـان ذاتِ مطلقـست الحـق

- ۱۲۲ -

رباعی در میکده[2]

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

۱۴۴۶ در میکـده ات بـاز خـرابیم و تبـابیم   جویای شرابیم چه گر غرق شـرابیم F 75[a]

این طرفه که تو ساقئ مایی و برا ما   نقلـیم و کبـابیم شــرابیم و ربــابیم

- ۱۲۳ -

رباعی در ارشاد[3]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۴۸ بــاز آی زود بــا تــو دگرگــون کــنم وفــا F 75[b]

خـوش نیـست در وفـا غلـط قلـب یـا جفـا

بـا دوسـتان ببـین بـه و بـر دشـمنان غلـط

در صـوفیان صـفا خـوش و بـر تیرگـان جفـا

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۲۴ -

رباعی فِیهِ[1]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۴۵۰ بـاز آمـدم بـاز آمـدم از بـاغ و گلـذار آمـدم F 75b
بـر طالبـان بـر و گـل پـر بـار و گلـذار آمـدم
دستور دادم هر چیست بایست باشد خوش بجو
زیـرا کـه بـر جوینـدگان از بهـر ایثـار را آمـدم

- ۱۲۵ -

رباعی فِیهِ[2]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۵۲ بـر قبطیـان چـو خـونم و بـر سـبطیان جـلاب F 75b
بـر سـوختگان جـوابش و بـر رسـتگان جـواب
سـازم چـو سـوزم چـو کـشم زنـده هـم کـنم
پس هرچـه گویمـت مرم و زو تـو سـر متـاب

- ۱۲۶ -

رباعی در استغاثه[3]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۴۵۴ نمـی دانـم چـه بایـد کـرد بـا مـا ز فـضل و عـدل ای فعّـال و دانـا F 75b
شدم در مانده در دست خود و غیر اغثنـــا یـــا غیاثـــاً مـــستغثا

- ۱۲۷ -

رباعی در نصر[4]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۴۵۶ خیـالاتم هنـوز اعـوج وصـالت را کجـا ارزم F 76a
ز ترسِ فوت یک کامی چو خر بر یخ همی لرزم

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.
[4] این شعر در نسخهء A نیست.

ز مویی نگْذرم لکن چو نصرت هم هم گردد
ز جملـه بگذرانیـد و بـه جنّـت کـرد چـون فـرزم

- ۱۲۸ -

رباعی در اطلاق[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۴۵۸ ای ورای جمله عـالم در میان هـم جملـه تـو F 76a
نی ورانی در میان هم کنز و کان هـم جمله تو
هـم مُنَـزَّه هـم مُـشَبَّه هـم نـه اینـی و نـه آن
لَیسَ شَیءٍ ما کَمِثلِک این و آن هـم جمله تـو

- ۱۲۹ -

رباعی در ترکِ لاف و اعتراف به عجز و جهل[2]

[جدید: فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۶۰ از همـــه لافهـــا پـــشیمانم گـر دروغـست و گـر درسـت آنـم F 76a
تـا بجـایی شـدم کـه مـی بیـنم کـــه بـــسی نـــاتوان و نـــادانم

- ۱۳۰ -

رباعی در مردگی[3]

[جدید: فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۶۲ سـعی مـن مـرده یـا نـه مـن مـرده بـا چنـین سـعی چـون شـوم زنـده F 76a
مگـــرم پرتـــوی زنـــد از تـــو تـــا شـــوم طـــوروار پرّنـــده

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۳۱ -

رباعی فِیهِ اَیْضاً[1]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۶۴ ای بچـهء گـزینم وای میـوهء دلـم   من با تو جز مگوی و احسان چه عاملم F 76a

گـاهی بـرای تربیتـت عـدل سـکینم   گاهی ز جوش خون دلم بر تو مغضلم F 76b

- ۱۳۲ -

رباعی در خوشیِ تعلیباتِ عشق[2]

[جدید: فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۶۶ عـشق کـه تـا بـه تختِ خـود بـردم   کــه بــه صــفِّ نعــال آوردم F 76b

خـوش بـوَد هـر چـه او کنـد بـا مـن   خــواه بــرداردم خــواه افکنــدم

- ۱۳۳ -

رباعی در معنیِ «وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ*»[3]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۶۸ زهی خوشیم که در جمله جایها به منی   بگـاه خلـوتم و جلـوتم ذر انجمنـی F 76b

بـه حـال پستیَم و هـم بلنـدیَم بـا تـو   دران چیرگـی و زیـر دسـتیم یمنـی

- ۱۳۴ -

رباعی در وحدت[4]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۷۰ جــدایم هلــه از تــو محــال مــی بیــنم F 76b

چـه هجـر بلکـه زهـوق وصـال مـی بیـنم

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

* از آیةِ قرآن، سورهء الحدید، ٤/٥٧، «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ».

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

چه در میانه بجز ذات مطلقی تنش منست
حقیقـت اینـست بـاقی خیـال مـی بیـنم

- ۱۳۵ -

رباعی در عشق[۱]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

F 76b ۱۴۷۲ عـشق بینـد روی یـار و عـشق گویـد وصـفِ او
عــشق باشــد رهنمــا و عــشق بڑســاند بــدو
عشق با معشوق یکتا است و عاشق خود به خود
در میان جز یک نمانـد و عـشق را اینـست خـو

- ۱۳۶ -

رباعی در سوزش[۲]

[رجز: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

F 77a ۱۴۷۴ مـرغِ سـحر گرچـه خـوش نالـه و زاری کنـد
دل شــدهٔ عــشق را ســوزشِ ســوزش دهــد
لیـک ز پروانــه بــین ســوزشِ عاشــق کــه او
سوخت و جز جز نگفت یعنی کدر زین نمد

- ۱۳۷ -

رباعی در شمولِ حکمِ الهی و تأثیرش[۳]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

F 77a ۱۴۷۶ ســبحان حــاکمی کــه نجنبــد کــه گهــی
بی حکمِ او که گشت روان بر کِه و مِهی
جمله زبون اوست کند هر چه خواهدش
کـه را کهـی کنـد کـه و کـه کـوه را کهـی

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۳۸ -

وَلَهُ اَیْضاً[۱]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۷۸ گه گریه میکنی دهمت شیر و خوش طعام F 77a
گه بهرِ شادیت کنمت گونه گون کلام
گه میشوی ملوث و من پاک می کنم
گه خواب می کنی نهمت بر فراش نام

- ۱۳۹ -

رباعی در تبرّا از ترّهاتِ دوعاوی[۲]

[جدید: فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۸۰ از همه ترّهات بیزارم خواه من گفتمش خواه اغیارم F 77a
شطح و طامات و ترّهات بوَند چون هوای سواحل ای یارم

- ۱۴۰ -

رباعی در وحدت[۳]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاع]

۱۴۸۲ جز ذات یگانه در جهان هستی نیست F 77b
هست اوست حقیقی و دگر هستی نیست
هستی مجاز کش بیند هشیار
در دیدهٔ دل ربوده هستی نیست

- ۱۴۱ -

رباعی در عشق[٤]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۸۴ عشق آن بوَد که عاشق دل داده بهرِ دوست F 77b
سوزد بر امر دوست بر آنکه رضای اوست

---

[1] این شعر در نسخهٔ A نیست.
[2] این شعر در نسخهٔ A نیست.
[3] این شعر در نسخهٔ A نیست.
[4] این شعر در نسخهٔ A نیست.

نه آنک بر هوای خودش جان دهد گذاف

یا همچو کاود خر بدود بهرِ نفسِ پوست

- ۱۴۲ -

رباعی در مراتبِ بزوغِ عشق[1]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۴۸۶ اوّل آگاهی دوُم میل و سوُم قصد و طلب F 77[b]

شد چهارم حبّ و پنجم چیست عشق پر طرب

بر مثال چشمه کَندن کاَوّلش جرعه است جاه

باز چشمه است و غدیر و بحرِ بی پایان و لب

- ۱۴۳ -

رباعی در تنزیه[2]

[هزج: مفعول مفاعلن فعولن]

۱۴۸۸ چون چشم دلم پرست و خاشاک انی لی رؤیتک خاشاک F 77[b]

غوّاصی عشق تو ز من کو کاغشته شوم در آب چو کاک

- ۱۴۴ -

رباعی در فتادگی[3]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۹۰ فتادگان چو کلوجیم در تنور هوات F 77[b]

همه رمادی و انگشت و کاف در سودات

مگر ز فضل خودت یک نظر کنی با ما F 78[a]

ازین حصیض بر آری و بشکنی در آبات

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۴۵ -

رباعی در حقیقتِ رندی[1]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

۱۴۹۲ لؤلی بچه ام افکند از زهد به رندیها   آموخت مرا صد گون طرّاری دزدیها F 78[a]

هم زاهد خود بینم هم عاشق اشکسته   نی اینم و نی آن هم پر نورم تندیها

- ۱۴۶ -

رباعی در حقیقتِ قلندری[2]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۴۹۴ مشو قلندر استرده مو چه آن سهلست   قلندری به مجرّد ستوده مو جهل است F 78[a]

قلنــدر حقیقــت کنــدن غیــر اســت   ز دل که طیب وی آید بدیدگاه اهلست

- ۱۴۷ -

رباعی در سرِّ لا به طرزِ خطاب[3]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۴۹۶ دادی مــرا جــاروب لا تــا رویــم از دل گــرد را F 78[a]

از کثـرت کـردم بـشد کـم در میـان جـاروب لا

بینم که من لا گشته ام روبی بمن جاروب وش

هـر خانـه پـر کـرد را تـا مـسکنی سـازی تـرا

- ۱۴۸ -

رباعی در الّا[4]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۴۹۸ الّا کلنــکِ عــشق بــوَد کــاُو بــرد ز دل F 78[a]

با ضرب، هر قساوت و تندیِ آب و گل

تا جویهاء حکمت از او خوش روان شده

جوشــد بحــار وســقش از قلــب معتــدل

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۴۹ -

[رباعی][1]

۱۵۰۰ اَنگشت وشم سیاه رو فِی الدّارَین F 78^b
ور نفحِ تو آتشی بکردم بِالعَین
وز کثرتِ نفحتم کند خاکستر
ذرّاتِ من از دمت تا لاهین

- ۱۵۰ -

رباعی در توبهء تفویضه[2]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۰۲ باز رفتم باز رفتم سوی سو F 78^b
کار را بگْذاشتم اینجا بدو
گر هدایت ور ضلالت هر چه خواست
آن بخواهد شد دگر چیزی مگو

- ۱۵۱ -

رباعی در توبهء هدی[3]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۰۴ باز آمدم باز آمدم تا خلق را هادی شوم F 78^b
تا پیش مهدیشان برم مهدی و هم مهدی شوم
هر کو مطیعم شد نهم تاج قبولی بر سرش
هم سرکشان زا هو کشان گیرنده و حادی شوم

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۵۲ -

رباعی[1]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۰۶ شوریده ام شوریده ام شوریده گاه را خاک پا F 78b
از نام و ننگم فارغ گر در خلا گر در ملا
اعنی منم غمخوارهء آوارهء بیچاره
در حکم شاه بی حد شورش فزای دلربا

- ۱۵۳ -

[رباعی] قال الله تعالی «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ»* الآية[2]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۵۰۸ دردا و حسرتا چه جهالت گرفته است F 79a
این نفسِ شُوم را که ز حق دور رفته است
حقّش خلاص می دهد از دشمنِ هلاک
باز او بتی بجوید و در شرک خفته است

- ۱۵۴ -

[رباعی] قال الله تعالی «قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ»** الآية[3]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۱۰ چون زند از نای بر عشّاق یارم یاره‌ای*** F 79a
باز بر وی هم نهد مرهم ز لطفش پاره‌ای

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

* از آیةِ قرآن، سورهء اعراف، ۱۳۸/۷، «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»؛ سورهء یونس، ۹۰/۱۰، «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلِهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

** از آیةِ قرآن، سورهء اعراف، ۱۴۴/۷، «قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالاَتِي وَبِكَلاَمِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ»

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

*** یاره، کلیمهء ترکی است؛ یعنی زخم.

بین ز موسی چون سترد آن موی غصه لن ترانی

ساختش با موسی این اصطفیتک چاره‌ای

- ۱۵۵ -

[رباعی] قال الله تعالی «وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا»*[۱]

[کامل: متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن]

۱۵۱۲ تو برو به سوی دلبر ز جهان جهان دلبر F 79ᵃ

ز همه چه سر و چه بر به خدایشان سپر

به خدایشان مسپر دگر اوست اخیست لمتر

چه چشید موسی زین مر که شد از غم و غصه پر

- ۱۵۶ -

[رباعی] قال الله تعالی «وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ»** الآية[۲]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

۱۵۱۴ غضب تا نگیرد سکوت و سکوت طلب یا ادب ناید از هوشِ دون F 79ᵃ

چو شد او خمش حیره شد گفت پیش چو موسی کند احذِ الا لواح نون

- ۱۵۷ -

وَلَهُ[۳]

[متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول]

۱۵۱۶ نویسنده مسکین امیدش برین که یادش کند دوستان برین F 79ᵇ

که او کمترینِ عباد شماست مرو را شما از همه دلبران

---

* از آیةِ قرآن، سوره‌ء اعراف، ۱۵۰/۷، «وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِيَ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُواْ يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأعْدَاء وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»

[1] این شعر در نسخه‌ء A نیست.

** از آیةِ قرآن، سوره‌ء اعراف، ۱۵۳/۷، «وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ.»

[2] این شعر در نسخه‌ء A نیست.

[3] این شعر در نسخه‌ء A نیست.

- ۱۵۸ -

وَلَهُ[1]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۵۱۸ مــن او را مــی ندانــستم مــرا دانــاش گردانیــد F 79b
نبــودم لایــقِ بینــاش مــرا بینــاش گردانیــد
بـدان فیـضی کـه او دادش بدیـدم هـم بدانـستم
نـه ادراکـی کـه نفیش کـرد و نامـدناش گردانید

- ۱۵۹ -

رباعی[2]

[رجز: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن]

۱۵۲۰ چــون فقــرا بــر نهــاد در رهِ عــشق نــای درد F 80a
گــشت بــه فــتح اغربــو زد ار غــراة نــا مــور
صبح خمـیس صـدر بـیض مـاهِ محـرّم حـرام F 80b
از شه عرش دان تو این را چو همه نه از دگر

- ۱۶۰ -

رباعی در بشارتِ کرهٔ عشقیّه بهرِ اشربِ شرابِ عشق[3]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۲۲ باز آمدم در دست جام از بهرِ لطفِ خاص و عام F 81a
تـا هـر کـه دارد اسـتمام نوشـانمش بـر پـر تمـام
هـم بهره باید زاو عوام چون ارض از کـاس کرام
شد این و یام شد این و یام تا که رهد از هلک انام

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.
[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۶۱ -

رباعی در شفقت[۱]

[رجز: مستفعلاتن مستفعلاتن]

۱۵۲۴ ای بچّگـــــانم ای بزرگـــــانم   بـــادِ فـــداتان جـــان و جَنـــانم F 81[a]

زود در آیـــد چونکـــه معدّاســـت   بهـرِ شـما خـوش جملـه جِنـانم

- ۱۶۲ -

و مثله[۲]

[رجز: مستفعلن مستفعلن]

۱۵۲۶ میقـات موسـی پـیش کـن   مـی نِـه بـرو وایـش کـن F 81[a]

آنکـه سـرِ ره پـیش کـن   نـی نـی تمـام فـانیش کـن

- ۱۶۳ -

رباعی[۳]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۲۸ افیـــونیم افیـــونیم افیونیـــان را رهنمـــا F 81[b]

مَی خواره ام مَی خواره ام مَی خوارگان را ره گشا

تلمیع افیـون کـرده ام بـا مَـی بیـا خـور حـر شـوی

از غین و غیر و گم شوی در عین بین عنت کشا

- ۱۶۴ -

رباعی در ارشادِ گران جان[۴]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۵۳۰ کُش کُش چو شپش نفس گرانیت نما را F 82[a]

تـا جانـت رود بـی تـبعش راهِ خـدا را

چون پیر من بر پسش است این تن پر نفس F 82[b]

در عـشق بجوشـانش رسـی تمـا فنـا را

---

[1] این شعر در نسخهٔ A نیست.

[2] این شعر در نسخهٔ A نیست.

[3] این شعر در نسخهٔ A نیست.

[4] این شعر در نسخهٔ A نیست.

- ۱۶۵ -

رباعی فِیهِ اَیْضاً[1]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۵۳۲ درمـــانِ نفـــس کـــاهلی و خـــستگی نمـــا F 82[b]

جـــز کـــشتنش نباشـــد و ایـــن شـــد ورا ســـزا

هـر تـرکِ کـام مـی کـشدش لیـک نـی چنانکـه

تـــسلیم بـــا مکمِّـــل و تفـــویض بـــا خـــدا

- ۱۶۶ -

رباعی در ظهور ارشاد[2]

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

۱۵۳۴ لـــولی بچـــه ام گویـــد مـــن قبلـــهء دلهـــایم F 82[b]

چـون اهـل دلـی تـو نیـز پـیش آ شـنو اینهـایم

قوســـین دو ابـــرویم آراســـته محرابـــست

در وی تـــو امانـــت کـــن زود آی کـــه تنهـــایم

- ۱۶۷ -

رباعی در تصوّف[3]

[رجز: مستفعلاتن مستفعلاتن]

۱۵۳۶ صـوفیِ دل صـاف، مهرسـت بـا مـاه صـــوفیِ تیـــره، خـــار اســـت بـــر راه F 83[b]

زین چون تصوّف کاو عینِ وزراست اَســـــــــتَغفِرُ الله اَســـــــــتَغفِرُ الله

- ۱۶۸ -

رباعی در ذمّ صورت پرستی[4]

[رمل: فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۳۸ چنـد بهـرِ پوسـت پـویی همچـو انعـام بَـل اَضَـل F 83[b]

عشق جان زین برتر است عشق جانان زو اصـل

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

زان بت هیچت نیاید هیچ خلقی یک مگس
یا پرسش یا کمتری زین اوست خور و تو اذل

- ۱۶۹ -

رباعی در بازگشتِ ارشادی[1]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۴۰ باز آمدم باز آمدم از پیشِ جبّار آمدم F 84[a]
بر خستگان اشکستان با خبر و تیمار آمدم
بهر مقرآن همچو گل بر منکرانم خاروش
عرفان ده فارغ دل از اقرار و انکار آمدم

- ۱۷۰ -

رباعی در سبُکی[2]

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

۱۵۴۲ من اگر نیم سزای زد لاف تو افندی ز کرم بکردیم تو ز خفاف تو افندی F 85[b]
چو نمی شکیبم از تو بگران جانی من بشتابم و بپویم به طواف تو افندی

- ۱۷۱ -

رباعی در بیقراری[3]

[رجز: مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن]

۱۵۴۴ سوخت مرا عشق شهم گر نطپم پس چه کنم F 86[a]
صرصر او را چو کهم گر بظم بس چه کنم
بحر که بد بی لب و بن کرد مرا غرق تمام
زیرِ زبر نیست رهم گر بظم پس چه کنم

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۷۲ -

رُباَعِی فِی النَّصِیحَةِ بِاللِّسانِ العَجَمِی مِمَّا اُلِّفَ حَالَ الصَّباَ[1]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۵۴۶ مشیآتِ جهانی همچو صبح کاذب ای عاقل F 88[a]
نماید روش لیکن شود در ساعتی زایل
اگرچه طبع انسانی بلذاتش شود مایل
ولی از طاعت حق دور ماند در حذش ذاهل

- ۱۷۳ -

[رباعی] فِی بَیاَنِ قاَعِدَةِ مَعرِفَةِ مَصدَرِ اللِّساَنِ العَجَمِیّ بِالفاَرِسی مِمَّا اُلِّفَ حاَلَ الصَّباَ[2]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۴۸ مصدر پارسی دران معلوم شود   که آخرش تی نون بود یا دال و نون F 88[a]
همچو کردون[3] هم دگر آراستن   بر ورق آوردم این را من ز نون

- ۱۷۴ -

رباعی در ذوق تسلیم به طریقِ مناجاة[4]

[هزج: مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن]

۱۵۵۰ حبیبا ز تو بر من اگر منّ و گر هن F 89[a]
چو سلواست و چون من چه یک ذره چه صد من
برم عدل چو فضل است ز عشقت چو برم رست
برم زین دو بسی بار کشم بار تو بی من

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] کردن: کردون F

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۷۵ -

رباعی[۱]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۵۲ دلربـا پـر غـنج گـشته دلـشده کـشته شـده F 90[a]

بـر بربـریش بـر مـشهدش کـشته شـد

بـاز در دریـای نـازش در درش یافتـه

بـازوش بـر بـازوش شـسته وزنـم شـسته شـد

- ۱۷۶ -

وَلَهُ[۲]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۵۵۴ تقی نقی دهدت تا رسی به فرقانی وزو بری چو بری شو قرینِ قرآنی F 90[a]

به عشق گیر تو ام الکتاب و امی شو مپـو پـی متـشابه ز زیـغ نفـسانی F 90[b]

- ۱۷۷ -

رباعی معمّای مصطفی[۳]

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۵۵۶ دلـدار جمع نـصر گزید از سرِ صفا بذلِ همه که گشت به فقر اهل عشر را F 91[a]

جمعش شد امّ اوّل و آخر یگانه وار وز نصر اوست غالبی عشر عشر را

- ۱۷۸ -

فرد معمّای مصطفی

[هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

۱۵۵۸ آن را کـه سـر مجـو و صـفا اسـت و طهـارت A 71[b] F 91[a]

مقـرون وفـاء اسـت بلابـد و نهایـت

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۷۹ -

فرد معمّای مصطفی

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۵۹ روزه گیـر از غیـر بـا قلـب و بـه گِـرد یـار گـرد A 72[a] F 91[a]

تـا وصـالش را رسـی بـی انتهـا و کـرد و گـرد

- ۱۸۰ -

فرد معمّای مصطفی

[رمل: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

۱۵۶۰ رسـته بـسته عرَبـان نـازک و غایـت دیـدم A 72[a] F 91[b]

خـاتمش هـم یـک و هـم ده شـده در یـک دیـدم

- ۱۸۱ -

فرد معمّای مصطفی

[هزج: مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن]

۱۵۶۱ بطِ چل سرِ عجب سرِ که نمود روی مطلوب A 72[a] F 91[b]

به صفا مسخرش گشت بحار عشق محبوب

- ۱۸۲ -

[فرد] فی المعمی[۱]

[مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

۱۵۶۲ ازو گـزین سـر شـعر و بجـای سـر نـه خـوش F 81[a]

کـه فـتح گـل رسـد عاقبـت شـوی بـه خـوش

- ۱۸۳ -

[فرد] منظرهء بدیهیه با درویشی که آمد ورقعه داد و در رقعه این بیت بود[۲]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۶۳ ای ز باغ لطف احسانات تمنای عنب بندگان راه حق را می دهد در ذل طرب F 72[b]

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۸۴ -

[فرد] جواب[۱]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۶۴ باغ ما را ظاهر او باطنا حق بی تعب   میوهای لایزالی داده است زو مسطغب F 72b

- ۱۸۵ -

[فرد] جوابِ رقعه ده[۲]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۶۵ دست و پای می زنم من دایمان در بحر عشق F 72b

باشد از گرداب آن بحر او فتم تا که بلب

- ۱۸۶ -

[فرد] جواب[۳]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۶۶ جان و سر افکن درین چه یاد دست و پا کن F 72b

تا که صد دریا بنوشی باز بنمایی طلب

- ۱۸۷ -

[فرد][٤]

[رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

۱۵۶۷ با ترک و عزلت هم قناعت چون خمول   آزاد کرد بنده از بند فضول F 73a

- ۱۸۸ -

فرد[٥]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۶۸ چون نماند نطق را پروای من   وارهد سر و پر از غوغای من F 80a

---

1 این شعر در نسخهء A نیست.

2 این شعر در نسخهء A نیست.

3 این شعر در نسخهء A نیست.

4 این شعر در نسخهء A نیست.

5 این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۸۹ -

فرد[1]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۵۶۹ تــو پنــداری کــه کــسابی کــسابی   چـو جیفـه چـو شـدی پس از کلابی F 80a

- ۱۹۰ -

فرد در دعا[2]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۵۷۰ معــالی تــر تــوالی بــاد افــزون   اجـورت بـاد حاصـل غیـر ممنـون F 80a

- ۱۹۱ -

فرد[3]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۷۱ پیش مستی ایستی چون خر بکل یا گاو منش F 80b

خز زدت بر سر چه خواهد کرداری دلرا تورش

- ۱۹۲ -

فرد[4]

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۷۲ ای بسا ابلیس خـو تلبیس رو   دیده بر جو بین تو بویی زو مبو F 88b

- ۱۹۳ -

فرد[5]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۵۷۳ کسی کاز معرفت دارد نصیبی   ورا باشــد دگــر گونــه طبیبــی F 88b

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.

[2] این شعر در نسخهء A نیست.

[3] این شعر در نسخهء A نیست.

[4] این شعر در نسخهء A نیست.

[5] این شعر در نسخهء A نیست.

- ۱۹۴ -

فرد[1]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

۱۵۷۴ اگر باید طبیبش را نصیبی مریضی   سرش نگْشد گشاید سرِّ بیضی F 88b

- ۱۹۵ -

[مثنوی][2]

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

ببسم الله شد فتح هر ابواب   خصوصا فتح این در بهرِ اصحاب F 69b
احد را حمد و احمد را صلاتست   بر آل و صحب او هم صد صلاتست
و بعدی گویمت اصلی و خوش راه   برای دانشِ هر سال و هر ماه
که غره هر یکی معلوم گردد   ولی اوّل ترا معهوم گردد
که غرّه تا سه روزی گفته آید   وزین اصل اکثر اوسط سفته آید
درین گفتند بر اطوار چندی   بگویم زان اسهل را بجهدی
خدا تقریب کامل بخشدت گر   بگیری آنچه می گردد مقرّر
ز تاریخ نبی بر هشت هشتی   زیاده هر چه ماند خوش بهشتی
اگر یک ماند جمعه‌ست اوّلِ سال   وگر دو ماند سه شنبه‌ست ای زال
چو سه مانَد بوَد یکشنبه و چار   بمانَد پنجشنبه‌ست ای وفادار
دوشنبه ست اوّلِ پنجم مهی دان   چو شنبه مر ششم را ای سخن دار
به هفتم چارشنبه است ای پر از نور   بهشتم هم دوشنبه گشت مشهود F 70a
ولی یکشنبه شد در بعض اشمار   شنو تا گویمت از اصل این کار
میان مبتدای هر دو سالی   سه روزی فاصله است اندر توالی
مگر سال دوُم هم پنج و هفتم   که آنها راست فاصل چار دردم

---

[1] این شعر در نسخهء A نیست.
[2] این شعر در نسخهء A نیست.

ولی که پیشِ آن سه افتد این چار   نه دردم هم گهی افتد دگر کار
و بالجمله سه سال یا دو زهر هشت   چنین در هر یکش روزی زیاده است
کبیسه داده اند آن روزی را نام   بدو گردد دران سال ماه کم تام
هم اندر سال آینده‌ش بگردد   مهِ کامل کم و کم کامل افتد
برین دان چارده یا شانزده مه   پسش ران زین سوی اصل منوّه
بدان کین اصل را اصلست اقرب   که هر سالی سند روزست و باکب
دقیقه ثانیه یک ثالثه چل   و اینها ز اصل دیگر گشته حاصل
که مه کط روز بود و لا دقیقه   به پنجه ثانیه هشت از دقیقه
بنام ثالثه هم رابعه بیست   ازینها اکثر روزی چو روزیست
که هفتم یا سوم یا هر دو کردند   بدل از بعض آن سه ای خردمند F 70[b]
ولی در نیم روزی اختلافیست   اقل از نیم روزی خود چو منفیست
سبب آنست که اینجا دان ز من نیک   که گه دیده نگردد ماه باریک
بچیزی حایلی پوشیده گردد   و گر بنمایدش حق دیده گردد
شریعت اعتبار دیده گیرد   بر او شو هم تو کت با دیده گیرد
ولی این اصل را خوش یاد داری   که از من بهتر است این یادگاری
ترا بسیار آگاهی دهد این   بقیه‌اش را شنو هم ای خوش آیین
محرّم را ز هر سالی چو دانی   جمیع ماهها بر وی برانی
شنو یک اصل مشهور اندرین هم   که سی روز است ماهی و مهی هم
بود بیست و نه این اصلیست کلّی   به جمله ماهها در کلِّ سالی
مگر ذی‌الحجّه سی شد آن سه حجّه   که چار آید به شش فاصل به حجه
ز هر روزی که باشد ماه کامل   به شش آید مه و یک روز فاصل
پس از ماه کم این فاصل نباشد   مثالی گویم این را گر بباید
چو از جمعه بوَد کامل به شش مه   ز یکشنبه است سیوم از دوشنبه F 71[a]

بـــرین سانـــست جملـــه ماهـــا دان   در اینجا اصل دیگر هست ای جان
محـــرّم بـــا مـــه شـــوّالِ هـــر ســـال   بـــه غـــره متفـــق کردنـــد ای دال
صفر هم با رجب ذی‌الحجّه هم با   ربیـــع‌اوّل چنـــین باشـــند بابـــا
ربیـــع‌الآخـــر و هـــم مـــاهِ روزه   چنـــین آینـــد ای پـــاک از ســـتیزه
جمادی‌الآخر و ذی‌القعده همچون   ولی شعبان به ماهی نیست مقرون
جمادی‌اوّل چو شعبان نیست همسر   تمـامی حفـظ کـن ایـن را سراسـر
ولـیکن زیـن دو اصـلی کـه اخیرنـد   تخلّـف مـی فتـد در سـالها چنـد
بـــرای آن کبیـــسه و انقلابـــی   کـه گفتـیمش بـدان ایـن را صـوابی

ز حـــسبانِ الهـــی بـــاش آگـــاه
تمـــام نظـــم شـــد اَلْحَمْـــدُ لِلّه

تمت[1]

[1] تمت A: - F

فهرست قوافی

فهرست اوزان

رمل

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن .... ٦، ٢٩، ٣٧، ٤٣، ٤٤، ٥٠، ٥٥، ٦٢، ٩٩، ١٠٦، ١١١، ١١٤، ١١٩، ١٢٨، ١٣٥، ١٤٢، ١٧٥، ١٧٩، ١٨٣، ١٨٤، ١٨٥، ١٨٦، ١٩١

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن .... ٢، ٣٢، ٥٦، ٨٢، ٩٣، ٩٥، ١٥٠، ١٥٤، ١٧٣، ١٨٨، ١٩٢

فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن ١٦٨

فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن .... ٤١، ١٨٠

مضارع

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن .... ٥، ٨٠، ٨٣، ٨٧، ٨٨، ٨٩، ٩٠، ٩٧، ١٠٨، ١٧٠

مفعول فاعلات مفاعيل فاع ١٤٠

مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن .... ١٣، ٧٥، ٩٨، ١٢٣، ١٢٥، ١٣١، ١٣٧، ١٣٨، ١٤١، ١٤٨، ١٥٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٧٧، ١٢٠

منسرح

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن .... ٤٢، ٦٤

مجتث

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن .... ١، ٢٥، ٣٠، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٨١، ٩١، ١٠١، ١١٢، ١١٦، ١١٨، ١٢١، ١٣٣، ١٣٤، ١٤٤، ١٤٦، ١٧٦، ١٨٢

سريع

مفتعلن مفتعلن فاعلن .... ٣٥، ٩٤

جديد

فعلاتن مفاعلن فعلن .... ٢٤، ١٢٩، ١٣٠، ١٣٢، ١٣٩

متقارب

فعولن فعولن فعولن فعول .... ١٩، ٢١، ٣٨، ٣٩، ٤٥، ١٠٣، ١٥٦، ١٥٧

كامل

متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن .... ٣١، ١٥٥

فهرست آیات قرآن

«لَا تَقْرَبُوا مالَ الْيَتِيم»: در شعر ۲ \ بندِ دوّم، بیت ۲۱۵

سوره‌ء اسراء، ۳۴/۱۷: «وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً»

«يُحْبِبْكُمُ الله»: در شعر ۲ \ بندِ دوّم، بیت ۲۱۷

سوره‌ء آل امران، ۳۱/۳: «قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ الله فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ الله وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَالله غَفُورٌ رَّحِيمٌ»

«ثُمَّ اتَّقُوا ثُمَّ اتَّقُوا»: در شعر ۲ \ بندِ پنجم، بیت ۳۰۳

سوره‌ء مائدة، ۹۳/۵: «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُواْ إِذَا مَا اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّأَحْسَنُواْ وَالله يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»

«آمَنُوا ثُمّ آمَنُوا ثُمَّ احْسَنُوا»: در شعر ۲ \ بندِ پنجم، بیت ۳۰۳

سوره‌ء مائدة، ۹۳/۵: «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُواْ إِذَا مَا اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّآمَنُواْ ثُمَّ اتَّقَواْ وَّأَحْسَنُواْ وَالله يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»

«وَالله يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»: در شعر ۲ \ بندِ پنجم، بیت ۳۰۴

سوره‌ء آل امران، ۱۴۸/۳: «فَآتَاهُمُ الله ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الآخِرَةِ وَالله يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»

باز «وَالله يُضَاعِف»: در شعر ۲ \ بندِ ششم، بیت ۳۲۴

سوره‌ء بقرة، ۲۶۱/۲: «مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ الله كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَالله يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاء وَالله وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

«مَنْ يَشَاء»: در شعر ۲ \ بندِ ششم، بیت ۳۲۴

سوره‌ء بقرة، ۲۶۱/۲: «مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ الله كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَالله يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاء وَالله وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

«ماَ زَاغَ بَصَر»: در شعر ۴ \ بندِ چهارم، بیت ۵۹۲

سوره‌ء نجم، ۱۷/۵۳: «مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى»

«لَا أُحِبُّ الآفِلِين»: در شعر ۱۶، بیت ۱۰۱۶

سوره‌ء انعام، ۷۶/۶: «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَـذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لا أُحِبُّ الآفِلِينَ»

«فَفِرُّوا إِلَى الله»: در شعر ۱۹، بیت ۱۰۶۲

سوره‌ء ذاریات، ۵۰/۵۱: «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ»

«فَفِرُّوا إِلَى الله إِنِّى لَكُم»: در شعر ۱۹، بیت ۱۰۶۳

سوره‌ء ذاریات، ۵۰/۵۱: «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ»

«نَذِيرٌ مُبِينٌ»: در شعر ۱۹، بیت ۱۰۶۳

سوره‌ء ذاریات، ۵۰/۵۱: «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ»

«كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»: در شعر ۴۲، بیت ۱۲۶۷

سوره‌ء الرحمن، ۲۹/۵۵: «يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»

«وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ»: در شعر ۱۳۳، در عنوان شعر

سوره‌ء الحدید، ۴/۵۷: «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاء وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»

«وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ»: در شعر ۱۵۳، در عنوان شعر

سوره‌ء اعراف، ۱۳۸/۷: «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْاْ عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُواْ يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَـهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»

سوره‌ء یونس، ۹۰/۱۰: «وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لا إِلِـهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَاْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

«قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ»: در شعر ۱۵۴، در عنوان شعر

سوره‌ء اعراف، ۱۴۴/۷: «قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالاَتِي وَبِكَلاَمِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ.»

«وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا»: در شعر ۱۵۵، در عنوان شعر

سوره‌ء اعراف، ۱۵۰/۷: «وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِيَ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُواْ يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأعْدَاء وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»

«وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ»: در شعر ۱۵۶، در عنوان شعر

سوره‌ء اعراف، ۱۵۳/۷: «وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ»

فهرست اسامی اشخاص، اماکن و کتب

اسامی اشخاص

اسامی اماکن

اسامی کتب